

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mustafa Sami MENCET

MİZAH DERGİLERİ ÖLÇEĞİNDE TÜRKİYE'DE İSLAMOFOBİ

İletişim Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2016

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mustafa Sami MENCET

MİZAH DERGİLERİ ÖLÇEĞİNDE TÜRKİYE'DE İSLAMOFOBİ

Danışman

Prof. Dr. Nurdan AKINER

İletişim Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2016

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mustafa Sami MENCET'in bu çalışması, jürimiz tarafından İletişim Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. M. Bilal ARIK (imza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Nurdan AKINER (imza)

Üye : Doç. Dr. Rıfat ATAY (imza)

Üye : Doç. Dr. Oğuzhan BAŞIBÜYÜK (imza)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir GÖLCÜ (imza)

Tez Başlığı: Mizah Dergileri Ölçeğinde Türkiye'de İslamofobi

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 23 / 12 / 2015

Mezuniyet Tarihi : 07 / 01 / 2016

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	v
TABLolar LİSTESİ	vi
GÖRSELLER LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xix
ÖZET	xx
SUMMARY	xxi
ÖNSÖZ	xxii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR KİTLE İLETİŞİM ARACI OLARAK MİZAH DERGİLERİ

1.1. Mizah ve Karikatür	12
1.1.1. Yayıncılık Sistemi Bağlamında Mizah Dergileri.....	18
1.1.2. Mizah Dergilerinde Algı Oluşturma	21
1.1.3. Mizah Kuramları	23
1.1.3.1. Üstünlük Kuramı	23
1.1.3.2. Uyumsuzluk Kuramı.....	24
1.1.3.3. Rahatlatma Kuramı.....	24
1.2. Türkiye’de Mizah Yayıncılığının Kısa Tarihçesi.....	25
1.2.1. Birinci Klasik Dönem.....	26
1.2.2. İkinci Klasik Dönem (Cumhuriyet Dönemi)	33
1.2.3. Çağdaş Dönem.....	35
1.2.4. Yeni Dönem.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLANIYLA İSLAMOFOBİ

2.1. Gizil – Görünür Önyargılar ve İslamofobi Endüstrisi	44
2.2. Terör, İslam ve İslamofobi	52
2.3. İslamofobi’yi Besleyen Tarihsel Süreç ve Post Kolonyal Akımlar	55
2.3.1. Ortaçağ’ın İslamofobisi ve Bugün	56
2.3.2. Oryantalizm	58
2.3.3. Self Oryantalizm.	63
2.4. İslam – Batı Rekabeti ve Medeniyetler Çatışması	64
2.5. Sekülerizm ve Modern Dünya	69
2.6. Avrupa’da Karikatür Krizleri.	70
2.7. Batılılaşma ve Türkiye’de İslamofobi.	73
2.7.1. Türkiye’de Batılılaşmanın Kısa Tarihi	73
2.7.1.1. Batılılaşma Hareketinin Doğuşu ve Tarihsel Yolculuğu	73
2.7.1.2. Laiklik ve Laik Cumhuriyetin Doğuşuyla Değişenler	76
2.7.1.3. Modernleşme ve Batılılaşma Sancıları	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLETİŞİMİN “ANLAM” VE ANLAMIN “ÜRETİMİ” BOYUTUNA

ODAKLANAN YAKLAŞIMLAR

3.1. Medyanın Gücüne Farklı Yaklaşımlar	82
3.1.1. Yapısalcı Dilbilimsel ve Göstergibilimsel Yaklaşım	83
3.1.2. Ekonomi Politik Yaklaşım	91
3.1.3. Kültürel İncelemeler	93
3.2. Yapısalcılık ve Post Yapısalcılık Arasındaki Köprü:	
Barthes’ın Kuram ve Kavramları	96
3.2.1. Düzanlam ve Yananlam.	97
3.2.2. Studium ve Punctum Kavramları	99

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİZAH DERGİLERİNDE İSLAMOFOBİ'NİN İZİNİ SÜRMEK

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı.....	100
4.2. Araştırmanın Önemi.....	100
4.3. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	100
4.4. Araştırmanın Yöntemi.....	101
4.4.1. İçerik Analizi ve Kategoriler.....	103
4.4.2. Göstergibilimsel Çözümleme.....	106
4.4.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	108
4.4.3.1. Araştırma Kapsamında İncelenen Dergilere Ait Sayısal Bilgiler.....	108
4.4.3.1.1.2014 Öncesi Mizah Dergileri ve Sayıları.....	108
4.4.3.1.2. 2014 Yılı Mizah Dergileri ve Sayıları.....	110
4.5. Araştırmada Elde Edilen Bulgular.....	111
4.5.1. İçerik Analizi Bulguları.....	111
4.5.1.1. Analiz Edilen Karikatür Sayılarının Yaklaşık Karikatür Sayılarına Oranları.....	111
4.5.1.2. Karikatürlerin Yayımlandıkları Sayfalara Göre Dağılımı.....	111
4.5.1.3. Kategorilerin Mizah Dergilerine Dağılımı.....	112
4.5.1.3.1. Tüm Dergiler Bazında Kategorilerin Dağılımı.....	112
4.5.1.3.2. Lemana Dergisi.....	114
4.5.1.3.3. Penguen Dergisi.....	115
4.5.1.3.4. Uykusuz Dergisi.....	116
4.5.2. Karikatürlerin Barthes'ın Göstergibilim Kuramıyla Analizi.....	117
4.5.2.1. 2014 Öncesine Ait Karikatürler ve Göstergibilimsel Çözümlemesi.....	117
4.5.2.2. 2014 Yılında Yayımlanan Dergilerdeki Karikatürlerin Analizi.....	135
4.5.2.2.1. A (Saldırganlık) Kategorisi Karikatürleri Analizi.....	135
4.5.2.2.1.1. Lemana Dergisi.....	135
4.5.2.2.1.2. Penguen Dergisi.....	142
4.5.2.2.1.3. Uykusuz Dergisi.....	147
4.5.2.2.1.4. A Kategorisi Genel Değerlendirme.....	153
4.5.2.2.2. B (Çirkinlik) Kategorisi Karikatürleri ve Analizi.....	154
4.5.2.2.3. C (Alay) Kategorisi Karikatürleri ve Analizi.....	164
4.5.2.2.4. D (Dine Mâl Etme) Kategorisi Karikatürleri Analizi.....	177
4.5.2.2.5. E (Eleştirisi) Kategorisi Karikatürleri ve Analizi.....	182

4.5.2.2.6. F (Olumlu) Kategorisi Karikatürleri ve Analizi.....201

SONUÇ.....208

KAYNAKÇA.....230

ÖZGEÇMİŞ.....245

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Siyasal Gülmece Grafiğinde Karşılıklı İlişkiler	21
Şekil 4.1. Karikatürlerin Tüm Dergiler Bazında Kategorilere Dağılımı.....	112
Şekil 4.2. Kategorilerin Lemana Dergisindeki Dağılımları.....	114
Şekil 4.3. Penguen Dergisi Karikatürlerinin Kategorilere Göre Dağılımı.....	115
Şekil 4.4. Uykusuz Dergisi Karikatürlerinin Kategorilere Göre Dağılımı.....	116

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Siyasilerin Karikatürlerinin Gazetelere Dağılımı.....	4
Tablo 4.1. 1910-2001 Arası Taranan Dergiler ve Sayıları.....	109
Tablo 4.2. 2014 Yılına Ait Taranan Dergi ve Yaklaşık Karikatür Sayıları.....	110
Tablo 4.3. Karikatürlerin Yayımlandıkları Sayfalara Göre Dağılımı.....	111
Tablo 4.4. Karikatürlerin Kategorilere Göre Sınıflandırılması.....	113
Tablo 4.5. 2014 Yılı Öncesine Ait Karikatürler.....	117
Tablo 4.6. Lemana Dergisi B Kategorisi Karikatürleri.....	154
Tablo 4.7. Penguen Dergisi B Kategorisi Karikatürleri.....	159
Tablo 4.8. Lemana Dergisi C Kategorisi Karikatürleri.....	164
Tablo 4.9. Penguen Dergisi C Kategorisi Karikatürleri.....	170
Tablo 4.10. Uykusuz Dergisi C Kategorisi Karikatürleri.....	174
Tablo 4.11. Lemana Dergisi D Kategorisi Karikatürleri.....	177
Tablo 4.12. Penguen Dergisi D Kategorisi Karikatürleri.....	179
Tablo 4.13. Uykusuz Dergisi D Kategorisi Karikatürleri.....	180
Tablo 4.14. Lemana Dergisi E1 Kategorisi Karikatürleri.....	182
Tablo 4.15. Lemana Dergisi E2 Kategorisi Karikatürleri.....	185
Tablo 4.16. Lemana Dergisi E3 Kategorisi Karikatürleri.....	189
Tablo 4.17. Penguen Dergisi E1 Kategorisi Karikatürleri.....	191
Tablo 4.18. Uykusuz Dergisi E1 Kategorisi Karikatürleri.....	195
Tablo 4.19. Uykusuz Dergisi E2 Kategorisi Karikatürleri.....	197
Tablo 4.20. Uykusuz E3 Kategorisi Karikatürleri.....	198
Tablo 4.21. Lemana Dergisi F Kategorisi Karikatürleri.....	201
Tablo 4.22. Penguen F Kategorisi Karikatürü.....	204
Tablo 2. Müslüman Klişesinde Klasik Dönem ve Yeni Dönem Karşılaştırması.....	217

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1. Uykusuz Dergisi Karikatürü	2
Görsel 2. CafCaf Dergisi Karikatürü	6
Görsel 1.1. Uykusuz Dergisi Karikatürü	6
Görsel 1.2. CafCaf Dergisi Karikatürü	14
Görsel 1.3. Karagöz Dergisi Karikatürü	31
Görsel 1.4. Karagöz Dergisi Karikatürü	31
Görsel 1.5. Güleryüz Dergisi Karikatürü	32
Görsel 1.6. Ayine Dergisi Karikatürü	32
Görsel 1.7. Penguen Dergisi Karikatürü	32
Görsel 1.8. Penguen Dergisi Karikatürü	43
Görsel 1.9. “Osmanlı Bugs” İskambil Kartı	43
Görsel 2.1. Latuff Karikatürü	72
Görsel 2.2. Uykusuz Dergisi Karikatürü	72
Görsel 4.1. Akbaba Dergisi Karikatürü	117
Görsel 4.2. Papağan Dergisi Karikatürü	117
Görsel 4.3. Akbaba Dergisi Karikatürü	117
Görsel 4.4. Akbaba Dergisi Karikatürü	117
Görsel 4.5. Akbaba Dergisi Karikatürü	118
Görsel 4.6. Akbaba Dergisi Karikatürü	118
Görsel 4.7. Akbaba Dergisi Karikatürü	118
Görsel 4.8. Akbaba Dergisi Karikatürü	118
Görsel 4.9. Akbaba Dergisi Karikatürü	118
Görsel 4.10. Akbaba Dergisi Karikatürü	118
Görsel 4.11. Akbaba Dergisi Karikatürü	119
Görsel 4.12. Akbaba Dergisi Karikatürü	119
Görsel 4.13. Ferruh Doğan Karikatürü	119
Görsel 4.14. Guguk Dergisi Karikatürü	119
Görsel 4.15. Mizah Dergisi Karikatürü	119
Görsel 4.16. Tef Dergisi Karikatürü	119
Görsel 4.17. Dolmuş Dergisi Karikatürü	120
Görsel 4.18. Akbaba Dergisi Karikatürü	120

Görsel 4.19. Akbaba Dergisi Karikatürü	120
Görsel 4.20. Akbaba Dergisi Karikatürü	120
Görsel 4.21. Akbaba Dergisi Karikatürü	120
Görsel 4.22. Akbaba Dergisi Karikatürü	120
Görsel 4.23. Akbaba Dergisi Karikatürü	121
Görsel 4.24. Akbaba Dergisi Karikatürü	121
Görsel 4.25. Akbaba Dergisi Karikatürü	121
Görsel 4.26. Akbaba Dergisi Karikatürü	121
Görsel 4.27. Akbaba Dergisi Karikatürü	121
Görsel 4.28. Akbaba Dergisi Karikatürü	121
Görsel 4.29. Akbaba Dergisi Karikatürü	122
Görsel 4.30. Akbaba Dergisi Karikatürü	122
Görsel 4.31. Akbaba Dergisi Karikatürü	122
Görsel 4.32. Akbaba Dergisi Karikatürü	122
Görsel 4.33. Akbaba Dergisi Karikatürü	122
Görsel 4.34. Taş Karikatür Dergisi Karikatürü.....	122
Görsel 4.35. Kaynağı Bilinmeyen Karikatür.....	123
Görsel 4.36. Ulus Dergisi Karikatürü	123
Görsel 4.37. Kelebek Dergisi Karikatürü	123
Görsel 4.38. Sedat Nuri Karikatürü.....	123
Görsel 4.39. Ferruh Doğan Karikatürü	124
Görsel 4.40. Kaynağı Bilinmeyen Karikatür	124
Görsel 4.41. Akbaba Dergisi Karikatürü	124
Görsel 4.42. Aydede Dergisi Karikatürü	125
Görsel 4.43. Yalçın Çetin Karikatürü	125
Görsel 4.44. Çarşaf Dergisi Karikatürü	125
Görsel 4.45. Çarşaf Dergisi Karikatürü	125
Görsel 4.46. Çarşaf Dergisi Karikatürü	126
Görsel 4.47. Semih Balcıoğlu Karikatürü	126
Görsel 4.48. Deli Dergisi Karikatürü	126
Görsel 4.49. Deli Dergisi Karikatürü	126
Görsel 4.50. Deli Dergisi Karikatürü	127
Görsel 4.51. Deli Dergisi Karikatürü	127
Görsel 4.52. Cumhuriyet Gazetesi Karikatürü	127

Görsel 4.53. Cumhuriyet Gazetesi Karikatürü.....	127
Görsel 4.54. Deli Dergisi Karikatürü	127
Görsel 4.55. Deli Dergisi Karikatürü	127
Görsel 4.56. Hıbr Dergisi Karikatürü	128
Görsel 4.57. Deli Dergisi Karikatürü	128
Görsel 4.58. İzmir Dergisi Karikatürü	128
Görsel 4.59. Ercan Akyol Karikatürü	128
Görsel 4.60. Turhan Selçuk Karikatürü	128
Görsel 4.61. Turhan Selçuk Karikatürü	128
Görsel 4.62. Turhan Selçuk Karikatürü	129
Görsel 4.63. Turhan Selçuk Karikatürü	129
Görsel 4.64. Turhan Selçuk Karikatürü	129
Görsel 4.65. Sami Caner Karikatürü	129
Görsel 4.66. İzmir Dergisi Karikatürü	130
Görsel 4.67. İzmir Dergisi Karikatürü	130
Görsel 4.68. İzmir Dergisi Karikatürü	130
Görsel 4.69. İzmir Dergisi Karikatürü	130
Görsel 4.70. Penguen Dergisi Karikatürü	131
Görsel 4.71. Penguen Dergisi Karikatürü	131
Görsel 4.72. Lemam Dergisi Karikatürü	135
Görsel 4.73. Lemam Dergisi Karikatürü	136
Görsel 4.74. Lemam Dergisi Karikatürü	137
Görsel 4.75. Lemam Dergisi Karikatürü	138
Görsel 4.76. Lemam Dergisi Karikatürü	139
Görsel 4.77. Lemam Dergisi Karikatürü	140
Görsel 4.78. Lemam Dergisi Karikatürü	141
Görsel 4.79. Penguen Dergisi Karikatürü	142
Görsel 4.80. Penguen Dergisi Karikatürü	144
Görsel 4.81. Penguen Dergisi Karikatürü	145
Görsel 4.82. Penguen Dergisi Karikatürü	146
Görsel 4.83. Penguen Dergisi Karikatürü	148
Görsel 4.84. Uykusuz Dergisi Karikatürü	150
Görsel 4.85. Uykusuz Dergisi Karikatürü	151
Görsel 4.86. Uykusuz Dergisi Karikatürü	152

Görsel 4.87. Lemman Dergisi Karikatürü	154
Görsel 4.88. Lemman Dergisi Karikatürü	154
Görsel 4.89. Lemman Dergisi Karikatürü	155
Görsel 4.90. Lemman Dergisi Karikatürü	155
Görsel 4.91. Lemman Dergisi Karikatürü	155
Görsel 4.92. Lemman Dergisi Karikatürü	155
Görsel 4.93. Lemman Dergisi Karikatürü	155
Görsel 4.94. Lemman Dergisi Karikatürü	155
Görsel 4.95. Lemman Dergisi Karikatürü	156
Görsel 4.96. Lemman Dergisi Karikatürü	156
Görsel 4.97. Lemman Dergisi Karikatürü	156
Görsel 4.98. Lemman Dergisi Karikatürü	156
Görsel 4.99. Lemman Dergisi Karikatürü	156
Görsel 4.100. Lemman Dergisi Karikatürü	156
Görsel 4.101. Lemman Dergisi Karikatürü	157
Görsel 4.102. Lemman Dergisi Karikatürü	157
Görsel 4.103. Lemman Dergisi Karikatürü	157
Görsel 4.104. Lemman Dergisi Karikatürü	157
Görsel 4.105. Lemman Dergisi Karikatürü	157
Görsel 4.106. Lemman Dergisi Karikatürü	157
Görsel 4.107. Lemman Dergisi Karikatürü	158
Görsel 4.108. Lemman Dergisi Karikatürü	158
Görsel 4.109. Lemman Dergisi Karikatürü	158
Görsel 4.109. Lemman Dergisi Karikatürü	158
Görsel 4.110. Lemman Dergisi Karikatürü	158
Görsel 4.111. Lemman Dergisi Karikatürü	158
Görsel 4.112. Lemman Dergisi Karikatürü	158
Görsel 4.113. Lemman Dergisi Karikatürü	159
Görsel 4.114. Lemman Dergisi Karikatürü	159
Görsel 4.115. Penguen Dergisi Karikatürü	159
Görsel 4.116. Penguen Dergisi Karikatürü	159
Görsel 4.117. Penguen Dergisi Karikatürü	159
Görsel 4.118. Penguen Dergisi Karikatürü	159
Görsel 4.119. Penguen Dergisi Karikatürü	160

Görsel 4.120. Penguen Dergisi Karikatürü	160
Görsel 4.121. Penguen Dergisi Karikatürü	160
Görsel 4.122. Penguen Dergisi Karikatürü	160
Görsel 4.123. Penguen Dergisi Karikatürü	160
Görsel 4.124. Penguen Dergisi Karikatürü	160
Görsel 4.125. Uykusuz Dergisi Karikatürü	161
Görsel 4.126. Uykusuz Dergisi Karikatürü	161
Görsel 4.127. Uykusuz Dergisi Karikatürü	161
Görsel 4.128. Uykusuz Dergisi Karikatürü	161
Görsel 4.129. Uykusuz Dergisi Karikatürü	161
Görsel 4.130. Uykusuz Dergisi Karikatürü	161
Görsel 4.131. Uykusuz Dergisi Karikatürü	162
Görsel 4.132. Uykusuz Dergisi Karikatürü	162
Görsel 4.133. Uykusuz Dergisi Karikatürü	162
Görsel 4.134. Uykusuz Dergisi Karikatürü	162
Görsel 4.135. Leman Dergisi Karikatürü	164
Görsel 4.136. Leman Dergisi Karikatürü	164
Görsel 4.137. Leman Dergisi Karikatürü	164
Görsel 4.138. Leman Dergisi Karikatürü	164
Görsel 4.139. Leman Dergisi Karikatürü	165
Görsel 4.140. Leman Dergisi Karikatürü	165
Görsel 4.141. Leman Dergisi Karikatürü	165
Görsel 4.142. Leman Dergisi Karikatürü	165
Görsel 4.143. Leman Dergisi Karikatürü	165
Görsel 4.144. Leman Dergisi Karikatürü	165
Görsel 4.145. Leman Dergisi Karikatürü	166
Görsel 4.146. Leman Dergisi Karikatürü	166
Görsel 4.147. Leman Dergisi Karikatürü	166
Görsel 4.148. Leman Dergisi Karikatürü	166
Görsel 4.149. Leman Dergisi Karikatürü	166
Görsel 4.150. Leman Dergisi Karikatürü	166
Görsel 4.151. Leman Dergisi Karikatürü	167
Görsel 4.152. Leman Dergisi Karikatürü	167
Görsel 4.153. Leman Dergisi Karikatürü	167

Görsel 4.154. Leman Dergisi Karikatürü	167
Görsel 4.155. Leman Dergisi Karikatürü	167
Görsel 4.156. Leman Dergisi Karikatürü	167
Görsel 4.157. Leman Dergisi Karikatürü	168
Görsel 4.158. Leman Dergisi Karikatürü	168
Görsel 4.159. Leman Dergisi Karikatürü	168
Görsel 4.160. Leman Dergisi Karikatürü	168
Görsel 4.161. Leman Dergisi Karikatürü	168
Görsel 4.162. Leman Dergisi Karikatürü	168
Görsel 4.163. Leman Dergisi Karikatürü	169
Görsel 4.164. Leman Dergisi Karikatürü	169
Görsel 4.165. Leman Dergisi Karikatürü	169
Görsel 4.166. Leman Dergisi Karikatürü	169
Görsel 4.167. Leman Dergisi Karikatürü	170
Görsel 4.168. Leman Dergisi Karikatürü	170
Görsel 4.169. Penguen Dergisi Karikatürü	170
Görsel 4.170. Penguen Dergisi Karikatürü	170
Görsel 4.171. Penguen Dergisi Karikatürü	170
Görsel 4.172. Penguen Dergisi Karikatürü	170
Görsel 4.173. Penguen Dergisi Karikatürü	171
Görsel 4.174. Penguen Dergisi Karikatürü	171
Görsel 4.175. Penguen Dergisi Karikatürü	171
Görsel 4.176. Penguen Dergisi Karikatürü	171
Görsel 4.177. Penguen Dergisi Karikatürü	171
Görsel 4.178. Leman Dergisi Karikatürü	171
Görsel 4.179. Penguen Dergisi Karikatürü	172
Görsel 4.180. Penguen Dergisi Karikatürü	172
Görsel 4.181. Penguen Dergisi Karikatürü	172
Görsel 4.182. Penguen Dergisi Karikatürü	172
Görsel 4.183. Penguen Dergisi Karikatürü	172
Görsel 4.184. Penguen Dergisi Karikatürü	172
Görsel 4.185. Penguen Dergisi Karikatürü	173
Görsel 4.186. Penguen Dergisi Karikatürü	173
Görsel 4.187. Penguen Dergisi Karikatürü	173

Görsel 4.188. Penguen Dergisi Karikatürü	173
Görsel 4.189. Penguen Dergisi Karikatürü	173
Görsel 4.190. Penguen Dergisi Karikatürü	173
Görsel 4.191. Uykusuz Dergisi Karikatürü	174
Görsel 4.192. Uykusuz Dergisi Karikatürü	174
Görsel 4.193. Uykusuz Dergisi Karikatürü	174
Görsel 4.194. Uykusuz Dergisi Karikatürü	174
Görsel 4.195. Uykusuz Dergisi Karikatürü	174
Görsel 4.196. Uykusuz Dergisi Karikatürü	174
Görsel 4.197. Uykusuz Dergisi Karikatürü	175
Görsel 4.198. Uykusuz Dergisi Karikatürü	175
Görsel 4.199. Uykusuz Dergisi Karikatürü	175
Görsel 4.200. Uykusuz Dergisi Karikatürü	175
Görsel 4.201. Uykusuz Dergisi Karikatürü	175
Görsel 4.202. Uykusuz Dergisi Karikatürü	175
Görsel 4.203. Leman Dergisi Karikatürü	177
Görsel 4.204. Leman Dergisi Karikatürü	177
Görsel 4.205. Leman Dergisi Karikatürü	177
Görsel 4.206. Leman Dergisi Karikatürü	177
Görsel 4.207. Leman Dergisi Karikatürü	178
Görsel 4.208. Leman Dergisi Karikatürü	178
Görsel 4.209. Leman Dergisi Karikatürü	178
Görsel 4.210. Leman Dergisi Karikatürü	178
Görsel 4.211. Leman Dergisi Karikatürü	178
Görsel 4.212. Leman Dergisi Karikatürü	178
Görsel 4.213. Leman Dergisi Karikatürü	179
Görsel 4.214. Leman Dergisi Karikatürü	179
Görsel 4.215. Leman Dergisi Karikatürü	179
Görsel 4.216. Leman Dergisi Karikatürü	179
Görsel 4.217. Penguen Dergisi Karikatürü	179
Görsel 4.218. Penguen Dergisi Karikatürü	179
Görsel 4.219. Penguen Dergisi Karikatürü	180
Görsel 4.220. Penguen Dergisi Karikatürü	180
Görsel 4.221. Penguen Dergisi Karikatürü	180

Görsel 4.222. Penguen Dergisi Karikatürü	180
Görsel 4.223. Uykusuz Dergisi Karikatürü	180
Görsel 4.224. Uykusuz Dergisi Karikatürü	180
Görsel 4.225. Uykusuz Dergisi Karikatürü	181
Görsel 4.226. Uykusuz Dergisi Karikatürü	181
Görsel 4.227. Uykusuz Dergisi Karikatürü	181
Görsel 4.228. Uykusuz Dergisi Karikatürü	181
Görsel 4.229. Leman Dergisi Karikatürü	182
Görsel 4.230. Leman Dergisi Karikatürü	182
Görsel 4.231. Leman Dergisi Karikatürü	182
Görsel 4.232. Leman Dergisi Karikatürü	182
Görsel 4.233. Leman Dergisi Karikatürü	183
Görsel 4.234. Leman Dergisi Karikatürü	183
Görsel 4.235. Leman Dergisi Karikatürü	183
Görsel 4.236. Leman Dergisi Karikatürü	183
Görsel 4.237. Leman Dergisi Karikatürü	183
Görsel 4.238. Leman Dergisi Karikatürü	183
Görsel 4.239. Leman Dergisi Karikatürü	184
Görsel 4.240. Leman Dergisi Karikatürü	184
Görsel 4.241. Leman Dergisi Karikatürü	184
Görsel 4.242. Leman Dergisi Karikatürü	184
Görsel 4.243. Leman Dergisi Karikatürü	184
Görsel 4.244. Leman Dergisi Karikatürü	184
Görsel 4.245. Leman Dergisi Karikatürü	185
Görsel 4.246. Leman Dergisi Karikatürü	185
Görsel 4.247. Leman Dergisi Karikatürü	185
Görsel 4.248. Leman Dergisi Karikatürü	185
Görsel 4.249. Leman Dergisi Karikatürü	185
Görsel 4.250. Leman Dergisi Karikatürü	185
Görsel 4.251. Leman Dergisi Karikatürü	186
Görsel 4.252. Leman Dergisi Karikatürü	186
Görsel 4.253. Leman Dergisi Karikatürü	186
Görsel 4.254. Leman Dergisi Karikatürü	186
Görsel 4.255. Leman Dergisi Karikatürü	186

Görsel 4.256. Leman Dergisi Karikatürü	186
Görsel 4.257. Leman Dergisi Karikatürü	187
Görsel 4.258. Leman Dergisi Karikatürü	187
Görsel 4.259. Leman Dergisi Karikatürü	187
Görsel 4.260. Leman Dergisi Karikatürü	187
Görsel 4.261. Leman Dergisi Karikatürü	187
Görsel 4.262. Leman Dergisi Karikatürü	187
Görsel 4.263. Leman Dergisi Karikatürü	188
Görsel 4.264. Leman Dergisi Karikatürü	188
Görsel 4.265. Leman Dergisi Karikatürü	188
Görsel 4.266. Leman Dergisi Karikatürü	188
Görsel 4.267. Leman Dergisi Karikatürü	188
Görsel 4.268. Leman Dergisi Karikatürü	188
Görsel 4.269. Leman Dergisi Karikatürü	189
Görsel 4.270. Leman Dergisi Karikatürü	189
Görsel 4.271. Leman Dergisi Karikatürü	189
Görsel 4.272. Leman Dergisi Karikatürü	189
Görsel 4.273. Leman Dergisi Karikatürü	189
Görsel 4.274. Leman Dergisi Karikatürü	189
Görsel 4.275. Leman Dergisi Karikatürü	190
Görsel 4.276. Leman Dergisi Karikatürü	190
Görsel 4.277. Leman Dergisi Karikatürü	190
Görsel 4.278. Leman Dergisi Karikatürü	190
Görsel 4.279. Leman Dergisi Karikatürü	190
Görsel 4.280. Leman Dergisi Karikatürü	190
Görsel 4.281. Penguen Dergisi Karikatürü	191
Görsel 4.282. Penguen Dergisi Karikatürü	191
Görsel 4.283. Penguen Dergisi Karikatürü	191
Görsel 4.284. Uykusuz Dergisi Karikatürü	191
Görsel 4.285. Uykusuz Dergisi Karikatürü	191
Görsel 4.286. Uykusuz Dergisi Karikatürü	191
Görsel 4.287. Uykusuz Dergisi Karikatürü	192
Görsel 4.288. Uykusuz Dergisi Karikatürü	192
Görsel 4.289. Uykusuz Dergisi Karikatürü	192

Görsel 4.290. Penguen Dergisi Karikatürü	192
Görsel 4.291. Penguen Dergisi Karikatürü	192
Görsel 4.292. Penguen Dergisi Karikatürü	193
Görsel 4.293. Penguen Dergisi Karikatürü	193
Görsel 4.294. Penguen Dergisi Karikatürü	193
Görsel 4.295. Penguen Dergisi Karikatürü	193
Görsel 4.296. Penguen Dergisi Karikatürü	193
Görsel 4.297. Penguen Dergisi Karikatürü	193
Görsel 4.298. Penguen Dergisi Karikatürü	194
Görsel 4.299. Penguen Dergisi Karikatürü	194
Görsel 4.300. Penguen Dergisi Karikatürü	194
Görsel 4.301. Penguen Dergisi Karikatürü	194
Görsel 4.302. Penguen Dergisi Karikatürü	194
Görsel 4.303. Uykusuz Dergisi Karikatürü	195
Görsel 4.304. Uykusuz Dergisi Karikatürü	195
Görsel 4.305. Uykusuz Dergisi Karikatürü	195
Görsel 4.306. Uykusuz Dergisi Karikatürü	195
Görsel 4.307. Uykusuz Dergisi Karikatürü	195
Görsel 4.308. Uykusuz Dergisi Karikatürü	195
Görsel 4.309. Uykusuz Dergisi Karikatürü	196
Görsel 4.310. Uykusuz Dergisi Karikatürü	196
Görsel 4.311. Uykusuz Dergisi Karikatürü	196
Görsel 4.312. Uykusuz Dergisi Karikatürü	196
Görsel 4.313. Uykusuz Dergisi Karikatürü	196
Görsel 4.314. Uykusuz Dergisi Karikatürü	196
Görsel 4.315. Uykusuz Dergisi Karikatürü	197
Görsel 4.316. Uykusuz Dergisi Karikatürü	197
Görsel 4.317. Uykusuz Dergisi Karikatürü	197
Görsel 4.318. Uykusuz Dergisi Karikatürü	197
Görsel 4.319. Uykusuz Dergisi Karikatürü	197
Görsel 4.320. Uykusuz Dergisi Karikatürü	198
Görsel 4.321. Uykusuz Dergisi Karikatürü	198
Görsel 4.322. Uykusuz Dergisi Karikatürü	198
Görsel 4.323. Uykusuz Dergisi Karikatürü	198

Görsel 4.324. Uykusuz Dergisi Karikatürü	199
Görsel 4.325. Leman Dergisi Karikatürü	201
Görsel 4.326. Leman Dergisi Karikatürü	201
Görsel 4.327. Leman Dergisi Karikatürü	201
Görsel 4.328. Leman Dergisi Karikatürü	201
Görsel 4.329. Leman Dergisi Karikatürü	202
Görsel 4.330. Leman Dergisi Karikatürü	202
Görsel 4.331. Leman Dergisi Karikatürü	202
Görsel 4.332. Leman Dergisi Karikatürü	202
Görsel 4.333. Leman Dergisi Karikatürü	202
Görsel 4.334. Leman Dergisi Karikatürü	202
Görsel 4.335. Leman Dergisi Karikatürü	203
Görsel 4.336. Leman Dergisi Karikatürü	203
Görsel 4.337. Leman Dergisi Karikatürü	203
Görsel 4.338. Leman Dergisi Karikatürü	203
Görsel 4.339. Leman Dergisi Karikatürü	203
Görsel 4.340. Leman Dergisi Karikatürü	203
Görsel 4.341. Leman Dergisi Karikatürü	204
Görsel 4.342. Leman Dergisi Karikatürü	204
Görsel 4.343. Penguen Dergisi Karikatürü	204
Görsel 4.344. Uykusuz Dergisi Karikatürü	204
Görsel 4.345. Uykusuz Dergisi Karikatürü	204
Görsel 4.346. Uykusuz Dergisi Karikatürü	205
Görsel 4.347. Uykusuz Dergisi Karikatürü	205
Görsel 3. Uykusuz Dergisi Karikatürü	211
Görsel 4. Leman Dergisi Karikatürü	212
Görsel 5. Penguen Dergisi Karikatürü	216
Görsel 6.. Akbaba Dergisi Karikatürü	216
Görsel 7. Cemil Cem Karikatürü	219
Görsel 8. El Üfürük Dergisi Karikatürü	219
Görsel 9. Cihan Demirci Karikatürü	220
Görsel 10. Penguen Dergisi Karikatürü	220
Görsel 11. Sedat Nuri Karikatürü	220
Görsel 12. Çarşaf Dergisi Karikatürü	220

Görsel 13. Key Dergisi Karikatürü	221
Görsel 14. Nokta Dergisi Kapağı	221
Görsel 15. Gırgır Dergisi Karikatürü	221
Görsel 16. Uykusuz Dergisi Karikatürü	221
Görsel 17. Turhan Selçuk Karikatürü	227

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
akt.	aktaran
AP	Adalet Partisi
Bkz.	bakınız
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	çeviren
der.	derleyen
DP	Demokrat Parti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
vb.	ve bunun gibi
vd.	ve diğer(leri)

ÖZET

Gülmecenin altına ustalıkla gizlenmiş ideolojik yapıyı; okuyucularına üstünlük, uyumsuzluk veya rahatlatma yöntemlerini kullanarak sunan karikatürler, bir toplumdaki muhalif ve egemen söylemlerin mücadelesinin izdüşümlerini özet ve çarpıcı bir biçimde yansıtılabilmeleri bakımından son derece zengin bir araştırma alanıdır. Yaşanan tüm toplumsal değişimlerin, çekişmelerin, siyasi ve ideolojik mücadelenin yansıdığı bir “hayal perdesi” olarak tanımlayabileceğimiz mizah yayıncılığı, pozitivist paradigmadan beslenen Batılılaşma hareketinin etkisiyle doğmuş ve ülkemizdeki serüveni boyunca “dinsel düşünceyi insanlığın, toplumların evriminde ilkel bir düşünce olarak tanımlayan” Aydınlanmacı dünya görüşünün savunucusu olmuştur. Bu cepheden İslam’ın ve Müslümanların nasıl algılandığı ve “hayal perdesine” nasıl ve neden yansıdığına cevaplarının arandığı bu çalışmada, Türkiye’de de İslam’a karşı bir korku ya da nefretin varlığı ve nedenleri sorgulanmaktadır.

Çalışmada, ülkemizde yayımlanan ilk mizah dergilerinden bugüne rastgele örneklem yöntemiyle seçilen dergiler ile günümüzde en çok okunan üç mizah dergisinin 2014 yılında yayımlanan tüm sayıları olmak üzere toplam 321 dergideki yaklaşık 35.500 adet karikatür içerik analiziyle taranmış; içeriğinde dini simgelerin bulunduğu karikatürler, İslamiyet’in Batı’yla buluştuğu dönemden sömürgeciliğe, seküler çağdaki paylaşım savaşlarından medeniyetler çatışmasına uzanan bir tarihsel arka planın çerçevesinde, ilgili kitle iletişim ve mizah kuramlarının perspektifinde ve ülkemizdeki Batılılaşma serüveni ekseninde göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular karikatürlerde kullanılan klişelerin Batı’daki İslamofobik anlatıya çok yakın Self Oryantalist bir karakterde olduğunu, karikatürlerin tamamına yakınının “dine ait unsurların alaya alınma” ve “siyasi eleştirilerde dini ön plana çıkarma” başta olmak üzere Müslümanlığa ilişkin imgelerin sıklıkla taciz, terör, cinsel sapkınlık, gericilik ve sahtekârlıkla ilişkilendirildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, İslamofobi, Mizah, Karikatür, Sekülerizm

SUMMARY

ISLAMOPHOBIA IN TURKEY: IN THE SCALE OF SATIRICAL MAGAZINES

Caricatures, which are presenting the ideological structure adroitly hidden under humor to its readers by using the superiority, incongruity or relieving methods, is a rich research field in terms of briefly and dramatically reflecting the projections of the struggle between the opposition and the dominant discourses in a society.

We can define the humor broadcasting as a ‘curtain of dream’ where the entire social changes, conflicts, political and ideological struggles reflect on. It was born under the influence of westernization movement fed from the positivist paradigm. During its adventure in our country, it has been an advocate of enlightenment worldview which is “describing the religious thought as a primitive idea in the evolution of people and society”. In this study, from this point of view, the answers are trying to be found about how Islam and Muslim People are detected and why they are reflected to this ‘curtain of dream’. The presence and the causes of fear or hate against the Islam in Turkey are questioned too.

In the study, in our country, starting from the first magazines to present which are selected by random sampling method and all the series of the top three comics published in 2014 are browsed through content analysis. Total numbers of browsed caricatures are approximately 35.500 in 321 magazines. The caricatures containing religious symbols are analyzed by semiotic analysis method, in the context of the historical background starting from the era Islam met the western civilization to the colonization era, and starting from the wars of the secular age to the clash of civilizations. The findings show that stereotypes used in caricatures are carrying a self-orientalist character very similar to the Islamophobic narrative in the west. And also these findings show that almost in all the caricatures, the images related to Islam, mainly ‘mocking religion’ and ‘highlighting the religion in political criticism’, are associated to harassment, terror, sexual perversion, reaction and fraud.

Keywords: Semiotics, Islamophobia, Humor, Caricature, Secularism

ÖNSÖZ

Miladı asırlar öncesine dayanan bir çatırdamanın gitgide derin ayrıklar oluşturduğu bir zemindeyiz. Trafikte, okulda, işyerinde, hastanelerde, alışveriş merkezlerinde gün geçtikçe daha da belirginleşen bir tahammülsüzlüğün hepimize sirayet ettiğine şahit oluyoruz. Bu tahammülsüzlüğün “günümüzde insan soyunun kendisini insan yapan unsuru kaybetme noktasına kadar ilerlediğini” belirten Akbar Ahmed (2007, s.83), en yakın akrabadan bu gezegeni paylaşan toplumlara kadar sosyal birimlerden her birinin şefkati yeniden keşfetmesi gerektiğini hatırlatır bize.

Bağnazlığın her türlüünü reddeden ve manevi değerleri asr-ı saadet döneminin kardeşlik hukukundan beslenen bir toplumda, yaşanan bu huzursuzluktan rahatsızlık duyan biri olarak; ateşe su taşıyan karınca misali, ayrımın gitgide daha da derinleşmesine engel olma sorumluluğunu hissediyorum. Sosyal bilimlere iletişim disiplini merkezinden dâhil olmam da bu sorumluluğu; sözkonusu ayrışmanın tarihsel kökenlerine inme, kitle iletişim araçlarına yansımalarının analizini yapma, fotoğrafını çekme ve gelecekteki durumu için çözüm önerileri sunma ödevine dönüştürüyor. Akademideki ilk sınavım olan bu tez, işte bu ödevin birinci safhasını oluşturuyor.

İslamofobi, son yıllarda sıklıkla gündeme gelen bir kavram. Bu konu hakkında bugüne kadar birçok araştırma yapıldı fakat Avrupa ve Amerika’da yaşayanların İslam ve Müslüman kelimelerine karşı önyargıları araştırılırken, komşularımızın veya arkadaşlarımızın olumsuz algılarını yönlendiren etkenler çok az sorgulandı. Ya önemsenmedi ya da ötekileştirildi, düşman ilan edildi. Hâlbuki “İslam Tehdidi Efsanesi”nin ünlü yazarı John L. Esposito’nun dediği gibi (2002, s.12-13); Müslümanların üzerine yapıştırılmış terörizm gibi birçok olumsuz etiketin kökünü kazımak amacıyla hastalığın nedenlerine eğilen ortak entelektüel, dini ve manevi çalışmaların gerekliliği elzemdir. İşte bu çalışma, Batı’da veya uzaklarda değil, burada, bizim toplumumuzda Müslümanlığın ve Müslümanların üzerine yapıştırılan bu etiketlerin neler olduğunu, bu etiketleri oluşturan algıyı ve nihayetinde ideolojiye dair tespitlerde bulunarak Türkiye’deki İslamofobi’nin nedenlerini ve sonuçlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Çok geniş kapsamlı bir araştırmayı gerektiren ‘Türkiye’de İslamofobi Vardır’ tezi, bu çalışmada; iletişim alanındaki akademik çalışmalarda hak ettiği ilgiyi göremese de aslında toplumsal algımızı derinden etkileyen, çoğu zaman etkili bir propaganda işlevine de sahip olan üstelik Tanzimat’tan bugüne değişen toplum yapımızın her safhasına tanıklık eden mizah

dergileri üzerinden sorgulandı. Çok değerli hocam Prof. Dr. Nurdan AKINER ile birlikte, araştırma sahası olarak mizah dergilerinin seçilmesine karar vermemizden bir gün sonra Charlie Hebdo katliamının yaşanması aslında mizah yayıncılığının toplumsal algı bağlamında ne kadar önemli olduğunu bizlere bir kez daha hatırlattı.

Çalışma kapsamında Tanzimat döneminden, 2014 yılının son haftasına kadar 140 yıllık bir dönemi kapsayan ve bu süreçte yaşananlara tanıklık eden, her biri birer tarihi belge niteliği taşıyan 321 adet dergide yaklaşık 35.500 karikatür tarandı. Ülke gündemini diğer kitle iletişim araçlarından daha yalın ve çarpıcı bir biçimde sunan mizah dergilerinin içerikleri üzerinde çalışırken yalnızca tezin konusu olan Türkiye’de İslamofobi’ye değil daha birçok olguya dair bulgular elde edildi ve bu bulgular, ilgili kuramlar ekseninde tartışıldı.

Ülkemizde her geçen gün daha fazla yüreği kör eden, “herkesin mağduru ve zalimi kendine” dedirten bu tahammülsüzlük ortamının yerini barış ve hoşgörüye bırakmasına küçük bir katkı sağlamasını umduğum bu çalışmanın imzası şahsıma ait olsa da aslında hiçbir eser yalnızca müellifine ait değildir. Yaşayabilmemiz ve öğrenebilmemiz için üretilen her nesne, dünyaya armağan edilen her eser hatta bilgiyle hiç ilgisi olmayan ama bir eserin meydana gelebilmesine vesile olan herkesin, her şeyin mutlaka bir katkısı vardır. Teşekkürü gerektiren bunca katkı içerisinde yer veremediklerimin hoşgörüsüne sığınarak; çalışmada yararlandığım eserlerin müelliflerine, tozlanmış ciltlerin arasında asırlar öncesine bir zaman yolculuğu yapabilmem için kapılarını bana sevgiyle açan Mehmet CEBİROĞLU ve karikatürist Raşit YAKALI başta olmak üzere Karikatürcüler Derneği İstanbul Karikatür Müzesi çalışanlarına, bu yolculukta beni yalnız bırakmayan kıymetli öğrencilerim Meltem OKATAN ve Eray ASLANTÜRK’e, engin bilgi hazinesini benimle paylaşarak ufkumu açan tavsiyelerde bulunan Doç.Dr. Rıfat ATAY’a, doktora sürecinde emeğini, enerjisini, bilgisini ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Muhammet Bilal ARIK’a, öğrencisi olmaktan gurur duyduğum ve akademisyenliğim boyunca her zaman ‘öğrenciliğine’ layık olmaya çalışacağım değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Nurdan AKINER’e, Üniversiteye adımımı attığım ilk günden bu yana tedrisatından geçebildiğim için kendimi şanslı saydığım, bir bilim insanının içinde yetiştiği topluma nasıl faydalı olabileceğine dair benim için bir rol model olan hocam Prof. Dr. Cengiz SAYIN’a, teşekkürlerimi arz ederim.

Her halleriyle beni mesleğime bağlayan birbirinden değerli öğrencilerime, manevi desteklerini esirgemeyen mesai arkadaşlarıma, yaşamım boyunca bana her zaman güç veren ablalarım Nihan KEYSAN ve Nisa YELBOĞA’ya, “emrolduğum gibi dosdoğru olma” çabasını, kalabalıklara aldırmandan dimdik durabilmeyi ve daha birçok erdemi bana

yaşamlarıyla öğreten annem Elif ve babam Mehmet MENCET'e, sabrı ve desteğiyle bu eserin meydana gelmesinde en büyük paya sahip olan eşim, hayat arkadaşım Didem Sipahi MENCET'e, varlıklarıyla en büyük motivasyon kaynağım olan sevgili yeğenlerim Eymen, Sinan, Melis ve yakında kavuşmayı umduğum kızım Miray'a da teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Ve elbette, en büyük teşekkürün, yani şükrün muhatabından, insanlığa faydalı olacak ölümsüz eserler üretebilmeyi bana nasip etmesini dilerim.

Mustafa Sami MENCET
Antalya, 2016

GİRİŞ

Berger (2005, s.10), imgelerin yeniden üretilen görünümeler olduğunu vurgulayarak ilk kez ortaya çıktığı yerden ve zamandan birkaç dakika ya da birkaç yüzyıl için kopmuş ve saklanmış bir görünüm ya da görünümeler düzeni olduğunu, her imgede bir görme biçimi yattığını, bunun “nesnel gerçeklik” zannedilen fotoğraflarda bile böyle olduğunu hatırlatır. Mills de (2007, s.14-15), yaşadığı tarih döneminin kendi hayatı açısından önemini kavrayamayan ve kendisinden başka bir şeyle ilgilenmeyen günümüz insanının, modern hayatın keşmekeşinden kaynaklanan huzursuzluğu ve yabancılaşmayı aşabilmek için toplumbilimsel düşün (imgelem, muhayyele, imagination yeteneğine) sahip olması gerektiğini vurgular. Bizi çevreleyen imgeleri anlamamanın, yorumlamamanın, ortaya koydukları söylemleri çözümlemenin toplumumuzu anlamamanın yollarından biri durumuna geldiği çağımızda (Yücel, 2009, s. 287) karikatürler, bu söylemleri ve söylenleri (mitleri), diğer geleneksel ve yeni kitle iletişim araçlarından çok daha kolay, çarpıcı ve doğrudan kullanır. Bu nedenle kullanılan imgeleri, metafor ve metonomi kullanımlarını okumak, karikatürlerdeki yananlamı algılamak, bugünün kültürünü okumak için önemli ve gereklidir.

Ülkemizde mizah yayıncılığının gerek tarihsel süreç gerek üretilen içerik gerekse toplumdan gördüğü ilgi bakımından oldukça gelişmiş bir seviyede olmasına rağmen; televizyon, gazete (ve son zamanlarda genellikle sosyal medya olmak üzere) internet gibi kitle iletişim araçlarının gördüğü akademik ilginin onda birini görmemesini önemli bir eksiklik olarak değerlendirmek gerekir. Bu ilgisizlik yalnızca akademik çalışmalara has değildir. Çeviker (1997, s.150-151), karikatür ve mizahın uzun süre sanattan bile sayılmadığını belirterek bu nedenle eleştirmeni ya da tarihçisi olamadığını vurgular¹. Oysaki mizah dergileri iletişim bilimleri, antropoloji, sosyoloji ve tarih açısından son derece zengin bir multi-disipliner araştırma sahasıdır. Mizah dergileri tıpkı diğer dergiler gibi sadık okuyucu kitlelerine sahiptir ve sınırlı bir “erişim” (reach) alanına sahip olmakla birlikte okuyucularının üzerindeki etki gücü yüksektir. Mizah dergileri, karikatürler başta olmak üzere, içeriğindeki mesajları hedef kitlelerine bazen çok keskin bir zekânın eseri olan gülmece ambalajının içerisine ustalıkla gizlenmiş bir yan/örtük anlamla sunar bazen de söylemek istediğini çok net, çok yalın ve çok keskin bir biçimde söyler. Binlerce sayfalık bir kitabın ana fikrini bazen tek bir karikatür, okuyucunun da hayal gücünü işin içine katarak ustalıkla anlatabilir. Böylelikle karikatürlere bakılarak bir toplumdaki ideolojik

¹ Bu eksikliğe rağmen; Turgut Çeviker, Ferit Öngören, Hıfzı Topuz, Üstün Alsaç, Levent Cantek ve Semih Balcıoğlu'nun çalışmaları özellikle ülkemizde karikatür yayıncılığının geçmişi, dönemsel analizler ve kronoloji bakımından çok önemli katkılar sağlamıştır. Karikatürçülüğün ülkemizdeki serüvenini incelerken sıklıkla başvurduğum adı geçen yazarlara ayrıca teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

farklılıkları, belirli olaylar karşısındaki belirli toplumsal grupların algılarını vb. gösterebilimsel çözümlemeyle anlayabilmek mümkündür. Örneğin, aşağıdaki iki karikatürü yan yana koyarak Atatürkçülük veya Kemalizm konularında hangi toplumsal grupların ne tür bir yaklaşım içinde olduğu bir bakışta anlaşılabilir.

Görsel 1. Uykusuz, 2014-1, s.60

Görsel 2. Cafcaf, Sayı 60, s.8

Görsel 1.'deki karikatürde, Ak Parti ve Fethullah Gülen Cemaati arasındaki siyasi çekişmelerle ilgili karikatürlerin altında, çok küçük ebatlarda Görseldeki Atatürk karikatürü çizilmiştir.² Burada Atatürk ile temsil edilen aslında Kemalistler, Sosyal Demokratlar vd. laik kesimlerdir ve siyasi anlamda rakip oldukları Fethullah Gülen Cemaati ile Ak Parti arasındaki mücadeleden duydukları hoşnutsuzluk ve dışında oldukları bu siyasi mücadeleye karşı tavırları Atatürk'ün nezdinde karikatürize edilmiştir. Görsel 2'deki karikatür ise, Anti-Kemalist çevrenin ileri sürdüğü bütün argümanların hepsini bir arada toplamış gibidir. Karikatürdeki diyalogda geçen "ülke projesi" sözkonusu çevrenin "Laik Türkiye Cumhuriyeti'nin emperyalist devletlere ve masonlara ait bir projenin ürünü olduğu iddiası", "Sponsor" kelimesiyle "Atatürk'ün İngilizlerin desteğiyle lider olduğu iddiası", "her on yılda darbe baskısı" da "tarih içerisinde yapılan askeri darbelerin amaçlarının resmi devlet ideolojisini ayakta tutmaya yönelik olduğu" görüşlerini tek bir karikatürde toplamıştır.³

² Karikatürün yayımlandığı köşenin tamamı için Bkz. Görsel 4.324

³ Konuyla ilgili benzer yaklaşımlar için bkz. www.derintarih.com , <http://www.mustafaarmagan.com.tr/>

Mizah dergilerinin ülkemizdeki serüveni incelendiğinde kuruldukları günden bu yana siyasetin bir parçası olduğu, politik bir baskı aygıtı olarak işlev gördüğü, yalnızca muhalefet tarafından değil hükümet ve devlet tarafından da etkili bir propaganda aygıtı olarak kullanıldığı görülmektedir. Öyle ki, II. Abdülhamid’i tahttan indirmek için yurtdışında propaganda yapmak isteyen Jön Türkler⁴, Milli Mücadele döneminde psikolojik üstünlüğü sağlamak isteyen Ankara ve İstanbul hükümetleri, yapılan inkılapları desteklemek ve toplumda arzuladığı değişimi gerçekleştirmek isteyen Cumhuriyet Halk Partisi, yoğun muhalefete aynı mecradan karşılık vermek isteyen Demokrat Parti, 12 Eylül darbesinin ağır baskısı karşısında basında hiçbir gücü kalmayan muhalefet, mizah dergilerini ve özellikle bu dergilerdeki karikatürleri bir propaganda aygıtı olarak sürekli kullanmıştır⁵. Günümüzde bu silah sıklıkla hatta artan bir yoğunlukta kullanılmaya devam etmektedir. Artık mizah dergileri yalnızca bağımsız olarak bayilerde satılmamakta, Sözcü ve Zaman gazetelerinde olduğu gibi gazetelerin haftalık eki olarak okuyucularına iletilmektedir⁶. Bunun yanında ulusal ölçekte yayın yapan tirajı yüksek gazetelerde de karikatür yayınlama geleneği günümüzde de devam etmektedir. Bu karikatürcüler genellikle siyasi gündeme ilişkin çizimler yapmakta ve gündemi tek bir kare çizimle yorumlamaktadır. Gazetelerinin yayın politikasına paralel olan bu yorumlar aslında gündeme ilişkin yayımlanan tüm haberlerin ve yazıların tek bir karede yorumu gibidir. Yine gazetelerde reklam amaçlı yayımlanan düzenli karikatürler de bulunmaktadır.

Medyanın iktidar karşısındaki eleştirel konumu her ne kadar yadsınamaz bir olguysa da bu iddianın yanlışlığını değil aksini kanıtlayacak pek çok şey vardır. Sözelimi, siyasetçiler medyayı kamuoyunu manipüle etmek için kullanır; aynı şekilde medya bilgilendirdiğini varsaydığı kamuoyunu siyasetçilerin çıkarları doğrultusunda “bilgilendirmekten” kaçınmaz (Tutal Cheviron, 2009, s.189). Bu bağlamda karikatürlerin de yayımlandıkları gazetenin yayın politikasına göre destekledikleri/karşı çıktıkları siyasi kişiliklere yönelik bir propaganda aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin 11. Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde dört ayrı ulusal gazetede yayımlanan karikatürlerin siyasi kişiliklere göre yayımlanan karikatürlerin dağılımı aşağıdaki gibidir (Bayram, 2009, s.117);

⁴ Jön Türkler’in mizah dergileri aracılığıyla yaptığı propaganda çalışmaları için Bkz. “Karikatür” Anabritannica, 2000, s.4

⁵ Mizah dergilerinin tarih içindeki siyasal ve ideolojik işlevleri Bölüm 1.2.’de detaylarıyla sunulmaktadır.

⁶ Bir zamanlar dünya çapında üne kavuşan ancak daha sonra kapanan Gırgır dergisi, günümüzde Sözcü gazetesi tarafından, gazetenin yayın politikasına paralel ve gündemini destekleyici nitelikte yayınlarla, haftalık olarak okuyucularına sunulmaktadır.

Tablo 1. Cumhurbaşkanlığı Seçiminde Siyasilere Karikatürlerinin Gazetelere Göre Dağılımı (n=46)

Toplam Karikatür Sayısı: 46	Milliyet		Zaman		Radikal		Cumhuriyet	
	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz
Siyasi Liderler								
Tayyip Erdoğan	-	4	1	-	-	5	-	14
Abdullah Gül	-	4	2	-	-	3	-	13
Bülent Arınç	-	-	-	-	-	1	-	7
Deniz Baykal	1	-	-	-	-	-	-	2

Kaynak: Bayram, 2009, s.117

Van Dijk (2013, s.8), farklı sosyal gruplar ve toplumsal olaylar hakkında benzer sosyal bilişlerin ortaya konulması durumunda insanların aynı temel anlamlandırma sistemi, yani aynı “ideoloji” tarafından izlendiğini belirtir. Böyle bir ideoloji, temel normları, değerleri ve hem grubun hedeflerinin ve menfaatlerinin gerçekleştirilmesi üzerinden ve hem de gücünün meşruluğu ve yeniden üretimi üzerinden sistemi oluşturan diğer prensipleri ön plana çıkarmaktadır. Bugüne kadar dönemseller koşullara göre yayın politikası değişen ve Demokrat Partiyle yaptığı gizli anlaşmalar yıllar sonra ortaya çıkan Akbaba dergisi hariç⁷, sağ partilere ve hareketlere muhalif bir tavır sergileyen ve genellikle solda duran mizah dergilerinin yanısıra günümüzde İslam’ı referans alan⁸ ve istisnalar haricinde gündeme ilişkin konularda Ak Parti’den yana tavır alan ve CHP, MHP, HDP liderlerinin yoğun bir biçimde eleştirildiği karikatürler yayımlayan Misvak, Hacamat ve Cafcaf⁹ dergileri de ülkemizde alışılmadık dışında bir mizah yayıncılığını başlatan yayımlar olmuştur. Bu dergilerin sayısının ve özellikle genç okuyucuların artması da mizah yayıncılığının ülkemizdeki kapsadığı alanın genişlediğini, yalnızca belirli bir grubun değil farklı ideolojik grupların siyasal / ideolojik mücadele alanı olarak kullandığı bir konuma geldiğini göstermektedir.

⁷ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Cantek, 2011, s.126-156

⁸ Bkz. “İslami değil Müslüman mizah dergisiyiz” <http://www.hurriyet.com.tr/bizim-dergilere-sansur-islemez-cizmenin-bir-yolunu-buluruz-21475754> Erişim: 01.05.2014

⁹ Cafcaf dergisini adı geçen diğer dergilerden ayırmak gerekir. 2013 yılının Eylül ayında yayınlanmaya başlayan dergi, kadro ve yayın politikası bağlamında diğerlerine göre daha entelektüel bir vizyona sahip olan dergi, aktif siyasetten biraz daha uzak, Filistin sorununa karşı daha duyarlı, küfür ve argo konusunda diğerlerine göre daha hassas bir dergidir. Diğer dergiler ise aktif siyasete ve gündelik politik gündeme daha yakındır. Mesela Misvak dergisinin Ak Parti’nin il ve ilçe teşkilat binalarında ücretsiz dağıtıldığı bilinmektedir. Misvak ve Hacamat özellikle Kemal Kılıçdaroğlu ve Selahattin Demirtaş’ı sıklıkla hedef almakta ve siyaset gündemine ilişkin çok sayıda karikatür yayımlamaktadır. Argo ve küfür kullanımında beklenilenin aksine kısıtlama yapmayan bu dergiler sosyal medyayı da etkin bir biçimde kullanmakta, okuyucu ve takipçi sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Cafcaf dergisinin 2014 yılı boyunca genellikle Fethullah Gülen ve cemaatinin eleştirisi, Filistin sorununa duyarsızlık ve modernite/muhafazakârlık arasında bocalayan Müslüman gençlerin halleri karikatürize edilmiştir. Bu dergiler, sosyal medyayı da etkin bir biçimde kullanmakta, okuyucu ve takipçi sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Kitle iletişimine psikolojik, sosyal psikolojik ve mikro-sosyolojik yaklaşımlarda egemen olan anlayışa göre, bireyler kendi dünya görüşleriyle aynı çizgide olan iletileri kabul eder ve diğerlerini reddeder ve tercihli medya kullanımında veya tercihli kaçış/uzaklaşma gibi davranışlarda bulunur (Erdoğan ve Alemdar, 2005, s.82-85). Mizah dergilerinin de etkili birer kitle iletişim aracı olduğu düşünüldüğünde okuyucu, karikatürçünün dünyaya baktığı açıya benzer bir açıdan dünyaya bakacak, karikatürdeki unsurlara çoğu zaman gülüp geçecek ve karikatürdeki yananlamanın içerisindeki örtük ideolojik unsuru da onaylayacaktır. Ülkemizde mizah dergilerinin kimi zaman resmi ideolojinin halk nezdinde yaygınlaşması ve güçlenmesi, kimi zaman hükümetlere karşı etkin bir muhalefet gücü olarak kullanılması ve günümüzde de siyasal / ideolojik bir mücadele alanı haline dönüşmesi, kuşkusuz içinde yaşadığımız toplumun yapısının tarihsel kökenlerini anlayabilmemizi sağlayacak bol miktarda “işaretler”¹⁰ barındırır.

Cantek (2011, s.27-33); mizahın kargaşa ve otorite boşluğunun yaşandığı dönemlerde yükselişe geçtiğini, alt sınıflar için direniş/rahatlama olanakları sağlayıp, kolektif bilinçaltında yer ederek sonraki kuşaklara devredilecek “örnek figürler” ve anlatılar üretmesine vesile olduğunu belirtir. Cantek, tarihimizdeki tüm kargaşa dönemlerinin mizahımıza önemli kaynaklar temin ettiğini hatırlatarak ilk akla gelenin, “memleket mizahının miladını oluşturmak gibi bir özellik de taşıyan, mevcut eğitim sisteminin cenderesinde ehlileştirilmiş, sınırlandırılmış esprileri kusturacak kadar tekrar edilerek neredeyse öldürülen, devletin tekelindeki” Nasreddin Hoca olduğunu söyler. Nasrettin Hoca; Moğol istilasının, un ufak olmuş bir Osmanlının, Şeyh Bedrettin, Mevlana, Timur, Yunus Emre, Bahailik, Batınlık gibi birçok toplumsal aktör ve gelişmenin olduğu dönemin bir başka ürünüdür. Hoca'nın iki temel göstergesi vardır: Eşek ve Kavuk. Eşek köylülüğün, kavuksa okuryazarlığın göstergesidir. Zaman içerisinde Osmanlı bir imparatorluğa dönüşürken, şehirler birlik ve düzenin simgesi olmuş, Hoca'nın eşeğini Karagöz, kavuğunun yerini Hacivat almıştır. Ancak kavuk, II. Mahmud döneminde “fes” kullanımı şartıyla, gündelik hayatta kullanılması yasaklanan, aydınlar nezdinde kaba sabalığın, cehaletin gericiliğın simgesi haline gelmiştir. Öyle ki Bâb-ı Ali, 1908 sonrasında yabancı gazete bürolarına görevliler gönderilerek kavuklu Osmanlı tiplemesinin çizilmemesinin istenilmesi, bu çizgilerin modern Türkiye'yi yansıtmadığının anlatılmasını istemiştir. Bu durum, Bölüm 2.3.3'de de detaylarıyla açıklanan “self oryantalizm”in ironik bir örneğidir.

¹⁰ “İşaret” ve ilişkili kavramlara Yapısal Dilbilimsel ve Göstergibilimsel Yaklaşım (Bölüm 3.1.1'de) detaylarıyla değinilmektedir.

Ülkemizde karikatürçülüğün kökleri; tam da Nasreddin Hocayla belirginleşen ve her türlü farklı karakterin birarada yaşayabildiği Karagöz’le geleneksel mizaha veda edildiği, eskinin yerildiği ve yeni olan Batı’nın özümsemiği bir döneme dayanmaktadır. Bazı istisnaları hariç karikatürçülüğün (özellikle 1980 öncesi ekolün) her zaman Batılı olmasının nedeni belki de budur. Ülkemizde, özellikle II. Meşrutiyet döneminde mizah dergilerinin sayısı ve tirajı hızla artarken Karagöz Loncası’nın kapanması bunun sonuçlarından biri olarak gösterilebilir.

Yalsızuçanlar (2011, s.184), “...sinemayı anlamak, ülkemizde, ülkemizin yaşadığı yüz elli – iki yüz yıllık macerayı anlamlandırmak demektir neredeyse. Tanzimat hareketiyle en sıcak sürecini idrak eden Batılılaşma ideolojisi nasıl kendini edebiyat ve tiyatrodan dışlaştırmışsa, Cumhuriyet dönemi de ideolojik yönsemeleri, toplumsal talepleri ve kültürel süreçleriyle, kendisini en ‘hakiki’ tarzda Yeşilçam filmlerinde dışavurmuştur. Bu bakımdan dudak büküp geçilen Yeşilçam melodramlarının doğru okunması halinde bize bu hüznü toplumdaki son yüzyılda yaşadıklarına ilişkin önemli ipuçları sunacağı kesindir...” demektedir. Sinemanın yanı sıra mizah dergileri de; Tanzimat’tan da öncesinden başlayıp günümüze kadar her zaman sorunlu olmuş, sancılı hala dinmediği gibi sorunlu bir biçimde artmaya devam ettiği “Batılılaşma” süreci ve ilişkili olduğu “muhafazakârlık, dindarlık, toplumun dindarlaşması, neo Osmanlılık, radikal İslam, fundamentalizm, mahalle baskısı, türban sorunu, İslamcılık, laiklik, İslamofobi” vb. birçok tartışma konusuna ilişkin tarihsel arka planın ve mevcut durumun en yalın ve en net bir biçimde incelenebileceği alanlardan biri olmuştur. Zira bir toplumun gündelik yaşama ilişkin sahip oldukları ve geçmişten günümüze yaşadığı dönüşümler, Yeşilçam filmlerinde, kitle iletişim araçlarında veya herhangi bir sanat dalında üretilen herhangi bir içerikte hatta mimari yapıtlarda rahatlıkla gözlemlenebilir. İşte mizah dergileri de bunların dışında olmadığı gibi aksine toplumdaki gündelik yaşama dair unsurlara ilişkin en keskin, en sert ve en abartılı biçimde sunan göstergeleri okuyucularına yoğun bir enformasyon düzeyiyle aktarır. Ne kadar abartılı olursa olsun, ne denli yüksek biçimbozma yapılsa yapılsın, karikatürlerdeki çizim ve kullanılan metin, zihinlerdeki algının aslında en yalın dışavurumu sayılır. Karikatürün sınırları metinlere göre çok daha geniştir ve bu nedenle çok daha özgürdür. Parsa’nın (2007, s.1) dediği gibi: “Konuşulan dilin sözcük sayısı sınırlıyken, görsel dili oluşturan imgelerin sözlüğü sınırsızdır.” Karikatürlerin ve dolayısıyla karikatürçülerin cesurluğu da aslında buradan gelir. Karikatür öncelikle gülmece silahını kullanır. Karikatürün güldürme özelliğinin verdiği hoşgörüyü de kullanarak mesajı en sert, en çarpıcı haliyle verir. İşte bu nedenlerden ötürü çalışmamızın araştırma alanı mizah dergileri ve karikatürlerdir.

Yaklaşık on üç asırdır İslamla iç içe olan, Müslümanlıkla tanıştığı gündен bu yana da devlet teşkilatlarını İslami temeller üzerine kuran, yıllarca İslam'ın bayraktarlığını ve liderliğini yapan bir imparatorluğun mirasını devralan bir toplumun bireyleriyiz. İstatistiklere göre nüfusunun çok büyük bir çoğunluğunun Müslüman olduğu ülkemiz için “Türkiye’deki İslamofobi”, literatürde pek de dile getirilmeyen iddialı bir kavram. Ancak yazılı kültürün toplumsal hayatımıza girdiği gündен bu yana, Batılılaşma serüveninin hemen hemen her adımında İslam ve Müslümanlara dair imgelerin edebiyatta, sinemada, görsel sanatların birçok dalında ve mizah yapıtlarında, yukarıda bahsedilen olumsuz imgelerin varlığını görüyoruz. Her ne kadar ülkemizde Avrupa ve Amerika’da olduğu gibi İslam’dan duyulan korku, cami kundaklamalara, sokaktaki savunmasız kişilerin katledilmesine, Müslüman kişilerin evlerinin yakılması gibi olaylar olmasa da medyada aslında ciddi anlamda bir “fobi”nin tezahürü olan klişe kullanımlarıyla karşılaşmaktayız. Bu klişelerin her biri ister bilgisizliğin ve antipatinin isterse yaşanmış bir olayın ürünü olsun, bu imgelerin nedensiz ve tesadüfi oluşmadığı unutulmamalıdır. Bu “nedenler”i ve “tesadüfi olmayan tercihler”in arkasındaki ideolojik yapının tarihsel arka planını ve günümüzdeki mevcut yapısını incelemek bu çalışmanın ana konusudur.

İslamofobi’yi “Fantazma, Korku ve Nefret”in bir bileşimi olarak tanımlayan Kalın (2012), İslam ve Batı toplumlarının birbirleriyle ilişkilerinde en önemli unsurların başında “fantezi”nin geldiğine dikkat çeker. Kalın’a göre Müslüman dünya Batı medeniyetini bir “öteki” olarak bellediğinden beri zihnindeki fantazileri, kurguları, hayalleri, korkuları, vehimleri muhayyel bir “Batı” üzerinden inşa etmekte, her şeyin hem en iyisini hem de en kötüsünü Batıda görmektedir. İslam dünyası; diktatörlük, yolsuzluk, kötü yönetim, geri kalmışlık gibi sorunların sebebini de çözümünü de Batı’da görmekte, körü körüne Batı düşmanlığı yapanlar da, kayıtsız şartsız Batıya teslimiyeti önerenler de kendi zihinlerindeki hayalleri, fantazileri yansıtmaktadır.¹¹ Batı da buna karşılık yine “fantazyalar” yoluyla İslam’ın tarih sahnesine çıktığı yedinci yüzyıldan bu yana İslamiyet’te ve Müslüman kültüründe kendisinde olmayan ne varsa onları görmek istemiştir. Siyasi ve ekonomik başarıdan maddi hazza, entrikadan mistisizme, iktidar arzusundan işret âlemlerine, erotizmden hareme, dinî fanatizmden “Asyatik despotizm”e Batının hayal ve fantezi dünyasını gıdıklayan ne varsa hepsini “Doğu”da aramıştır.¹²

¹¹ Kalın, körü körüne Batıcılığı savunan zihniyet için İttihat ve Terakki’nin kurucularından Abdullah Cevdet’i örnek verir. Cevdet, “Mükemmel ve Resimli Adab-ı Muşeret Rehberi” adlı kitabında Balkan Savaşlarında Çatalca’ya kadar ilerleyen Bulgar ordusunun işgalini övercesine, “Avrupa İstanbul’a yaklaştı” demiştir. Bu “yaklaşma” (işgal) aslında hayırlı bir akıbetdir. Cevdet’in ardından Kurtuluş Savaşı yıllarında da “mandacılar” işgale direnmek yerine bir Batılı ülkenin himayesinde yaşamının doğru olacağını ısrarla savunmuşlardır.

¹² Kalın, burada da J.R.R. Tolkien’in Yüzüklerin Efendisi üçlemesini örnek vermektedir. Roman’ın kurgusu ve yine filmde kullanılan gösterenler, Oryantalist bakışın çizgilerini çok net bir biçimde yansıtmaktadır.

Fuller, “İslamsız Dünya” adlı eserinde (2012, s.9-24 ve s.69-86); çok eskilerden bu yana Batı ile Ortadoğu arasındaki rekabetin asıl kökenini ekonomik çıkar çatışmaları, jeopolitik savaşlar, imparatorlukların iktidar mücadeleleri, etnik çekişmeler ve milliyetçi dalgalar olduğu savına dayanarak Ortadoğu’da yaşanan her türlü olumsuzluğun İslam potası içerisinde değerlendirildiğini hatırlatır. ABD ve Avrupa kamuoyunun savaş için halk ve kamuoyu desteğinin sağlanabilmesi için bir “canavar” imgesinin yaratıldığını hatırlatarak bu “canavar” Huntington’un söylemiyle “Naziler’den ve Sovyetler’den sonra İslam”dır. Bir özeleştiriy yaparak bu kanının giderek güçlenmesinde Müslümanların da hatası olduğunu söyleyen Akbar Ahmed (2007, s.30), yaşanan krizin kaynağı olarak üç ana soruna işaret eder: Ona göre Müslüman liderler, dünyanın kurallarına adapte olmakta başarısız olmuştur. Müslüman bilginler de kendi bilgeliklerini içinde buldukları topluma yayamamışlardır. Dünyanın geri kalanı da en büyük ve en yaygın dinlerden biri olan İslam’ı anlamayı ihmal etmiştir.

İslamofobi’nin aslında bir endüstri olduğuna dair haklı tespitlerde bulunan Lean’e göre (2012, s.294-310), bu endüstri; korkunun toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini bilen ve bu korkuyu hem üretmek hem de kötüye kullanmak isteyen, büyümekte olan bir girişimdir. Bu girişim, görece olarak küçük bir gruba ait olsa da ulaşım sahaları bakımından oldukça etkili olmakta ve kamuoyunda İslam karşıtı bir nefrete sebep olmaktadır. Ürettikleri önyargıların sonuçları küçümsenmemelidir. Amerikan ve Avrupa toplumlarına şırınga ettikleri zehrin görmezden gelinebileceği marjinal bir grup değildir. Bu endüstri İslamofobi’yi sağ kanat popülizminin bayrağına kalıcı olarak iliştiirmeyi öyle başarmıştır ki, nihayetinde korkunç bir gerçeğe kanlı bir şekilde fıskıran antisemitizm veya diğer kurumlaşmış nefretlerle yapısal olarak aynılaşmaktadır. Savaşla ve azınlık gruplarının sivil özgürlüklerinin aşındırılması ile ilgili aşırılık yüklü fanteziler, İslamofobi Endüstrisi tarafından pompalanmakta ve bu gibi zehirli yanlış temsillerden esinlenmesi durumunda insanların yaşamlarını feci şekilde değiştirebilecek potansiyelde kararlar alma konumundaki dünya liderleri ve politikacılar tarafından yeniden üretilmektedir. Lean; Müslümanların tıpkı Siyahiler, Yahudiler, Katolikler veya sistematik bir ayrımcılığa maruz kalan diğer gruplar gibi korkulacak bir kitle olmadığını hatırlatarak politika ve kâr hatırına insanları farklı azınlık gruplarına bölmek, onları birbirine karşı tuzağa düşürmek ve başka insanların özgürlükleri üzerinde kumar oynamak amacıyla olanlara karşı acilen direnilmeli ve karşı durulmalıdır. Zamanın ilerlemesiyle mücadele daha da zor, kışkırtmanın tehlikeleri daha gerçek ve önyargılar daha da derinlemesine yerleşmiş olacaktır. Lean’e göre “bir korku fabrikası” olan İslamofobi endüstrisi, Amerika’da Avrupa’da ve dünyanın her yerindeki Müslümanları düşman ilan etmek, tecrit etmek ve acı çektirmek amaçlı bu garazlı hareketin tuzağına düşmenin reddedilmesi durumunda nihai olarak yenilgiye uğratılabilir.

Said, (2008a, s.13-27), günümüzde İslam temsillerinin çoğunun; İslam dininin Batı'nın yanında ne kadar aşağı seviyede olduğunu, Batı'ya muhalefet etmekte, rakip olmakta ve hınç duymakta kararlı olduğunu ve Batı'nın da ona öfke duyduğunu gösterecek şekilde tasarlandığını söyler. Ona göre, oryantalist düşüncede ve medya klişelerinde haber olarak yer alan ve yanlış temsil edilen İslam, zaten suçlanmış ve hüküm giymiştir. Batı'nın bunun için kanıtlara ve kıyaslara ihtiyacı yoktur. Konu İslam olunca rasyonel bakış normları askıya alınmaktadır. Başka hiçbir kültürün ırksal ya da dini yanlış temsillerinin benzer bir dokunulmazlık zırhıyla korunmadığı bir ortamda Müslümanların binaları havaya uçurmak, ticari havayollarını sabote etmek, şehir suyuna zehir katmak gibi sürekli komplo senaryolarıyla ilişkilendirilmek tüyler ürperticidir. Said'in bu tespitlerinden hareketle sorgulanması gereken soru; Batılılaşma ve İslamcılık ekseninde bir "var olma / ait olma" sancısının ağır toplumsal krizlere dönüştüğü ülkemizde; Tanzimat'la yani Batı'nın hâkimiyeti ele aldığı bir dönemde gelişen, büyüyen ve günümüzde de özellikle genç topluluklar üzerinde etkili olan mizah medyasındaki İslam temsili Batı'daki ile ne ölçüde benzerlikler ve farklılıklar içerdiği. Acaba, Batılılaşmanın yüzü olmuş olan mizah yayıncılığımız, "Batı'nın İslam'a Bakışı'nın" neresindedir?

Adına ister "İslamofobi ya da Batı'nın İslam'a Bakışı" densin yaşanan malum sorunu eleştirel bir perspektifte tahlil eden Garaudy (1996), Esposito (2002), Said (2008a, 2008b) başta olmak üzere birçok akademisyen ve düşünürün vardığı ortak nokta; Batı'nın günümüzde İslam'a ve Müslümanlara bakış açısının skolastik dönemden ve oryantalizmden beslendiği ve bu bakışın en eğitimsizinden Doğu hakkında çalışma yapan akademisyenlere uzanan çok geniş bir toplumsal profilde geçerli olduğudur. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde; Oryantalizme, "Orient"tekilerin Oryantalizm'i olan Self Oryantalizm'e, Doğu ile Batı'nın karşılaşmasına, İslam'ın diğer dinlerle olan ilişkisine, Terör ve İslam kavramına vb. İslamofobi'nin tarihsel arka planı başlığı altında yer verilerek öncelikle bu bakışın tarihsel kökenleri daha sonra da bu yaklaşımın temel özelliklerine değinilecek, araştırma bölümünde elde edilen bulgularla bu temel yaklaşımlar kıyaslanacaktır.

"Türkiye'de Batı'dakine benzer Bir İslamofobi mevcuttur" tezine dayalı olan bu çalışmanın araştırma sahası; karikatür dergileri evrenidir. Çalışmanın amacı; Tanzimat devrinin İstanbul'unun Fransızca anlatıldığı ilk mizah dergilerinden 2014 yılının son haftasına kadar yayımlanmış mizah dergilerine kadar, Müslümanlara dair oluşturulan klişeleri içerik analizi ve göstergebilimsel çözümleme yöntemleriyle inceleyerek, İslamiyet'in Batı'yla buluşmasından bugüne uzanan tarihsel bağlamın içinde, ülkemizdeki Batılılaşma serüveni perspektifinden Türkiye'deki İslamofobi'nin varlığını sorgulamaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle mizah dergileri bir kitle iletişim aracı incelenerek karikatürlerin teknik özellikleri ve bir ileti olarak kullanımına ilişkin tespitlere yer verilmiştir. Mizah dergileri yayıncılık sistemi bağlamında ele alınmış ve karikatürlerin algı oluşturma gücü tartışılmıştır. Yine mizah üzerinde geliştirilen kuramlara ve mizah dergilerinin işleyişini açıklayan aynı zamanda da çalışmanın yöntemini belirleyen iletişim kuramları bu bölümde incelenmiştir. Ardından, ülkemizdeki mizah yayıncılığının tarihteki yolculuğu ve yaşanan kırılma noktalarında geçirdiği değişimler incelenerek günümüzdeki mizah yayıncılığının anlaşılabilmesi için gerekli tarihsel arka plan incelemesi gerçekleştirilmiştir. Yine çalışmaya konu olan mizah dergileri *Leman*, *Penguen* ve *Uykusuz* ile ilgili çeşitli bilgiler bu bölümde sunulmuştur. Mizah dergilerinin yapısına ilişkin kuramsal çerçevenin ve ülkemizde mizah yayıncılığının tarihsel arka planının ele alınmasının ardından İslamofobi kavramı; Batı'nın İslam'a bakışının tarihsel arka planı, Batı ve İslam ilişkileri, Oryantalizm, Self Oryantalizm kavramları bağlamında incelenecek ve İslamofobi'nin Batı dünyasındaki genel yapısına örnekler verilecektir. 11 Eylül olaylarının ardından artan nefret suçları, Hz. Muhammed Karikatürleri ve Charlie Hebdo olayına da bu bağlamda yer verilecektir. Ayrıca, Türkiye'deki Batılılaşma hareketindeki dönüm noktaları ve yaşanan sancılara ilişkin örneklere, Türkiye'deki İslamofobi'nin anlaşılabilmesi amacıyla değinilecektir.

Araştırma bölümü ise beş aşamada yürütülmüştür.

1- 1876'dan günümüze mizah dergilerinde içerik analizi: İslam/Müslüman klişesinin, müslümanlara ilişkin mitlerin Tanzimat'tan günümüze tarihsel yolculuğunun incelenmesi

Çalışmanın araştırma bölümünde ilk olarak, ülkemizde yayımlanan ilk mizah dergilerinden bugüne, çeşitli dönemlerde yayımlanan dergiler, rastgele örneklem yöntemiyle seçilmiş ve bu dergilerde içerik analizi yapılarak yayımlanan ve içeriğinde herhangi bir Müslüman/İslam göstergesi olan karikatürlerin içerisinde karikatüre konu olan kişilerin Müslüman olduğuna dair herhangi bir gösteren bulunan ya da doğrudan İslam inancını/ibadetlerini/toplumlarını/tarihini vs. gösteren unsurlar bulunan karikatürler tespit edilmiştir.

2- 2014 yılında yayımlanan en popüler mizah dergilerinde içerik analizi yapılması ve frekans bulgularının değerlendirilmesi

Araştırmanın ikinci aşamasında, ülkemizde yayımlanan ve birinci bölümde detaylarıyla incelenen *Leman*, *Penguen* ve *Uykusuz* dergilerinin 2014 yılı boyunca yayımlanan dergilerde¹³ İslamiyet veya Müslümanlığa/Müslümanlara ilişkin herhangi bir içerik barındıran (içerisinde herhangi bir İslami unsur, kelime, inanç / akaide dair öge barındıran, din adamı,

¹³ Taranan dergi ve karikatür sayıları için bkz. Bölüm 4.4.3.1.

cennet-cehennem tasviri, İslami söylem, Müslüman veya ibadet yeri tasviri vb. öğeler) karikatürler taranmıştır. Arap, kültürel giyim (türban olmaksızın geleneksel başı örtülü kadınlar vb.) ayet veya dua içermeyen ancak dini kökenli olup günlük hayatta kullanılan kelimeler (inşallah, Allah korusun vb.) unsurlar dâhil edilmemiştir. Tüm karikatürler içerik analizi kapsamında kategorilendirilmiş ve karikatürlerin kategorilere ve dergilere göre dağılımına ilişkin sayısal bulgulardan hareketle, İslam ve Müslümanlığın ülkenin en çok okunan ve gündem oluşturma gücüne sahip mizah dergilerindeki temsil düzeyi ve niteliği tartışılmıştır.

3- 2014 yılı karikatürlerindeki öne çıkan kategorilerin göstergebilimsel çözümlemesi

İçerik analizi sonucunda olumlu / olumsuz ana kategorilerinde ön plana çıkan tüm karikatürler için (toplam 447 karikatür) göstergebilimsel çözümleme yapılmış ve mizah dergilerinin yayın politikaları ölçeğinde Türkiye’de belirli bir kesimin İslam / Müslüman algısı analiz edilmiş ve Türkiye’deki İslamofobi tartışılmıştır. Bu çözümlenmelerle birlikte Mizah dergilerinde oluşturulan klişeler (stereotype) derinlemesine ele alınarak; çalışmanın birinci bölümündeki “Mizah Kuramları (Üstünlük, Uyumsuzluk ve Rahatlatma)”, ve üçüncü bölümündeki “Yapısalcı Dilbilimsel ve Göstergebilimsel Yaklaşım” bağlamında tartışılmış, aynı zamanda bu klişelerin üzerinde çözümlenmeler yapılarak; Türkiye’nin batılılaşma serüveninin mizah dergilerindeki izdüşümü incelenmiş ve “İslamofobi’nin Türkiye’de de Var Olduğu” tezinin doğruluğu sınanmış ve bu var olmanın biçimleri incelenmiştir.

4- 2014 sonrası özel gündeme ilişkin karikatürlerin göstergebilimsel çözümlemesi

2014 yılının sonlarına doğru Fransa’da Charlie Hebdo dergisine yapılan saldırıda dergide çalışan hemen hemen bütün karikatürcülerin öldürülmesinin, doğrudan çalışmanın konusu ile ilgili olması sebebiyle, bu saldırının çalışmaya konu olan mizah dergilerindeki yansımaları ile Lemman dergisinin Charlie Hebdo özel sayısında yer alan karikatürler incelenerek göstergebilimsel çözümleme yapılmış, diğer karikatürlerle ilişkilendirilmiş ve çalışmanın kuramsal çerçevesi bağlamında tartışılmıştır.

5- Bulguların genel değerlendirilmesi

İçerik analizi sonucunda elde edilen sayısal veriler, göstergebilimsel çözümleme sonucunda elde edilen bulgularla kıyaslanarak ilgili kuramsal çerçeve içerisinde değerlendirilerek mevcut duruma dair tespitlerde bulunmuştur. Bulgular, kendilerini meydana getiren tarihsel bağlam dikkate alınarak, ülkemizdeki İslamofobi’nin kökenlerine ve geleceğine ilişkin tahminlerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTLE İLETİŞİM ARACI OLARAK MİZAH DERGİLERİ

1.1. Mizah ve Karikatür

AnaBritannica ansiklopedisinde “karikatür” kavramı şöyle açıklanır (2000, s.4-5): “Kişi ya da olayların gülünç, çelişkili yanlarını yakalayarak bazen yazıyla da desteklenen abartılmış çizgilerle mizaha dönüştürme sanatıdır. Daha çok biçim bozma yöntemleriyle üretilmiş çizimleri anlatırsa da yalnız grafik sanatlarla sınırlı değildir; başka sanat ya da eylemleri de kapsayabilir. ‘Karikatürize etmek’, genel olarak mizah ya da eleştiri amacıyla bir olguyu çarpıtmak anlamını taşır. Kişileri konu alan çizimlere portre karikatürü, olayları konu alan çizimlere portre karikatürü, olayları konu alanlara da konulu karikatür denir”.

Karikatür anlatım aracı olarak genellikle abartılmış biçimbozmalar (deformasyonlar) içeren çizimler kullanır ancak sadece çizim kullanılacak diye bir koşul yoktur. Yontu, kabartma, seramik gibi alanlardan yararlanabilir, fotoğraf film vb. sanatları da kullanabilmektedir. Çoğu kez abartma ve biçimbozma karşılığında kullanılan “karikatürize etmek” deyişinin anlattığı gibi edebiyatta, tiyatro ve sinemada hatta müzikte bile uygulanabilir. Öykünme, nazire, parodi bu sanatlara özgü biçimbozma türleridir. Gölge oyunu ve kukla da karikatürleştirilmiş tiplerden yararlanır. Karikatürün en önemli iletim ortamı basılı yayın araçlarıdır. Bu alandaki teknolojik gelişmeler karikatürün üretim ve yayımlanış biçimini etkiler. Genellikle sanatçıların kendilerine özgü anlatım biçimleri çizim biçimleri olur, öyle ki, çizgisine bakarak bir karikatürü kimin yaptığı anlaşılabilir (Alsaç, 1994, s.7 - s.11).

Karikatür, görsel bir gülmece iletisidir ve iletişimin kurallarına bağlıdır. İletiyi yayan araç, yani medya gülmece deseninin bünyesini, niteliğini ve içeriğini etkiler. Karikatürün gelişmesi basının gelişmesiyle sağlanmıştır. Gülmece basını, karikatüre yer veren gazeteler, dergiler karikatürün yaygınlaşmasına ve halk arasında üne kavuşmasına yol açmışlardır. Karikatürün reklam alanına girmesi bu yaygınlığı daha da genişletmiştir. Karikatürün televizyonda yer alması da bu alana yeni ve geniş olanaklar sağlamıştır. Gülmece desenlerinin halk arasında yaygınlaşmasını iletişim araçları sağlamaktadır (Topuz, 1986, s.93).

İletişim amacıyla üretilen her türlü göstergenin belirli bir alıcı için ve belirli bir amaçla üretilmiş olduğunu söyleyebiliriz (Günay, 2002, s.158). Karikatürler de bu bağlamda bir amaç için çizilir ve yayımlanırlar. Bu amaç ya eğlendirme, ya gündeme ilişkin bir takım politik/siyasi yorumlar yapma, yaşanmış/yaşanan olaylar hakkında karikatüristin ya da yayın kuruluşunun

görüşünü yansıtmaya, kamuoyu oluşturma, okurların hoşuna gidebilecek komik durumları yansıtarak beğeni toplama gibi birçok amaca yönelik olarak çizilir ve yayımlanırlar.

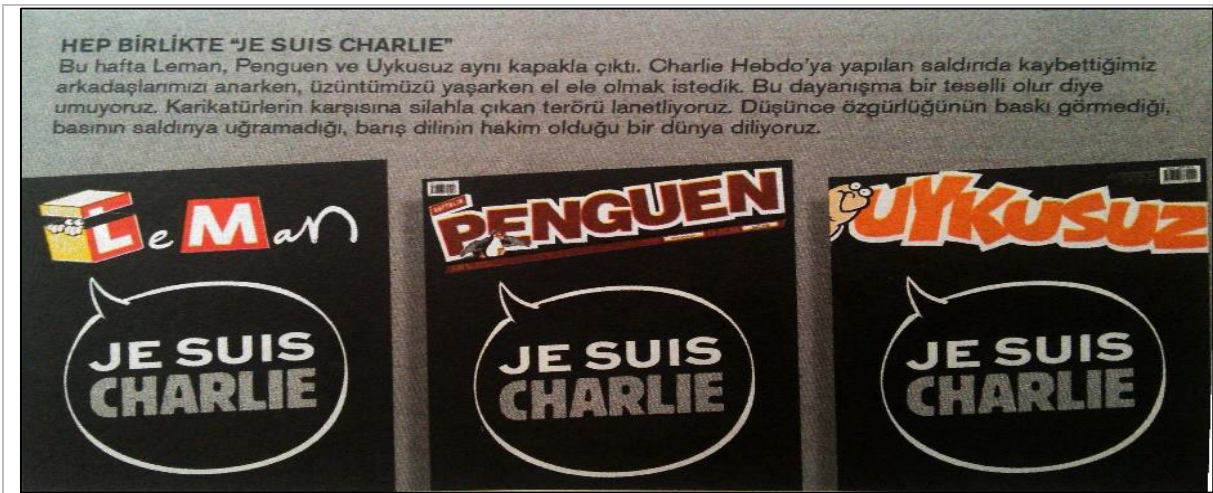
Karikatürün İtalyanca doldurmak, yükseltmek, mecâzi olarak abartmak, alay anlamına gelen “caricatura” sözcüğünden türemiş olduğu bilinmekte ve sözcüğü ilk kez İtalyan ressam Caracci'nin kullandığı tahmin edilmektedir. Ancak tıpkı mizah gibi, abartılı çizimlerin de çok eski çağlara dayandığı bilinmektedir. Matbaanın gelişmesiyle birlikte dergi gibi kitle iletişim araçlarının çoğalmasıyla ressamların eğlenceli bir yan uğraşı olmaktan çıkıp etkili bir anlatım biçimine dönüşmüş, karikatür çok sayıda basılıp geniş bir izleyici kitlesine ulaşmaya başladığı zaman gerçek gücünü göstermiştir. Karikatürü kaba bir yergiden zekâ ve el becerisi gerektiren bir uğraş düzeyine çıkaran sanatçılar da bu ortamda yetişmiştir (AnaBritannica, 2000, s.4).

Alsaç (1994, s.12), karikatürle ilgili iki yanlış kanıya dikkat çeker. Bunlar karikatürün bir hoşgörü sanatı olması ve onun özgürlük ortamında en iyi biçimine ilişkin savlardır. İnsanların fiziksel yapılarına ilişkin çarpıklıklarını, bozukluklarını abartarak ortaya serme biçimi olarak doğan bunu da daha sonra toplumsal yaşama yöneltmiş olan karikatürün hoşgörü sanatı olduğunu öne sürmek kolay değildir. Karikatür eleştiren hatta saldırgan bir sanattır. Bir başka yanlış kanı da karikatürlerin her zaman zayıfların silahı olduğudur. Karikatürler tarihsel olarak güçlü grupları küçük düşürmek ve utandırmak amacıyla kullanılan “zayıfların silahı” olurken zaman zaman Almanya’da İkinci Dünya Savaşı öncesi Yahudi karşıtı karikatürlerin yayımlanması örneğinde olduğu gibi güçlünün de silahı olmuştur (İnceoğlu, 2010, s.29).

Çeviker’e göre (1977, s.21) karikatür genel olarak yaşamı çirkinleştiren olguların avcısıdır. Bu süre avında, avların kusursuz bir güzellikte olması, sonucu etkilemez. Kişinin eğilimi çirkinleştikçe kendi de çirkinleşebilmektedir. Geniş bir simge repertuarı olan karikatür, bu fiziksel özelliği, eylemsel çirkinliği karşılayacak motiflerle sınırlar. Çağımız karikatüründe ise biçimsel yaklaşımlar kadar, insani ilişkilerdeki çelişkiler aracılığıyla da eleştiri getirilmektedir. Kuşkusuz bu biçimsel yaklaşımların gerileyeceğini göstermez. Bundan vazgeçmesi olanaksız gibidir; çünkü mizah, olgu ve süreçlere dışarıdan bakar.

Mizahın gündelik hayattaki en önemli işlevlerinden birisi, insanları eğlendirmesi, hayata karşı daha da güçlendirmesi ve yaşam sevinci vermesidir. Bu yönüyle mizah toplumların yaşamında paylaşılan ortak bir alan olarak, insanları birbirine yakınlaştırmakta ve aynı kaderin paylaşımcılarının yaşamı beraber yorumlamalarına, sıkıntılarını hafifletmelerine olanak sağlamaktadır (Arik, 2001, s.57). Fıkralar, gülmeceler, mizah unsuru taşıyan hikayeler özellikle sözlü kültüre sahip içerikler bu kaynaşmayı daha geniş bir ölçekte sağlarken belirli bir yayın çizgisi, ideolojik yapısı olan ve bu yapıyı yansıtan ve empoze eden mizah yayınları da ait oldukları sosyal grubun ortak sesi olabilmekte ve bu kaynaşmayı kendi mikro yapılarında sağlayabilmektedir. Örneğin Gezi parkı olaylarında veya Charlie Hebdo saldırısı sonrası,

çalışmaya konu olan mizah dergileri hemen hemen ortak içeriklerle yayımlanmış ve aynı görüşe sahip bir kesimin sözcüsü olmuştur. Ancak ülkemizde yayımlanan bir başka mizah dergisi olan CafCaf ise terör saldırısından sonra çıkan sayısı; Charlie Hebdo dergisinin, saldırıdan sonra çıkan sayıdaki kapağına nazire olarak (Görsel 4.); Hz.Muhammed olarak vehmedilen karikatürün altında “her şey affedildi” yazısına nazire olarak Batı tarafından işgale uğrayan ülkeler adına “hayır hiçbir şey affedilmedi” yazan bir kapakla yayımlanmıştır. İki farklı Görsel bu sefer başka bir olayda ülkemizdeki iki ayrı anlayışın arasındaki ideolojik farklılığı çok net bir biçimde göstermektedir.

Görsel 1.1. Uykusuz, 2014/ 3, s.3

Görsel 1.2. Cafcaf, 2015-66, s. 1

Karikatür boyutunda mizahın temel işlevi güldürmektir. Bunun yanında da haber verme, eğlendirme, eğitim, tabuları ve mitosları yıkma, karşı çıkma, estetik kaygı ve reklam işlevleri de vardır (Topuz, 1986, s.64). Tüm medya metinlerinin eğlendirmeyi hedeflediğini anlatan Postman'a atıf yapan Arık (2001, s.45), televizyon başta olmak üzere tüm kitle iletişim araçlarının mizaha yatkın olduklarını ve baskı altında olan insanların mizaha, her gün karşılaştıkları sorunları hafifletmek ve hayatlarını daha da yaşanılabilir kılmak için sıklıkla başvurmasının mizah ile kitle iletişim araçlarının yollarının kesişmesinin de kaçınılmaz olduğunu belirtir.

Çeviker (1997, s. 401), ülkemizde siyasal yaşamdan en çok etkilenen sanat dalının karikatür olduğunu belirtmektedir. Bunun nedeni de karikatürün basına bağlı olarak yaşamını sürdürmesidir. Bu nedenle karikatür, çizgiyle tutulmuş günlük tarih olarak da değerlendirilebilir. Çeviker, haftalık mizah dergilerinin siyasal gündemle ilişkin az sayıda karikatür olması nedeniyle bu tespitin dışında tutar. Ancak her ne kadar gündeme ilişkin az sayıda karikatür yayımlansalar da mizah dergilerinde siyasal gündemle çok güçlü bir bağ kurulmaktadır. Türkiye'de en çok okunan mizah dergileri *Leman*, *Penguen*, *Uykusuz* dergilerine bakıldığında; dergilerin kapak, ikinci ve üçüncü sayfalarında tamamen siyasal ve toplumsal gündeme ilişkin karikatürlerin, orta sayfalarında da genellikle benzer konuları ele alan köşe yazılarının yer aldığı görülmektedir. Bu sayfalar okuyucuların en çok ilgilendiği sayfalar olmakla birlikte derginin siyasal gündemle bağını, ideolojik duruşunu ve yayın politikasını belirlemesi açısından önemlidir. Dolayısıyla karikatür sayısının az olmasına rağmen bu karikatürlerin işlevleri, diğer sayfalardaki fantastik veya günlük hayattaki diyalogları malzeme edinen karikatürlerden çok daha etkili olduğu söylenebilir¹⁴.

Öngören (1983, s.14-16), mizahın ilk kaynağından günümüze doğru gelişimini izlediğimizde genel ve açık eğlencelerden kapalı oturumlara dolaylı anlatımlara indirgenliğini; sınırsız bir coşkunluğun yerini ölçülü bir hünerciliğe bıraktığını söylemektedir. Genel bir mizah yerine mizahın belirli çeşitleri işlerlik kazanmaya başlamıştır. Komedi gibi açık seyirlik oyunlar yaylada koç atma ve diğer mesire eğlencelerindeki özgür beyit atma taklit ve diğer yarışlar, yerlerini kapalı meclis sohbetlerinin cinaslı dolaylı çift anlatımlı örneklerine bırakmıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde özellikle yazılı basının da gelişmesiyle mizah duygusal bir eğlence ortamı yaratmak yerine aklın zaferini bir kötüye vurmanın gururunu ikame etmiş, ülkemizde

¹⁴ Çeviker, bu tespitini 1990'da *Varlık* Dergisinde yayımlanan bir makalede belirtmiştir. Dolayısıyla 1990'larda, *Leman* dergisi henüz yeni yayımlanmaya başlamış, diğer az sayıdaki dergi de 80 sonrası apolitik ortamın etkisiyle genellikle siyasetle bugünkü dergiler kadar ilgilenmeyen bir duruşu tercih etmiştir. Ancak bugünkü durum farklıdır. Özellikle her sayının kapak, ikinci ve üçüncü sayfalarında Ak Parti hükümetinin eleştirildiği karikatürler yayımlanmaktadır.

ise günümüzdeki anlamıyla mizah, mutlak yönetimci olan II. Abdülhamid'in düşürülmesi sırasında ve Meşrutiyet döneminde biçim kazanmaya başlamıştır.

Mizah ürünleri genellikle karşımıza fıkra, mizahi hikâye (nükte) mizahi şiir, yazılı ve yazısız karikatür, kukla ve komedi olarak çıkar. Bu türler katı ayrımlarla sınırlandırılmazlar ve çağına ve içinde buldukları toplumsal yapıya göre değişebilirler. Öngören'e göre (1998, s.16 ve s.33), yazılı mizah, mizahı kökten değiştirmiştir. Basın ile birlikte sözlü mizah ve bütün gelenekleri, ikinci plana itilmiş sönmüşleşmeye yüz tutmuştur. Hoş sohbet mizahçı, taklitçi, tip, gülünç hareketlerle eğlendiren topluluklar işlevlerini yitirmiş bir kıyıya çekilmiştir. Nitekim sözlü mizah döneminde adı bile yokken karikatür sanatı etkinlikte ve yaygınlıkta başköşeye kurulmakta gecikmemiştir. Ayrıca mizah hikâyeleri de önem kazanmıştır. Sözlü mizahın etkili türü olan fıkra bu arada çok ilgi çekici sayılan mizah çeşitlerinden nükte alay gibi anlatıma taklide dayanan gelenek ve meslekler birdenbire bir unutulmuşluğa uğramış; yazılı mizaha uyabilenler, uyabildikleri oranda varlıklarını gelişmeden sürdürmüşlerdir.

Alsaç (1994, s.12), karikatürün özgürlük ortamında serpilip geliştiğinin tarihsel olarak kanıtlanamadığını, tam tersine, ne zaman baskı yönetimleri olmuşsa çizgili gülmece sanatları da en parlak dönemlerini yaşadığını ve çizerlerinin yaratıcılıklarının doruğuna ulaştığını söyler. Ülkemizde, askeri darbeler başta olmak üzere basına yapılan birçok müdahale Alsaç'ı haklı çıkarmaktadır. Bunun nedenleri arasında büyük bir olasılıkla karikatürün dolaylı anlatımlar kullanarak çağrışımlar uyandırabilme özelliği vardır. Ama daha da önemlisi gülmececi kimi zaman bir silah olarak yararlanılmasıdır. Karikatürün bu dönemlerde güçlü olduğunun en önemli göstergesi ondan çekinen yöneticilerin uyguladığı baskılardır. Sıkıntılı günlerin görece az olduğu yer ve dönemlerde ise iğnelemelerini nereye yönelteceğini bilemeyen karikatür sıradan magazin konularını işleyen bir yaratı durumuna gelir. Alsaç'a benzer olarak Arık da (2007, s.20), mizahın muhalefet işlevinin önündeki en büyük tehlike, iktidarın ona uygulayacağı şiddet değil, sistemin ona sunduğu "eğlence" tuzağına takılıp kalmaktır. Bu nedenle özgürlükçü ortamların aksine baskıcı ortamlar mizah üretimini daha nitelikli kılar.

Mizah dergileri, bir bakıma, yerleşik ve kurumsallaşmış siyaseti açıkça reddeden veya ona meydan okuyan kitle iletişim biçimleri olan "alternatif iletişim aracı" olarak da tanımlanabilir. Alternatif iletişim araçları, Erol Mutlu'nun İletişim Sözlüğü'nde (2005, s.35); köktenci (radikal) veya yeraltı iletişim araçları olarak da adlandırılırlar ve parlamenter oydaşma ve tartışmaların tanımlanmış sınırları dışında kalan siyasal ve toplumsal öğretileri temsil etmek suretiyle geleneksel iletişim araçlarına karşıt bir konum alırlar. Bu bağlamda mizah dergilerinin genel eğilimlerine bakıldığında çoğu zaman soldan veya sağdan olsun ana akım medyanın genellikle hep eleştirildiği, ana akım medyanın görmezden geldiği konuları gündeme getirdiği

görülmekte, aynı konular işlense bile gündeme getiriliş tarzı ve sunumu ana akım medyadan daha farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu eylem; karikatürün doğası gereği, abartma, küçümseme, çarpıklıkları daha belirgin hale getirme ve daha fazla klişeleştirme daha keskin basmakalıplaşmış göstergeler kullanılarak yapılır.

Karikatür tabanlı mizah yayıncılığını iletişim süreci unsurları bağlamında yorumlayan Topuz'a göre (1986, s.7-9 ve s.35), iletişim açısından karikatür, ikonik (resimsel) ve gülmeceli bir görsel iletidir. Tek yönlüdür. Tüm iletişim süreçlerinde olduğu gibi karikatürün de kaynağında, başlangıcında, olgular, olaylar, kişiler ve düşünceler vardır. Dilbilimsel olarak bunların iletinin "belirtilenleri" olduğu söylenebilir. İletişim zincirinde ileti (mesaj) yani karikatür gelmektedir. Daha sonra dergi, gazete ve benzeri yayın organları gibi iletim kanalı yer almaktadır. Sürecin bir ucunda alıcı, yani, okuyucu bulunmaktadır. Okuyucun mesajı almasıyla birlikte iletinin çarpış etkisi söz konusu olmaktadır. İletinin okuyucu üzerindeki etkileri iletişim sürecinin bir başka halkasını oluşturmaktadır. İleti ile etkilenen okuyucunun ortaya koyduğu ve bir bakıma iletinin etkisi sayılabilecek ard-iletimlerle (feedback) iletişim süreci tamamlanmaktadır. Karikatürücü de öncelikle bir alıcıdır ve geniş bir alınış alanı vardır. Birçok olayın ve düşüncenin etkisi altındadır. Her gün binlerce olaya ya doğrudan ya da bunları televizyon ekranında görür, radyondan dinler, gazetelerde ve dergilerde okur, dostlarından ve çevresinde bulunanlardan öğrenir, kendisine yine bu kanallarla çeşitli yorum ve düşünceler aktarılır. Karikatürücü kendisine yansıyan olay ve düşünce kaynakları içinden bir seçim yapar. Seçtiği olay ve düşünceleri, yapıtında anlatmaya ve belirtmeye çalışır. İşte bu seçilen olay ve düşüncelere de belirtilenler denir. Belirtilenler, kişiler, olaylar, canlılar, nesnelere, düşünceler, yorumlar, gelenekler, töreler, çelişkiler, devlet, toplum, toplum düzeni, kurumlar, yasalar, temellerini yitirmiş kurallar, yabancılaşma, özgürlükler, insan hakları, gelirin bölüşülmesi, vergiler, eğitim olanakları vb.dir. Karikatürücü kendi alanına giren bütün olay ve düşünceleri kafasında yoğurup bir yapıt tasarlayarak bir "verici" durumuna gelir. Kafasındaki düşüncelerden duygulardan soyutlamalar yapar, bunları şemalaştırır, nicelleştirir ve böylece birer simge yaratır. Bu simgeler birer fotoğraf değildir. Soyutlamalardır. Karikatürücü sürekli bir değişim içindedir. Her gün yeni yeni simgeler yaratır. Bu simgeyi ya da simgeleri çizeceği yapıta yani grafik gülmece dediğimiz karikatüre yansıtır.

Karikatürücü sosyal bir ortam içinde yaşar. Her gün bu ortamdan binlerce ileti alır. En önemli ileti kaynağı, basın, radyo ve televizyon gibi büyük enformasyon araçlarıdır. Her karikatürücünün kendi kodları, anahtarları vardır. Karikatürücü düşüncesini işaretlerle simgelerle anlatır. Bir tür kodlama işlemi uygular. Bir karikatürücü sık kullandığı kodlar sayesinde tanınmaya başlar. Bu da ayrıca bir kod çözme işlemidir. Kodları bilinmeden karikatürücü

anlaşılamaz. Karikatürcü bir bakıma okuyucularını yetiştirir, onlara kendi biçimini anlatımını kodlarını öğretir. İletişimin gerçekleşebilmesi için vericinin işaretlerini ve kodlarını alıcının bilmesi gerekir. Kodu çözme güçleştikçe karikatür anlaşılmaz olur; desenin anlaşılabilirliği karikatürcünün kullandığı koda bağlıdır. Kodların değiştirilmesi, kodlarla oynanması birçok karışıklıklara yol açar. Bazı hallerde bu karışıklıklar anlam belirsizliği arkasına saklanmak isteyen karikatürcü tarafından bilerek yaratılır.

Mizah dergileri, her ne kadar yayımlanan haftalık dergilerde o haftaki dergi belirli bir konuya yoğunlaşsa da geleneksel (ve bazı) yeni medya mecralarında olduğu gibi belirli bir konuyu uzun uzun işlemez. Olayların arka planını detaylarıyla okuyucuya aktarmaz aynı konu üzerinde onlarca karikatür çizilmez. Çünkü bu durum mizah yayıncılığının tekniğine aykırıdır. Konu, en fazla farklı sayfalarda yer alan dört beş karikatürle vurgulanır ama mesaj net verilir ve sunum çarpıcıdır. Özellikle verilmek istenilen mesaj, karikatüre uygun bir teknikle abartılır, biçimbozma yapılır, okuyucu belki güldürülür, belki düşündürülür ama etkilediği kesindir. Dolayısıyla diğer kitle iletişim araçlarında olan anlamlandırma sarmalı¹⁵ mizah dergilerinde işlemez.

Kitle iletişim araçları mesaj iletiminde çeşitli yollardan yararlanırlar. Ama karikatürün iletimde öteki araçlara göre bazı üstünlükleri vardır: Karikatür kısadır, çarpıcıdır, şok etkisi yapar, yarı okuma yazma bilenlere bile seslenir. Her gazete okuru kendine göre bazı konulara öncelik tanır: uluslararası olaylar, siyasal ve toplumsal olaylar spor haberleri gibi. Buna karşın tüm okurlar önce karikatüre göz atarlar. Okuyucuların %60'ı önce siyasal haberleri okur, %30'u uluslararası haberleri %10'u ekonomik haberleri, Karikatürü ise okuyucuların %95'i izlemektedir. Bu yüzde oranı, karikatürün yaygınlığını ve topluma etkisini vurgulamaktadır. Ancak bu sonuçtan karikatürün toplumsal değişimdeki rolünü saptamak kolay değildir. Yine de bu rol küçümsenemez (Topuz, 1986, s.72).

1.1.1. Yayıncılık Sistemleri Bağlamında Mizah Dergileri

Bir yazılı mizah türü olarak karikatür ve karikatür ağırlıklı olmak üzere birçok mizahi unsurun yayınlandığı mizah dergileri, sanayi çağına özgüdür. Bu nedenle anavatanı Avrupa'dır. Öncelikle, ilk sanayileşen İngiltere'de gelişmiştir. XVIII. yüzyıl İtalya'sında bir soylu eğlencesi olarak çarpıtılmış insan figürlerinden oluşan karikatüre, davranışlardaki çelişkileri ortaya koyacak oymabaskılar ekleyerek biçimini değiştiren İngiliz William Hogarth, karikatürün öncüsü sayılmaktadır. Hogarth'tan sonra portre karikatürleri de üretilmiş ve zaman içerisinde

¹⁵ Anlamlandırma Sarmalı: Birbirinden farklı yerel sorunların ve olayların, iletişim araçları tarafından bunları çok daha yaygın ve ciddi bir toplumsal sorunun varlığını önerecek şekilde bağlantılandırılan bir haber öyküsü çerçevesinde halinde biraraya getirme süreci (Mutlu, 2005, s.41).

daha yoğun bir biçimde toplumsal ve siyasi yergi aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. İlk karikatür albümü İngiltere’de 1740’da yayımlanmış, izleyen yıllarda dergi ve gazetelerdeki karikatür sayıları artmaya başlamıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde karikatürün en çok gelişim gösterdiği ülke Fransa olmuştur. İlk mizah dergisi “La Caricature”, Charles Philipon tarafından 1830’da Fransa’da yayımlanmıştır. Bu dergide ve bu ekolü takip eden çizerler, Fransız Devrimi ile yönetimi ele geçiren burjuva sınıfını alaya almışlardır. XIX. yüzyılın ortalarında İngiltere’de “Monthly Sheet of Caricatures”, Almanya’da “Kladderadatsch”, “Fliegende Blätter”, “Punsch” adlı karikatür dergileri yayımlanmaya başlamıştır. XX. yüzyıl Avrupasında mizah dergileri çeşitli nedenlerle yayın hayatlarını sürdürmekte zorluk çekmişler ve çoğu yayın hayatına son vermiş buna karşılık yayımlanan hemen hemen her gazete ve dergide karikatürlerin ayrılmaz parçası haline gelmiştir (AnaBritannica, 2000, s.4-5).

Mizah dergilerinin yapısı kuşkusuz basın sektörünün yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Çünkü mizah yayıncılığının temel piyasasını günlük gazeteler, dergi ve mizah dergileri oluşturmaktadır. Kitle iletişim araçları, özellikle televizyon ve gazeteler yayıncılık maliyetleri nedeniyle sermayesi bol girişimciler tarafından yürütülen aygıtlardır. Bu nedenle çoğu, kâr amacı taşıyan şirketler bünyesinde kurulur ve yine kâr amacı taşıyan ve reklamlarının destekleyici bir satış ortamında sunulmasında isteyen reklamverenlerden elde edilen gelire bağlıdır. Bu da dergilerin yayıncılık politikalarını etkilemektedir. Medya, hükümete ve büyük şirketlere haber kaynağı olarak da bağımlıdır. Yine hükümet ve medya dışı büyük şirketler, reklam vermeme TV yayın ruhsatını iptal etme, hakaret davaları açma ve dolaylı veya dolaysız olarak başka türde saldırıları bulunma tehdidiyle medya üzerinde kolaylıkla baskı uygulayabilecek konuma ve servete sahiptir (Chomsky ve Herman, 2004, s.159).

Türkiye’de en çok okunan mizah dergileri incelendiğinde özellikle ana akım medyada olduğu gibi büyük şirketlerin bünyesinde yayımlanmadıkları ve reklam yayınlamadıkları görülmektedir. Ancak bazı popüler karikatüristlerin çizdikleri popüler karakterlerin (Selçuk Erdem, Erdil Yaşaroğlu, Ahmet Yılmaz vd.) TV başta olmak üzere çeşitli mecralarda yayımlanan reklamlarda kullanıldıkları görülmektedir¹⁶. Dergiler, bayi ve abonelik satışlarının haricinde diğer gelir artırıcı faaliyetlerde de bulunmaktadır. Örneğin Lemn dergisi, 1994 yılında Lemn Kültür adında bir işletme kurmuş ve toplam on dört şehir ve turistik ilçede franchising modeliyle hizmet vermektedir¹⁷. Lemn, günümüzde yalnızca bir dergi değil bir medya grubuna dönüşmüştür. Bünyesinde; Lemnyak, Bayan Yanı, Ot, Fil, Red, Cadde

¹⁶ Örneğin Kılınan Adam Finansbank reklamlarında, Selçuk Erdem’in koyun ve inek çizimleri Sütas reklamlarında kullanılmaktadır.

¹⁷ Lemn Kültür hakkında detaylı bilgi için işletmenin web sayfası: <http://www.lmk.com.tr/>

Yayınları yer almaktadır.¹⁸ Leman dergisi, özellikle ilk yayımlanmaya başladığı yıllarda taşıdığı sosyalist görünümünden (veya yayın çizgisinden) uzaklaşmakla eleştirilmektedir. Bu konuda hem karikatürcülerin reklamcılıkla uğraşmaları veya anti-medya köşesinde yazar/çizerlerin medyada sık sık boy göstermesi, Leman Kültür’de çalışanların yasal haklarından yoksun bırakılması¹⁹ vb. eleştiriler almaktadır.²⁰ Uykusuz ve Penguen dergileri ise Leman kadar geniş bir ticari ağa sahip değilse de Uykusuz Dükkan’da²¹ internetten cilt, dergi ve karikatür kitabı ile hediyelik eşyalar satılmaktadır. Penguen dergisi ise Penguenshop adında bir web sayfası hazırlamış ancak henüz yayına girmemiştir.²²

Ülkemizin karikatür tarihi incelendiğinde, tıpkı doğrudan devletin denetiminde olmayan tüm diğer kitle iletişim araçları (gazeteler, dergiler, kitaplar, filmler) gibi mizah dergilerinin de sık sık sansür, kapatma ve çeşitli baskılarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Çeviker (1997, s.339-340), yüzyılı aşkın karikatür geçmişimizde karikatür nedeni ile dergi ve gazetelerin birçok kez kapandığını hatırlatır. Geçici ve tümden kapatma cezaları Osmanlı döneminde daha yaygındır. Diyohen, Hayal, Kalem ve Cem bu cezaları fazlasıyla çekmiştir. Theodor Kasap, 1876’da üç yıl hapse mahkûm olmuştur. Osmanlı döneminde karikatürcülere verildiği bilinen bilinen tek mahkûmiyet budur. II. Abdülhamid’in yurtdışında mizah dergisi yayımlayan kişiler için verdiği gıyabi cezaların haricinde Cumhuriyet döneminde Cemil Cem’in ikinci kez çıkarttığı mizah dergisi “Cem”, Turhan-İlhan Selçuk kardeşlerin “Dolmuş”, Ali Ulvi’nin bir karikatürü nedeniyle “Cumhuriyet Gazetesi”, bir kapak karikatürü nedeniyle “Gırgır” ve “Tef” dergileri geçici olarak kapatılmıştır.

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de karikatür basılı kitle iletişimi araçlarının yaygınlaşmasını koşut olarak geliştirmiştir. Tanzimat’ı izleyen yıllarda gazete ve dergilerin çoğalması, baskı tekniklerindeki ilerlemeler, grafik sanatlarından yararlanmayı da beraberinde getirmiş, gazetelerde dergilerde haberleri anlatan ya da destekleyen çizimler resimleme çalışmalarını görmeye başlamıştır (Alsaç, 1994, s.24).

Karikatürcü algılama gücüne ve yeteneklerine göre toplumsal olayları kafasında toplar ve bunları sıralar. Olayları oluşturan bu bölümler anlatmak istediği konunun parçalarını oluştururlar. Özel bir toplumsal tutum sanatçının sentezine yön verir bulduğu grafik espri yeteneklerine bağlıdır. Karikatürcü yapıtını hazırlarken karikatürünü yayımlayacağı iletişim aracının derginin ve gazetenin olanaklarını göz önünde bulundurur. Karikatür çoğu zaman

¹⁸ Detaylı bilgi için Leman dergisi web sayfası <http://www.leman.com.tr/>

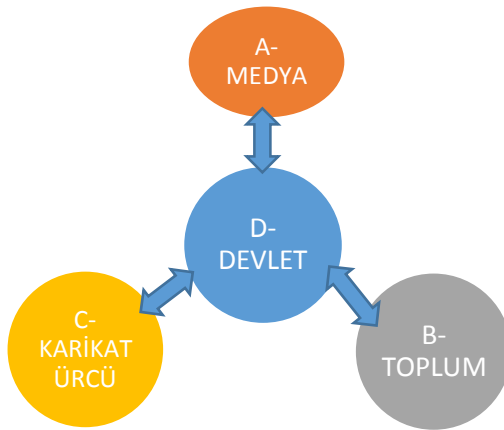
¹⁹ Ancak Leman Kültür’ün sigortasız personel çalıştırdığı veya derginin sol kimliğiyle uyuşmadığı vb. eleştiriler almaktadır. Bkz. <http://www.sosyalistforum.net/showthread.php?t=77831> Erişim: 10.12.2015

²⁰ Tartışmalar için bkz. <https://eksisozluk.com/leman--35210> Erişim: 10.12.2015

²¹ <http://www.uykusuzdukkani.com.tr/>

²² <http://www.penguen.com/default.asp?gun=20150729>

toplum, iletişim aracı ve baskı grupları üzerinde gözle görülmeyecek etkiler yaratır. Bu etki döngüsünü Topuz (1986, s.93) aşağıdaki şekilde şöyle açıklamaktadır:

Şekil 1.1. Siyasal Gülmeye Grafiğinde Karşılıklı İlişkiler

Kaynak: Topuz, 1986, s.93

Söz konusu şemada Devlet; A, B ve C'ye baskı yapar. Bir yandan Devlet de bu üçünün baskısı altındadır. Karikatürcü ve grafik gülmeye çizeri de A'nın, C'nin ve D'nin baskısı altında kalır. İlk baskı haber araçlarını ellerinde tutanlardan gelir. Ancak prensip olarak karikatürcünün haber araçlarını yönetenlerce seçilmesi başlangıçta ya siyasal ya da estetik bir anlaşmayla belirli koşullara bağlanmıştır. Sanatçının ünlü bir kişi olması da bu konuda bir noktaya kadar rol oynar. Pratikte B'nin ve C'nin ilişkilerini etkileyecek anlaşmazlıklar ortaya çıkabilir. Topuz'a göre karşılaşılabilecek ikinci bir durum da şu olabilir: Alıcı kendisine verilen iletiye tepki gösterir. Bu tepki hem karikatürcü hem de medya üzerinde çok büyük bir etki yaratabilir ve bunun sonucu olarak karikatürcü ve yayın organı kendi tutumlarını değiştirebilirler. Belki de okuyucunun tepkisi karikatürcüyü ve yayın organını güçlendirebilecek biçimdedir. Bu da sevindirici bir sonuçtur. Üçüncü olarak da; A, B, C ve D arasında sürekli bir ilişkinin var olabilir ve her ögenin diyalektik olarak iletişim süreci içindeki başka ögeleri etkileyebilir. Böylece diyalektik bir alan ortaya çıkmış olur.

1.1.2. Mizah Dergilerinde Algı Oluşturma

Algı, insanın çevresindeki uyarıların ya da olayların ayırımında olması ve onları yorumlaması sürecidir (Mutlu, 1995, s.30). Kuşkusuz, karikatür ister bir metne sahip olsun ister salt çizgilerden oluşsun bir iletidir ve dahası bir anlatıdır. "Anlatılar; kurmaca olabilecekleri gibi durumları saptayıcı, dönüştürücü, insanları ayartıcı, kandırıcı, ikna edici, yönlendirici, yasaklamalar koyucu, buyurucu da olabilir ve anlatı süreci, üretici bir etkinlik sonucu gerçekleşir. Anlatılardaki anlamlar, çeşitli aşamalardan geçerek, birbirleriyle bütünleşerek,

birbirleriyle karşılanarak, başka yapılara dönüşerek oluşurlar. Anlamların üretilmesinde, yaratıcı kişinin eğilimleri elindeki anlamlı birimleri şu ya da bu amaca yönelik olarak yine kendi isteği doğrultusunda kullanma becerisinin yanı sıra kişiyi anlatı yaratma sürecinin herhangi bir aşamasında etkileyen, onu başkasının isteğine göre üretmeye zorlayan yaptırımlar da söz konusudur. Anlatı üreten kişinin içinde bulunduğu bu karmaşık ve değişik koşullar anlatı yaratmadaki stratejisini belirleyebileceği gibi, ortaya çıkaracağı anlatılarda oluşacak anlamlar da bu stratejinin doğrultusunu izleyecek, bu stratejiye göre yapılacaktır (Rifat, 1992, s.15-16).

İnsanlar simgeler aracılığıyla o anda mevcut olmayan kişi ve nesnelere veya somut olarak gözlenemeyen ya da algılama sahasının dışında kalan sosyal gerçeğin boyutlarını, zihinlerinde canlandırma imkânına sahiptir. Sözcükler de nesnelere, kişilerin ve olayların kendilerini değil onları temsil eden soyut birer simgedir. Bu soyutlamalar sırasında simgeler, aralarındaki benzerliklere ve farklılıklara göre ayırt edilir, birleştirilir veya sınıflandırılırlar. Bu bağlamda dil, bir tanımlama ve bütünleme aracı olduğu kadar, bir sınıflandırma ve değerlendirme aracı işlevini de görür (Gökçe, 2006, s.46).

Karikatüre sözcüklerin eklenmesi, karikatüristin vermek istediği mesajı pekiştirmektedir. Yazısız karikatürlerde yorumlama çok daha açıkken, metinle desteklenen karikatürlerde kullanılan sözcük seçimi, cümle yapısı, kelimelerin sıralanması vs. bu açık yorumu çok daha daraltır ancak karikatüristin verdiği mesajı pekiştirir, güçlendirir ve verilen mesajın okuyucunun zihninde daha da net bir biçimde algılanmasını sağlar. Ayrıca, bireylerin aynı kültür ve dil sistemlerini paylaşmaları ve aynı sosyal sistemin üyeleri olmaları göz önünde tutularak onların öznel deneyim ve tecrübelerinde de benzerlikler olacağı görüşü hâkimdir.

Gökçe (2002, s.49-50), Bernstein'ın aynı kültür içindeki sosyal grupların dil edinimi ve kullanımını açısından birbirlerinden sahip olunan sözcük dağarcığı ve nesnel gerçekliği algılama ve düşünme anlamında belirleyici bir işlev gördüğünü hatırlatarak ülkemizdeki aydın-halk ikilemine işaret eder. Mizah dergilerinde de genel olarak karikatürlerde hâkim olan söylemin, tıpkı tüm diğer kitle iletişim araçlarında olduğu gibi yayının hitap ettiği ve içinden çıktığı sosyal grubun söylemi olduğu görülmektedir. İlkinden bugüne yayımlanan mizah dergileri incelendiğinde gündelik yaşamda kullanılan dildeki değişim ve aslında gündelik yaşamın kodlarının nasıl değiştiği kolaylıkla anlaşılabilir.

Söylemi oluşturan birey, bilindiği gibi zorunlu olarak “kişi”, “süre” ve “uzam” etkenleriyle hesaplaşma durumundadır. Dolayısıyla söylemi oluşturan birey ya da bireyler örtük ya da açık biçimde kendi ideolojilerine koşut olduğunu düşündükleri söylemlerarası göndermelerden

yararlanır (İnceoğlu ve Çomak, 2009, s.44). Karikatürçünün yaptığı da aslında tam olarak budur.

1.1.3. Mizah Kuramları

Mizaha ilişkin oluşturulan yüzü aşkın yaklaşım, zaman içerisinde yapılan çalışmalarla temel olarak üç ana kuram başlığı altında derlenmiştir. Bunlar; “Üstünlük, Uyumsuzluk ve Rahatlama”dır (Graham vd., 1992, s.161 ve Vallade, vd., 2013, s.231). Bu üç kuram çok geniş kapsamlı olmamakla birlikte mizah araştırmalarının çoğunda temel teori olarak kullanılırlar (Graham vd., 1992, s.162). Bu nedenle göstergibilimsel çözümlenmelerde edilen bulgular bu üç kuramın perspektifinde değerlendirilecektir.

1.1.3.1.Üstünlük Kuramı

Üstünlük kuramı Hobbes’un alay teorisini temel alır. Hobbes’a göre mizah, bazılarının veya bizim daha önceki hâlimizle ve başkalarıyla kendimizi kıyasladıktan sonra kendimizi aniden daha üstün görmemizden doğar (Morreall’dan akt.,Kılınç, 2007, s.59). Üstünlük kuramının temel dayanağı, insanların başkalarına gülmelerinin temelindeki onlara karşı bir *zafer* ve/veya üstünlük elde etme isteğidir. Zira insanlar genellikle başkalarıyla kendilerini kıyaslandıklarında karşılarında olumsuz bir durum gördüklerinde kendilerini üstün hisseder (Meyer, 2000;Wicker, Torelli, Barron & Ponder, 1981.den akt. Vallade vd. 2013, s.232).

Topuz (1986, s.18), karikatürçünün izlediği amaçların Lasswell ya da Berelson’un formülü çerçevesinde incelenebileceğini söyler. Karikatürçünün kendisi de tıpkı haberci gibi iletim kanalının olanaklarını okuyucunun sosyal ve kültürel düzeyini özlemlerini dikkate alır, iletinin yaratacağı etkileri hesaplar. Amacı, haber vericiden değişiktir. Okuyucuya bir ileti iletmekle birlikte bir başka şey yapmak ister; okuyucu güldürmeye ve dolayısıyla onu şaşırtmaya şok yaratmaya onda tepki uyandırmaya yönelir. Böyle karikatürde “gizil” içerik ön plana çıkar ve açıkça belirtilen içeriğin ayrıntılarını ortadan kaldırır.

Üstünlük kuramı, psikoanalitik teoriler gibi mizahi içeriği iletenle iletilen birey ya da gruplar arasındaki muhalif sosyal ilişkilere vurgu yapar. Bu yaklaşımda diğerlerine göre daha doğrudan bir yönelim vardır. Muhataba karşı “alay” kullanılarak bir aşağılama söz konusudur (Ferguson ve Ford, 2008, s.284).

Özetle, aslında “alay” kendinden farklı olana karşı yürütülen psikolojik bir mücadele aracıdır. Küçümsemedir. Karşı tarafın gülünç yanlarını sıklıkla vurgulayarak olumsuz imgeler atfetme, olumsuz klişeler oluşturma, oluşturulan “gülmece” unsurunun altında bir “küçümseme” ve böylelikle bir “üstünlük kurma” kaygısının bir parçasıdır. Bu kuramdan

hareketle, çalışmamızın içerik analizinde “alay” kategorisi de oluşturulmuş, doğrudan olumsuz kategoriler içerisinde de en fazla karikatürün bu kategoriye ait olduğu tespit edilmiştir. Bulgular Sonuç bölümünde detaylı olarak tartışılmaktadır.

1.1.3.2. Uyumsuzluk Kuramı

Mizah, sürekli olarak düzen ve kurumlarla çatışma içerisindedir. Onun başarısı, sisteme uyumlanmasında değil görünenin ardındaki gerçekliği gösterebildiği anda ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan doğası gereği evcilleşemez ve neyi ne zaman söyleyeceği kestirilemez (Arık, 2007, s.19). Mizahın bu yapısı Uyumsuzluk Kuramıyla açıklanmaktadır. Uyumsuzluk teorileri, mizahın gerçeklerle olan uyumsuzluktan var olmasının bir keşfinden hareketle (Berger, 1976; Nerhardt,1976; Schopenhauer, 1896.’dan akt. Graham vd., 1992, s.162), bireylerin tutarsızlıklara verdiği tepkiler ve mizahi algılamadaki bilişsel süreçlere odaklanır. Uyumsuzluk kuramı, mizahi içeriğin ironi ve şaşırtıcılığını vurgular.

1.1.3.3. Rahatlama Kuramı

Gülmenin bireyleri psikolojik olarak rahatlatma etkisini temel alan “rahatlama/uyarılma” kuramı ise psikoloji ve sosyoloji kuramlarından beslenmektedir. Bu kuramların temel yaklaşımı, gülmenin insanlardaki bastırılmış veya kullanılmayan enerjiyi rahatlatmasıdır. Bu yönüyle Freud’un psikoanalitik kuramını temel alır. Freud, kahkahanın psişik veya sinirsel bir enerjinin çıkışı olduğunu savunur. Freud’a göre mizah; korku, utanma gibi duygusal tepkilerin örgütlenmiş bir biçimidir (Graham vd., 1992, s.162). Kitle iletişim araçlarının bireyler tarafından çoğu zaman “kaçış yolu” olarak görülmesini mizahla ilişkilendiren Topuz’a göre (1986, s.70), klasik karikatür de kaçış ve eğlence için en iyi araçlardan biridir. Belirli bir rahatlama sağlar. Okuyucuya eğlenceli bir ortam sunar. Ancak karikatür bu kaçış ortamını sağlarken, toplumsal değişim ve gelişme alanında olumlu ve eğitici bir rol de oynayabilir.

Genelde basını yönlendirenler sorunlardan uzak kalmak için soyut, anlamsız ya da hiç kimseye saldırmayan sıradan karikatürleri seçip yayımlarlar. Topuz’un bu tespitinin karşılığını günlük gazetelerde görmek mümkündür. İdeolojik çizgisini çoğu zaman gizleyen bulvar gazetelerinde, suya sabuna pek dokunmayan karikatürler yayımlanırken (rahatlamaya yönelik), ideolojik duruşu belli, belirli bir topluluğun sözcüsü ve bazı toplulukların da düşmanı haline gelmiş gazetelerde ise gülmeceyle örülü siyasi mesajları net bir biçimde okuyucusuna sunan, karşı olduklarıyla alay eden desteklediklerini ise sevimli, masum veya güçlü gösteren karikatürler yayımlanmaktadır.

Bir kitle iletişim aracı olarak mizah dergileri, mizah kuramları ve mizahın ilgili olduğu diğer kitle iletişim kuramlarının yanı sıra, çalışmanın odaklandığı alan olan Türkiye’de Mizah

Yayıncılığının tarihsel arka planının incelenmesi, günümüzdeki mizahın anlaşılması için oldukça önemlidir. Çalışmada, Türkiye'nin mizah yayıncılığının kısa tarihçesi aşağıda sunulmaktadır.

1.2. Türkiye'de Mizah Yayıncılığının Kısa Tarihçesi

Ülkemizdeki mizah yayıncılığını anlayabilmek için geçmişi incelemenin iki nedeni vardır. Birinci nedeni; bugün var olan her şey, dünün birikimlerinin yansımasıdır. Bu bağlamda bugünkü mizah yayıncılığının anlayışı, kullanılan kodlar, oluşturulan klişeler, gündemdeki konuları ele alış biçimi, genel olarak kullanılan biçimbozular, imgelemeler, çizim biçimleri gibi teknik unsurların yanı sıra karikatürcülerin gerçeği algılama ve çizime dönüştürme yani sanatsal unsurlar da yüzyıllık bir geleneğin birikiminden beslenmektedir. Geçmişi incelemenin önemini oluşturan ikinci unsur ise bugünkü mizah dergilerini yayınlayan ekiplerin başındaki kişilerin bir zamanların Gırgır dergisinin genç karikatürcüleri olması, o dergideki ustaların bir önceki kuşak tarafından yetiştirilmesi ve böylelikle bir silsile halinde zincirin meşrutiyet dönemine kadar uzanmasıdır.

Türkiye'de karikatürün gelişimi Avrupa'ya benzer bir biçimde gazetelerde fotoğraf kullanılmadığı için haber metinleri çoğunlukla elle yapılan çizimlerle desteklenmiş bu da karikatürün önünü açmıştır. İlerleyen yıllarda çizgili mizahın yani karikatürün toplumsal, özellikle de siyasal eleştiri amacıyla kullanılabilen etkili bir araç olduğu anlaşılacak bu yönde gelişmiştir (AnaBritannica, 2000, s.5). Bugünkü biçimiyle karikatür, Batı etkisi altındaki sanatlardan sayılmaktadır. Ancak karikatür, bir mizah biçimidir (çizgili mizah olarak da tanımlanır) ve ülkemizin mizah birikimi Orta Asya Türk boylarının kültürüne kadar dayanmakta ve tarih içerisinde çok farklı kültürlerden beslenmektedir. Karikatürün yeni bir anlatım türü olmasına karşın görece çabuk benimsenmesinin nedeni geleneksel Türk sanatları arasında ona yakın özellikler taşıyan sanatların bulunmasıdır. Örneğin minyatür çizgiye dayanan bir resim sanatıdır ve olağan dışı öyküleri anlatmak için kullanılan bu resimlerde abartılı anlatımlara rastlanır. Yine Karagöz'de kullanılan figürler de abartılı çizgilerle biçimleştirilmiş, gülünç tiplerden oluşur. Karikatürün en önemli ögesi olan gülmece ise eski çağlardan beri Anadolu insanının kullandığı bir anlatım bir dışavurum biçimi olmuştur. Türkler de Nasrettin Hoca, Bektaşî, Kayserili, Laz fıkrası gibi sözlü gülmece örnekleriyle bu birikime katkıda bulunmuşlardır. Ortaoyunu gibi gösteri sanatları da karikatürize edilmiş tiplere gülünç olaylara dayanırlar, başka bir deyişle gülmeceyi kullanırlar (Alsaç, 1994, s.24 25).

Mizahın tarih içerisindeki gelişimi izlendiğinde genel ve açık eğlencelerden kapalı oturumlara dolaylı anlatımlara indirildiği genel bir mizah yerine mizahın belirli çeşitlerinin

işlerlik kazandığı görülmektedir. Ülkemizde de günümüzdeki anlamıyla mizah, Sultan II. Abdülhamid'in düşürülmesi sırasında ve Meşrutiyet döneminde biçim kazanmaya başlamıştır (Öngören, 1973, s.16). Bu biçimlenme ülkemizde yazılı basının da biçimlendiği dönemdir ve mizah dergileri ile gazetelerin yayımlanma süreci, bu süreçte yaşananlar benzer ve karşılıklı etkileşim içerisindedir.

Cumhuriyet döneminin mizah yönünden kendine özgür bir haritası söz konusudur. Hemen hemen her on yıllık süreç Cumhuriyet Mizahı için önemli sayılabilir. Ancak pratik bir araştırma ölçeği oluşturmak amacıyla bu dönem Üstün Alsaç'ın sınıflandırılması kullanılmaktadır. Bu sınıflandırma; ilk mizah dergilerinin yayımlanmaya başlamasından Cumhuriyetin ilanına kadar olan süre klasik dönem, Cumhuriyetin ilanından II. Dünya Savaşı sonu ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesine kadar olan süre II. Klasik Dönem, 1954'ten 1990'lara kadar Çağdaş Dönem ve 1990 sonrası Yeni Dönem olarak tanımlanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, karikatürümüzün bir buçuk asırlık serüveni bu başlıklar altında incelenecektir.

1.2.1. Birinci Klasik Dönem Mizah Dergileri

Ülkemizdeki ilk mizah dergisinin 1870 yılında Theodor Kasap tarafından çıkarılan "Diyojen" dergisi olduğu birçok kaynakta dile getirilmektedir. Ancak kimi kaynaklarda da yayımlanan ilk mizah dergisinin 1852 yılında Hovsep Vartanyan tarafından yayımlanan "Boşboğaz Bir Âdem" adlı gülmece dergisi olduğu ve bu dergide de birçok karikatür yayımlandığı bildirilmektedir (Alsaç, 1994, s. 66). Ancak Çeviker, "Boşboğaz Bir Adem" in mizah dergisi sayılamayacağını belirterek mizah dergisi olarak çıkan ilk yayının 1856'da Ermenice yayımlanan Meğu olduğunu söyler. Ancak bu bulgular halen yetersiz ve şüpheli sayılmaktadır (Keskin, Ö., 2009). Bu tarih yazılı mizahın başlangıcı da sayılabilir. Bu tartışmaların yanında çoğunlukla Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra basılmaya başlanan ilk gazete ve dergilerde karikatürler çizilmeye ve çeşitli gülmeceler yayınlanmaya başlasa da tamamen mizah içerikli bir dergi olan Diyojen, ülkemizde yazılı mizahın miladı olarak kabul edilir.

Diyojen dergisi büyük ilgi toplamış, geniş tepkilere yol açmış, hatta mizahın yasaklanması için kanun tekliflerinin Meclis'te görüşülmesine neden olmuştur. Diyojen'le başlayan bu yazılı mizah hareketi, giderek Birinci Meşrutiyet'in ilanını gerektiren politik olayların bir parçası durumuna gelmesi Diyojen dergisinin tarihteki önemini arttıran bir başka husustur. Diyojen'den sonra 1871'de "Hayal", 1872'de "Çingiraklı Tatar", 1873'de "Latife" ve "Kamer" dergileri, 1874'de "Şafak" ve "Kahkaha" dergileri, 1875'de "Geveze ve Meddah", 1876'da "Çaylak" dergisi yayınlanır. Bu dergilerin ortak özellikleri Ermeni yurttaşlar tarafından

çıkarılmış olmalarıdır. O dönemin bütün yayın hayatı Ermenilerin elinde olduğu için bu durum olağandır. Tiyatroda ve diğer kültür dallarında ilk adımları Ermenilerin attıkları görülmektedir. Osmanlı devletinin memur tabakasını çıkararak ayrıca el sanatlarında klişecilik, matbaacılık, işlerinde geçmişi olan, Fransızca öğrenimini bir iç eğitim olarak gördükleri için Avrupa ile çok yakın ilişkilere giren Ermeni yurttaşların ülkenin basın ve yayın hayatına ayrıca kültür çalışmalarına ilk katkılarda bulunmalarını doğal saymak gerekir. Bu hızlı sosyal ve kültürel çabaları onlara, Islahat Fermanı ile geniş haklar tanınmasına neden olacaktır. Mizah dergilerinde ve komedilerde koydukları birçok üsluplar günümüze kadar gelmiştir. 1876'da yayınlanan ve bir yıl çıkabilen Çaylak dergisi, Çaylak Tevfik tarafından çıkarılmış olup geniş ilgi toplamasını bilmiştir (Öngören, 1998, s.57-58).

Çeviker (1997, s.193), 1850'li yıllarda önce Ermeni basınıyla İstanbul'a "merhaba" diyen karikatürün, 1860'lı yıllarda Türk basınında yerini aldığını ve I. Meşrutiyet'in sona erişine kadar toplumsal oluşumların ritmine uygun bir hızla kendini gösterdiğini belirtir. Çeviker'e göre Osmanlı imparatorluğu kapalı ve tutucu bir toplum olmasına karşın karikatür gibi yasa ve tabu tanımayan, varlık nedeni eleştiri olan bir çizgi sanatına, karikatüre, kapılarını açmak zorunda kalmıştır. Çeviker, karikatürlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk meclisinde bile tartışma konusu olduğunu ve Molieré'in Cimri'sini Türk Tiyatrosuna kazandıran Meclis Başkanı Ahmed Vefik Paşa'nın bile karikatüre iyi gözle bakmadığını belirtir.

Bu dönem yayımlanan karikatürlerde Karagöz olgusu ağır basmaktadır. Sözlü mizahtan yazılı mizaha geçiş aşamasında, geleneksel Karagöz de bir geçiş noktası olmuştur. Zaman geçtikçe mizah dergileri çoğalmış, hayal perdeleri azalmıştır. Türk karikatürü, Karagöz ile başlamaz, ama mizah yayıncılığı, Hayal'in (1873) kapısını açtığında artık o gündemdedir. Kurulan "Hayal Perdeleri"nde artık Karagöz ve Hacivat bütün zenginliğiyle karikatürü etkiler. Çeviker'e göre (1997, s.1), bu seyirlik oyun mizah vadisine girişini Theodor Kasap'a (1835-1905) borçludur. Kasap; Batı tiyatrosunun, aynen aktarılmasını değil Karagöz, Hacivat ve ortaoyunu gibi geleneksel seyirlik oyunlarından da yararlanarak bize özgü olanı yaratmayı amaçlamıştır.

Tanzimat döneminde Türk karikatürü, II. Abdülhamid'in Kanun-i Esasi'yi rafa kaldırmasıyla, Çeviker'in deyimiyle (1997, s.81) "sürgüne" çıkmıştır. II. Abdülhamid döneminde eleştiri amaçlı gülmeceye izin verilmemesi nedeniyle karikatür daha çok Türkiye dışında yayınlanan gazete ve dergilerde sürmüştür (Alsaç, 1994, s.25). Meşrutiyet'e uzanan süreçte İttihat ve Terakki Partisi'nin ileri gelenleri Avrupa'da Sultan II. Abdülhamid aleyhine geniş bir mizah ve özellikle karikatür kampanyası başlatmış ve padişahın düşürülmesiyle de bunun sonuçlarını almıştır. Türkiye'nin ilk karikatürcüsü sayılan Cemil Cem, bu konuda aktif

bir rol üstlenmiş ve Meşrutiyet'in ilanıyla İstanbul'a gelerek Kalem adlı mizah dergisini çıkarmıştır (Öngören, 1973, s.60). Bu dönemde resimde izlenimci ve modern üsluba dönüşüm gerçekleşmiş; yeni sanat üslubu materyalist, şehir merkezli ve daha liberal bir "burjuvalaşmış" bir toplumun üslubu haline gelmiştir (Arsal, 2000, s.124). Resimdeki bu dönüşüm kuşkusuz, karikatürcüleri de etkilemiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı – Türk siyasal, fikri ve kültürel ortamında birçok değişikliğin doğuşuna meydan hazırlamıştır. Öngören, (1973, s.59-60), 1908 yılının mizahımız için bir dönüm noktası olduğunu belirtir. Bu yıldan sonra mizahımızda partilerin etkileri, Batı anlamında mizah dergileri ve mizah eserleri gittikçe artmış yazılı mizah yaygınlaşmış buna karşılık geleneksel Osmanlı mizah örnekleri sönmeye, Karagöz loncaları bir bir kapanmaya başlamıştır. Mizah camiasındaki gelişmeler bütünü ile Cumhuriyet mizahını etkileyecek ve onun ilk kadrolarını hazırlamış olacaktır. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte İstanbul'da 35'i aşkın mizah dergisi birden yayımlanmaya başlamıştır. Öngören, bunun Türkiye'nin yanısıra Avrupa'da bile benzerinin hiç yaşanmadığını söylemektedir. Ancak Öngören ve Çeviker (1997, s.81), II. Meşrutiyet'in ilk yıllarındaki hürriyet ortamının giderek silikleşerek, iktidara gelene kadar mizahçıları çokça destekleyen İttihat ve Terakki Partisi'nin, yönetimi eline alınca hem mizahçılara hem de mizah dergilerine göz açtırmadığını ve ülkeyi cehenneme çevirdiğini belirtir.

1908 toplumsal değişimi, bu yeni dönem karikatüründe de kendini göstermiştir. Kalem'de (1908), Cemil Cem, Sedat Nuri (İleri) ve İzzet Ziya (Turnagöl) gibi ustalar öncülüğünde modern Türk karikatürü doğmuş ve başka dergilere de yansımıştır. Bu anlayışın dışında – Tanzimat karikatürünün gelişkin bir devamı olan ve Karagöz'ün (1908) öncülüğünü yaptığı- tasvirici karikatür anlayışına bağlı olarak çalışan Halid Naci, Mehmet Baha, D. Mazlum ve Münir Osman gibi usta karikatürcüler vardır. Aydın ve halk mizahı çerçevesinde ürün veren bu mizah dergilerinde yer alan karikatürcüler için hedeflerden biri de II. Abdülhamid olmuştur (Çeviker, 1997, 24).

II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan mizah dergilerinde yer alan karikatürlerde, modern ve tasvirici olmak üzere iki karikatür anlayışı kendini göstermiştir. Avrupa'yı izleyen modern karikatür; Salah Cimcoz- Celal Esad (Arseven) ikilisinin Kalem (1908), Hüseyin Rahmi'nin (Gürpınar) boşboğaz ile Güllabi (1908), Cemil Cem'in Cem (1910) dergilerinde yaygınlık kazanmıştır. Tasvirici karikatür ise Tanzimat karikatürünün gelişmiş bir devamıdır. Tasvirici karikatürcüler, II. Abdülhamid özne olduğunda hoşgörülerini unutup müthiş bir horgörüyle bütünleşirler. II. Abdülhamid'in karikatür olarak portresi (abartılı olarak çizilen burun dikkat

çekmektedir (Çeviker, 1997, s.25, s.47 ve s.48). Günümüzde çizilen bir Abdülhamid karakterinin çizimi, bu portrelerle hemen hemen aynıdır (Bkz. Görsel 4.355).

Meşrutiyet döneminde geleneksel Osmanlı mizah örnekleri ile Batılı mizah örnekleri birarada görünmüştür. Osmanlıda ilkin bir aydın mizahı olarak başlayan Karagöz, Meddah ve Ortaoyunu Meşrutiyet günlerinde bir halk eğlencesi durumuna gelmiş, aydın kesimin mizahı olarak Batılı anlamda mizah dergileri ile direkler arası eğlenceleri komedi ve kantoları olmuştur. Meşrutiyet bu görünüşü ile mizahımızda bir geçiş dönemi sayılabilir. Meşrutiyet mizahı savaşların ve yenilgilerin içinde acı ve buruk bir mizah olmuştur (Topuz, 1986, s.57). Alemdar'ın (2009, s.3), aynı dönemde gazeteler için yaptığı saptamalar her iki yazılı medyanın aynı kaderi paylaştığını göstermektedir. XX. yüzyılın başında II. Meşrutiyet'in ilanı özgür basın konusunda geçmişin acı deneylerini silen bir etki yaratmıştır. Yayınlanan gazete sayısındaki artış, Osmanlı toplumunda söyleyecek sözü olanların bunları süreli yayınlarla aktarmaya çalışacak güce ulaştığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak bu çabalar imparatorluğun dağılmasına neden olan Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşı gibi büyük ve yıpratıcı çatışmalar nedeniyle yine kısa ömürlü olmuştur.

I. Dünya Savaşı döneminde doğal olarak bir durgunluk yaşayan mizah yayıncılığının Kurtuluş Savaşı döneminde önceki dönemlerde olduğu gibi partiler ya da tarikatlar tarafından değil hükümetler tarafından yönlendirildiği görülmektedir. Ankara Hükümeti Sedat Simavi'nin çıkardığı Gülyüz mizah dergisini, İstanbul Hükümeti ise Refik Halit Karay'ın çıkardığı Aydede dergisini desteklemektedir. Örneğin Aydede'de çizen Rıfkı adlı karikatürist, işgal kuvvetlerini özenerek çizerken Mustafa Kemal ve Kuvay-ı Milliye'nin aleyhine karikatürler çizmiştir.²³

Cumhuriyet tarihinin en uzun ömürlü mizah dergisi olması nedeniyle (farklı dönemlerde toplam 2.925 sayı) Akbaba dergisinin incelenmesi, ülkemizde mizah dergilerinin gelişimini anlamak bakımından oldukça önemlidir. Konuyla ilgili hemen hemen tüm kaynaklarda derginin sahibi ve başyazarı Yusuf Ziya Ortaç'ın, farklı dönemlerde hükümetlerle siyasi elitlerle yakın ilişkiler kurmayı başarabilen, bir yayıncı olduğu belirtilmektedir. Resmi ilan önceliklerinin yanında başbakanlık örtülü ödeneğinden maddi destek almıştır. Cantek'e göre (2011, s.64-65), Akbaba'nın uzun ömürlü olmasının ardındaki en önemli güç, çok satmasıyla değil siyasal iktidarla kurduğu yakınlıktır. Akbaba'nın bu özelliği mizah dergileri üzerine araştırma yapan hemen hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Cantek'e göre, Akbaba, hükümetlerle olan organik bağını alenileştirmeyen bir yayın politikası sürdürmüş, eleştireliliğini dengeli bir

²³ Bu çizimlerle ilgili örnekler çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ve Sonuç bölümünde sunulmaktadır.

biçimde kullanmaya özen göstermiş, derginin siyasete aktüel gelişmelere ve partilere ilişkin eşit mesafede bulunuyor görünmüş, hükümete yönelik muhalefet eleştirilerini siyasetin seviyesizleşmesi ve bir itibar kaybı saymış, dış politikayla ilgili meselelerde Başbakanı Türkiye ile özdeşleştirerek kahramanlaştırmış ve böylece “iktidar yandaşı” gibi göstermekten ustalıkla kaçınmıştır. Cantek, o dönem Akbaba'nın bir marka olduğu için bu kadar uzun ömürlü olduğunun sanıldığını ancak bugün yapılan araştırmaların neticesinde bunun doğru olmadığını; 1950'li yıllarda çıkan Tef, Dolmuş, Taş-Karikatür gibi dergilere Akbaba'ya yapıldığı gibi aynı/nakdi yardım yapılmadığı hatta kâğıt tahsisinde sınırlamalar getirilmesi vb. zorluklar çıkarıldığını belirtmektedir.

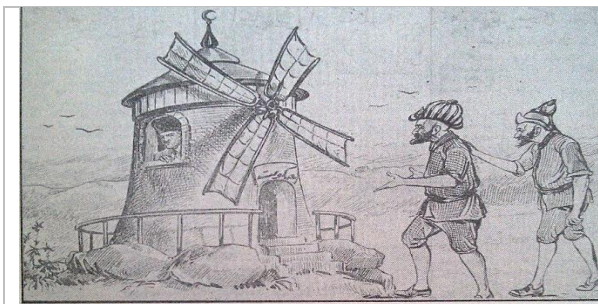
Yusuf Ziya Ortaç, kırklı yılların sonunda Akbaba'nın satışı düşünce dergiyi kapatarak yayıncılığı bırakmış ancak 1952 yılında Akbaba'yı bir kez daha çıkartmaya başlayarak yayıncılığa tekrar dönmüştür. Derginin yeniden çıkışında maddi destek almış ve Başbakan Adnan Menderes ve Demokrat Parti ile yakınlaşmıştır. Kırklı yıllarda Cumhurbaşkanı İnönü hakkında övgü dolu yazılar yazan, iki de kitap çıkaran Ortaç; yeni dönemi, bir başka deyişle ellili yılları İnönü muhalifi ve CHP karşıtı olarak geçirmiştir 1977'de yayın hayatına son veren Akbaba, bir mizah dergisi geleneğinin son halkasıdır. Bu gelenek, Diyojen'le, Çingiraklı Tatar ve Hayal'le başlayan mizah edebiyatıyla karikatürün bileşiminden oluşmuş; Kalem, Cem, Karagöz, Diken ve Aydede'yle doruk noktasına ulaşmış; 1922'de Aydede'nin bıraktığı yerden başlayarak Akbaba-birkaç ara sayılmazsa- kesintisiz 55 yıl var olmuştur. Süreç içinde Akbaba, Markopaşa, Dolmuş, 41 Buçuk ve Tef gibi dergilerle aşılmış ancak bunların hepsi kısa ömürlü olmuştur (Cantek, 2011, s.57).

Akbaba dergisi ve dolayısıyla Ortaç, Türkiye'nin karikatür tarihini inceleyen hemen hemen tüm kaynaklarda iktidarlara yakın olmakla eleştirilmiştir. Derginin bunca uzun ömürlü oluşu da derginin bu yayın politikasına bağlanır. Öyle ki, en şiddetli eleştiri Cantek şu sözlerle yapar (2011, s.309): “...Tok sınıftan gelme halkçılıktır, Akbaba. Doğruların muhafızı olabileceği zehabına kapılmış bir işbirlikçi, iktidarın sesi. Akbaba, iktidarın önünde dalkavuk, gölgesinde Berber dergisi, ölümünde filozof, dürüst ve itirafçı; elbette bir başkasının yanında yeni dalkavuk ve yine Berber dergisi. Otuzlarda Serbest Fırka'ya, kırklarda demokratlara karşı halkçı; 50'lerde demokrattır. Örtülü ödenekten nasiplenir; rica değil emirdir Menderes'in sözleri. Akbaba, Türk mizahının resmi yüzüdür, bol makyajlı. Ortaokul-lise münazaralarının iyi not kapmaya çalışan hatibidir, öğretmenlerin gözdesi...”

Akbaba, tüm bunların yanında intihal yapmakla da eleştirilmiştir. İtalyan çizerlerin iddiasına göre dergilerdeki bazı (özellikle güzel kadın çizimlerinin) karikatürler İtalyan mizah

dergilerinde yayımlanan karikatürlerin birebir kopya edilerek başka Akbaba çizerlerinin imzasıyla yayımlanmıştır (Özer, 1991).

Kurtuluş Savaşı döneminde mizah dergilerinin II. Meşrutiyet döneminde olduğu gibi siyasi amaçlarla yayımlanmanın da ötesinde milli mücadelede kendilerine düşen rolü üstlendikleri görülmektedir. Örneğin Ali Fuad Bey tarafından 1908-1950 yılları arasında yayımlanan “Karagöz” ile Sedat Simavi tarafından 1918-1920’de çıkarılan “Diken” ve onun devamı sayılan 1921-1923 yılları arasında yayımlanan “Gülyüz”, 1920-1921 yılları arasında Semih Lütfi tarafından çıkarılan “Ayine” dergisi milli mücadele döneminde işgalin yarattığı ümitsizlik ve yoksunluk ortamında, İstanbul halkı başta olmak üzere mücadeleye girişen halka güven vermek, işgal devletlerinin güdümündeki mütareke basınının olumsuz propagandalarına karşı durma ve kamuoyu oluşturma rollerini üstlenmişlerdir. Örneğin Karagöz dergisinde (bkz. Görsel 1.3.-1.4.) tüm mesajlar Karagöz’ün ağzından verilmektedir. Görsel 1.3.’de, Mustafa Kemal’in kurduğu değirmenin tepesindeki hilal dikkat çekicidir. Henüz hilafet kaldırılmamıştır ve Anayasa’da “devletin dini, din-i İslam’dır” ibaresi bulunmaktadır. Ancak Karagöz’ün niyazı olan içine “mükemmel bir makine konulması, rüzgâra göre dönmemesi”, ifadeleri yeni devletin sisteminin eskisinden çok farklı olacağını işaretidir. Nitekim karikatür yayımlandıktan 19 gün sonra Cumhuriyet ilan edilecektir. Görsel 1.4.’deki karikatürde ise “binlerce şehidin kanıyla inşa edilen” yeni devletin müjdesi verilmektedir. Karagöz’e göre yeni devletin ayakta kalması için alınması gereken önlemler ve ilkeler zincirlerin bağlandığı taşlarla simgelenmiştir. Taşlarda “Cumhuriyet”, “Asayiş”, “Adalet ve Refah”; takta ise “Zafer ve Saltanat-ı Milliye” yazmaktadır (Şen, 2003, s.203)

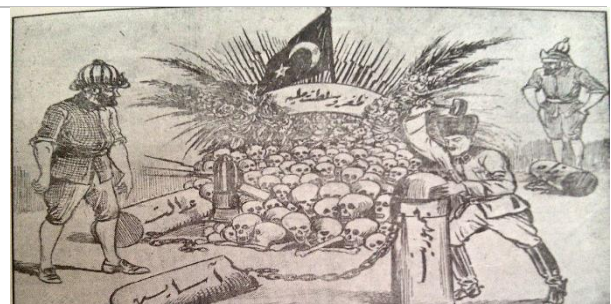

Hükümet Değirmeni

Karagöz — Ah Gazi Paşam! Şu değirmeni yeniden kurdun! Ne olur içine bir de mükemmel makine koy da tıkır tıkır işlesin. Böyle rüzgâra göre dönmessin!

Karagöz 10.10.1923 Sayı: 1624 Sayfa: 4

Görsel 1.3. (akt.) Şen, 2003, s.201

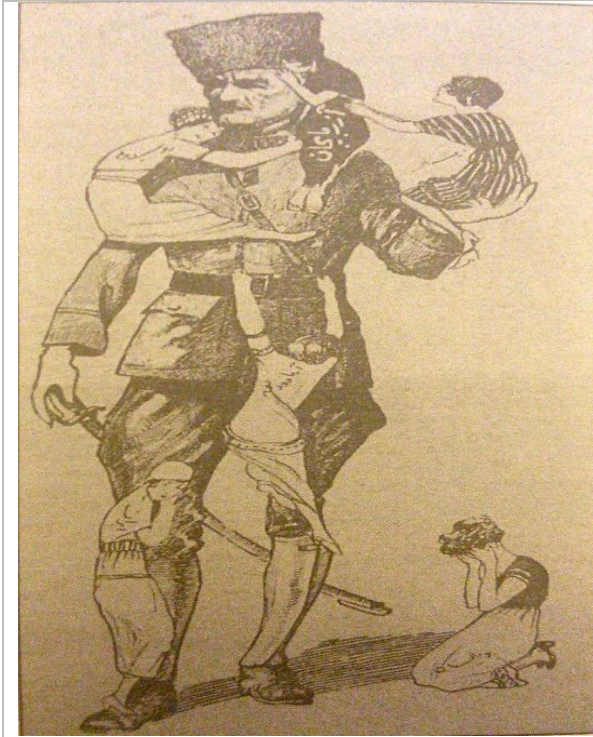

Karagöz — Aman Paşam, gözüm Paşam, şu büyük eseri kurtarmak için etrafını sıkı sıkı kapayalım. Bu taşları dikmedikçe tehlike her vakit başımızdadır.

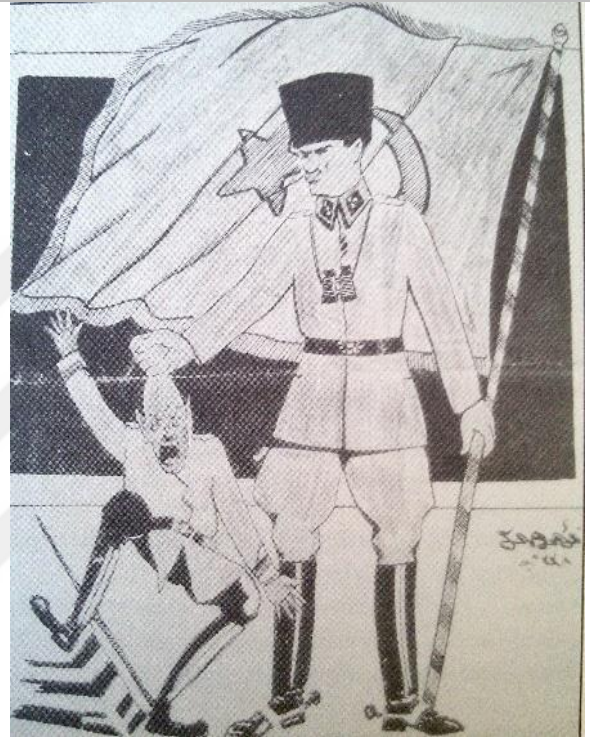
Karagöz 24.10.1923 Sayı: 1628 Sayfa: 1

Görsel 1.4. (akt.) Şen, 2003, s.203

Bu karikatürlerde dikkat çeken bir diğer unsur ise Mustafa Kemal'in her zaman heybetli bir erkek olarak tasvir edilmesidir. Görsel 1.5.'de görüldüğü gibi Milli mücadelenin başındaki lider Mustafa Kemal'in tasvirleri karizmatik, erkeksi²⁴ güçlü ve mazlum milletlerin koruyucusudur. Karikatürdeki ağlayan ve Mustafa Kemal'den medet uman kızların her biri başka milletleri temsil etmektedir.

Görsel 1.5. Güteryüz, 11.2.1921'den akt.Şen, 2003, s.84

Görsel 1.6. Ayine, 1922, 56, s.1'den aktaran Şen, 2003, s.130

Kaybedilen Kütahya Eskişehir muharebelerinden ve Sakarya Savaşı'nın ilk günlerinde kamuoyunda oluşan olumsuz havayı dağıtmak, aynı zamanda halkı büyük taarruza hazırlamak, nihai zafere ulaşmak için İzmir'i hedef göstermek ve yapılması gereken çalışmalar hatta savaşın ardından Cumhuriyet rejimi için kamuoyu oluşturmak gibi işlevleri de olmuştur bu dergilerin. Şen, dönemin karikatürlerini şöyle betimler (2003, s.16-17): "Bu büyük zaferin habercileri karikatürlerdi. Sakarya Savaşı'nın henüz başladığı günlerde 'zafer' hatta 'İzmir' müjdeleniyordu. Yenilmiş Yunan kuvvetlerinin geri çekilmeye başlamasıyla Kral Konstantin'in 'dışlerinin söküldüğü', kafasının 'dipsiz kile boş ambar' kadar akıldan yoksun olduğu çizilmeye başlanmıştı bile. Önde Kral Konstantin, arkada komutanı Papulas kaçıyor Megalo Ellas (Büyük Yunanistan) adlı gemiye binerek memleketlerine dönüyorlardı. Yunan

²⁴ Sonuç bölümünde de değinileceği üzere, sevilen karakterler erkeksi, sevilmeyen erkek karakterler (politikacılar) ise kadınsı figürlerle çizilmiştir.

işgal kuvvetlerinin Anadolu'dan tamamen atılacağına inanılıyor, bundan sonra 'sulh'ün Mustafa Kemal'in kılıcının ya da süngüsünün ucunda olduğu ilan ediliyordu. Artık 'Sevr Kâsesi' kırılmıştı ve barış çorbası 'Misak-ı Milli tenceresinde' kaynıyordu. 'Sulh Perisi'nin gönlü Mustafa Kemal Paşa'daydı. Yunan Kralı Konstantin ve Veliht Yorgo'nun kulakları çekilmiş, General Papulas diz çökmüştü.”

1.2.2. İkinci Klasik Dönem (Cumhuriyet Dönemi)

Türk karikatürünün ikinci dönemi Cumhuriyet'in kurulmasını izleyen yıllar içinde biçimlenmeye başlar (Alsaç, 1994, s.26). Bu dönemde basınla ilgili politikalar mizah yayıncılığını etkilemiştir. Cumhuriyet yönetiminin ilk basın yasasının iki önemli özelliği vardır: birincisi; rejimi savunacak, güçlendirecek, sorumlu bir basın yaratmak; ikincisi ise gazetecilik mesleğini geliştirecek önlemler almaktır. Birincisini gerçekleştirmek için yasanın 50.maddesi kullanılacaktır. Bu madde, hükümete ülkede uygulanan genel siyasete aykırı yayınları kapatma yetkisi vermektedir. Bu hüküm çerçevesinde, yasaya göre gazete yayınlamak için önceden izin almak gerekmediği halde hükümetin onay vermediği hiçbir gazete ya da dergi yayımlanamayacaktır (Alemdar, 2009, s.13).

Cumhuriyetin ilanından yeni harflerin kabulüne kadar tüm basılı eserlerde olduğu gibi mizah dergileri de eski yazıyla yayımlanmıştır. Bu dönemde Meşrutiyet döneminden kalma çok güçlü bir yazar-çizer kadrosu bulunmaktadır. Bütünüyle bu evre, Cumhuriyet'in bir geçiş hazırlığına işaret eder. Cumhuriyetin başlangıç evresi, kültür ve düşünce hayatı yönünden şaşırtıcı bir renklilik ve canlılık içinde görülmektedir. Çok partili bir düzen tartışmalı ve bol bir yayın, ilk yılların baş niteliği olur. Akbaba ve Karagöz gazetesi tipi yayınlar, hareketli bir yayın ve tartışma içindedir. Osmanlı'nın ve Meşrutiyet'in hiciv teknikleri açıkça işlemektedir. Çeşitli görüş ve düşünce sahiplerinin hepsi, Kurtuluş Savaşı'na katılmış olmanın hakkına dayanarak konuşmaktadır. Gerçekten özgür ve Batılı anlamda demokratik olan bu ortam Şeyh Sait Ayaklanması, Atatürk'e suikast gibi olayların ardından sona erdirilir (Öngören, 1998, s.76).

Yeni yazıyla birlikte yayımlanan tüm dergiler birer Cumhuriyet ürünü görünümündedir. Yazı değişikliğinin yayıncılık hayatında kökten bir değişikliğe yol açtığı görülmektedir. Öngören'e göre (1998, s.79-80), yeni yazı yalnızca yazarlar üzerinde değil, çizerler üzerinde de etki yapmış; sağdan sola yazılan ve özel çizgi ile kıvrımlardan oluşan eski yazı, Meşrutiyet karikatürcülerinde gerek çizgi gerekse tip yönünden ortak bir çizim yaratmıştır. Yeni yazıya geçildikten hemen sonra bütün kişilik kazanmış karikatürcülerde çizgi ve tip değişmesi ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde Batı karikatüründen alınmış imgelerin kullanılmaya başladığı görülür. Örneğin şaşırان birinin şapkasının uçması, baş üstünde uçşan yıldızlar, ülkelerin belli bir hayvanla temsil edilmesi vs. (Alsaç, 1994, s.27).

Çeviker'e göre (1997, s.82), bu dönemin en önemli karikatürcüsü Cemal Nadir'dir. Nadir, cumhuriyetin ilk yıllarından beri 19.yüzyıl karikatürlerinden uzaklaşmaya çalışır ve karikatür ile resim arasındaki o derin bağları kopartır. Artık Türk karikatürü deformasyona yaslanan bir karikatür dünyasına yaslanmıştır. Cemal Nadir'in bu büyük atılımı Türk karikatürünü çok etkileyecek ve yükselişine ivme kazandırmış ve kendisinden sonra gelen kuşak için önemli bir rol model olmuştur.

Öngören'e göre (1998, s.80), mizah dergileri yeni yazının halk tarafından benimsenmesine olumlu katkı sağlamıştır. Yeni alfabenin kabulünün ardından ilk beş yıllık sürede yayımlanan eserlerin azlığı mizah dergilerini de etkilemiştir. Gerek yazarların, gerek matbaacıların yeni harflere alışması ve gerekse okuyucunun bu yazıyı okuyabilecek duruma gelmesi en azından on yıllık bir arayı gerektirmiştir. 1928'de mizah dergisi yayın hayatındayken 1933'de bu sayı yediye çıkmıştır.

Alsaç (1994, s.71), alfabenin değişmesinin iki etkisi olduğunu belirtir. Bu değişikliğin kısa vadeli etkisi, yeni harflere alışmaya kadar geçen süre içerisinde gazete ve dergiler satışlarının azalmaması için karikatüre daha çok yer vermeleri, uzun vadeli etkisi ise okuma yazmayı kolaylaştırdığından daha çok dergi ve gazetenin yayımlanarak daha fazla karikatür ve çizgi roman yayımlanma olanağının arttırılması olmuştur.

Öngören (1998, s. 85-86), çok partili hayata geçiş denemelerinin, mizah dergilerinde politik konuları çokça işlemeye, hiciv ve taşlama oklarını atma (ki bunlar genellikle Serbest Fırka'ya karşıdır) imkânı sağladığını belirtmektedir. Öngören, Yusuf Ziya Ortaç'ın ağzından, Akbaba dergisinin bu eleştiri oklarının ters teperek tirajlarını olumsuz etkilediğini aktarmaktadır. Menemen olayından sonra kısa süreli serbestlik ortamı, yerini tek parti döneminin katı ortamına bırakmış ve mizah dergileri ülke sorunlarından politikadan uzaklaşmış, plaj eğlenceleri alaturka alafraza kadın erkek ilişkisi gibi konuların çevresine kapanmıştır.

Kırkılı yıllarda tartışan, gündelik yaşamı tanzim etmek isteyen entellektüellerin kültürel altyapıları, referans ve reflekslerini etkileyen olgular yüzyıl başlarında şekillenmiştir. Zaten o dönemi yaşayan Cumhuriyet'in geçmişle bağı olmayan bir kopma/kırılma/milat olduğuna ilişkin bir kabulleri yoktur, yazı ve yorumlarında süreklilik vurgusu kendini hissettirmektedir. 1923'ün bir kopma (öncesiz bir başlangıç) olduğu, sonraki dönemlerde güçlenmiş, daha çok o

dönemi yaşamayan siyasetçi ve akademisyenler tarafından biçimlendirilmiştir (Cantek, 2008, s.25).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında mizah dergilerinde savaşın insanlık dışılığı, içerde çekilen siyasal ve ekonomik sıkıntılar, özellikle vesikayla ekmek, gaz ve kaput bezi alma olayları, harp zenginleri vb. konular işlenmiştir. Bu dönemde gelecek kuşakları etkileyen Cemal Nadir'in çizgileri ön plana çıkmış ve kendisi ileriki yıllarda Cumhuriyet karikatürünün kurucusu sayılmıştır. Öngören'e göre (1998, s.89-90) bu dönemde Cemal Nadir'in öncülüğünde kalabalık ve güçlü bir genç kadro, hızla kendi kişiliklerini bularak Cumhuriyet'in en zengin karikatürcü kuşağı ortaya çıkmıştır. Bu zenginlik kısa sürede sonuçlarını almış, Türk karikatürü dünyada kendini uluslararası alanda kabul ettirmeye başlamış, Türk karikatürcülerin yapıtları yabancı basında yayımlanmaya ve ödül almaya başlamıştır. Aynı zamanda karikatürün, ülkemizde ilk kuramsal temelleri atılmaya başlanmıştır. Çizgi roman, çizgi film, afiş, kitap kapağı gibi alanlarda ilk ürünler verilmeye başlanmış, Karikatür müzesi açılmıştır (AnaBritannica, 2000, s.6). Savaşın ardından Türkiye'de eskisinden çok farklı bir toplumsal hayat vardır. Bu değişen yapı kuşkusuz karikatür sanatını (mizah yayıncılığını) da dönüştürmüştür. Bu dönem "Çağdaş Karikatür Dönemi" olarak tanımlanmaktadır.

1.2.3. Çağdaş Dönem

Siyasette, DP'nin iktidara gelmesiyle o güne kadar pek görülmeyen hükümetin eleştirisi mizaha sihirli bir güç yüklemiştir. "Biz DP'ye vurdukça millet bize vurdu" diyerek kapanan Akbaba'nın yayın hayatına son vermiş, 1948 yılında Karikatür dergisi kapanmış, Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz ve Mim Uykusuz'un öncülüğündeki Markopaşa hareketi bu dönem iktidardaki Demokrat Parti'ye ciddi bir muhalefet sergilemiştir. Öngören'e göre (1998, s.91-92), gerçekte Markopaşa hareketi sosyalist bir kadro hareketidir. Ancak bu dönemde sol genel bir muhalefet içinde tek partiyi devirme eğilimini omuzladığından Markopaşa'da, Sabahattin Ali'nin başyazıları dışında hiçbir sosyalist tavır söz ve bakışla karşılaşmamaktadır. Markopaşa geleneksel partiler gibi günün başbakanı ile bakanları ile uğraşmış günlük gazetelerin söz konusu dert ve şikâyetlerini ele almıştır.

Öngören (1998, s.92), çok partili sisteme geçilmesi için büyük mücadele veren Markopaşa'nın DP'nin iktidara gelmesinde büyük emeği olduğunu belirterek hareketin ²⁵ kamuoyu tarafından da takdirle takip edildiğini ve bir dönem altmış bin satış rakamı gibi kırılması güç bir rekora imza attığını belirtir. Bu hareketin çizgisi yıllarca güçlü kalmış ve

²⁵ Kapatılmalar nedeniyle ismi Markopaşa, Bizim Markopaşa, Malum Paşa vb. isimlerle sık sık değiştirildiği için Markopaşa dergisi yerine Markopaşa hareketi demek daha doğru olacaktır. Ayrıca bu dergide birleşen yazar ve çizerler yıllar boyunca Türk edebiyatında kalıcı eserler bırakmışlardır.

günümüzdeki popüler mizah dergilerinin de bir anlamda öncüleri sayılabilir. Marko Paşa hareketinde toplumcu bir yaklaşımla politik eleştiriler yapılmış, özellikle karikatüre sınıfsal özellikler açısından yaklaşan Mim (Mustafa) Uykusuz'un çizimleri ün kazanmıştır. Zaman zaman tirajı altmış bine çıkmış, bazen de yöneticilerin tepkisini çekerek kapatılmıştır. Dergi; Merhum Paşa, Malum Paşa, Yedi-Sekiz Hasan Paşa, Öküz Paşa, Bizim Paşa, Ali Baba ve Medet isimleriyle yayımlanmaya devam etmiştir (Alsaç, 1994, s.74).

İletişim tarihçisi Alemdar (2009, s.158), Demokrat Parti'nin on yıl süren iktidar döneminde iletişim politikalarından söz edildiğinde akla önce "olumlu" yanlar geldiğini belirtir. 1950'de kabul edilen Basın Yasası ve 1952'de basında çalışanların mesleki haklarını güvence altına alan yasa bunlar arasındadır. Alemdar'a göre Demokrat Parti iktidarının Türk siyasal yaşamında tek parti yönetiminin sona ermesini, demokratik gelişimi engelleyen düzenlemelerin kaldırılmasını sağlayan bir yenilikse, iktidar döneminin olumlu yanlarını vurgulamak yerinde olacaktır. Ancak bu yaklaşımla ileriki yıllarda önce basın sonra radyo açısından ortaya çıkan olumsuzlukları açıklamada güçlükler çekilir. Çünkü DP, iktidara geldikten kısa bir süre sonra özgür basın yerine iktidarın denetimi altında basın yaratmak için bütün olanakları kullanmaya başlamıştır. Onun için DP'yi yeni ve farklı bir siyaset uygulayıcısı olarak görmek yerine II. Dünya Savaşı sonrası koşullarında CHP'nin başlattığı değişimlerin farklı toplumsal gelişme ve dengelerin etkisiyle yeni sürdürücüsü olarak görmek gelişmeleri anlamaya daha çok yardımcı olacaktır

Bu dönemde Karakedi adında sağcı bir dergi CHP karşıtı bir yayın politikası izler. Akbaba yeniden çıkar ve o da otuz yıldan beri tuttuğu CHP'ye karşı bir yayıncılık anlayışını benimsemesi belirli bir görüşü değil de yalnızca iktidarı tutan bir dergi olmak ve Cumhuriyetin ilkelerini hafife almak gibi eleştirilere yol açar (Öngören, 1998, s.93). Yine bu dönemde ülkemizde ilk çizgi film denemeleri başlar. 1948'de başlayan denemeler, 1951'de 20 kişilik bir çizim ekibi tarafından hazırlanan "Evvel Zaman İçinde" adlı çizgi filmin yapılmasıyla meyvelerini vermiş ancak filmin banyolarının yapılması için gönderildiği ABD'de kaybolmuştur. Bu talihsiz olay, çizgi film çalışmalarını durdursa da banyo teknolojisini yerli imkânlarla yapılmasına vesile olacak ve 1961'de reklam amaçlı ilk çizgi filmler yayımlanmaya başlamıştır (Alsaç, 1994, s.75 ve s.80). Çizgi filmin ve çizgi romancılığın gelişimi kuşkusuz karikatürcülüğü ve karikatür tabanlı mizah yayıncılığına olumlu katkıda bulunmaktadır.

Cantek (2008, s.25-33), bu dönemki toplumsal çatışmaları yönlendiren "denetleyici ve yükselen" başlıkları altında iki ayrı kuşağın varsayıldığını belirterek, Cumhuriyet'in, önceki yılların bir devamı olduğuna inanan denetleyicilerle (popüler kültür ürünlerindeki artış, sinemanın yaygınlaşması, magazin haberlerinin her geçen gün gazetelerde daha fazla yer bulması, Türkçe sözlü hafif müziğin klasik Türk musikisinden daha fazla tercih edilir olması

vb.) Cumhuriyetle birlikte her şeyin yeniden başladığına inanan, doğum tarihlerinin Kurtuluş Savaşı sonrasına denk gelenlerin çatıştığı bir dönemi tasvir eder.

1950’de ilk dönem ustaları, yani klasik karikatür ile modern olanla biraraya gelmiştir. Bu dönemde yazısız karikatürler çoğalmıştır. Bu yeni oluşumda Turhan Selçuk öne çıkmaya başlamıştır. 1960’larda, Turhan Selçuk uluslararası ilk ödülleri almış, Batı’nın önemli karikatür ajansları aracılığıyla önemli gazete ve dergilerde çalışmalarına yer verilmiş antolojilere girmiş ünlü bir karikatürcüdür (Çeviker, 1997, s.87-88).

27 Mayıs askeri darbesi de bir kırılma noktası olmuştur. 1960 darbesinin getirdiği 1961 Anayasası toplumsal gelişmeyi derinden etkilemiştir. Demokrat Parti dönemine duyulan tepki anayasal düzene planlı ekonomik kalkınmayı sosyal hukuk devleti anlayışını örgütlenme hakkının ve özgürlüklerin genişletilmesini getirdi. Yükseköğretim ve kitle iletişim araçlarının özerk olması öngörülmüştür. Darbenin kurmaya çalıştığı yapı uzun ömürlü olmadı ama Türk siyasal yaşamında unutulmaz izler bırakmıştır. 27 Mayıs ve 1961 Anayasası’nın yürürlüğe girdiği dönemde Türk karikatürü bir ivme kazanmıştır. 1940’larda Marko Paşa’da Mim Uykusuz’un sosyalizmden yola çıkan karikatürleri, 1961’i izleyen dönemde yasallık kazanmış; bu nedenle de 1950 kuşağına yayılan –bir ölçüde- ortak bir dünya görüşü olmuştur. Kemalizm’in savunusunu da içeren sosyalist düşünceler, “Türk karikatürünün egemen ideolojisi”ne dönüşmüş ve Doğan Avcıoğlu’nun yayın yönetmenliğinde çıkan Yön dergisinden beslenmiştir (Çeviker, 1997, s.88).

1950’lerin sonlarına doğru Tef ve Dolmuş adında kalabalık bir yazar-çizer kadrosuna sahip iki dergi yayın hayatına başlamış ve bu kadro 1975’lerdeki ustaların çiraklık dönemlerini geçirdiği dergiler olması bakımından önemlidir. Bu dergilerin politik yanları diğer dergiler kadar ön plana çıkmamıştır. Bu dönem Taş-Karikatür adlı dergi, DP’ye karşı yoğun bir hiciv ve saldırı mizahı sergilemiştir. Çalışmanın Dördüncü Bölümünde analizleri yapılan İslamofobik karikatürlerin çoğuna imza atmış olan Turhan Selçuk Taş-Karikatür dergisinde ön plana çıkmıştır. Bu dönem politik ortamdaki gerginlik mizah dergilerine de yansımış birçok karikatürcü hapse atılmıştır. Özetle 1950-1960 arası mizah alanında hem yazarlar hem de çizerler için ustalaşma dönemi olmuştur (Öngören, s.94-95).

Çağdaş dönemde karikatürdeki en önemli teknik değişim çizimde olmuştur. Belirli bir yalınlaşma sürecinden geçişmiş de olsa klasik dönem karikatürü anlatımında yer alan ve anlatımı doğrudan desteklemeyen soba dibine kıvrılmış kediler, çatılardan sarkan nazarlıklar türünden pek çok ayrıntıyı çizimden çıkarmış ve her karikatürcü kendi özgün tipini oluşturmaya başlamıştır (Alsaç, 2004, s.28-29).

27 Mayıs 1960 askeri darbesi ülkede birçok şeyi değiştirmiştir. Türk karikatüründe 1960-70 yılları yeni çizimler açısından en yoksul dönemdir. Akbaba'nın geriye saymaya başladığı bu yıllar, ikinci bir dergi tutunamamıştır. Papağan ve Pardon gibi dergiler kısa süreli olarak yayımlanmıştır. 1960 öncesinde bir karikatürcü gazetesinin birinci sayfasından ülke gündemine etki edebilirken bu etki 1960'larda azalmış, 1970'lere ulaştığında günlük basında neredeyse hiç karikatür yayımlanmamıştır. 1970'lerde yoğun bir şekilde yaşanan ilk göç ve göç eden nesillerin kazanma arzusu toplumsal yaşamda yükselen değerleri değiştirmiş; gecekondu kültürü, yasa / kural tanımazlık, mafya ilişkileri vb. olgularla günlük yaşamda yer edinmiştir. Bu göçle yaşanan, kır-kent kültürünün karışmasının yol açtığı curcuna mizaha hareket getirmiş ve nihayetinde Gırgır dergisinde karşılığını bulmuştur (Öngören, 1998, s.101-103).

1961'den itibaren Demokrat Parti hareketine eleştirilerin yer aldığı Zübük ve darbe öncesi DP'ye yakın durduğu halde yine saf değiştiren Akbaba dergileri yayımlansa da bu dergiler kısa süreli yayın hayatında kalabilmiş, mizah dergisi yayıncılığı durgunluk içerisine girmiştir. Bu dönemde mizah hikâyeleri ya da fıkra kitaplarında ciddi bir artış olmasına rağmen mizah dergileri yayınlanamamıştır. Karikatürcüler başka alanlara yönelmişlerdir. Gazetelerde makas veya çubuk karikatürler olarak tabir edilen yabancı gazetelerden alınma karikatürlerle yetinilmiştir. Bu durgunluğun nedenini Öngören (1998, s.98-99), o dönemde sanayi toplumuna geçişle açıklar. O döneme kadar karikatür tabanlı mizah yayıncılığı memurlar tarafından çok daha rağbet görürken, Türkiye'ye yön veren işçi sınıfının yükselmesiyle kültür ürünlerinin içeriği değişmiş, karikatür yayıncılığı eski popülerliğini kaybetmiştir. Gazete ve dergilerin bir zamanlar tek okuyucusu olan memurlar ve okumuş orta tabaka artık bu dönemde her gün artsalar da genel gazete okuyucusunun içerisinde çok küçük bir sayı olarak kalmıştır.

1970'i izleyen ilk üç yıl, Türk karikatüründe yeni oluşumlara yol açmıştır. 1972'de Gırgır, Gün gazetesinden yola çıktıktan kısa bir süre sonra dergiye dönüşmüş ve zamana ayak uyduramayan Akbabayı devreden çıkartarak; okurları arasında karikatürcü yetiştirmeye koyulmuştur (Çeviker, 1997, s.358). Gırgır dergisi halkın mizah zevkini yansıtmamasını bilmiş ve kadrosunu sürekli genişleterek bir okul olmayı başarmıştır. Öngören (1998, s.117), Gırgır'ın başarısında, o güne kadar CHP ve DP/AP arasında tercih yapan mizah dergilerinden farklı olarak politik konuları ikinci plana atması ve böylece CHP ve AP'lilerin aynı karikatüre gülebilmelerinin büyük etkisi olduğunu vurgular. Gırgır, o dönemde yaygınlaşmaya başlayan televizyonu da kullanmayı bilmiş, Gırgır'daki karakterler reklam vb. programlarda (dergi reklam vermemiş ama reklamlarda Gırgır karakterleri kullanılmıştır) görünerek belleklerde canlı kalmayı başarabilmiştir. Gırgır dergisinin tarihteki 500 bin satışla tüm zamanların rekorunu kırdığı, ABD'deki Mad, SSCB'deki Krokodil dergisinden sonra dünyadaki en çok

satan üçüncü dergi konumuna yükseldiği iddia edilmiştir (AnaBritannica, 2000, s.6 ve Alsaç, 1994, s.36). Cantek (2011, s.205), bu sıralamanın kaynağının Gırgır'ı yayımlayan Simaviler tarafından çıkarılan Günaydın gazetesi olması nedeniyle bu iddianın bir şehir efsanesi olduğunu belirtir. Ancak Gırgır, tartışmasız ülkemizde en çok satılan mizah dergisidir. Öngören, (1998, s.117-118), Gırgır'ın bu başarısının, yurdun her yerinden binlerce mizahçıya kapısını açarak milyonluk halk kitlelerinin zevkini yansıtması olduğunu belirtir. Yine bu dönemde televizyonun yaygınlaşması geniş halk kitlelerinin dünya mizah ürünleriyle, filmlerle, komedilerle, çizgi filmlerle, karikatür tiplerleriyle tanışmasını sağlamıştır. Ayrıca televizyon toplumda ortak bilinen noktalar yaratması ve bunları çoğaltmasıdır. Televizyonun yanısıra basında klişe ve kurşunun yerini ofset tekniğine bırakması sayesinde resim ve çizgi basımı kolaylaşmış aynı zamanda maliyet azalmıştır. Bu etkenler karikatürün popülerleşmesi, karikatürcülerin sayısının artması ve mizah dergilerinin sayısının, sayfalarının ve tirajlarının artmasına etkiye bulunmuştur (Öngören, 1998, s. 104-105).

Çeviker'e göre (1997, s.403), Gırgır, Türk mizahında bir "büyük yarılma" gerçekleştirmiştir. Bu büyük yarılma, 1980'den sonra iki ana karikatür veya çizgi / mizah anlayışına yol açmıştır. İlki 1950 Kuşağı'nın eski karikatüre bir tepkisi olduğu denli, Batı'daki yeni atılımın ülkeye taşınması anlamına da gelmektedir. 1950 Kuşağı Saul Steinberg'in yol açtığı karikatürde devrimden yazısız çizgi anlayışından etkilenmiştir. Bu kuşağın karikatürcüleri, 1960'ların sonlarında basında çalışma imkânı bulamamış, bazıları çizgiye yönelmiş, bazıları da Babıali'ye dönmüş ve eski güçlerini kaybetmiştir. Akbaba dergisinin kapanması da aynı döneme rastlamıştır.

Mizahtaki yeni dalga ise Oğuz Aral'ın başını çektiği Gırgır ekolüdür. Aral'ın Gün gazetesindeki mizah köşesi kısa sürede büyüyerek haftalık bir dergiye dönüşmüştür. Aral, dünyada bir benzeri olmayan bir yöntemle, dergisinde genç çizerlere bir köşe açmış, bu köşe, bir karikatür okulu işlevini yüklenmiştir. Bu okulda yetişen genç çizerler ileriki yıllarda birçok mizah dergisini kurmuş, yayınlarına yön vermiştir. Araştırmamıza konu olan mizah dergilerinin kurucuları da bu ekolden gelmektedir.²⁶

Gırgır'ın kitlesel başarısı doğal olarak herkesin anlayacağı bir mizah üretmesine neden olmuştur. Solcunun da sağcının da gülebildiği bir dergi olarak Gırgır, apolitik bulunmuştur ya da sol addedilmesine karşı çıkılmıştır. Oysa Gırgır, Akbaba'ya göre daha solda kendisinden önce çıkan bir Marko Paşa'ya ve kendisinden sonra çıkan Limon'a göre sağdadır. Benzer

²⁶ Çeviker, Gırgır'daki karikatürcülerin eski kuşakla ilişkilerini tümünden kestiğini belirterek Gırgır ve Fırt dergilerinin bir "ada"ya dönüştüğünü belirtir. Bu dergilerdeki karikatürcülerin daha sonra çıkardıkları dergiler için de "Takımada" tabirini kullanır. Gerçekten de Gırgır'da yetişen birçok karikatürcü daha sonra çok sayıda dergi çıkaracaktır. Bunların günümüzdeki temsilcileri de Leman, Penguen ve Uykusuz'dur.

yargılar Oğuz Aral için de geçerlidir: Çalışmalarında milliyetçi sol bir duruşu vardır, dış mihraklar takıntısı, laiklik ihtimamı göze çarpmaktadır. Popüler kültüre gündelik yaşama yakın durması, içeriğini argodan ve konuşma dilinden sakınmadan oluşturması onu kendi kuşağının isimlerinden önemli ölçüde ayırmaktadır. Herkes tarafından anlaşılacak temel kaygısıdır; tehlike gibi duran “basitlik, kimi zaman aşamadığı eleştirileri haklı çıkartan bir sorundur. Gırgır dönemi, Oğuz Aral’ın hayatının olduğu kadar Türkiye mizahının en önemli parçasıdır. Sürekli üretimle geçen, endüstrileşen, alana sermayeyi çeken, kendi sermayesini üretebilecek dergiler yaratan, yüzlerce çizer yetiştiren bir dönemdir. Derginin Akbaba’dan ve o güne değin çıkmış mizah dergilerinden bütünüyle farklı görselliği, bol çizgi roman kullanılmasını gerektirmiştir (Cantek, 2011, s.209-210).

Çağdaş dönemin teknik olarak belirgin özelliği, uzun zaman sonra yeniden yazı, yoğun bir biçimde karikatürde kullanılmaya başlanmasıdır. Ancak bu sefer eskisi gibi altyazı şeklinde değil, konuşma balonları şeklinde verilmektedir (AnaBritannica, 2000, s.6). Bu da karikatüre tiyatro sahnesi havası da vermekte ve yalnızca çizgi ve grafiklerden değil, sözlü kültürden de beslenmektedir. Bu avantaj da karikatürlerdeki anlatı gücünü arttırmaktadır.

Medyaya çağdaş toplumda merkezi bir konum kazandıran oluşumların başında kuşkusuz 1980’li yılların iletişim alanındaki hızlı, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri gelmektedir. Ancak 1980’li yıllarda “Yeni Sağ” düşüncenin hegemonya kurması ile başlayan ve günümüzde ulaştığı biçimi kısaca “küreselleşme” olarak anılan sürecin sosyo ekonomik ve siyasal gelişmeleri de medya alanındaki gelişmelerle bütünleşmektedir. İçinde bulunduğumuz dönemi kitle iletişimi bağlamında isimlendirmek gerekirse “basın dönemi” olarak nitelendirilebilen bir dönemden “medya” olarak nitelendirilen yeni bir evreye geçildiği söylenebilir. Bu evrenin ilk ayırt edici özelliği kitle iletişim araçlarının işlevlerinin eskiye göre önemli ölçüde genişlemesidir. Bu çerçevede eskiden başat olan, topluma haber ve bilgi aktarımı iken şimdi bu işlev sözkonusu araçların gerçekleştirdiği diğer sembolik üretimler yanında ikincil konuma itilmiştir. Bu gelişmenin doğal sonucu olan diğer bir özellik ise kâr sağlamanın, medya kuruluşunun amaçları arasında başat konuma geçmesidir (Kaya, 2009, s.233).

Tüm bu değişim mizah yayıncılığını da doğal olarak etkilemiştir. 12 Eylül askeri darbesi demokratik ortamda var olan birçok faaliyet gibi mizah yayıncılığını da durdurmuştur. 1983 genel seçimlerine kadar mizahçılar ve mizah yayınları büyük bir baskı altında kalmıştır. 1983 sonrasının mizahi açıdan en renkli kişisi kuşkusuz Turgut Özal’dır. Sempatik “Tonton amca” ya da “Davul Delen Jaguar” gibi antipatik yergilerle çizilir. Turgut Özal’dan sonra Başbakanlık koltuğuna oturan Yıldırım Akbulut, karikatürlerden ziyade fıkralara konu olmuştur. 1980’li yıllarda Türkiye’de yaşanan politik baskı ve ekonomik sorunlar dolaylı

anlatım yollarına başvurulmasını kaçınılmaz kılmıştır. Yazılı basında eleştirel açıdan işlevselliğe sahip en yaygın tür mizah dergileri olmuş ancak neo-liberal süreçte sermayenin yazılı basını tahakküm altına almaya çalışması ve kişisel uzlaşmazlıklar mizah dergiciliğinin bölünerek küçülmesine yol açmıştır. 1990’larda ofset teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak, mizah dergilerinde hem renk kullanımı hem de çizim tekniklerinde estetik olgunlaşma dönemi yaşanmışsa da mizahın çarpıcılığının ve politik eleştireliliğinin yerini sözcük oyunları ve ikilemelere dayanan espriler, argo, cinselliğin sürekli vurgulanması yoluyla seksüel arzuların satışı almıştır. 1980 darbesinin ardından beş yıl boyunca suskunluk dönemine giren mizah dünyasında en ağır darbeyi Gırgır dergisi almıştır. Gırgır’daki olumsuz şartlar ve başka sebeplerden ötürü Gırgır’daki birçok karikatürist dergiden ayrılarak başka dergiler çıkartmıştır. Bunlar Fırt, Limon, Hıbrı, Dalga, Gümgüm, Salata, Dıgıl, Fıfır dergileri izler. 90’lı yıllara doğru da Limon Leman olarak yayın hayatında devam etmiştir. Cıngar, Fit, Pişmiş Kelle, Deli, Nankör, Tewlo, Üf, Yorgan, Biber, HBR, Ustura dergileri de daha sonra yayın hayatına atılır. 1990-2000 arasında çok düşük tirajlı diğer dergilerin dışında kalıcı olan tek dergi Leman’dır (Cantek, 2008, s.156-160).

1.2.4. Yeni Dönem

1990’ların başında 12 Eylül darbesinin baskı ortamı yavaş yavaş kalkmış olsa da ülkeyi saran terör olayları 80 öncesindeki kaos ortamını hatırlatırcasına çoğalmış, ülke gazeteciler ve yazar-çizerler için gitgide güvensiz bir hale gelmiştir. Yine de böyle bir ortamda kendi tarzlarını oluşturan çizerler de arttıkça mizah dergilerinin sayısı da artmıştır. Ancak 1990’lardan bugüne istikrarını sürdüren tek dergi Leman olarak kalmıştır, diğerleri ya kesintilerle yayımlanmaya devam etmiş ya da yayın hayatına veda etmiştir (Alsaç, 1994, s.37-38).²⁷

Bu dönemin en popüler dergisi Leman’dır. Leman, (o dönem için) keskin bir sol çizgiye sahiptir. 1990’ların faili meçhuller, operasyonlar, terör olayları vb. kaotik ortamı içerisinde şiddetli bir sosyalist muhalefet sergilemekten çekinmemiştir. Leman’da bu dönem, ana akım medyaya (Doğan Medya başta olmak üzere) şimdikinden çok daha fazla yoğun bir eleştiri vardır. Derginin orta sayfaları genellikle Doğan Medya grubunda yazan köşe yazarlarının veya haberlerin sunumunun eleştirilerinin yer aldığı karikatür ve yazılarla doludur. Aslında bugünkü Bianet, Diken vb. alternatif medya portallarındaki geleneğin, Leman’ın bu “orta sayfa” ekolünden beslenmiş olduğunu söylemek yanlış olmaz. Cezmi Ersöz, Nihat Genç gibi yazarlar orta sayfada düzenli olarak yayımlanan yazılarıyla şöhret olmuştur. Leman, antikapitalist bir

²⁷ Gırgır’ın devamı sayılabilecek Fırt, Avni, Fıfır ile Mikrop, Hıbrı, Dıgıl, Deli, Pişmiş Kelle dergileridir. Yine bunların dışında Akbaba ekolünü sürdürmeye çalışan Çivi, Çarşaf ile Ankara’da yayımlanan Sıfır, Karakare ile Çağdaş Mizah, Son Kelaynak, Gül-Diken ve Trabzon’da yayımlanan Hamsi dergileri bu akibeti paylaşan dergiler arasında sayılabilir (Alsaç, 1994, s.37-38).

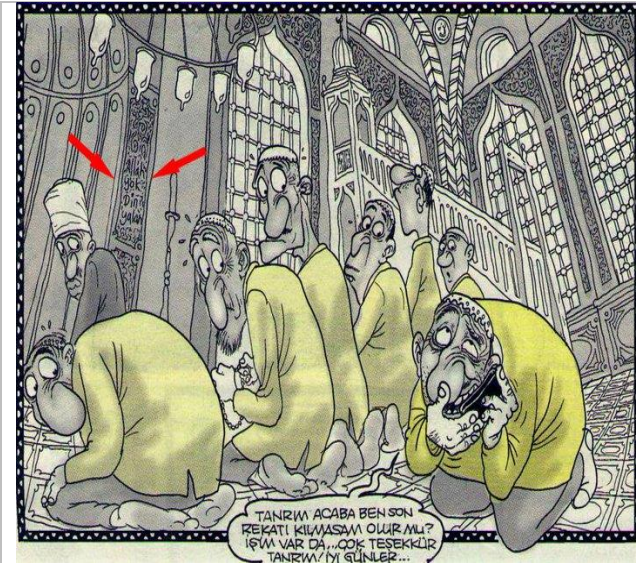
çizgiyle tanınmış ama sadece sosyalist kesim değil çok geniş bir okuyucu kitlesi kazanmıştı. Bir dönem sonra çıkarmaya başladığı Lemanyak dergisi, apolitik, yoğun argo ve cinsellik içeren “magazin mizah” denilebilecek bir dergiydi ve özellikle politikayla pek ilgisi olmayan lise çağındaki gençlerin büyük ilgisini çekiyordu. Bu dönem ünleri artan Erdil Yaşaroğlu ve Selçuk Erdem’in reklam karikatürleri çizmeye veya reklam metinleri yazmaya başlamış, Leman dergisinin ticari kuruluşu olan Leman Kültür’de “stand-up”lara başlayan Cem Yılmaz, kısa sürede çok büyük şöhrete kavuşmuştu. Gırgır’da bol miktarda kullanılan abartılmış cinsellik, argo, sokak kültürü vb. unsurlar Leman’da da kullanılmaya devam etmiş ancak Gırgır’daki arabesk görünüm yerini daha net bir politik duruşa bırakmıştır. Bu da 1980’lerde yalnızca “arabesk”e izin verilirken 1990’lardaki baskının yavaş yavaş azalmasıyla birlikte ana akıma alternatif medyanın biraz daha kendilerine yer bulma imkânı elde etmesiyle doğrudan ilişkilidir. Ancak 1990’larda da hâkim kültür “pop”tur. Özel radyo-TV’lere izin verilmesi ve bunların sayısının sık sık artması Leman’da sevinçle karşılanan bir durum olmayıp, bu medyaların neoliberalizm rüzgarıyla gelmelerine ve popüler kültürün sağlığına yoğun eleştiri getirmiştir. Özel radyolar “yavşak fm” adıyla simgeleştirilirken, ilk özel kanal Star 1’de haber yorumu yapan gazeteciler (Engin Ardıç ve Ardan Zentürk) hemen hemen her sayıda taşlanmıştır. Bugün mizah dünyasının en popüler isimleri (Mehmet Çağçağ, Erdil Yaşaroğlu, Tuncay Akgün, Selçuk Erdem, Cem Yılmaz vb. isimler) Leman’da çizmekte ve özellikle gençler arasında çok büyük ilgi görmüştür.

Leman dergisinden 2002 yılında ayrılan Metin Üstündağ, Bahadır Baruter, Selçuk Erdem, Erdil Yaşaroğlu ve arkadaşları Penguen dergisini kurmuşlardır. Derginin tanınırlığı, Bahadır Baruter’in 2011 yılında çizdiği karikatür ve oyun kartları nedeniyle şöhretini –olumsuz da olsa– mizahla yakından ilgilenenlerin dışında çok daha geniş bir kitleye yaymıştır. Ardından Recep Tayyip Erdoğan’ın Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı sırasında çizilen iki ayrı karikatür de mahkemelik olmuştur. Bahadır Baruter’in çizimleri, Görsel 1.7 ve 1.8.de ve özellikle Çalışmanın Dördüncü Bölümünde yer alan göstergebilimsel çözümler de de görüleceği gibi Türkiye’de İslam’a karşı alay, nefret ve yeri geldiğinde korku içeren bakışın göstergesi olan karikatürler için verilebilecek başlıca örneklerdendir. Bu karikatür sosyal medyada çok tepki çekmiş, karikatürcü tehditler aldığını ifade etmiş, artan tepkiler üzerine dergi yönetimi, karikatürcünün bağımsız olduğunu belirterek, eleştirilerin çoğunun yersiz olduğunu ancak incinenlerden özür dilediklerini belirtmiştir.²⁸ Yine Baruter’in hazırladığı Osmanlı Kart’ındaki böcek tasvirleri ve padişahın çizimi ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Görsel 1.8.’deki çizim

²⁸ Konuyla ilgili haber için lütfen bkz.

Radikal Gazetesi : <http://www.radikal.com.tr/turkiye/bahadir-baruterin-karikaturu-tartisma-yaratti-1039956/>

biçimi, Bölüm 2.3.'de ele aldığımız Batı'nın İslam'a Bakışındaki Ortaçağ'daki Türk algısının günümüzde ülkemizde de devam ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Görsel 1.7. Penguen, Şubat, 2011, s.10

Görsel 1.8. "Osmanlı Bugs" İskambil Kartı

Penguen Dergisi'nden ayrılan Yiğit Özgür, Ersin Karabulut, Oky, Umut Sarıkaya, Uğur Gürsoy ve Memo Tembelçizer isimli altı karikatürcü tarafından 2007 yılında Uykusuz dergisi yayın hayatına başladı. Genel olarak Lemn ve Penguen dergilerine benzer bir yayın politikası izleyen dergi; Gezi Parkı olayları, Charlie Hebdo Saldırıları vb. gündeme ilişkin olayları diğer dergilerle hemen hemen aynı içeriklerle ele aldı. Çalışmanın konusu olan İslam ve Müslüman temsillerinde bu üç dergi arasındaki ortak yanlar ve farklılıklara Araştırma ve Sonuç bölümünde değinilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLANIYLA İSLAMOFOBİ

Avrupa’da yabancılara karşı önyargıları ölçen Pettigrew (1988 ve 1998.den akt. Kağıtçıbaşı, 2008, s.134) önyargıyı “gizil” ve “görünür” olarak ikiye ayırmaktadır. Görünür önyargı, gizil önyargıya göre çok daha açık, saklamaya gerek duyulmayan, kontrolsüz ve direk önyargıdır. Bunun dışı vurumu çok daha kolaydır. Gizil önyargı, sessiz ve gizlenmiş önyargıdır ve kendini kolayca belli etmez. Örneğin Almanya’da Türklere, Fransa’da Kuzey Afrikalılara gösterilen önyargı, görünür önyargıdır. Gizil önyargı sahipleri ise önyargı ve ayrımcılığa karşı gibi görünseler de toplumdaki eşitsizliği çözmeyi amaçlayan müdahale programlarına karşı çıkar. Günümüzde, Batı medyasında “Müslümanların hepsi totaliter bir rejim istediği için hepsine potansiyel katiller olarak bakılmalıdır” sözlerinin eksik olmadığı, her cinayet, terör vb. haberin derinlemesine araştırılmadan Müslümanlara atfedildiği, Müslümanlara yeterli temsil hakkının verilmediği; “Stop Islamization of America”²⁹ adlı örgütlerin kurulduğu, hemen hemen her doğuluyla olağan şüpheli gözüyle bakıldığı ve bütün olumsuzlukların dine atfedildiği bir ortamda, “İslamofobi olarak tanımlanan kavram; hem “görünür” hem de (istisnalar hariç olmak üzere “birlikte yaşama kültürünün inşasına” yönelik herhangi bir iyiniyetli adım olmaması nedeniyle) “gizil” önyargıyı barındırmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde İslamofobi’nin günümüzdeki varlığı, İslamofobi’yi besleyen unsurlar ve tarihsel arka planı üzerinde durulacaktır.

2.1. Gizil-Görünür Önyargılar ve İslamofobi Endüstrisi

Fuller, 2010’da yazdığı “İslamsız Dünya” adlı eserine (2012, s.9) “cihat, fetva, medrese, Taliban, Vahabi, molla, şehit, mücahitler, radikal İslamcılar ve şeriat kanunu” benzeri sözcüklerin adeta gündelik yaşamımızın bir parçası olduğunu belirterek başlar. Artık İslami ya da İslamcı kelimesinin yanına bu kavramların eklenmesi neredeyse doğal gelmektedir. Fuller bu kitabı yazdıktan sonra İslam dünyasına ait birçok kavram daha gündelik yaşamımıza dâhil oldu. Ne acıdır ki bu kavramlar ne gelişime ne uygarlığa ne de barışa ilişkin olmayan; DAEŞ³⁰, selefî, mülteci, canlı bomba, Gazze, Mescid-i Aksa, toplu ölümlerin yaşandığı kutsal topraklar kan ve gözyaşını çağrıştıran kavramlar oldu. Fuller’in bu tespiti aslında bu gürültü patırtılardan uzak, bir Avrupalı ya da Amerikalı’nın zihninde “İslam” kelimesinin neler

²⁹ Verilen tüm örneklerle ilgili açıklamalar ilerleyen sayfalarda sunulmaktadır.

³⁰ Kendisini “Irak Şam İslam Devleti” olarak isimlendiren terör örgütünün bir İslam Devleti olamayacağı ve bu nedenle isminin İslam ile alınmasının kabullenemeyeceği yaklaşımı benimsendiği için çalışmada sözkonusu terör örgütü DAEŞ olarak anılacaktır. Konuyla ilgili yaklaşım ve açıklamalar için Bkz. <http://www.milliyet.com.tr/isd-e-daes-demenin-cezasi-dunya/detay/2013432/default.htm>

çağrıştırılabileceğinin kısa bir özetidir. Göstergibilimsel açıdan bakacak olursak; İslam'ın gösterdikleri “nefret”, “cihad adı verilen kutsal savaş –inanmayanların katledilmesi-“, “çok eşlilik”, “pedofili”, “geri kalmışlık”, “medeniyet düşmanı” vb.dir.

İslamofobi en basit tabirle, İslam ve Müslümanlardan duyulan korkudur. Bu korku daha sonra nefret, düşmanlık ve ayrımcılığa yol açmaktadır. Lean'in (2012, s.38) bu tespitine ek olarak bu çalışmada da sıklıkla vurgulanacağı gibi “alay” ederek “üstünlük kurma çabası”nı da eklemek mümkündür. Bu bağlamda tıpkı Xenophobia'da (Yabancı Düşmanlığı) olduğu gibi İslamofobia (İslam dinine karşı önyargı ve ayrımcılık) da nefret suçlarından sayılmaktadır. Inceoğlu (2010, s. 39), yine bir uluslararası krize dönüşen ve İslam dininin sapkın bir din gibi gösterilmeye çalışıldığı “Fitne” filminin sonundaki şu sözlerin nefret suçuna dönüşen İslamofobi'ye verilebilecek örneklerin başında geldiğini belirtmektedir; “...Nasıl 1945'te Naziler, 1989'da Komünistler Avrupa'da yenilgiye uğratıldıysa İslam ideolojisi de bozguna uğratılmalı, Batı medeniyetimizi yok etmelerini izin vermeden özgürlüğümüzü korumalıyız...”

CNN'in yayımladığı bir araştırmaya göre (Marrapodi, 2011), Amerikalıların yarısının burka giyen bir kadından, yakın çevrelerine bir cami yapılmasından veya havaalanında ibadet eden bir Müslüman'dan rahatsız olacaklarını belirttiklerini söylemiştir. Hatta araştırmaya katılanların yüzde kırk biri, yakın çevresinde bulunan bir ilkokuldaki bir öğretmenin Müslüman olmasından rahatsız olacağını söylemiştir. Lean de (2012, s.29), Florida'daki bir radikal papazın, bazıları tarafından internet arama motoru Google'a bile sızıp “e” harfini İslami hilal ile değiştirdiğine inandığını ve bu papazın böylesine bir inanç topluluğuna karşılık olarak verilebilecek en uygun cevabın Kur'an'ın yakılması olduğunu söylediğini anlatır. Papaz ve çevresindekiler arama motoruna aranılacak kelimeler her yazıldığında Müslümanların dünyayı biraz daha ele geçirdiklerine inanmaktadır. 2002'de FBI tarafından yayımlanan yıllık raporda Müslümanlara karşı işlenen nefret suçlarının (insanı hayrete düşüren) %1600 oranında arttığını göstermiştir; 2000'de 28 olay rapor edilmişken iki sene sonra bu sayı 481'e çıkmıştır. ABD'lilerin %46'sı İslam'ın diğer dinlerden daha fazla şiddeti teşvik ettiğine inanmaktadır (TPRC, 2004).

Her zaman şiddetle ilişkili olan İslamofobi kavramını anlayabilmek için uluslararası toplumsal şiddetin yapısındaki kırılmaları da anlamak gerekmektedir. Badie'e göre (2008, s.5-6) geçmiş dönemlerde şiddet devletlerarasında iken bugün caydırmanın, çoktarafılığın ilerlemesinin ve denge olaylarının ortak etkisiyle eskiye göre daha kapsamlı olmuştur. Bu uluslararası toplumsal şiddet, uluslararası toplumsal bütünleşme eksikliğinin kalkınmanın başarısızlıklarının bundan kaynaklanan maddi tatminsizliklerin (dünyanın kırılma bölgelerinde maruz kalınan aşağılanmalar gibi) mantıki sonucudur. Bu şiddet çevre devletlerin zayıflıkları

veya yıkılmaları ve şiddetin gerçek nedenlerini çözebilme kapasitesinden yoksunluklarıyla güçlenmiştir. Çeşitli toplumsal aktörlerle yaratılan bu şiddet dağınık ve kendini ifade şekli açısından genelde basittir. Badie, şiddetten menfaat sağlayanların (onları “küçük şiddet işletmecileri” olarak tanımlar) bu işten servet kazandığını ve kendilerini gizlediğini buna karşılık şiddetin uluslararası arenada “düzen karşıtı ağlar veya terörist ağlar” adıyla ifşa edildiğini söyleyerek toplumsal şiddetin ortaklığa, uzlaşmaya, çatışmaların çözümlendiği klasik yöntemlere karşı direndiğini belirtir. Şiddet; Filistin, Irak ve geçmişte Libya’daki çıkmazlardan yararlanarak Ortadoğu’daki çatışmalara karıştığı gibi Afrika’daki sayısız iç savaşı olağan kılmaktadır.

İslami terörün beslendiği kin ve öfkeyi Said (2008a, s.23), şöyle betimler; “İsrail, Uluslararası hukuku ve Birleşmiş Milletler yönetmeliğini hiçe sayarak Doğu Kudüs’ü ve Golan tepelerini ilhak etmekte, 1982’den beri Güney Lübnan’ı işgal altında tutmakta, Filistinlilere ikinci sınıf insan muamelesi yapmakta ve tüm bunlar olurken dört milyon İsrailinin çıkarını iki yüz milyon Müslüman Arap’ın çıkarlarının açıkça üstünde tutan ABD’nin Ortadoğu politikasına yaslanmaktadır. İşte liberal demokrasiyle yönetildiklerini iddia etmelerine karşın kendilerinden aşağı gördükleri halklara sırf çıkarları uğruna zalimce davranan İsrail ve ABD gibi güçler karşısında Araplar ve Müslümanların haklı olarak kendilerini mağdur hissetmelerine yol açan da budur. Ancak oryantalist Bernard Lewis, bu mağduriyeti görmezden gelerek Müslümanların aslında Batı’nın modernitesine hınç duyduğunu ve İslam dünyasındaki öfkenin bu hınçtan kaynaklandığını ileri sürmektedir”. Said’e göre (2008a, s.36-37), Müslüman Arapların çoğu bugün öylesine yılmış, öylesine aşağılanmış ve elleri kolları belirsizliklerle, beceriksiz ve gaddar diktatörlüklerle bağlanmış durumdadır ki, Batı’ya karşı geniş çaplı bir İslami seferberliği destekleyecek hali kalmamıştır³¹. Ayrıca, İslam ülkelerindeki seçkinler de bu rejimleri, 1946’dan bu yana Mısır’da olduğu gibi sıkıyönetimi ve “aşırı uçlara” karşı etkin yasadışı önlemler alınmasını desteklemiştir. Said, İslam’a yönelik bu tartışmalardaki panik ve korkunun arkasındaki gizli nedeni sorgular. Elbette, canlı bombalar patlamakta, teröristler alçakça eylemlerde bulunmaktadır ancak tüm bunlar eninde sonunda İsrail’in, ABD’nin ve Müslüman dünyadaki onlara bağımlı rejimlerin elini daha da güçlendirmekten başka bir işe yaramamaktadır.

³¹ Said, bu satırları 2008 yılında yazdıktan sonra, İslam coğrafyasının çehresi çok daha farklı bir hale geldi. İşaret ettiği diktatörlüklerden bazıları “özgürlük” sloganlarıyla başlayan kanlı darbeler sonucu devrildi. Her darbe, yalnızca yaşandığı ülkeye değil çevre ülkeleri de ateş çemberi içerisine aldı. Said’in bu satırları yazdığı yerde bir olmuş olan Irak’ın yanında Suriye de artık yaşanılır bir yer olmaktan çıktı. Ortadoğu’dan müthiş Çoğunda, artık kanlı savaşlar sürüyor. İç savaşla yerle bir olan ülkelerin dışında olan ülkelerde ise hemen hemen bütün ordular ya teyakkuz halinde ya da sıcak çatışmalara çoktan başladı. Bugün İslam coğrafyasının durumuna baktığımızda, ordusu savaş durumunda olmayan ülke sayısının çok az olduğunu görüyoruz.

11 Eylül olaylarının ardından nefret, yalnızca Müslümanlara değil Müslümanlara benzeyen herkese yöneltilmiştir. Sihler, takmış oldukları türban yüzünden Müslüman sanılmış ve birçok kez saldırıya uğramıştır. Özgürlükler ülkesi ABD’de kreşler, okullar, camiler, Müslüman nüfusun daha yoğun yaşadığı mahalleler, işyerleri vs. birer korku ortamına dönüşmüştür. Resmi rakamlara göre Müslüman ve Güney Asyalı kişilere yapılan saldırılar 2001 yılında bir önceki yıla göre on kat artmıştır. 2002’deki artış ise %1600 gibi korkunç bir seviyeye çıkmıştır. 11 Eylül saldırıları yaşandıktan sonra karşı saldırı beklentisi doğunca Müslümanlar başta olmak üzere ABD’de yaşayan farklı doğu kökenli dini gruplar kendilerini temize çıkarma yarışına ve yaşanan terör olaylarıyla ilgili bir bağları olmadığına ilişkin ABD’lileri ikna etme çabasına girişmiştir (Akıner, 2004-s.149 ve s.184).

11 Eylül’deki feci olaylar, Madrid ve Londra olayları, bunun ardından gelen İslam ülkelerindeki hadiseler, barışa yönelik pek çok olumlu gelişmenin fark edilmesini zorlaştırmış ve İslamofobi’nin hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Klasik Amerikan hukuk özdeyişinin tam tersi olarak İslam ve Müslümanlar masum oldukları ispat edilene kadar suçlu hale gelmişlerdir. İslam sıklıkla radikalizmin, aşırılığın ve terörizmin bağlamı değil sebebi olarak görülmüştür. İslamın suçlu olarak gösterilmesi, İslam dünyasının büyük kısmında yankılanan temel politik meselelerin ve şikâyetlerin (yani Müslüman devletlerin ve toplumların başarısızlıkları, Amerika’nın müdahaleci ve tahakküm edici dış politikası, otoriter rejimleri olan Batı desteği, Irak’a saldırılması ve işgal edilmesi veya İsrail’in Gazze ve Lübnan’daki savaşlara destek konuları) incelenmesinden daha kolaydır. Manşetler üzerinden İslam’ın seçmeci, ön yargılı bir analizini öne çıkaran, basmakalıplaştırmaları, korkuları ve ayrımcılıkları besleyen, krizlere yönelimli malzemeler bulmak zor değildir. İslam’ın üçlü bir tehdit (politik, medeniyetle alakalı ve demografik) olarak tasviri, İslam dünyasının politik, toplumsal ve dini dinamikleri üzerinde durmayan bazı gazeteciler ve uzmanlar tarafından büyütülmüştür (Lean, 2012, s.12).

Küreselleşmenin ideolojik silahları olan tekelleşmiş medya grupları doğru haber dolaşımını 11 Eylül saldırılarını izleyen süreçte olumsuz yönde etkilemiş, genellikle politik bir amaca ulaşmak için hükümetler tarafından yapılan dezenformasyonu bizzat kendi çıkarları için yapmıştır. Hükümetin politikalarını desteklemeyen ya da muhalif duran haberlerin yanı sıra fikir ve sanat eserlerine de bu tekelleşmiş medya grupları yeri geldiğinde sansür uygulamaktan çekinmemiştir. 11 Eylül olaylarının ardından Amerikan ana akım medyası, haberlerdeki 5N+1K kuralındaki “N”lerden biri olan “Neden”i kasıtlı olarak gizlemiştir (Akıner, 2004, s.244 ve s.249).

İslamofobi'nin nefret suçlarına dönüşmesi, sanılanın aksine 11 Eylül saldırılarından çok daha önce İran'daki rehinelere krizi sonrası yaşanmaya başlamıştır (Akner, 2004, s.149). Ayetullah Humeyni'den Saddam Hüseyin'e ve Afganistan'daki Taliban'a kadar (bugün bunlara Boko Haram'ı, DAESH'i ve henüz popüler olmamış irili ufaklı diğer radikal grupları da ekleyebiliriz) İslami fundamentalizm veya militan İslam görüntüsü yaklaşık 1980'lerden bu yana Batı yönetimleri ve medyası tarafından Batı'ya yönelik bir tehdit olarak görülmüştür. Humeyni'nin Amerika'yı "Büyük Şeytan" olarak tanımlaması, "Amerika'ya Ölüm" Sloganları Selman Rüşdi ve Şeytan Ayetleri kitabının lanetlenmesi ve Saddam Hüseyin'in kâfirlere cihat çağrısı, militan, yayımlacı bağnaz bir Amerikan karşıtlığı içeren ve de Batı'yla savaşa niyetli bir İslam imajının pekişmesine neden olmuştur (Esposito, 2002, s.35-36).

İslamofobi'nin 1980'lerden sonra Avrupa ve Amerika'da neo-con (neo conservative-yeni muhafazakar) akımının yükselişe geçmesiyle tırmandığını söyleyen Ahmed (2007, s.203-204), Neo-con'ların Müslümanların yalnızca şeriatı empoze edip hilafeti yeniden getirmekle kalmayacaklarını aynı zamanda Batı'daki medeni toplumu da yok edeceklerini savduklarını hatırlatır. Neo-conlar, Amerikalıları 11 Eylül sonrasında II. Dünya Savaşı sonrasındaki gibi bir soğuk savaşın beklediğine inandırmıştır. Bu yüzden iktidarın halkının yaşam tarzını ve özgürlüğünü koruyabilmesine imkân sağlamak için sıradan Amerikalıların fedakârlık yapması istenmiş ve bu argümanın başarısı 11 Eylül'den kısa süre sonra Müslümanlara yapılan işkence olaylarına karşı sessiz kalınması ve Müslümanların kendilerini hedef aldığına inandıkları vatanseverlik Yasası'nın çıkarılmasında görülmektedir. Hitler benzeri bir tehditle karşılaştığını düşünen birçok Amerikalı, Başkan'ın vatandaşlarını korumak için ne gerekiyorsa yapması gerektiğine inanmıştır. Başkan Bush'un bir ideolojiye ihtiyacı vardır. Neo-conlar ise fikirlerini politikaya dönüştürecek bir lider arayan düşünür ve aydınlardan oluşuyordu, bu ortamda her iki grup birbirinden istifade etmiş, Bush ve neo-conlar kolaylıkla uzlaşmıştır. Akner ise (1994, s.195-228), bu durumda medyanın üstlendiği kilit role vurgu yaparak Amerikan medyasındaki liberal geleneğin otoriterliğe dönüşmesine dikkat çeker. Fox televizyonun yorumcuları sıklıkla İslam dünyasından tehdit haberleri satmaya başlamıştır. Çeşitli TV programları, diziler, radyo yayınları ile bu tehdit o kadar şişirilmiştir ve korku unsuru o kadar yükseltilmiştir ki, kamuoyu, hükümetin başka bir saldırıyı önlemek için alacağı önlemlere hiçbir sınır konulmamasını sessizce kabul etmiştir. Bu önlemler mahkeme kararı olmaksızın telefonların dinlenmesini, tartışmalı ABD Vatanseverlik Yasası'nı ya da terör şüphelilerine işkence edilmesini mümkün kılan sıfır tolerans politikası kapsamında Görsellenmiştir. Önde gelen medya kuruluşları "İslam tehdidi"ni Lewis ile aynı çizgide tanımlamış, Neocon Daniel Pipes "Bireysel İslamcılar yasalara uyan ve makul fikirli kişiler gibi görünebilirler ama bunlar totaliter bir hareketin

parçasıdır ve bu yüzden mutlaka potansiyel katiller olarak görülmelidir” demekten çekinmemiştir (Ahmed, 2007, s.211-212 ve Akıner, 1994, s.196-208).

Uluslararası boyutta İslamofobi’ye değinirken uluslararası medya yapılanmasını kısaca hatırlamakta fayda vardır. Günümüzde, bir “dördüncü kuvvet” olarak medya, Dünya Ekonomik Forumu çerçevesinde her yıl Davos’ta toplanan ve küreselleştirici büyük Üçlü’nün Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü’nün politikalarına zemin hazırlayan “dünyanın yeni efendileri”nin ellerindedir. Önceleri ayrı mecralarda yer alan kitle kültürü, iletişim ve enformasyon birbirinden ayırt etmeyi gittikçe zorlaştıracak biçimde tek bir devasa alana entegre olmaya başlamış ve zincir halinde sembol üreticileri televizyonu, animasyonu, sinemayı video oyunlarını CD’leri DVD’leri yayıncılığı, Disneyland tipi temalı parkları ve spor olaylarını da kapsayacak Görselde mesajlarını büyük bir çeşitlilik içinde dağıtmaktadırlar. Bu medya gruplarının karakteristik özelliği hem birbirinden farklı araçlarla yayın yapmaları hem de küresel olmalarıdır. Dolayısıyla küreselleşme aynı zamanda medyanın, iletişimin ve enformasyonun da küreselleşmesidir (Ramonet, 2004, s.2-3).

İslamofobi’yi bir “endüstri” olarak ele alan Lean’e göre (2012, s.32-231), İslamofobi endüstrisi, tıpkı diğer endüstriler gibi mesajını halka yaymak için elinden geleni yapmaktadır. Ancak aradaki önemli fark ürünü yayan yayın şebekelerinin bizzat kendilerinin halk arasında Müslüman korkusunu kamçılama oyununun ortakları olmasıdır. Bu ana televizyon şebekelerinde değişik şahısların panik pazarlamacılığı vasıtasıyla ürünlerinin reklamını yaptıkları gibi bir alıcı-satıcı ilişkisi değildir. Bu daha ziyade ideoloji ve politik eğilimlerin aynı gündemi öne çıkarmada bir noktada birleştiği karşılıklı menfaat ilişkisidir. Lean, bu endüstrinin en belirgin yüzleri olan; blog yazarları Pamela Geller ve Pamela Hall’un, İnternet fenomeni ırkçı ve antisemitist yazar Robert Spencer’in, ABD Başkanlığı’na adaylığını koyan Newt Gingrich’in, TV şovmeni Bill O’Reilly’nin, (Lean’ın deyimiyle) “muhafazakar korku fabrikası” Fox Haber’in başkanı Roger Ailes’in, sansasyonel haber uzmanı Steven Emerson’un, kitabı New York’ta best-seller olmuş Robert Spencer’in, nitelikli dolandırıcılıktan girdiği hapisten koyu bir evanjelik vaiz olarak çıkan, şöhretini internette ve TV’de İslamofobik yayınlarla perçinleyen Bill Keller’in, Aile Araştırma Konseyi Başkanı siyasetçi Tony Perkins’in, Amerikan Aile Derneği Başkanı Bryan Fischer’in, Cumhuriyetçi başkan aday Gary Bauer’in, Müslüman kökenlerini sık sık vurgulayarak İslamofobi’nin rantını fırsata dönüştüren Ergun Caner ve Brigitte Gabriel’in, Rahip Jim Garlow’un yaşam öykülerini, faaliyetlerini ve “İslamofobi”yi kullanarak milyonlarca dolar ve şöhreti nasıl kazandıklarını detaylarıyla anlatmaktadır. İslamofobi endüstrisi, fon kaynağı sağlayan ve çeşitli korku kampanyalarına gözleri yuvalarından oynatan miktarlarda para akıtan İsrail taraftarı zenginler tarafından bir bal

çanağı haline getirilmiştir. Bağış işi, yüksek yardım durumlarında genellikle kamu tarafından bilinir olsa da çoğunlukla sessiz bir şekilde yürütülmüş, önemli mevkilerdeki grupların bürokratik kademelerince korunarak, yardımlar patrondan propagandiste bir “Texas pokeri masasında bulmayı bekleyeceği” kadar hünerli bir biçimde aktarılmıştır.

Esposito’ya göre (2002, s.9) çoğu politika yapıcı, yorumcu ve medya; genel kamuoyunun İslam hakkındaki cehaletini, Amerika ve Avrupa’nın İslam dünyasını anlamadaki yetersizliğini derinleştirmiştir. Çok sayıda insan İslamiyet’i çileden çıkararak manşetlik olaylar vasıtasıyla görmeyi ve Müslümanların çoğunluğunu da radikalleşmiş küçük bir azınlığa bakarak değerlendirmeyi sürdürmektedir. Bu yaklaşım, bir taraftan insanların İslam dini ile terörist faaliyetlerini meşrulaştırmak amacıyla İslami söylemi ve inancı gasp eden aşırıların eylemlerini birbirinden ayırıştırmalarını engellemekte diğer yandan da İslam dini ile İslami fundemantalizm ve terörizmi siyasal, sosyal, şiddet yanlısı olmayan İslami hareketlerin tümü ile eşit görme eğilimi arasındaki farkı görmelerine mani olmaktadır. Kadınlara uygulanan kısıtlamalardan eski Budist anıtlarının imhasına kadar, Taliban’ın kabileci ve militan İslam yorumlarının İslami öğretisi ve hukukla çok az alakası vardır. Bir ucundan diğerine İslam dünyasındaki hükümetler ve dini liderler Taliban’ı eleştirmiştir. Aynı şekilde Bin Ladin ve El-Kaide örgütü de kürtaj kliniklerini havaya uçuran Hristiyan fanatiklerin veya İzak Rabin’i öldüren ya da El Halil camiinde kılınan bir Cuma namazı sırasında Müslümanları katleden Dr. Baruch Goldstein gibi Musevi fundamentalistlerin kendi dinlerini temsil ettiğinden daha fazla İslamiyet’i temsil etmemektedir.

Batı’nın İslam ve Müslümanlara dair bilgilerinin temeli yalnızca üstünlük duygusu ve çatışmacı tecrübeler değil bu kültüre duyulan “antipatiye” de dayanmaktadır. Günümüzde İslam, Batı ile arasının son derece açık olduğunu belli eden olumsuz bir tanıma sahiptir ve bu gerilim İslam’a dair bilgileri temelden sınırlayan bir çerçeve kurar. Bu çerçeve var olduğu müddetçe Müslümanlar için hayati bir nitelik olarak yaşanan İslam’ı tanımak imkânsız olacaktır. Bu durum maalesef ABD için özellikle geçerlidir, Avrupa’daki durumun ise yalnızca bundan daha kötü olmadığı söylenebilir (Said, 2008a, s.237). Said’in bahsettiği bu “sınırlı çerçevede”³² Müslümanların yalnızca “kötü”, Batı’nın ise yalnızca “iyi yönleri vardır. Bu durum akla Herman ve Chomsky’nin vurguladığı medyanın haber söylemlerinde ve gündem belirlemede sıklıkla kullandığı (2004, s.121); “düşman güçlerin kurbanları üzerinde yoğunlaş ve dostlarımızın kurbanlarını unut” ilkesini hatırlatmaktadır. Lean’in detaylarıyla analiz ettiği (2012, s.270-308), Batı medyasının ırkçı ve şizofren Anders Behring Breivik’in Norveç’te 77

³² Bu kavram, Sonuç bölümünde de detaylarıyla işleneceği gibi ülkemizde yayımlanan mizah dergilerinde de karşımıza çıkacaktır.

kişiyi öldürdüğü korkunç katliamını ele alışı, bu “tarafli seçim”e örnek verilebilir. Irkçı saldırı ajanslara düşer düşmez; Fox Haber’in, Washington Post ve Wall Street Journal gazetelerinin saldırıyı anında Müslümanlara isnat etmiş ve gerçek tüm dünyaya açık bir biçimde yayılana kadar bu tutumlarına ısrarla devam ettiklerini hatırlatır. Halbuki gerçek bunun tam tersidir. 77 kişiyi soğukkanlılıkla ve tek tek öldüren, 150 kişiyi de yaralayan katil, kendini “modern tapınak şövalyelerinin” lideri olarak tanımlıyordu. Cinayetten sonra yazdığı “manifesto”da Lean’ın İslamofobi Endüstrisi olarak işaret ettiği “şöhretler listesine” bol bol atıf yapmıştır (Lean, 270-308). Katliamın; Fox, Washington Post ve Wall Street Journal’un tahmin ettiği (umduğu demek belki daha doğru olacaktır) gibi bir Müslüman saldırısı olmadığı anlaşıldıktan sonra adı geçen bu medya kuruluşları olayın üzerinde çok da fazla durmamıştır.

Haberlerin seçiminin gerçeğin yeniden üretimi olduğunu ortaya koyan birçok kuramla birlikte Sontag’ın (2005, s.69-73) bu seçimlere dair şu tespiti oldukça çarpıcıdır; genel olarak bakıldığında yayınlanan görüntülerde feci biçimde sakatlanıp yaralanmış bedenler Asyalılara ya da Afrikalılara aittir. Bu gazetecilik âdeti, egzotik (yani sömürgeleştirilmiş) insanları çekinmeden teşhir etmeyi matah belleyen ve kökü yüzyıllara dayalı bir pratiğin mirasıdır: nitekim Afrikalılar ve uzak Asya ülkelerinin sakinleri, on altıncı yüzyıldan yirminci yüzyılın başlarına değin Londra, Paris ve diğer Avrupa başkentlerinde açılan etnolojik sergilerde hayvanat bahçesi hayvanları gibi teşhir edilmişlerdir. Halbuki 11 Eylül saldırılarından sonra yerle bir olan binaların enkazının altında paramparça olmuş insanların görüntülerini, normalde bu fırsatı hiç kaçırmayacak tabloid basın bile bundan kaçınmıştır. Savaşın geçtiği yer ne kadar uzak ya da egzotik olursa, ölüleri ve ölmekte olan kişileri tam cepheden gösteren resimlere sahip olma ihtimalimiz de o ölçüde artmaktadır.

İslami öcü, Amerika’nın uzun canavar hikâyeleri tarihinde en yeni bölümü temsil etmektedir. Aşırı uç Müslümanlar tarafından işlenen büyük çaplı şiddet olayları gözönünde tutulduğunda böylesi bir durum kaçınılmaz olarak görülebilir. 1790’ların sonlarındaki Bavarian Illuminati tehdidi 1850’lerde konuşulan Katolik nüfuzu ve 1900’lerdeki komünist istilası iddialarında olduğu gibi gerçek hadiseler ülkenin bazı muhitlerindeki korku salgınına kışkırtmıştır ve İslam bunun bir istisnası değildir. Ancak ülkenin geçmişindeki diğer canavar iddialarında olduğu gibi İslam tehdidine, korkutucu imajlar, coşkulu bir dil ve anlam yüklenmiş, klişe tipler kullanarak ve bunu tekrar tekrar yaparak büyüklüğü abartılmış, gizli bir Müslüman varlığına karşı korkuları kızıştıran çekirdek bir kadro (bir İslamofobi endüstrisi) tarafından el konulmuştur. Bu endüstri tamamen değil ancak büyük oranda kendileri Evanjelik Hristiyan olarak tanımlayan Çay Partisi hareketi ile değişen marjinal politik ve sosyal azınlık gruplarında aynı dili kullanan benzer düşünceli kişilerle biraraya gelen ideolojik güdümlü, sağ

kanat eylemcilerdir. Amerikan toplumunda Merkezi bir konumu bulunmamasına karşın bir Müslüman istilası şüphesi ile ilgili yaygaralar, daha merkezde yer alanları ve ılımlı toplulukları kendisine çekmiştir (Lean, 2012, s.78).

2.2. Terör, İslam ve İslamofobi

İslamofobi'nin en fazla ilişkili olduğu ve en fazla beslendiği alanı “terör” olarak tanımlamak mümkündür. Bu nedenle “terör” kavramının İslam ve İslamofobiyle olan ilişkisine değinmek, Batı'daki ve Türkiye'deki İslamofobi algısını anlamak açısından önem taşıyacaktır. Terörizm dört temel öğeden oluşur: Şiddet içerir, politik bir amacı vardır, masum insanlara yöneliktir, korkutulması amaçlanan bir seyirci kitlesine sergilenir. Ancak uluslararası medyada terör hareketinin terör sayılması için Batı tarafından değil 'ötekiler' yani Doğu tarafından yapılması gerekmektedir (Akıner, 2006).

Onat (2007, s.414, s.416 ve s. 417), dinin insanlık tarihinin başlangıcından bu yana hem şiddet ve terörün ilacı olarak hem de şiddet ve terörün meşruiyet aracı olarak işlev gördüğünü ancak tarihin hiçbir döneminde şiddet ve terörün dinle bu kadar içli dışlı olmadığını belirtir. Son yıllarda özellikle Doğu Bloku çöktükten sonra gittikçe artan bir dozda İslam ile şiddet ve terör arasında bir bağ tesis edilmeye çalışılmaktadır. Burada öne çıkartılan öğe, “cihat” ve “şehitlik” olmaktadır. Cihad, "mücadele" anlamına gelir. "Cihad" kelimesi, Batı dillerinde genelde "kutsal savaş" (holy war) şeklinde tercüme edilmiştir. Bu şekilde bir tercüme, İslamiyeti silah zoruyla yayılan bir din olarak gösterme gayretinden kaynaklanmaktadır. Halbuki, "cihad" kelimesinin karşılığı "savaş" değildir. Allah yolunda savaşmak da bir tür cihad olmakla beraber; cihad kelimesi, Allah'ın dinini her tarafa ulaştırmak için yapılan her türlü faaliyet ve hareketi içine almakla birlikte (Eren, 2006), cihadın asıl anlamı kişinin güzel ahlak sahibi olması için nefsiyle mücadele etmesi olduğunu Hz. Muhammed, Müslümanların en zorlu savaşı olan Tebuk seferinden dönerken çevresindekilere söylediği “küçük cihattan büyük cihada (kötülükleri emreden nefse mücadeleye) dönüyoruz” sözünden anlıyoruz (Topbaş, 2005). Dolayısıyla cihadın kılıçla özdeşleştirilmesi, Müslümanların Müslüman olmayanları öldürmekle yükümlü olduklarını düşünülmesi büyük bir yanılgıdır. Ancak şunu da söylemek gerekir ki bu yanlış algılamamanın pekişmesi ve yaygınlaşması yalnızca Batı'ya özgü değildir. Yaşananlara bakıldığında “Cihad”ın Müslümanlar tarafından da pek doğru anlaşılmadığı açıktır.

Roy (2003, s.11), Müslümanların karıştığı olayların çoğunda İslam'a atıfta bulunularak: “İntihar saldırıları üzerine İslam ne demektir? Cihat üzerine Kur'an ne demektir? Kadın üzerine İslam ne demektir?” gibi soruların gündeme getirildiğini ve bunun etkisiyle 11 Eylül

saldırılarından sonra Fransa’da Kur’an meallerinin satışında patlama yaşandığını ve herkesin nasıl İslam’ın kökünden şiddet ve fetih yanlısı olup olmadığını kanıtlayacak alıntı avına çıktığını hatırlatmaktadır. Ancak Roy’un bahsettiği “İslam’ı ayetlerle anlatma çabası ve terörle asla yanyana gelemeyeceğini vurgulama” asla beyhude bir çaba değildir. Çünkü savaşla ilgili ayetlerin vahyedilme sebepleri, Müslümanların içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik koşulları anlamadan “bakın Kur’an’da ‘Allah yolunda savaşın’ diyor, bu inanmayanları öldürün anlamına gelir bu mu hoşgörü dini?” gibi ifadeler İslam hakkında korkutucu ürkütücü nefret ettirici söylemlere çanak tutmakta ve bu klişeleri kökleştirmektedir. Bu nedenle savaşla ilgili ayetlerin tefsirlerinin geniş kitlelere anlatılması önemlidir. Zira kendini Müslüman olarak konumlandıran insanların çoğunun da aslında Roy’un dediği gibi ayet ve hadisleri kendi görüşlerini desteklemek için kullandığı ama bunu yaparken de İslam’ın (merhamet, kibirlenmeme, şirke düşmeme, kolaylaştırıp güçleştirmeme sevdiren nefret ettirmeme, yeryüzünde farklı toplum-inanç sistemlerinin olmasının kadir-i mutlak olması vb.) temel prensiplerinden uzaklaştıkları görülmektedir. Bunu anlayabilmek için internette “terör”, “islami terör örgütleri” “el kaide” gibi anahtar kelimelerle arama yapılması yeterlidir. Bu konular üzerinde açılan bloglar, köşe yazıları, tartışmalar İslam dünyasında cihad kavramının anlamına dair farklı algılamaların bulunduğunu göstermektedir. İslam Birliği Teşkilatı Genel Sekreterliği, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, cemaat liderleri vb. en yetkili ağızlardan “İslam ile terör asla yanyana gelemmez” açıklamaları yapılmasına rağmen, bu konuda ayet ve hadisleri örnek vermesine rağmen, İslami terör örgütlerinin de yine cihad kavramından beslendiği, bu örgütlerin sempatanlarının da kendi görüşlerini bir takım ayet ve hadislerle desteklediği görülmektedir. Örneğin El Kaide veya Hizbullah gibi örgütlerin bir savaş içerisinde oldukları, ABD ve İsrail’in de sivil halka ve masum insanlara yönelik katliamlar gerçekleştirdikleri savunulmakta ve yerleşim birimlerine roketli veya bombalı saldırılarda bulunmak için icazet “kisas” ayetlerinden alınmaktadır. Bu sorunlu bir yaklaşımdır. Şüphesiz ki, sivil halka yapılan tüm saldırılar, her ne kadar ses getirse, bir kargaşa ortamı yaratarak gündemi ve dikkatleri üzerine çekse de çok net bir biçimde antipatiyle karşılanmakta ve temsil edildiği iddia edilen mensuplara karşı önyargı, kin ve nefreti körüklemektedir. Son zamanlarda İslami örgüt kimliğiyle saldırılar yapıldıkça bu saldırıların Müslüman halka dönüşü yansımaları oldukça sert ve yıllarca aşılamayacak duvarlar örerken Müslümanlara da fiili zararlarda bulunabilmektedir. Bunun en trajik örneği, zor şartlar altında ve Hollywood’da etkin Yahudi lobisinin tüm engellemelerine rağmen çektiği Çağrı filmiyle yalnızca İslam dünyasında değil dünya genelinde çok ses getiren yönetmen Mustafa Akad’ın da kızıyla birlikte bir El-Kaide saldırısında –tesadüfen orada bulunduğu için- hayatını kaybetmesidir.

İslam'ı Kur'an'daki bazı ayetleri göstererek savaşçı ve bozguncu olarak itham edenler, bu ayetlerin ne anlama geldiği ve hangi durumlarda geçerli olduğunu görmek istememektedir. Zira ilgili bütün ayetlerin tefsirleri okunduğunda İslam'ın, hukuku korumak için zaruret haline geldiğinde savaşa izin verdiği anlaşılmaktadır. Bu ayetler İncil'de yer alan “sana tokat atana öbür yanağını uzat” ifadesine benzemeyip, Müslümanların yaşamlarını ve bağımsızlıklarını koruyabilmeleri için “meşru ölçülerde ve zulüm yapmadan” savaşmalarına izin verilmiştir. Örneğin Bakara Suresi 190. Ayet şöyledir: “Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez...(Aşırı gitmeyin ifadesiyle mecbur kalmadıkça savaşa girilmemesi savaş kaçınılmaz hale gelince de savaşta çocuklara, kadınlara, yaşlılara ve savaşla ilgisi olmayan diğer sivillere zarar verilmemesi, işkenceden sakınılması vb. hususlar kastedilmektedir.)” Bu ayetin emri gereği, on çocuğa okuma yazma öğretme karşılığında Bedir savaşı esirleri serbest bırakılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de savaşa girme koşulları da bellidir: “Allah, din hususunda sizinle savaşmayan ve sizi yurduzdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara adil davranmanızı yasaklamaz. Şüphesiz, Allah, adaletli davrananları sever. Allah ancak sizinle din hususunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkarırları ve çıkarılmanıza yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onları dost edinirse, onlar zalimlerdir”³³. Bu ayetin hükmü kapsamında Hz. Muhammed, düşman devletleri ile savaşa gönderdiği ordu komutanlarına; karşı tarafın savaştan vazgeçmesi, cizye vermesi, Müslüman olması veya Müslümanlarla birlikte adil bir hukuk sistemi ve devlet altında bir arada yaşama şartlarını kabul etmedikçe savaşmamalarını tembih etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de “alemlere rahmet olarak gönderildiği” bildirilen Hz. Muhammed'e “sen af yolunu tut. İyi ve güzel olanı emret, delil kabul etmeyen ısrarcı cahillerden yüz çevir” emri geldiğinde, kaynaklarda Hz. Muhammed'in vahiy meleşine bu ayetin anlamını sorduğu ve karşılığında kendisine şu cevabın nakledildiği bildirilir: ” Seninle akrabalık bağlarını kesenle bağı koparma, ona elinden gelen iyiliği yap. Sana vermeyene sen ver. Sana zulmeden sen affet” Bu sebeple Hz. Muhammed, her zaman merhametli olmayı öğütlemiş, kendisi de canına kastedenleri, kendisine her türlü eziyeti ve hakareti reva gören, ordular hazırlayıp üzerine yürüyen insanlar kendisinden merhamet dilediğinde onları affetmiştir. Cinayetler, ambargo ve gördükleri zulüm nedeniyle Mekke'yi terk eden Müslümanlar on yıl sonra Mekke'yi kansasız bir zaferle fethettiklerinde Hz. Muhammed, Mekkeli müşriklere “Size bugün hiçbir başa kakma ve ayıplama yoktur. Şüphesiz Allah merhametlilerin en merhametlisidir. Haydi gidiniz, artık serbestsiniz” demiştir (Topbaş, 2012, s. 42-47).

³³ Mümtehine Suresi, 8. ayet

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed "en güzel örnek" olarak tanımlandığı için kendilerini Müslüman olarak tanımlayan kişilerin herhangi bir konuda onun hangi mantık çerçevesinde davrandığını bilmeleri ve buna göre hareket etmeleri dini bir emirdir. Bu uygulandığında Müslümanların dâhil olduğu bir olayda örneğin yolsuzluk, haksız yere servet edinme, adaletsizlik, emaneti ehline vermeme, zulüm ve de en önemlisi yalan, iftira, çarpıtma ve dezenformasyon gibi konuların sözkonusu bile olmaması gerekmektedir. Eğer varsa ki, bir genelleme ve süreklilik yoksa bireylerin yanlışlarını sistemlere mal etmek yanlış bir yöntemdir.

Fıkıh profesörü Hayrettin Karaman (2006), İslam dininin terörü meşrulaştırdığını savunanlara şunları söylemektedir: "...İslam, nizamî savaşta bile bırakın masum insanları, hayvanların öldürülmesini, bitki örtüsüne zarar verilmesini bile yasaklar. Şu halde eğer terör diye nitelenen bir eylem varsa ve bunu yapanlar da, diğer davranışlarına ve beyanlarına göre bazı müslümanlar ise bu eylem "İslam'dan çıkmaz". Bütün hukukların kabul ettiği meşru savunma, zaruret ve çaresizlikten çıkar; buna dayanır. ABD ve İsrail kendileri için faydalı gördükleri her eylemi (saldırımı, suikastı, işgali, yakma, yıkma, öldürme vb.) kitabına uydurarak veya buna bile lüzum görmeden yapmaktadır. İsrail'deki son eylemi yapan stajyer avukat kız, bu eylemlerde yirmiden fazla yakınını kaybetmiş, bazı yakınlarını da gözlerinin önünde öldürmüşler. Bu eylemlere maruz kalan kimseler, hangi dinden olurlarsa olsunlar savunma veya intikam kararlarını âyetlere, hadislere değil, "zalimin zulmü karşısındaki çaresizliğe" dayandırırılar. Terör istemeyenler önce kendileri terör yapmamalı, sonra hukuka ve adalete riayet etmeli ve insan haklarını çiğnememelidir..."

2.3. İslamofobi'yi Besleyen Tarihsel Süreç ve Post Kolonyal Akımlar

Fuller, "İslamsız Dünya" adlı eserinde (2012); "yeryüzünde İslam diye bir din doğmuş olmasaydı Doğu Ortodoks Hristiyanlığı çok büyük ihtimalle Ortadoğu'nun egemen inancı olarak varlığını bugüne kadar sürdürebilecekti. Buna karşılık Batı'da Eski Yunan'ın çok tanrılı dininin etkilerinin görüldüğü Batı Roma'nın Hristiyanlığı varlığını sürdürecekti ve bu iki kutup daima bir mücadele içerisinde olacaktı. Belki günümüzde yaşanan birçok problem yine yaşanmaya devam edecekti" düşüncesini temel alır. Bu tez, pek çok yönden doğru kabul edilmekle birlikte İslam dini Doğu'da doğmuş ve bugün dünyanın ikinci büyük dini olarak,³⁴ tarih boyunca, yine Doğu'da doğan ancak günümüz Batı uygarlığına hâkim Hristiyanlık ve Yahudilikle her zaman mücadele içerisinde olmuştur. Gerek Batı'da gerekse ülkemizdeki

³⁴ Yapılan araştırmalara göre dünyadaki İslam nüfusunun 2050 yılında Hristiyanlığa eşit olması beklenmektedir. Sabah (2015) <http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/04/03/muslumanlar-hristiyan-nufusunu-gececek>

İslamofobi'yi anlayabilmek için, İslam ve Batı arasındaki bu rekabetin tarihsel arka planına değinmek gerekmektedir.

2.3.1. Ortaçağ'ın İslamofobisi ve Bugün

Batı'da İslam dini hakkında detaylı bilginin verildiği bilinen ilk metin Hz. Muhammed öldükten sonra fethedilen topraklarda yaşayan Johannes Damascenus'a aittir. Kitabın adı "Sapkınlıklar Üzerine" dir. Kitapta Hz. Muhammed, Kitab-ı Mukaddes (İncil) hakkında bilgi sahibi olup Aryan bir keşişle³⁵ karşılaştıktan sonra Tanrı'nın doğrudan vahiyleri temelinde kendi sapkınığını oluşturan sahte bir peygamber olarak tanıtılır. Müslümanlar hakkında Fransa'daki bilinen ilk kitabın ise York'lu Alcuinus'un "Felix ile Bir Sarazen Arasındaki Tartışma" olduğu sanılmaktadır. Bu kitapta Fransa ile İtalyan kıyılarını yağmalayan Sarazen korsanlar ve halife Harun Reşid'den bahsedilir. İspanya'da Paulus Alvarus'un yazdığı "Eulogius'un Yaşamı'nda" İslam karşıtı tasvirler vardır ve Araplarla mücadele etmeyen Kurtuba gençliği eleştirilir. Erken ortaçağın tek tiyatro eserini oluşturan çok ünlü dramatik diyalogların yazarı Roswitha'nın yazdığı şiirlerde Müslümanların halifesi eşcinsel bir sapık olarak anlatılır. Bu dönemde Müslümanların peygamberi hakkında genellikle aşağılayıcı ve hiçbir İslam eserinde geçmeyen uydurma efsanelere dayalı biyografiler yazılmıştır. Örneğin Hz. Muhammed aslında bir keşişle konuştuktan sonra geçirdiği epilepsi nöbetlerini çevresindekilere vahiy olarak anlatmış, Yahudilerin beklenen Mesih'in o olduğunu zannedip Museviliği bırakarak Müslüman olmuştur. Haçlı seferleri başlamadan önce Hz. Muhammed'in hayatı adlı kitabı yazan Embricho, yine diğer kitaplarda anlatılanlara benzer olarak ayetleri aslında Rahip Bahira adlı büyücünün yazdığını söyler. Rahip Bahira bazı kaynaklarda Sergius adıyla geçer, dini kariyerinde hayal kırıklığıyla karşılaşınca kendi kendini yemiş ve iktidar konusundaki hırsı yüzünden Hz. Muhammed aracılığıyla yeni bir din getirmiştir (!). Sonraki yıllarda Guibert de Nogent'in "Franklar Yoluyla Tanrı'nın Eylemleri", Vincent de Beauvais'in "Tarihin Aynası" ve Dante'nin ünlü "İlahi Komedyası"nda Hz. Muhammed ve dini olağanüstü derecede korkunç bir şekilde ele alınmıştır (Stella, 2014, s.642-648).

Bu bulgularla Charlie Hebdo veya Jyllands Posten karikatürlerinde Hz.Muhammed ve Müslümanların çirkinliği, korkunçluğu, insanlıktan çıkarılmış (dehumanize)³⁶ halleri karşılaştırıldığında günümüzün İslamofobik düşünce yapısının kökenlerinin skolastik çağa uzandığı rahatlıkla söylenebilir. Cesari (1999, s.9-15), günümüzde Batı'nın Doğu'yu anlamlandırmasının temelini Batı'nın Aydınlanma dönemine katkı veren yazarlardan,

³⁵ Burada kastedilen keşiş muhtemelen, İslam kaynaklarında, bir kervan yolculuğu sırasında daha çocukken Hz. Peygamber'deki peygamberlik izlerini fark eden ve çevresindekilere bu çocuğa dikkat etmelerini nasihat eden Rahip Bahira adıyla anlatılan keşiştir.

³⁶ Kavramla ilgili detaylı bilgi sonuç bölümünde sunulmaktadır.

gezginlerden ve vakanüvislerin eserlerinden yani uzak diyarlardaki sömürgelerin anlatımından çok daha önce gizemli Doğu'nun keşfinden başlayan anlatıların etkisi olduğuna işaret eder.

Batı'nın haclı seferleri, hatta ondan çok daha önce İslamiyet'in ilk yıllarında Doğu Roma İmparatorluğu'nun Müslümanlarla sınır komşusu olmaları ve daha sonra gitgide genişleyen İslam coğrafyasının Pirenelere uzanması gibi tarihsel olaylar İslam'ın bir tehdit olarak görülmesini sağlamıştır. Hz. Muhammed'in kendinden önce gelen Hz. İsa ve Hz. Musa'nın peygamberliklerini ve mesajlarını doğrulaması ve onların davetini sürdürmesine rağmen Hristiyan batılılar tarafından İsa Mesih'in düşmanı olarak ilan edilmiştir. Doğu'nun refah düzeyinin yükselişi, bilim ve sanatta ilerlemesi, Doğu'ya yolculuk yapan Batılılar tarafından şehvetin ve gösterişin merkezi olarak tanımlandığı döneme denk gelir. Cesari buna örnek olarak Makyavelli'nin eserlerini, Galland'ın Binbir Gece Masalları tercümesini, Moliere'in "Scapin'in Dolaplarında" eserindeki doğulu esir tasvirlerini, Pierre Loti'nin Doğulu kadınları sömürgeci Avrupalı için uğursuz bir haz nesnesi olarak betimlemesini örnek gösterir. Yine bunların dışında Aydınlanmayı etkileyen bir yazar ve filozof olan Voltaire'in "Fanatizm ya da Muhammet Peygamber" adlı tragedyasında Hristiyan Batı'nın zihnindeki İslam imajına bir örnek oluşturduğuna işaret eder. Cesari'nin saydıklarına ek olarak Batur (2013, s.36-37), Oryantalizmin etkisinde eser veren isimlere Flaubert, fotoğrafçı Du Camp, Johann Wolfgang von Goethe, Victor Hugo, Lamartine, Andersen, Edmondo de Amicis, Melville'i ve oryantalist edebiyatın son ve çok iyi bir örneği olan Emgyon Divanı'nın şairi Ekelöf'ü ekler. Görüldüğü gibi tüm bu isimler sanat ve edebiyatta klasik olarak kabul edilen eserlerin sahipleridir. Kuşkusuz bu edebi eserler yalnızca Batı'da da değil, ülkemizde de günümüzün düşün dünyasına etki etmektedir.

Batı'daki akademisyen, yazar, düşünür, gazeteci vb. birçok entelektüel, tarihsel bir perspektif edinme ya da yoğunlaşmış inceleme zahmetine katlanmaksızın İslam dünyasına hala bu klişeler üzerinden bakmaktadır. Said, Esposito ve Cesari; Doğu'nun, Batı tarafından bir arzu nesnesi ve aynı zamanda sapkınlığın, şehvet düşkünlüğünün, zulmün, kabalığın ve cehaletin vatani olarak görüldüğü konusunda hemfikirdirler. İşte bu sayılan özellikler "Oryantalizm'e özgüdür.

2.3.2. Oryantalizm

Batı medyasında kullanılan Doğu & Müslüman klişelerini anlayabilmek için öncelikle Oryantalizmi anlamak şarttır. Zira sözkonusu klişelerin temelinde Batılıların referans çerçevesinde geçmişten gelen oryantalist kodlamalar bulunmaktadır. Sözlük anlamı “Doğu Bilimi” olan Oryantalizm’in kökeni olarak Napoléon Bonaparte’ın 1798’deki Mısır seferi gösterilir. Mısır’ı bir Fransız sömürgesi yapmak amacıyla gerçekleşen sefere Fransız matematikçiler, astronomlar, doğa bilimcileri, inşaat ve maden mühendisleri, mimar, teknik ressam, yazar ve basımcıların bulunduğu beş yüze yakın bilim insanı katılmış ve bu sefer sonunda özellikle doğunun tasviri görsel sanatlara, edebiyat eserlerine ve akademik çalışmalara etki etmiştir. Sayyid, (2000, s.52), oryantalizm olgusunun, Edward Said’in sert eleştirileriyle dikkat çekene kadar Doğulu toplumları, tarihleri ve dilleri inceleyen disiplinleri betimleyen akademik bir yafta olduğunu ileri sürer.

Başta resim olmak üzere Oryantalist figürlerde şiddet, haydutluk ve zulmün yanında şehvet de temsil edilir. Örneğin Harem yüzyıllarca Batılı ressamın eserlerine çok kez konu olmuştur. Padişahlar için birer haz nesnesi olan cariyelerin sadece yarı çıplak dans ettikleri ve yalnızca hadım erkeklerin girebildiği bir mekândan ibarettir. Bugün de modern eğitilmiş Avrupalı için Doğu’nun tarihi; Ömer Hayyam (ki astronomluğu ve düşünürlüğünden ziyade şarap ve kadın temalı rubailerıyla tanındığını tahmin ediyoruz), Harun Reşid, Sinbad, Alaaddin, Şehrazat’tan ibarettir (Said, 2008a, s.86)

Batı’nın Ortadoğu’ya bakışı küçük değişiklikler sayılmazsa hala Ortaçağdan kalma mitlerin etkisinde olduğu söylenebilir. Ortadoğu üzerine Batı’daki mitleri derleyen Halliday’e göre (2008, s.2-174) en başat mit “Ortadoğu’nun dünyanın geri kalanından bir şekilde temelden farklı olduğu ve diğer bölgelerden ayrı bir şekilde anlaşılması gerektiği” mitidir. Halbuki, bu mitte Ortadoğu’ya has olduğu “diktatörlük, rantiyeli devletler, milli-dini ideolojiler ve kadınların tahakküm altına alınması elbette Ortadoğu’ya özgü değildir. Yine benzer olarak Ortadoğu, nefret ve ciddiyetin hakim olduğu bir bölgedir; Ortadoğu halklarının mizah anlayışı yoktur. Bu mitlerin çoğu İslamla doğrudan bağlantılıdır. Örneğin, “Ortadoğu’da savaşların sık görülmesi şiddete ve fetihe teşvik eden kültür ve din yüzündendir veya Ortadoğu’nun dinleri birer savaş dinidir.”

Said (2008a, s.86), on sekizinci yüzyılın sonundan günümüze kadar modern Garp’ın İslam’a verdiği tepkilere hala Şarkiyatçı olarak adlandırılacak radikal bir şekilde basite indirgenmiş bir düşünce biçimi egemen olduğunu söylemektedir. Genel olarak Şarkiyatçı düşüncenin temelinde dünyayı, büyük ve farklı olanına “Şark”, “bizim” dünyamız diye de anılan diğerine ise “Garp” (veya Batı) denilen iki eşitsiz parçaya ayıran hayali ama yine de muazzam derecede

kutuplaşmış bir coğrafya vardır. Bu tür bölünmeler, bir toplum ya da kültür kendisinden farklı bir diğer toplum ya da kültür üzerinde düşündüğü zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Kontny da aynı “biz-onlar” düalizminden yola çıkarak oryantlizmin, kendini Batı (occident) denilen bir siyasi-kültürel oluşuma ait hisseden birinin Doğu (orient) olarak betimlediği bir oluşumun öğeleri hakkında konuşması olduğunu vurgular.

Kontny (2011, s.121) ve Said (2008a, s.87), bir çelişkiye dikkat çekerler: Said’e göre Şark’ın istisnasız tüm Batılılar tarafından dünyanın daha aşağı seviyeli bir bölümü sayıldığına bile, Şark’a daima Batı’dan daha büyük boyutlar ve daha büyük (genellikle yıkıcı) bir güç potansiyeli bahşedilmiştir. Konthny da Avrupa’daki barbar tehlikesi hakkındaki mitolojik korku; oryantlist bakış açısının merkezi bir boyutudur ve bu korkunun Avrupa’nın üstünlük kazandığı kapitalist döneme ait olan bir olgu olarak, yani korkulacak bir şeyin olmadığı, Doğu’nun gerilediği 18.-19. yüzyıllarda oluşmasının ilginçliğine dikkat çeker.

Said (2008b, s.16-17); oryantlizmin akademik ya da araştırmaya dayalı biçiminde iddia edildiği gibi Doğu’ya ilişkin gerçeği yansıtan bir söylem olmasından çok Şark üzerindeki Avrupa-Atlantik iktidarının bir göstergesi olduğunu belirtir. Oryantalizm, stratejisi gereği Batılıya görece üstünlüğünü hiç yitirmeksizin Şark’la kurabileceği bir olanaklı ilişkiler dizisi sağlayan bu esnek konum üstünlüğüne dayanmıştır. Bilimadamları, araştırmacılar, misyonerler, tüccarlar, askerler, Şark’tan pek bir direniş görmeksizin Şark’ta bulunma ya da Şark’ı düşünme imkânına sahip oldukları için Şark’tadırlar.

Kara (2014, s.373), Oryantalistlerin İslam ve Müslümanlara yönelik tespitlerini şöyle özetler;” a) Hurafelere, batıl inançlara menkıbelere israiliyata bulanmış inançlar manzumesi ve din b) Müstebit (otoriter / totaliter/ despotik) bir siyasi rejim; buna karşılık itaatkar sesini yükseltmeyen bir toplum c) Atıl, hareketsiz, vurdumduymaz, gözü ahirete dönük bir toplumsal yapı ve ilişkiler ağı d) Kadınla erkeğin, müslimle gayrimüslimin, hürle esirin hukuken siyaseten ve statü itibariyle eşit olmadığı bir sosyal hayat e) Akı, iradeyi değil de tevekkülü, sabrı, kaderi, kanaati ve bir lokma bir hırkayı öne çıkaran bir zihniyet ve yaşama üslubu) ilmi ve felsefi gelişmesi 12.yüzyılda durmuş, ezbere tekrara boğulmuş ve taklitle yürüyen bir ilim anlayışı ve kendini yeniden üretemeyen yeni meseleler vaz edemeyen bu yüzden de geçmişte kalan bir eğitim anlayışı”

Günümüzde, Batılı bir bakış açısıyla İslam dünyasını antropolojik okumaya tabi tutan oryantlistler o zamana kadar Müslümanlar arasında pek sorun teşkil etmemiş olan meseleleri gündeme getirerek zihinleri bulandırmışlardır. Bu konular genellikle hadislerin ve Kuran’ın sıhhati konusundaki şüpheler, İslam fikhının orijinalliğinin olmadığı ve Roma hukukuna

dayandığı, İslam'ın Yahudilik ve Hristiyanlıktan sudur ettiği, Hz. Peygamber'in kişiliğine yönelik karalamalar İslam'ın bir savaş dini olduğu, Hz. Peygamberin sahabesini iyi motive eden bir fırsatçı, sahabenin rant peşinde koşuran savaşçılar oldukları din ile bilimin birleşemeyeceği, İslam'ın ilerlemeye engel teşkil ettiğini ve modern problemler karşısında cevap vermekten aciz kaldığı/kalacağı, İslam dünyasının içinde bulunduğu sıkıntılı durumun temel sebebinin din olduğu Müslümanların terakkiyat-ı asriyyeden behre-yap" olmaları için dinlerinden uzaklaşmaları gerektiği vb. şeklinde sıralanabilir (Mevsuatu'l Meyessere Fi'l-Edyan ve'l-Mezahib El-Muasıra, Nedvetü'l Alemiyye Li'ş-Şebabiet-Tab'atü's Saniye, Riyad 1979, s.37-38) / Sosyoloji Yazıları Çev.Taha Parla Hürriyet Vakfı Yay. 3. Baskı İstanbul 1993, s.229.dan akt. Efe. 2002, s.67)

Halliday (2008, s.20), modern zamanlarda hiçbir Avrupalı devletin Müslüman veya Arap dünyasıyla iyi ilişkiler içine girmeyi özel bir öncelik olarak görmediğini vurgular. Bu görmezden gelmenin nedeni sanıldığı gibi Avrupa'ya has bir Müslümanlık karşıtlığı değil emperyalist ve post emperyalist stratejinin bir fonksiyonudur ve hepsi de bu ülkelerden toprak üzerinden veya başka şekillerde faydalanmaya devam etmektedir. Ayrıca istisnasız olarak hepsi Filistin halkının hakları konusunda korkak ve kaçamak davranmaktadır. Halliday'in tespiti oldukça yerindedir. Fuller'in de belirttiği gibi Batı'nın Doğuyla ilişkisi aslında ekonomik, tarihi ve sosyolojiktir. İslam olmasa yine benzer bir rekabet / çatışma olması muhtemeldir. Batı, Avrupa'daki Müslüman nüfusu mümkün olduğunca az ya da etkisiz kılma politikası gütmesine karşılık, artan yaşlı nüfus, işgücü eksikliği vb. nedenlerden ötürü bir şekilde kapılarını Ortadoğu halklarına açmak zorunda kalmıştır. Gün geçtikçe gelişen, değişen ve güçlenen Müslüman topluluklar, Avrupa'daki nüfus artış hızının eksilerde olması nedeniyle politikacılar, din adamları ve sıradan vatandaşları kaygılandırmaktadır.

Ceylan da (2011, s.102-103) benzer olarak dinin son elli yıldır Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki ilişkinin tek unsuru hatta bazen en önemli unsur dahi olmadığını hatırlatır. Bu genellikle Batı kültüründe Hristiyanlık dışı kaynaklardan doğan nedenlere bağlıdır. Bu diğer kaynaklar bazen genel bir anlama için yardımcı olsalar da bazen olmazlar. Bu nedenle bir Hristiyan ve Müslüman, Hristiyan bir devletle Müslüman bir devlet arasında dünyevi bir çıkarın cazibesi ya da zarar verici bir durumun ortadan kaldırılması konusundaki anlaşma veya anlaşmazlık bütünüyle dinsel inançlara bağlanamaz. Müslüman ve Hristiyan devletler ile şahıslar arasında dinsel tedirginliğin baskın olmadığı birçok dünyevi konuda ticari ve politik müttefiklikler bulunmaktadır. Elbette bu türden işbirliklerinde dinsel farklılıklar bastırılmış ya da göz ardı edilmiştir. Ancak eğer müşterek çıkarların bu ortak temelleri yitirilecek olursa dinsel farklılıklar yeniden gündeme gelecek ve dostça davranmak için hiçbir gerekçe kalmayacaktır.

Watt'a göre (2000, s.167) Müslüman dünyasının, Oryantalizme tepki gösterirken oryantlizmin yerine İslam'ı, değil batılı bilim adamları, eğitilmiş batılı insanlara bile doğru anlaşılır ve etkili bir biçimde anlatmayı beceremediğini ifade eder. İslam'a saldırı olarak görüleni reddetmek için birçok teşebbüs varken Müslümanların dertlerini anlatamadıklarını belirtir. Örneğin Kitab-ı Mukaddes'de birçok bilimsel hata varken, Kur'an'da geçen ve vahyedildiği zamandan ancak yüzyıllar sonra gerçekleşen bilimsel keşiflerle anlaşılan ayetlere işaret etmek yine bir Batılıya nasip olmuştur.³⁷ Said, (2003, s.xvii) ise oryantlizmin eleştirisindeki amacının oryantlizmle yeni mücadele veya tartışma alanları açmak yerine ne olduğunu anlamaya yarayacak analizlerde bulunmak ve bizi şiddete mahkûm eden etiketlere ve muhalif tartışmalara anlayış ve entelektüel değişime dönük ortak bir kimlik oluşturma çabası olarak ifade eder.

Turner'a göre (2002, s.46) aslında İslam'ı Orient'e koymak, teknik olarak hatalıdır. Zira İslam, Hinduizm ve Konfüçyizm'den farklı olarak Yahudilik ve Hristiyanlıkla önemli dini bağlara sahiptir. Üçü de Hz. İbrahim'in Hanif inancından gelir. Üstelik İslam, Avrupa'nın içlerindeki temel kültürel güçlerden birisidir ve birçok Akdeniz toplumunun egemen kültürünü oluşturur. Bir yandan İslam mutlak bir oryant din değilken Hristiyanlık da kökeni itibariyle "Orient"e yani Ortadoğu'ya aittir ve "Occidental" değildir. Dolayısıyla oryant olarak görülebileceği gibi İslam da İspanya, Sicilya ve Doğu Avrupa kültürünün vazgeçilmez bir boyutu olması nedeniyle Occidental olarak kabul edilebilir. İslam'ın tanımlanması problemi daima oryantlizm söylemi için belli bir aciliyet arz etmiştir; bu nedendir ki, Hristiyan çevrelerinde İslam'ı Hristiyan kültürü üzerindeki bir parazit ya da Hristiyan inancının bir yan mezhebi olarak kategorize etmek gerekli görülmüştür.

Said (2008a, s.246), İslam'a dair bilgilerin tarihi fetih ve sömürge fikirleriyle fazla yakın bir bağ içindedir ve bu bağların hepten koparılmasının zamanı gelmiştir. Eğer bu yapılmazsa, Müslüman dünya çok sayıda savaşın, tarifsiz acıların ve yıkıcı ayaklanmaların içine itilir ki bu da tepkilerin, şablonculuğun ve ümitsizlikten doğan dengesizliğin ona biçtiği rolü oynamaya tamamen hazır bir İslam'ın (yani İslam'ın her türlü şiddeti caiz gören bir yorumunun) zaferiyle sonuçlanabileceğini söylemektedir. Batı'daki İslamofobi'yi besleyen unsurların kökeninin Türkiye'dekilerle benzer olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Said'in çözüm önerisinin ülkemiz için de geçerli olacağı rahatlıkla söylenebilir.

İlter (2006, s.1) post-kolonyalizm teorisinin başlıca varsayımının; sömürgeci fetihler, boyunduruk altına alma ve dünya topraklarının yüzde seksen beşine egemen olma gibi olağanüstü olayların –gerek küresel Güney, gerekse küresel Kuzey açısından– ne kolayca

³⁷ Bkz. Maurice Boucaille, "The Bible, The Qur'an and The Science"

açıklanabileceği ne de sonuçsuz kalamayacağı olduğunu belirtir. Bu varsayımda Marksist, feminist ve yapısalcılık-sonrası ana tasarılar ve metodolojiler kullanılarak, Avrupa merkezli şiddetin sürekliliğini kanıtlayan, Batı'nın bilgi üretimine karşı geniş ölçekli eleştiriler formüle edilmektedir.

Post kolonyal kavramı, Üçüncü Dünya olarak anılan bağımsız ulus devletlerini işaret etse de bu devletlerin, sömürge ülkelerin çekilirken arkada kendilerine yakın yönetimlerle kurulduğunu unutmamak gerekir. İter (2006, s.1), Postkolonyal sözcüğünün, modernist dönemselleştirme temsilinde olduğu gibi sömürgeciliğin artık olmadığı ve sömürgeciliğin sonrasına geçtiğimiz bir dönemi anlatamadığını belirtir.

Post kolonyalistler, Batı'nın bugünkü ihtişamını sömürgelerine borçlu olduğunu söyler. Günay'a göre (2012), burada sorulması gereken soru sömürge olmaktan kurtulan ülkelerin tam anlamıyla bağımsızlıklarına kavuşup kavuşmadığıdır. Aslında bu soruya da olumlu cevap vermek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü sömürge olmaktan kurtulan bu ülkeler daha sonra farklı yollardan bir şekilde sömürülmeye devam edecektir. Artık sömürgeci tarafından atanan bir vali yerine burjuvazi ve uluslararası şirketler tarafından bu ülkeler yine batıya bağlı halde yaşamaktadırlar.

Batının çekilirken arkasında uydu yönetimler bıraktığı bu devletlerde zamanla iktidara gelen, sömürge ülkeleriyle çok da çatışmayan ama ulus devlet çizgilerini korumaya yeltenen yönetimleri de içinde bulunduğumuz dönemde "Arap Baharı" adıyla birer birer devrilmiştir. Batı'nın yüzleştiği Müslümanların çok büyük bir kısmı, işte kuranın da yikanın da Batı olduğu bu post-kolonyal ülkelerdeki insanlar ve çoğu kendi ülkelerinde de yoğun bir batı kültürüyle yetişmektedir. Bu duruma en basit örnek olarak İngiltere'den on binlerce km. ötede ve nüfusunun ve komşularının çok büyük bir çoğunluğu Müslüman olan Pakistan'da trafiğin sol şeritten ilerlemesi, bir İngiliz sporu olan kriketin ülkede çok yaygın olması küçük çocukların bile İngilizceyi anadilleri gibi konuşması gösterilebilir. Artık, Oryantalizm, başka bir boyut almış, Doğulular da kendilerine Batılıların gözünden bakmanın "hazzını" yaşamaya başlamıştır. Bu hazzın veya kafa karışıklığının ya da aşağılık kompleksiyle / kibrin karışımı bağlamına veya hangi ideolojik perspektiften tanımlandığına göre değişmekle birlikte literatürde "Self Oryantalizm" adıyla kavramlaştırılmaktadır.

2.3.3. Self Oryantalizm

Oryantalizm tanımlarken sıklıkla vurgulanan “biz ve onlar” karşıtlığını oluşturan düalist yapı zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. Önceki bölümde yer verdiğimiz oryantalizmin kendi doğasında var olan ideolojik üstünlüğün, Doğu’nun düşünce dünyasını ele geçirmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Artık Doğu’ya, yine Doğu’dan ama Batılı zihniyetle bakmaya çalışan bir yapı vardır. Batı’daki İslamofobi’nin oryantalizmden beslendiği ne kadar açıksa, Türkiye’deki İslamofobi’nin de self oryantalizmden beslendiği rahatlıkla söylenebilir.

Alev Alatlı (2011, s.98), self oryantalist düşünceyi şöyle betimler: “...’Doğulu’ düşünce biçimi, ‘karışık kafalar, yanlış ölçümler, kötü tasarımlar, özensiz gözlemler, bilgisayara yüklenmesi imkânsız veriler’ demektir. Ve rivayete göre, böylesi ‘kafalar’ Meriç nehrinin Doğu yakasından itibaren mebzul miktarda bulunur, hatta egemendirler. Müslüman halklar, “şark zihniyeti”nin, Türkler, aşağılık “alaturkalık”ın yaşayan temsilcileri olarak kendilerinin içinde buldukları bu duruma (!) kahreder, zihniyetlerini değiştirmek için paralanırlar...”

Oryantalizm, özellikle Tanzimat döneminde Osmanlı sanatını da doğrudan etkilemiş, Osmanlı ressamı, çoğu zaman ticari kaygıyla oryantalist eserler ortaya koymuştur. Arsal (2000, s.74 ve s.123), bu konuda Tanzimat döneminin en ünlü ressamı Osman Hamdi Bey’in ressamlık kariyerini örnek göstererek, sanatsal olarak diğer çalışmalarında oryantalist resimlerinden daha başarılı olduğu halde ticari kaygılar yüzünden genellikle oryantalist eserler ürettiğini vurgulayarak ünlü Kaplumbağa Terbiyecisi resmini üç kopya yapıp, Londra, Paris ve New York’ta aynı anda satıldığını örnek gösterir. Resimde ve elbette karikatürdeki üslupta Batı’nın hâkimiyeti anlaşılır bir şeydir. Zira bu sanatlar Batı’dan çıkmıştır. Batı, taklit edilmektedir ve aynı zamanda da o dönemki tecimsel değere sahip olan meta, Doğu’ya Batı’nın gözüyle bakan oryantalist sanat eserleridir. Bu eserleri üretenlerin Doğulu olması tam da self oryantalizm’i anlatmakta, içinde yaşadıkları topluma Batı’dan bakışı ortaya koymaktadır.

Kara’ya göre (2014, s. 374-375), insanoğlu kendini inşa ederken elbette etrafında olup bitenlerden kendine yönelik teşebbüslerden farkında olarak olmayarak etkilenir ve onlara cevaplar verir, mesajlar gönderir, kendini savunur; bu süreç içinde biraz da düşmanlarına muhaliflerine tenkit ettiklerine benzer. Kara’ya göre bu normaldir. Normal olmayan ise kendini başkalarının tarif ettiği şekilde tanımak, başkalarının biçip diktiği elbiseyi giymek dahası bu ısmarlama kimliği kaynağından ve hedeflerinden bağımsız olarak çok sıcak ve yerinde tabiri caizse tam bana göre bulmaktır. Kara, İlahiyat Fakülteleri de dâhil olmak üzere İslam dünyasındaki hâkim ilmi ve fikri söylemin, oryantalistik dilin ciddi etkisi altında olduğunu iddia etmektedir.

Self oryantalizm kavramının ulusal bağlamda, bölgesel bağlama nazaran daha baskındır. Çünkü modern paradigmanın en hızlı yayılan düşüncesi ulusal uyanış fikri olmuştur. Bu bağlamda, kolonyalizm ve kolonyalizm sonrası (temas bölgesi elitleri tarafından) kurulan devletlerde ya da kurucu bir (taşıyıcı elit) kadro tarafından kurulan devletlerde, ulusal proje dışında hareket eden, homojen bilince dil/din/ırk/kültür olarak aykırı ya da ters düşen bütün toplumsal gruplar, self oryantalist mantığın nesnelere olmuşturlardır (Bezci ve Çiftçi, 2012, s.145).

Self oryantalizm, Batı'nın Doğuyla temas ettiği ve üstünlük kurduğu ve kurmaya devam ettiği birçok ülkede (başta birçok açıdan Batı'ya bağımlı Müslüman ülkelerde) Batı'nın üstünlüğünü sağlayan ve pekiştiren en işlevsel düşünce aygıtıdır. Ülkemizdeki Modernleşme/Batılaşma sürecinin ideolojik referans noktası da self oryantalizmdir. Batı'daki İslamofobi'nin Oryantalizmden beslendiği ne kadar açıksa, Türkiye'deki İslamofobi'nin de self oryantalizmden beslendiği rahatlıkla söylenebilir. Konuyla ilişkili olması bakımından self oryantalizmin ülkemizdeki boyutlarına Türkiye'de İslamofobi bölümünde yer verilecektir.

2.4. İslam-Batı Rekabeti ve Medeniyetler Çatışması

Mc Neill (2002, s.689), aralarındaki ortak teolojik noktalara rağmen Müslüman Hristiyan ilişkilerinin tarih boyu genelde orduların beldeleri, Müslüman tebliğcilerle Hristiyan misyonerlerin de gönülleri fethetme mücadelesi şeklinde gerçekleştiğini belirtir. Bu mücadelede; VII. yüzyılda İslam Doğu Roma'ya galip gelmiş, XI. ve XII. yüzyılda Haçlı seferleri gerçekleşmiş, Kuzey Afrikalılar İspanya'dan sürülmüş ve Engizisyon mahkemeleri kurulmuştur. Osmanlıların yüzyıllarca Avrupa'yı tehdit etmesinin ardından XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Avrupa sömürgeciliği yayılmıştır. XX. yüzyılın ikinci yarısında süper güçlerin (Amerika ve SSCB) siyasal ve kültürel tehditleri ortaya çıkıp İsrail devleti kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı sona erip Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşı kazanan devletlerin arasında bölüştüğü tarihte, İslam toplumu siyasal yazgısının en düşük noktasına ulaşmıştır. Bu son yıkımdan önce, Balkanlarda yeni bağımsız Hristiyan devletlerin doğması ve Avrupalıların Afrika'da koloni rejimleri kurmalarıyla İslam dünyasının buralardaki ve Afrika'daki batı eyaletleri elden çıkmış bulunuyordu. Aynı yazgı İslam dünyasının doğudaki sınır bölgelerinin de başına gelmiştir. Güney Filipinler'de Amerikalılar, Endonezya'da Flemenkler, Hindistan'ın kuzeybatı sınır bölgelerinde İngilizler ve Orta Asya'da Ruslar, Müslüman devletleri ve halkları kuşatmış ve onları onur kırıcı bir boyun eğişe zorlamışlardır.

Mahçupyan'a göre (2011, s.52-53), miladi ilk bin yılın içindeyken Batı'nın Doğu'dan ayrımlaşması hız kazanmıştır. Doğu'da otoriter ve ataerkil zihniyetlerin uyumu içinde oluşan toplumsal yapıların sürdürülmesine karşılık, Batı'da bu iki zihniyet birbirinden kopuk eylem

alanlarına hükmetmeye başlamış; üstelik bunların dışında üçüncü bir zihniyet anlam dünyasına nüfuz etmiştir. Batı’da otoriter zihniyetin önceliği zaten çatışmacı bir anlayışı doğal hale getirmişken, feodal dönem bu gerilimi ideolojik düzleme taşımış ve zihinsel değişimin kendisini doğal kılan bir anlayışın yeşermesine neden olmuştur. Bugün hala Doğu’yla Batı’yı ayıran temel zihinsel öge, bizatihi zihniyetin değişimine ne denli açık olunduğudur. Doğu aynı klasik zihniyetler içinde gelip gelir ve sarsılmayacak bir uyumun peşinde koşarken, Batı yeni zihniyetleri mümkün kılan değişimci bir çatışma ortamını beslemektedir. Bu temel eksen üzerinde Batı’nın Doğu’dan kopuşu Aydınlanma ile günışığına çıkmış ve Batı, Doğu’da hayali bile mümkün olmayan bir adım atarak “klasik” zihniyetlerden birini ideolojik olarak mahkum etmiştir. Otoriter ve ataerkil zihniyetler arasındaki gizli çatışma ataerkilliğin gerilemesiyle sonuçlanmış; bu zihniyetin taşıyıcısı olan Hristiyanlık bilim ve sanatın dışına itilmekle kalmamış, kendi içinde de “reform” geçirmek zorunda kalmıştır. Otoriter zihniyetin gücünü korumasına karşın, esas zafer relativizme aittir. Kapitalizmin her şeyi silip süpüren ve yeniden tanımlayan dinamiğinden güç alan relativist zihniyet toplumsal anlam dünyası üzerinde egemen hale gelmiş ve otoriter zihniyetle yeni bir gelişim eksenini oluşturmuştur. Bu anlamda yaşanan gerçekler bir zihinsel devrimdir çünkü tüm evrenin ve yaşamın algılama çerçevesini değiştirmiştir.

İslam halklarının 1850-1945 yılları arasındaki düşünce tarihlerinin ya da ekonomik tarihlerinin içinde görülen hiçbir hareket bu görünüşü değiştirip düzeltme yolunda fazla bir şey yapamamıştır. Lewis’e göre (2004, s.203-205), XX. yüzyıl boyunca Ortadoğu’da ve aslında bütün İslam ülkelerinde işler gerçekten fena halde ters gitmiştir. İslam dünyası, bin yıllık rakibi Hristiyanlığa oranla yoksul, güçsüz ve bilgisiz düşmüştür. On dokuzuncu ve yirminci asır boyunca Batı’nın üstünlüğü ve dolayısıyla egemenliği herkesin görebileceği kadar açıktır ve Müslümanların kamusal ve daha acısı özel hayatlarının bile her yönünü kaplamıştır. Modernleşmeciler ister reform ister devrim yolunu seçsinler çabalarını askeri ekonomik ve siyasal alanda yoğunlaştırmış fakat tüm bu çabaların sonucu en hafif deyimle hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır. Batı’nın izleyicisi rolüne düşürülmek Müslümanlar için yeterince kötü olmuştur. Yirminci yüzyılın özellikle ikinci yarısı daha büyük utanç vesileleri getirmiş artık izleyiciler arasında bile ön sıralarda yer almayıp özellikle Doğu Asya’da uzayaduran hırslı ve daha başarılı Batılılaşmacılar kuyruğunun gitgide daha gerilerinde kaldıklarının farkına varmışlardır. Bu yenilgi için Türkler ve Araplar birbirlerini suçlamıştır. İranlılar da Türkleri, Arapları ve Moğolları suçlamıştır.

“Dünya Tarihi”nin yazarı McNeill (2002, s.692-693), bu sorunu şöyle özetler: “İslam uygarlığının mirasçılarının 19.yy’ın ortalarından başlayarak karşılaştıkları çıkmaz, son derece açık bir sorun, İslam olmadan İslam kalmak sorunuydu. Yani İslam toplumunun siyasal ve düşünsel önderleri, bir yandan uzun yüzyıllardan beri İslam uygarlığının tekdüzeliğini sağlamış olan Şer’i Hukuk’tan kaçınıp öte yandan bir yolunu bularak Batı karşısında İslam toplumunun kültürel kimliğini sürdürmek zorunda kalmıştır. Batı düşüncelerine açılmış olan Müslümanların çoğu İslam düşüncelerini ve İslam ilkelerini Batı’dan aldıkları bilgilerin ve becerilerin temelinde yatan düşüncelerle karşılaştırıp karıştırmadan, ayrı bir yerde tuttular. Bu koşullarda, ne gerçek bir yaratıcılığa ne de kendine güven duygusuna ulaşmak kolay olmamıştır. Gerçekten 1850-1945 yılları arasındaki dönemde dünyaca ünlü hiçbir İslam bilgini ya da düşünürü yetiştirememiştir. Aynı biçimde ekonomi alanında çağdaş sanayi İslam ülkelerinde güçlü kökler salamamıştır. Görülen yeni iş alanları ve teknik gelişmeler daha çok yabancılar tarafından gerçekleştirilen şeylerdir. Aynı biçimde 1930’larda tüm Umman Körfezi boyunca yayılan ve büyük boyutlara ulaşmaya başlayan petrol endüstrisi yabancılar tarafından yönetilmiştir. İster devlet kesiminde olsun ister özel kesimde yabancıardan bağımsız yürütülen önemli bir İslam girişimi yoktur. Bununla birlikte İslamiyet çökmemiştir. Hz. Muhammed’in inancı milyonlarca insanın inancı olarak kalmış ve Müslümanları imansızlardan ayıran dinsel görenekler en Batılılaşmış İslam toplulukları içinde bile sürüp gitmiştir. Gayrimüslimlerin Müslüman olma süreci İslam’ın en zayıf dönemleri olan XIX. ve XX. yüzyılda da devam etmiştir”.³⁸

Espósito (2002, s.350), Batılı yorumcuların çoğunun İslam ve Batı’nın bir çatışma yörüngesinde olduğuna inandıklarını belirtir. Bu inanca göre İslam; siyasi, medeniyet ve demografik açıdan bir tehdit oluşturmaktadır. Bu, çoğu zaman medeniyetler çatışması olarak tanımlanmaktadır. Bu konuda özellikle Bernard Lewis’in *The Roots of Muslim Rage* (Müslüman Hiddetinin Kökleri) ve Samuel Huntington’un *The Clash of Civilizations* (Medeniyetler Çatışması) başlıklı ses getiren yayınları olmuştur.

New York’taki Dünya Ticaret Örgütü’ne ve Pentagon’a yapılan 11 Eylül 2001 saldırıları ABD’nin küreselleşme denilen “büyük değişim”e yönelik strateji uyumunu savunan tezleri

³⁸ Her türlü olumsuzluğa rağmen, İslam dünyası için bir “uyanış”tan söz etmek mümkündür. Ziyaüddin Serdar (2011, s.36-37), son yüzyılda İslam dünyasında dikkate değer bir uyanış ortaya çıkmasını; Hristiyanlığın, komünizmin Doğu Avrupa’da çöküşünde büyük bir rol oynamasını; Latin Amerika’daki kurtuluş hareketleri arasında tekrar tekrar ortaya çıkan dini yükselişi vb. örnek göstererek içinde bulunduğumuz dönemde, dünyada dine karşı ilgi önceki dönemlere nazaran daha da arttığını belirtir. Ona göre Modernite sayesinde “gözün açılması” bir iman kaybına sebep olmamış aksine bütün Batılı olamayan ülkelerde yerli sosyal kültürel ve politik hareketlerin yaygınlık kazanmasıyla birlikte güçlü bir dini uyanışa da vesile olmuştur.

kuvvetlendirmiştir. Bu uyum, iç, dış ve ulusötesi güvenlikler arasındaki sivil ve askerler arasındaki özel ve kamusal alan arasındaki yeni ilişkilere dayanan “ulusal güvenliğin yeniden biçimlendirmesi” şeklini almıştır (Bédar, 2008, s.65). “Medeniyetler Çatışması” tezinin teorisyenlerinden Huntington, gelecekte gerçek çatışmaların savaşların bu medeniyet-kültür grupları arasında çıkacağını iddia etmektedir. Bu tezin bir diğer savunucularından Tonybee’ye göre ise Batı’nın meydan okuması karşısında İslam toplumlarında iki çeşit tepki ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi dinin çok daha mutaassıp bir biçimi kuvvet kazanmakta veya Batı medeniyeti ile uzlaşıcı bir tavır ortaya çıkmaktadır. Huntington’a göre Türkiye’de Batı ile bütünleşmek isteyen grupla, Batı’ya karşı sert tepki gösteren ve İslam dünyasına yönelen İslamcılar olarak başlıca iki grubun varlığını gözlemlemektedir (İnalçık, 2011, s.26-27).

“Medeniyetler Çatışması” tezinin teorisyenlerinden biri olan Tonybee’ye göre Batı’nın meydan okuması karşısında İslam toplumlarında iki çeşit tepki ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi dinin çok daha mutaassıp bir biçimi kuvvet kazanmakta veya Batı medeniyeti ile uzlaşıcı bir tavır ortaya çıkmaktadır. Huntington’a göre ise Türkiye’de Batı ile bütünleşmek isteyen grupla, Batı’ya karşı sert tepki gösteren ve İslam dünyasına yönelen İslamcılar olarak başlıca iki grubun varlığını gözlemlemektedir. Huntington’a göre Batı, askeri ve ekonomik rakipsiz üstünlüğünü sürdürmek için kendi safında işbirliğini örgütlemektedir. Birleşmiş Milletler, Güvenlik Konseyi, IMF, Batı’nın çıkarlarını ve üstünlüğünü korumak, öteki dünyayı kontrol altında tutmak ve kendi dünya sistemini güvenlik altına almak için meydana getirilmiş örgütlenmelerdir. Fakat bütün bu sözde global örgütlerin aldığı kararlar, dünya topluluğunun arzularını yansıtırcasına takdim edilmektedir. Bu yaklaşımın temel felsefesi şudur: Batı, demokrasi, bireyin özgürlüğü, insan hakları gibi değerler sistemini insanın doğal, evrensel değerleri olarak sunmaktadır. Oysa öteki değer sistemlerine bağlı kültürler ve milletler için bunlar laftan ibaret aldatmacalardan başka bir şey değildir. Batı kontrolünde örgütlerin kararlarına meşruluk kazandırmak için bunlar “dünya topluluğu” adına zor kullanılarak uygulanır. İnsan hakları, demokrasi, evrensel değerler olarak ortaya atılır, ötekiler milletlerarası örgütlere ve anlaşmalara imzaya davet edilir ve bu mekanizma öteki dünyayı kontrol altında tutmak, onların işlerine karışmak ve onlara düzen vermek için kullanılmaktadır (İnalçık, 2011, s. 26-27).

Yılmaz (2001, s.3); gerek Körfez Savaşı'nda Müslüman ve Hristiyan dünyalar arasında oluşan siyasî bilinç, gerekse Cezayir halkına Batılı ülkelerin reva gördükleri özgürlük düşmanı askerî diktatörlüğün hafızalardaki yerleşimi, hatta Bosna'daki soykırım teşebbüsleri karşısında Batılıların lakayt tutumlarının İslâm dünyasındaki yansımaları, özgürlüğün beşiği Fransa'da okullardaki başörtüsü yasağı uygulaması, Salman Rüşdi olayı v.s; bunların hepsi bir

medeniyetler savaşının tam ortasında bulunuyor olduğumuz konusunda bize ikna etmeye çalıştığını veya kısmen edebildiğini söylemektedir. Gerçekten de modernleşme teorilerinin tüm öngörülerine rağmen bugün millî, etnik ve dinsel bilinçlenmelerin sosyal ve siyasal şiddetin kaynağı haline gelmesine her geçen gün biraz daha tanık olmaktayız.

Göle'ye göre (2013, s.313), Huntington'un tezinin bu kadar yankı yapmasının ardında küreselleşen modernliğe verdiği Batı-merkezli duygusal ve nostaljik tepki yatmaktadır. Huntington Batı ile modernlik arasında özdeşlik ilişkisi kalmadığını diğer toplumların da modernleştiğini ama Batılılaşamadıkları için modern sayılamayacaklarını ileri sürmektedir. Hatta yazara göre Batı'nın dışında bir modernlik olamayacağına göre (ki bu nedenle Türkiye kitabında çatlağı temsil etmektedir) bu toplumlar potansiyel çatışma kaynağıdır ve aşılamayacak bir medeniyet farklılığını temsil ederler. Batı karşıtı hareketlerin de duygularına tercüman olması burada yatmaktadır. Huntington Batı modernliğinin evrensel ve ilerlemeci ideallerini bırakmış kendi coğrafyasına ve kabuğuna çekilmesini savunmaktadır. Batıcıdır ama Batı'yı model olmaktan çıkarmak istemektedir. Başka toplumların modernlikten nasibini almalarını küçümsemekte, Batı'nın modernlik üzerindeki tekelinin kalkmasına içerlemektedir. Medeniyetler çatışması tezi bugünkü Batı ve modernlik arasındaki ilişkinin değişmesi karşısında Batı içerisinden verilen politik tepkisel ve geçmiş bakışlı bir tezdır.

Konuyu dini değil de sosyolojik açıdan ele alan Fuller (2012, s.50), dünyanın bir tarafta dışlayıcı tutuma sahip olanlarla uzlaşmacı insanlar arasında ikiye ayrılabilirliğini belirtir. Bir tarafta; hangi inanca sahip olursa olsun, kendileriyle diğer kişiler arasında sınırlar çizmek isteyen, kendi inançlarının eşsiz, diğerlerinin inandıklarından çok farklı olduğuna, kendi görüşlerinin doğru başkalarınıninkilerinin ise yanlış olduğuna inananların olduğunu, diğer tarafta; inançlar arasında ortak zeminler birbirini kucaklayan ortak özellikler bulmaya çalışanların var olduğunu ve bu ayrıma aynı inanca mensup kişiler arasında bile rastlamanın mümkün olduğunu hatırlatır.

İslam Batı rekabetinde son yıllarda gündeme gelen bir diğer kavramsa "Diyalog"dur. Her ne kadar kısa ömürlü ve çok eleştirilen bir hareket de olsa yine de teoride üç büyük semavi dinin arasındaki çatışmayı sona erdirme ve barışı tesis etme amacından doğmuş ancak her zaman karşımıza çıkan "güç dengesindeki eşitsizlik" burada da "Diyaloğu" engelleyen faktör olmuştur. Başarısızlığın nedenini, diyalog çalışmalarında aktif rol oynamış dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu (2004) şöyle açıklamaktadır: "Bazı batı kiliselerinin dinler arası diyalogu, farklı inanç sahibi insanların birbirini tanıma ve anlama süreci olmaktan ziyade, Hristiyan mesajını insanlara ulaştırma ve uluslararası projelerin aracı olarak görmesi, diyalog çabalarının önünde ciddî bir sorun olarak durmaktadır. Kiliselerin Hristiyan misyonunun

yayılmamasını hedefleyen bu anlayış ve tavrının, samimi diyalog çabalarını sekteye uğrattığı aşikârdır. Bununla birlikte birçok Müslüman, Hristiyan, Yahudi, Budist vb. din mensuplarının gerçek ve samimi anlamda diyalog için uğraş verdikleri de bilinmektedir. Böyle bir diyalogun tesisi, insanlar arasındaki şiddet ve çatışma ortamının önlenmesi için faydalı olacaktır. Birbirini tanıma ve anlama süreciyle birlikte hoşgörü ve anlayışın yaygınlaşması, dünyanın daha güvenli, huzurlu ve yaşanılır olmasını sağlayacaktır ki böylesi bir hedef -yukarıda vurguladığımız gibi- İslâm'ın anlayış ve çabasıyla da örtüşmektedir.”

2.5. Sekülerizm ve Modern Dünya

İslamofobi, yalnızca Hristiyanlara veya diğer dinlere mensup insanlar tarafından beslenmeyip günümüzde, İsevi doktrinlerin yönettiği bir Batı olgusundan ziyade “sekülerizmin” hâkim olduğu Batı medeniyetini üzerinde kök salmıştır. Ceylan'a göre (2011, s.102), bir Müslüman ile bir Hristiyan'ı iki ayrı dinin inananları olarak derinlemesine tetkik etmek, yirmi birinci yüzyıla kadar tutarlı bir metot olarak görünebilir. Ancak, bu dönemde, Hristiyan zihniyetinde yavaş yavaş dramatik bir değişim yaşanır ve geleneksel Hristiyan tipinden uzaklaşılır. Müslümanın faaliyetleri hala din tarafından yönlendirilirken Hristiyan'ın artık faaliyetlerini belirleyen Hristiyanlık dışında bir kaynağı vardır. Bu yeni kaynak Hristiyan'ın dikkatini fiziksel dünyaya yöneltip içinde yaşadığı tabiatı incelemeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu, metafizik karışıklıklarına ve arapsaçına dönmüş teolojik sorunlardan yorgun düşmüş ortaçağ zihniyeti için geçilmesi kaçınılmaz bir dönemdir. Diğer yandan ise eşit derecede yorulmuş Müslüman zihniyeti benzer bir döneme geçememiş ve tarih kitaplarında incelenen sebeplerden başka bir yön izlemiştir. Bütün bu sebeplerden Hristiyan ile Müslüman ve onların birbirlerinin karşılıklı algılayışları modern dönemde farklı bir perspektif alır. Bu ayrımın tarihsel olarak ilk farkına varılışı yirminci yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü sırasında Müslümanlarca olmuştur. Bu, Batı Hristiyan dünyasının üstünlüğünün resmen kabulüdür.

Kirman'a göre (2008, s.292), sekülerleşme ve din ilişkisi, tek faktöre bağlı açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Bir diğer ifadeyle, din ve sekülerleşme arasında ilişki birinin diğerine karşı açık bir üstünlük elde edemeyeceği şekilde son derece girift bir görüntü sergilemektedir. Anlaşılan toplumsal ve bireysel hayat ne tamamen dine yönelerek ne de dini devre dışı bırakarak sürdürülebilmektedir.

Fuller (2012, s.45-47) dinin, insanoğlunun sahip olduğu olağanüstü bir güç olduğunu; yaşamın anlamı, ölüm, savaş, maddiyat, ahlaki davranışlar, toplumsal yaşam, evlilik vb. derin konularla ilgilendiğini hatırlatarak bireyin ruh yapısını, psikolojisini ve davranışlarını

etkilediğini belirtir. Etkisi bireyle sınırlı olmayıp toplumsaldır. Bu nedenle bu olağanüstü gücün dünya devletleri vd. güçler tarafından kendi amaçları için kullanılmaya çalışılması doğaldır. Fuller, din olgusunu yalnızca güç ve çatışmanın nedeni ya da bunlar için bir bahaneye indirgemenin “safılık” olduğunu belirtir. Marksist ve ateist Sovyetler Birliği’nde, Stalin’in tarih, sanat ve bilim gibi çok çeşitli fikri alanda ideolojik sapkınlar gösterenlerin sonlarının KGB zindanlarında kafalarına sıkılan birer kurşun olduğunu hatırlatan Fuller’e göre geleneksellik, tutuculuk ve muhafazakârlık hayatın her alanında vardır ve bu nedenle din suçlanmamalıdır.

Berkes (2003, s.18-19), sıklıkla kullanılan laiklik kelimesi yerine “Sekülerizm” kavramının kullanılmasını daha doğru bulur. Zira etimolojik köken itibariyle Türkçeye “halksallaştırma” olarak çevrilebilen “laiklik” kelimesinden ziyade “çağdaşlaşma” kavramına hem köken hem de anlam bakımından en yakın kelime “secularism”dir. Bu terimde “laicisme”den farklı olarak kilise ya da kilise adamı, kurum ve kuralları, yetkilileri ile onların dünyasal karşıtlarının karşı karşıya gelmesi, birçok ölçüte göre birbirinden iyice ayrılması yerine geleneksel, katılmış kurum ve kurallar karşısında zamanın gereklerine uyan kurum ve kuralları geliştirme sorununun belirdiğini görürüz.

2.6. Avrupa’da Karikatür Krizleri

Avrupa’da İslamofobi; okullarda başörtüsünün yasaklanması, Müslümanların kamu kuruluşlarında, sokakta, işyerinde vb. nefret suçlarına uğraması, mülteci göçü, aşırı sağ partilerin yükselişi vb. konularla gündeme gelmektedir. Hatta kendini modern tapınak şövalyelerinin başı olarak ilan eden bir şizofren, yetmiş masum genci tek tek öldürmüş ve sembolik bir ceza almıştır. Ancak bütün bunlardan öte, İslamofobi kavramı en çok karikatür krizleri ile gündeme gelmiştir. Bu krizlerde hakarete uğrayan da imajı zedelenenler de yapılan katliamlar yüzünden kitlesel bir nefreti üzerine çekenler de yine Müslümanlar olmuştur.

Lean’e göre (2012, s.294-296), Avrupa’daki İslamofobi, Birleşik Devletler’deki veya başka yerlerdeki İslamofobi’ye benzememektedir. Aynı düzeyde etkili olsa da “çeşnisi” farklıdır. Kıtadaki birkaç ülkede İslam ve Müslüman korkusu, ırkçı devlet politikalarının yaygın şekilde kurumlaşmasına yol açmıştır. Müslüman karşıtı duygular toplumun sadece belirli kesimlerini etkileyen bir duygu değildir. O, devlet tarafından desteklenen bir uygulamadır ve amacı Avrupa’ya göçmen nüfusların gelmesiyle şekillenen çok kültürlülük anlatılarını silmeyi ve beyaz Hristiyan Avrupa’nın altın çağını yeniden tesis etmeyi amaçlamaktadır. Buna örnek olarak İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Norveç vd. ülkelerde minare, ezan, cami ve örtü yasaklarını gösterilebilir. Yine manidar bir şekilde aynı gün içerisinde iki ayrı yerde yaptığı katliamlarda masum 77 genci öldüren ve 150 kişiyi yaralayan Norveçli aşırı sağcı Breivik’in

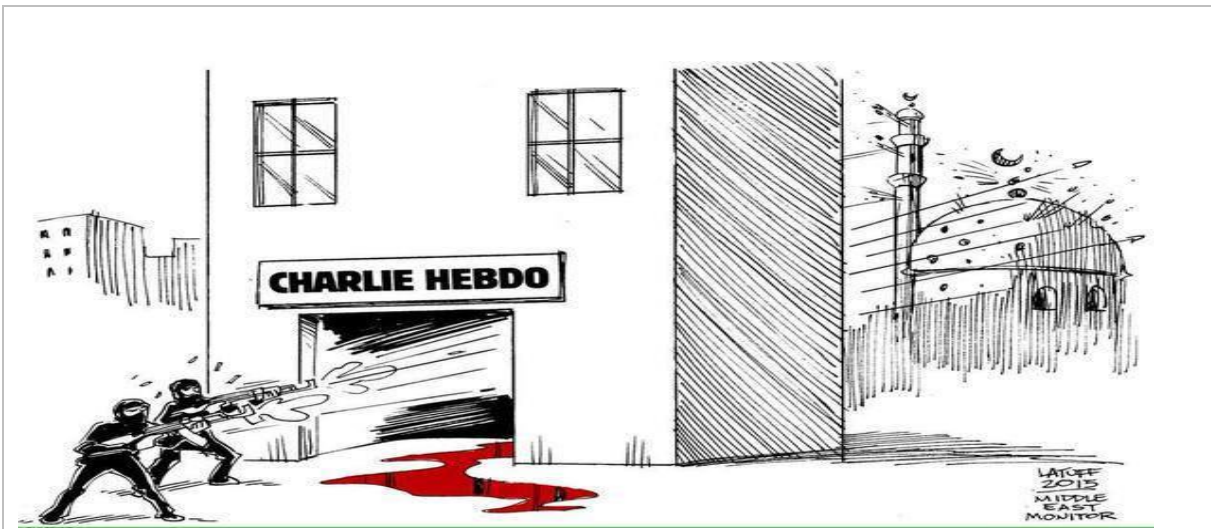
yalnızca 21 yıl hapis cezasına çarptırılması ancak Üniversitede eğitim alması başta olmak üzere birçok talebinin yerine getirilmesi de buna örnek olarak verilebilir.

İslamofobi'nin kavram olarak yaygınlaşması Salman Rüşdi kriziyle başlar. Serdar'a göre (2001, s.231-232) Öteki'nin (İslam'ın) kendine ait evreni, onun kutsal görüşleri tamamen ortadan kaldırılarak postmodern rüzgârın merhametine bırakılmak istenir. Bu hedefe ulaşmak için postmodern kurgu kutsal alana doğru bir miktar daha sıçrama yapmalıdır. Salman Rüşdi'nin Şeytan Ayetleri kitabı işte bu sıçramanın örneklerinden biridir. Oryantalizmin tüm dönüştürülmüş imgelerinin üstünde ve Müslümanlar tarafından suçlanan küfrün ve Hz. Muhammed'in alaya alınmasının altında beş senedir üstünde titizce çalışılmış daha derinlikli bir anlam gizlenmiştir. Hz. Muhammed'in hayatının alaya alınmasıyla birlikte roman, İslam'ı kutsal alanından ve doğasından ayırmayı amaçlamakta, Müslümanı Müslüman yapan kişiliği ondan ayırmaya ve tek kaynağı onların kimliği olan tarihi, sekülerleştirmeye çalışmaktadır. Bu indirgemeci tavrıyla Şeytan Ayetleri, Baudrillard'ın taklidini kurgusal bir formda işlemektedir. Rüşdi, İslam tarihini ve Müslüman kimliğini Batılı okuyucunun zihninde varoluş dışı bırakarak İslam'ı daha çok adam öldürmeye yatkın, avcı bir teoloji ve sekülerizm konumuna yerleştirir.

Salman Rüşdi olayından bir süre sonra 2005 yılında Danimarka'da yayın yapan Jyllands-Posten isimli gazetenin Hz. Muhammed'i tasvir eden farklı karikatür yayınlaması önce Danimarka'da yaşayan Müslümanların daha sonra da olayın duyulmasının ardından tüm dünyada tepkilere neden olmuştur. Gazete bu girişimin sebebinin İslam eleştirileri ve otosansür tartışmalarına katkı sağlamak olduğunu açıklamıştı. Danimarka'da bulunan Müslüman organizasyonları, İslami ülkelere ve Danimarka hükümetine dilekçe göndererek tasvirlere itiraz etti ve gazeteye karşı 2006 yılı Ocak ayında düşecek olan davayı açtılar. Danimarka hükümetinin, Müslüman ülkelerin temsilcileriyle görüşmeyi reddetmesi ve açılmış olan davaya müdahil olmamasından sonra, birkaç Danimarkalı imam 2005'in sonlarına doğru, durum hakkında farkındalık yaratmak için Orta Doğu'yu ziyaret etti. Bu ziyaretin ardından Ortadoğu ülkelerinde başta Danimarka konsoloslukları olmak üzere Avrupalı ülkelere ait çeşitli kurum ve kuruluşlara saldırılar düzenlenmiş boykot kampanyaları başlatılmıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı ve Arap Birliği'nin diplomatik kanallardan Danimarka hükümetini duyarlılığa davet etmesi sonuçsuz kalmış, Danimarka hükümeti konuyu "düşünce ve ifade özgürlüğü" çerçevesinde değerlendirmekte kararlı davranmıştır.

Danimarka'daki karikatür krizinden beş yıl sonra Charlie Hebdo dergisi Charia (Şeriat) Hebdo adında bir karikatür dizisi yayımlamaya başlamış, dergi binasına Molotof kokteyli atılması ve derginin internet sitesinin hacklenmesine rağmen çizimlerin sayısı artmaya devam etmiştir. Özellikle 2011 yılında Hz. Muhammed'i çöldeki sapık bir bedevi olarak anlatan

“Muhammed” filmi ve film hakkında yayımlanan pornografik karikatürler yayımlanmasının ardından dergi Fransa’daki Müslümanlar tarafından mahkemeye verilmiş ancak açılan davayı mahkeme kabul etmemiştir. Daha sonra yaşanan katliam olayı dünyada geniş bir yankı uyandırmış “acaba bu olay Avrupa’nın 11 Eylül’ü olur mu?” sorusunu akıllara getirmiştir. Batı Medyasında olduğu gibi Türk Medyasında da yaşanan bu katliamdan sonra katliamın “ama” denilmeden kınanması gerektiğini ve Müslümanların özür dilemesi gerektiğine yönelik yayınlarda bulundu. Olaydan sonra katliama kınayan karikatürler çizilmiştir. Olaya dünya kamuoyunun ve ülkemizde yayımlanan mizah dergilerinin verdiği tepkilerin kıyaslanması bakımından bu iki karikatür aşağıda sunulmaktadır.

Görsel 2.1. Latuff, 2015

Görsel 2.2. Uykusuz, 2015-3, s.2

Görüldüğü gibi, katliamın Brezilyalı Carlos Latuff gibi Avrupa başta olmak üzere Müslümanlara yönelik şiddeti körükleyebilme ihtimalinin farkında olan ve bunu dile getiren karikatüristler olduğu gibi Türkiye’de Görsel 2.2.’de doğrudan dini değerleri aşağılamak için

bir fırsat gören yaklaşımlar da olmuştur. Bu karikatürün Uykusuz dergisinin gündem sayfasında yer alması da dergi editörünün onayıyla gündem karikatürü olarak belirlenmesi bakımından dikkat çekicidir.

Charlie Hebdo olayının ülkemizdeki yansımalarını; dergideki karikatürleri kınayan ve Batı'nın düşünce özgürlüğü konusunda iki yüzlü olduğunu savunanlar, Olayı düşünce özgürlüğüne saldırı olarak nitelendirenler, İslam dininin teröre müsamaha göstermeyeceğini savunarak “Gerçek İslam Bu Değil” düşüncesini öne sürenler ve “Gerçek İslam'ın tam olarak bu olduğunu”³⁹ savunanlar olarak özetleyebiliriz.

2.7. Batılılaşma ve Türkiye’de İslamofobi

2.7.1. Türkiye’de Batılılaşmanın Kısa Tarihi

Türkiye’de İslamofobi’nin varlığını sorgulayabilmek amacıyla, ülkemizdeki Batılılaşma akımının geçirdiği evreler, “Batılılaşma Hareketinin Doğuşu ve Tarihsel Yolculuğu”, “Laiklik ve Laik Cumhuriyetin Doğuşuyla Değişenler” ve “Modernleşme ve Batılılaşma Sancıları” başlıkları altında incelenmektedir.

2.7.1.1. Batılılaşma Hareketinin Doğuşu ve Tarihsel Yolculuğu

Genellikle Batılılaşmanın başlangıcı olarak Tanzimat Fermanı olarak işaret edilse de aslında bu olay Batı’ya yönelişin bir sonucudur. Ünlü tarihçi Halil İnalcık (2011, s.29), Batı medeniyetine yönelişin miladını 1699 Karlofça Antlaşması’nın imzalanması olarak belirtir.

Batılılaşma akımı, Batı’yı her alanda model almak gerektiğini, din başta olmak üzere geleneksel değerlerin zayıflatılması, toplumsal alandan uzaklaştırılmasını ve özel girişimci bir toplum yaratmayı savunan Tam Batıcılar (Abdullah Cevded’in temsilinde) ile geleneksel değerlerin bir çırpıda atılmamasını, olumlu olan “teknik medeniyet unsurlarının” alınması gerektiğini savunan Kısmi Batıcılar (Celal Nuri’nin temsilinde) olarak ikiye ayrılmaktadır (Efe, 2002, s. 83).

Osmanlı imparatorluğunun gerilemeye başladığı sırada, bu gerilemenin sebebi olarak bürokratlar ve ulema arasında birbirine zıt iki görüş ortaya çıkmıştır. Ulemaya göre gerilemenin sebebi dîndir: Osmanlılar Müslüman olarak görevlerini ihmal etmişler ve bu yüzden, inançlarının güçlü olduğu zamanlardaki hâkimiyet kudretini yitirmişlerdir. Askeri ve bürokratik memur sınıfına göre ise imparatorluk devlet mekanizması bozulduğu için gerilemiş, sorumluluk

³⁹ Bu konudaki benzer yaklaşımlar için Ragıp Duran’ın Güncel Hukuk Dergisi 2015 Şubat sayısında yayımlanan “Basın Özgürlüğü ve Dini Değerlerle Mizah Meselesi” başlıklı makalesi incelenebilir.

gerektiren yerlere ehliyetsizler yerleşmiş; tahsisatlar hakkı olmayanlara dağıtılmış, rüşvetçilik yaygın bir hal almıştır (Mardin, 1998, s.43-44).

Balkanlarda milliyetçi hareketlerin ortaya çıkmasıyla Tanzimatçıların Osmanlılık düşüncesi de büyük ölçüde geçerliliğini yitirmiştir. 1878'den sonra Osmanlı Devleti'nde Müslüman unsurun ağırlık kazanmasıyla devlet politikası olarak “unsurların birliği yerini İslam birliği ilkesi” almıştır. II. Abdülhamid, İslam birliği ilkesini Osmanlı ülkesinde tebaasını birleştirecek bir yöntem olduğuna inanmış bu amaçla hilafet kurumunu güçlendirmeye çalışmış, eğitime büyük önem vermiştir. İslamcılara göre Müslümanlar hem düşünce hem de siyaset ve devlet düzeyinde birlik olmalı bu birliği engelleyici bütün etkenler ortadan kalkmalıydı. Arap milliyetçiliğinin doğuşu ve balkanlarda Türk olmayan Müslümanların Osmanlı devletine karşı çıkmaları İslamcılığın temelindeki İslam birliği düşüncesini zayıflatınca ulusal oluşumları öncelik verilmeye başlamıştır. Milliyetçilik sorunu İslamcılar arasında önemli bir tartışma konusu olmuştur. İslamcı aydınların genel yaklaşımlarına göre Kuran ve sünnet belli bir devlet, hükümet ve yönetim biçimi öngörmemiş, yalnızca genel ilkeler koymuştur. Bu ilkeleri benimseyip uygulayan her yönetim biçimi İslam'a uygundu. İslamcıların en çok vurguladıkları şura (meşveret ilkesi) yöneticilerin yönetim işlerinde halka ya da temsilcilerine danışması zorunluluğunu dile getiriyordu. Bu yaklaşımları sonucu İslamcılar anayasa (kanun-i esasi) ve yasalaşma hareketleriyle Heyet-i Mebusan'ı desteklemişlerdir (AnaBritannica, 2000, s.48).

Osmanlı İmparatorluğu'nda İslam, Batı'yla karşılaşmayı göğüsleyememiş ve bu şiddetli hücumu karşı fark edilebilir ölçüde orijinal, güçlü ve yaşama şansı olan cevaplar üretememiştir. Bu şekliyle bunun İslamiyet'in bir özelliği olmadığını; fakat bunun değişik İslami biçimler arasındaki sosyal siyasi ve ekonomik değişkenlerin bileşiminin bir sonucu olduğunu göstermeye çalıştım. Prangalarla devlete bağlanmış resmi İslam, batı etkisinden doğan problemlere hiçbir orijinal çözüm üretemezdi. Ulema ise cemaatleri eğitmek üzere eğitim görmüştü. Ancak, savunma ve dâhili yönetim gayeleri ile XVII. ve XVIII yüzyıllarda Avrupa'da geliştirilmiş olan modern askeri ve sivil örgütlenme yöntemlerinin kullanımında yapabileceği hiçbir şey yoktu. Öte yandan resmi yönetim ve askeri yapıların dışında faaliyet gösteren mahalli İslamiyet veya tarikatlar da protesto hareketi şeklindeki yer altı faaliyetleri dışında hiçbir zaman aktif olmadılar. Buna ilaveten Osmanlı imparatorluğu, İslamiyet'in kuvvet kazanabileceği İslami “orthopraxy” dışında herhangi bir “merkezi bir değerler sistemine” sahip değildir (Mardin, 1998, s.108).

II. Meşrutiyet Türk siyasi modernleşmesinde dönüm noktası olmuştur. İslamcılar da bu özelliğinden dolayı 1908'de Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesini İslam dünyasının intibah tarihinin başlangıcı olarak göstermişlerdir (Efe, 2002, s.75). Bu dönemde İttihat ve Terakki de

en az sultanların yaptığı kadar İstibdada başvurmuştur. İttihatçılar, döneminde zulüm ve öldürme olayları da artış gösterdi. Aradaki tek fark, idamların yeni anlayışın ruhuna uygun bir şekilde icra edilmesidir (En Nedşe, 2014, s.120).

Mert (2004, s.20), II. Meşrutiyet'in, istikameti giderek belirginleşmekle birlikte, doğrudan İslamiyet'i ve dini karşısına alamadığını derecesi oldukça farklı olmakla birlikte, aynı yaklaşımın Cumhuriyet kurulurken de geçerli olduğunu belirtir. Ona göre din lafı dilden düşülmeden ilan edilen Meşrutiyet ve "...Cumhuriyet idaresi Şeriat-ı İslamiye'ye en uygun olan bir hükümet tarzıdır"²⁴ diyerek kurulan Cumhuriyet idaresinde, dini gerekçelerle ileri sürülen şeyleri savuşturmak kolay olmamış ve bu durum ciddi bir kafa karışıklığına neden olmuştur. Asıl hedeflenenin dinin toplumsal hayatı düzenlemekten çıkması olduğunun baştan açıkça ifade edilememesi, din adına taleplerin dini suiistimal etmek olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. Bunun en önemli nedeni, Batı'da yaşanan dinsel düşünce ve kurumlarla hesaplaşma, mücadele gibi süreçlerin bu toplumda hakkıyla yaşanmaması olsa gerektir. Yine bu durumun sonucu olarak, toplum kendini dinsel terimler ve semboller çerçevesinde ifade etmeye devam etmiştir.

Din ile seküler hayat arasındaki ayrım yalnızca ülkemizde yaşanmamış Avrupalı devletler bir şekilde ilişki içerisinde olan ülkelerde de benzer ayrışmalar yaşanmıştır. Esposito (2002, s.112) Modernleşmenin büyük sonuçlarından birinin hukuk ve eğitim sistemlerinde örneklerine rastlanıldığı üzere yeni elitlerin ortaya çıkışı ve Müslüman halkın giderek ikiye bölünmesi olduğunu belirtmektedir. Her biri kendi müfredatı öğretmenleri ve birimleriyle geleneksel dini okullar ile modern laik okulların yan yana bulunuşu birbirine zıt dünya görüşlerine sahip iki sınıf üretmiştir. Bunlar modern Batılı bir elit azınlık ile geleneksel İslami değerlere sahip bir çoğunluk ve modern eğitim almış yeni elit sınıflardır. Önceleri hep ulemanın sorumluluğunda olmuş hükümet, eğitim ve hukuk alanlarında önemli mevkilere geldiklerinde dini liderlerin iktidar ve otoritelerinin geleneksel temelleri de yıkılmıştır.

2.7.1.2. Laiklik ve Laik Cumhuriyetin Doğuşuyla Değişenler

I. Dünya Savaşı'ndan sonra İslam birliği düşüncesi eski maddi temellerini yitirmiştir. Türkiye'de İslamcı aydınların büyük bölümü halifelige ve İstanbul hükümetine karşı kurtuluş savaşına katıldılar. Cumhuriyet döneminde bazı İslamcıların önemli görevlere gelmesine karşın İslamcılık bir akım olarak sona erdi. Çok partili bir yaşama geçildikten sonra İslam temelinde oluşan siyasal ve yarı siyasal hareketler, kökenlerindeki İslamcı akımdan çok farklı yönlerde gelişti. 20.yy.'ın ikinci yarısında bütün İslam dünyasında yaygınlaşan militan İslam radikalizmi

de bazen İslamcı adıyla anılmakla birlikte modernist İslamcılığa karşı bütünsel bir tepki biçiminde ortaya çıkmıştır (AnaBritannica, 2000, s.49).

Şerif Mardin (1998, s.45-47, s.121 ve s.141) Cumhuriyetin kurucusu Kemalist ideolojinin Osmanlı'da bir öncesi olduğunu hatırlatır. Bu, Osmanlı bürokratinin pragmatizmi ve nisbi laikliğidir. Osmanlı devlet adamlarının, İmparatorluğun kurumsal temellerini güçlendirmek için bir reform politikasına ihtiyaçları olduğunu anlamalarına imkân vermiştir. Atatürk'ü ve onun kuşağını yetiştiren askeri okulların programlarına pozitif bilimleri (fen ilimleri) koyduran da aynı düşüncedir. Daha sonra Atatürk laikleşme modelini eğitimin tümüne yaymış ve pozitif bilimleri Türklerin geliştirmeleri gereken ideal bilgi türü haline getirmiştir. Mardin'e göre Durkheim gibi Atatürk de, modern devletin bir yurttaşlık dini ile desteklenebileceğine inanmaktadır. Burada din ancak ikinci derecede veya marjinal bir role sahiptir; onun rolü, kişisel bir değer olmaktan ibarettir. Türkiye'de vatandaşların bağlılığını sağlamak için yurttaşlık dininin gelişmesini teşvik edecek ve bu dinin dayandığı bireysel sorumluluğu geliştirecek kurumların yaratılmasına ihtiyaç vardı. Atatürk'ün laikleşme siyasetinin, batıdan bir dizi yeni kurumun toptan ithal edilmesinden oluşmuş görülmesinin sebebi budur. Zaten Nizami kanun ile dini kanun arasındaki zaten mevcut bulunan çatlak, Tanzimat döneminde derinleşti. Tanzimat'ın yeni mevzuatı, gerçek niteliği itibariyle laik idi. Mevzuat Bâb-ı Âli bürosunda hazırlanmakta ve idari mali ve eğitim politikalarının yürütülmesine yönelik oldukça spesifik hedefler belirlemekteydi. Tanzimat dönemi (1839-1876) olarak bilinen daha sonraki yıllarda yeni bir idare hukuku ve mantığı, değişim aralıkları içine aşamalı olarak gizlenmiş bir biçimde ortaya çıkmıştır. İdari uygulamanın dayandığı dini temel, bu hukuk ve mantığın dışında kalıyordu. Bu değişim temelini medresede yetişmiş kadıların fonksiyonlarının yeni bir tip ücretli memura aktarılması oluşturuyordu. Bu kadroların eğitilmesi için 1859'da yeni bir okul, "Mülkiye Mektebi" açılmıştır.

Laikliğin aslında çok daha önce eğitim kurumlarında başladığını hatırlatan Mardin (1998, s.53 ve s.97); II. Abdülhamid'in saltanatının sonlarında; idari sistem, saray sistemi ve eğitimin büyük ölçüde laikleştirildiğini söylemektedir. Bu alanda sultan kendi selefinin gayretlerini devam ettirmiştir. Osmanlı devletinin İslami tabiatı, sultanın halife olarak da yetki sahibi olması, padişahın durumunu hala belli ölçüde meşrulaştırmaktadır; fakat Osmanlı siyasi merkezi de değişmiştir. Sultan, imparatorluğu selameti için tavsiye edilen formüller arasında orta bir yol izlemeye karar vermiştir. Tanzimat dönemi devlet adamlarının, devlet teşkilatını rasyonelleştirme ve modernleştirme işlerini devam ettirmiştir. Laik mahkeme ve laik eğitim sisteminin yaygınlaşmasını desteklemiş medreseyi, kendi haline terk etmiştir: Medreseler,

hükümdarlığının sonuna kadar asker kaçakları için bir sığınak hizmeti veren kadro ve mali açıdan yetersiz kurumlar haline gelmişlerdir.

Hilafetin kaldırılması, Batılılaşma tarihimizde bir dönüm noktasıdır. Kara'ya göre (2014, s.55) bu kanun meşruti bir rejimle birlikte hak ve sorumlulukları itibariyle kısmen zayıflayan hilafetle saltanatın birbirinden ayrılmasından sonra da tamamen manevi ve Ankara'ya mahkûm bir kurum haline gelen hilafetin kaldırılmasını aynı zamanda devletin dini kimlikten bütünüyle tecridini ve belki daha da önemlisi yeni Türkiye'nin İslam dünyasıyla merkezi irtibat noktası olan makamın ortadan kaldırılmıştır. Hilafetin kaldırılmasının yanı sıra Tevhid-i Tedrisat kanunuyla da örgün din eğitiminin büyük bir kısmı, yaygın eğitimin ise tamamı ortadan kaldırılmıştır. Papaz okulları eğitim faaliyetlerine devam ederken Diyanet İşleri Başkanlığı'na veya Milli Eğitim Bakanlığı'na din adamı yetiştirecek okul açma yetkisi verilmemiştir. Zaman içerisinde ülkenin birçok yöresinde cenaze defnedecek bir kişi bile bulunamayınca, 1950'li yıllara doğru din adamı yetiştiren okulların açılması gündeme gelmiştir. Ancak Aslında bugün Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne kadar uzanan ve benzerleri Bölüm 4.5.2.2.4.'de ve 4.5.2.2.5.'de sunulan karikatürlerle de gündem olan zorunlu din dersi tartışmalarının kökeninin bu uygulamalara dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Mardin (1998, s.97 ve s.123), hilafetin kaldırılmasıyla, gündelik hayatın en küçük noktasına kadar nüfuz etmekte olan dinin, bu bölgelerle ilişkisi kesilmiş olduğunu belirtir. XIX. yüzyılın geniş çaplı laikleşmesine rağmen, doğum, eğitim, kültür, evlilik, ölüm, mirası hala ulemanın hizmetlerini gerekli kılmakta iken şimdi bütün bunlar sekülerize edilmiştir. Cumhuriyet halk fırkası, ilmiye sınıfını ortadan kaldırmak ve tarikatları yer altına itmek suretiyle Türkiye'de dini gücün iki dayanağını fiilen yıkmıştır. Bununla birlikte devlet arta kalan bütün din görevlilerinin kendisine bağlandığı ve başbakanlığa bağlı bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı kanalıyla yine de dinin denetlenmesinde anahtar bir rol oynamıştır.

XIX. yüzyılda oryantalizmin İslam ve Müslümanlar hakkında söylediği bu düşünce kalıpları "aynıyla" Osmanlı-Türk aydınları tarafından kullanılmaya başlanmış, dine ait bütün bilgiler bu görüş açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Tanzimat'tan bu yana ortaya çıkan yeni aydınlar grubu, din hakkındaki bütün bilgilerini, İslam'ın asıl kaynaklarından öğrenme yerine hurafelerle ve batıl inanışlarla bozulmuş yaşanan dinden ve oryantalistlerin anlatılarından edinmişlerdir. Bu yüzden İslamcılar bu iki kanaldan gelen iddialara Batılı problem tanımlamaları doğrultusunda cevap üretmeye çalışmışlardır" (Efe, 2002, s.67).

Cumhuriyet modernleşmesi, gerek kurucu kadro gerekse kurumlar itibariyle Osmanlı Batılılaşmasının devamıdır. Ancak Osmanlı modernleşmesinin mimarları Müslüman kalarak İslam âleminde de mesul Müslüman bir devlet olduklarının tamamen farkında olarak nasıl modernleşebileceğini öne çıkarırken Cumhuriyet ideolojisi İslam unsurunu devre dışı bırakarak en yumuşak tabirle İslam'ı ve Müslümanlığı paranteze alarak nasıl modernleşme projesini yürütebileceklerinin peşinde oldukları söylenebilir (Kara, 2014, s.24-25).

Göle, Kemalist çağdaşlaşma istemi'nin, Türk modernleşme tarihiyle hem bir süreklilik ilişkisini temsil eden hem de bu tarih içinde çok önemli bir epistemik ve normatif kopuşu ortaya çıkarmış bir söylem olduğunu belirtir. Cumhuriyetin kurucu ideolojisi olarak Kemalizm, modernleşme sürecinin radikalleşmesini modernleşmenin toplumu dönüştürücü total bir proje olarak ele alınmasını ve Batı modernitesine içsel niteliği içinde ulus devlet sanayileşme ve modern laik ulusal kimlik üçgeni üzerinde yükselecek modern bir ulus kurma girişimini simgelemektedir. Bu bağlamda Kemalizm hem Batı modernitesine içsel hem de modernite projesi yoluyla toplumu yukarıdan aşağıya dönüştürmeyi amaçlayan modernitenin global hegemonyasından türemiş bir milliyetçilik söylemidir (Göle, 2011, s.65-66).

Kara (2014, s.17), Kemalist ideolojinin ve aydınlarının aktif ve örgütlü dini hareketlerle veya (moda deyimle) “siyasal İslam” ile mücadele ettiklerini iddia etseler de aslında modernleşme tarihimiz boyunca mücadele edilen ve dönüştürülmek istenilenin hep İslam ve Müslümanlık olduğunu belirtir. Çalışmanın 4. Bölümünde de incelenen karikatürlerde de görüleceği gibi bu dönüşüm, “dini konumlandırma” mantığıyla yapılacak, camilerin sayısı, giyilecek kıyafetler, dinlenen müzik, okunulması gereken kitap vb. her şey bu konumlandırmanın bir parçası olacaktır. Konumlandırma modernleşme, laiklik tanımından vatandaşlık tanımına kadar birçok alanda sert sınırlar çizmiş ve bu sınırlar sert önlemlerle korunmuştur. Toplumsal düzlemde var olan bu muhalefet geleneği kendini 1940 sonrasında göstermiş ve bu süreç Türk modernleşmesinin çizmiş olduğu kamusal alanı yıpratmaya başlamıştır. Ancak bu süreç normal bir düzlemde ilerlememiş ve rejim kendisini 1960'da, 1971'de ve 1980'deki askeri darbe ve muhtıralarla kısa dönemli restorasyonlarla korumuştur. Bu anlamda 28 Şubat süreci, rejimin laikçilik ekseninde restorasyonu olarak işlev görmüştür.

Türkiye'nin kendine özgü laiklik modelinin iki belirgin özelliği bulunmaktadır. Bunlar laikleşme adına-özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında- sosyo kültürel alana müdahale edilmesi ve din ile devlet işlerinin ayrılmasına rağmen Diyanet İşleri Başkanlığı kurumu aracılığıyla da devletin dini kontrol altına almış olmasıdır Ancak bu çelişkili tutumlar sadece Türkiye'ye özgü değildir. Laikliğin “anavatanı” olarak addedilebilecek Fransa'da da çeşitli biçimlerde sorunların bulunduğu görülmektedir (Mertcan, 2008, s.306-307).

Kara'ya göre (2014, s.239), Batılılaşma döneminde esasen ne batıya bir şey verilebilmiş ne batıdan doğru dürüst düşünce ve kurumlar alınabilmiş ne de İslam/Müslümanlar bu yönelişten büyük hamleler gerçekleştirmek veya mevcut siyasi problemleri çözmek manasında kazançlı çıkmıştır. Buna karşılık hayli tahriplerde bulunulmuş, çok şey atılmış, birçok değerden vazgeçilmiş, neticede her yönüyle fakirleşilmiştir. Bu sorunlar “Modernleşme / Batılılaşma Sancıları” başlıklı bölümde kısaca ele alınmaktadır.

2.7.1.3. Modernleşme / Batılılaşma Sancıları

Berkes (1975, s.20-21 ve s.176-184), Batılılaşmanın miladını, devletin ekonomik ve siyasi bakımdan çökme ve dağılmaya başladığının anlaşıldığı XVIII. yüzyılın başı olarak işaret ederek Batı'nın ortaçağ uygarlığından bir yenisine geçişinin “fark edildiği” dönemden bu yana iki yüzyıl geçmesine rağmen modern toplum ve ekonomik düzene geçişin tarihsel bir zorunluluk olduğu yeterince anlaşılamadığını belirtir. XVIII. yüzyıla kadar “frenk” veya “kafir” olarak küçümsenen ve/veya önemsenmeyen, uzak durulan dünyadaki değişim ciddiye alınmazken, değişimin gücü fark edilmeye başlandığı ilk dönemlerde eski düzene dönmeye ve iyileştirilmeye çalışılmış bunda da başarılı olunamayınca “uydulaşma” refleksi geliştirilmiştir. Bu, ulusal kurtuluş savaşı dönemine kadar sırasıyla Fransız, İngiliz ve Alman uyduculuğu şeklinde olmuştur.

Günümüzde de sürmekte olan Batılılaşma / Modernleşme sancılarının en önemli nedenlerinden birisi de Aksoy'un dediği gibi (2005, s.11-12), Cumhuriyet seçkinlerinin kültürel anlamda Osmanlı ile olan bağı koparmaları, dinsel ve etnik olarak tanımlanan öğelerin ve görünürlüklerin gündelik hayatın dışında bırakılması süreciyle yaşanmıştır. Bu sert kopuş, yönetim kadrosu tarafından büyük ölçüde içselleştirilmiş olsa da toplumda bu şekilde kapsamlı bir dönüşüm mümkün olmamıştır. Bu anlamda devlet katında yeni bir hayat tarzı başlamış olsa da toplumsal düzlemde geçmişle bağlantı sürekli var olmuştur. Yeni ve eski olarak adlandırılan bu iki hayat tarzının temel farkı ise sembol ve göstergeler üzerinden olmuştur. İslami kimlik ve riüteller ile birlikte etnik kimlik sürekli olarak kamusal alandan dışlanmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan 1970'lere kadar olan bu süreçte bu toplumsal yapı kendini büyük oranda muhafaza etmiştir. Zaman zaman İslami kültürel kimlik kendini kamusallaştırmış olsa da siyasallaşma bağlamında 1970'lere kadar bu mümkün olmamıştır.

Şerif Mardin (1998, s.30-31), Anadolu'da istilaya karşı örgütlenmenin, birçok yerde din adamları tarafından yürütüldüğünü hatırlatmaktadır. Bu şekilde kendilerini gösteren kişilerin aynı zamanda birinci ve ikinci meclislere temsilci olarak da katılmışlardır. Cumhuriyetin laikliğe doğru attığı adımlarla birlikte bu kimselerin kamu işlerindeki rolü azalmıştır. Bu geri

çekilme ikinci dünya savaşının sonuna kadar sürmüştür. Ancak bu dönemde de Türkiye’de dinin etkisini devam ettiren akımlara rastlanmaktadır. Bundan dolayı dini akımların 1945’ten sonra yeniden canlanmasına “hortlama” demek yanlış olacaktır. Bu ara kesiminde dinin kendini sürdürmesi, üç odak noktasından olmuştur. Bunlardan biri “kültür muhafazakârlığı” (Osmanlıca sözcük olan muhafazakârlık, bu alandaki gelişmeyi “tutuculuktan” daha iyi vurgulamaktadır) ikinci odak noktası tarikatlar; üçüncüsü ise dini modern toplumlarla bağdaştırarak aynı zamanda onu yeniden canlandırmaya çalışan akımlardır.

Cansever, (2011, s.168), Batılılaşma sorununun kaynağının gerçekçi çözümler üretmek yerine putlaştırmak, hazır çözümleri ithal etmek onları mimaride politikada ordunun teşkilatlanmasında uygulamak her ithal edilen çözüme bir yarı güç atfetmek olduğunu söyler. Olaylara bütünlük içerisinde sebep ve sonuçlarıyla bakmak, olayları yalnızca o andaki kuvvetler hiyerarşisiyle değil, dinamik bir zaman sürecinde ele almak, çözüm aramak ve üretmek, çözümleri tatbik ederek ilerlemek başarıya götüren tek yolken putlar ithal etmek Osmanlı Türk toplumunun felaketinin asli kültürel sebebi olmuştur. Türkiye, meselelerine kendi gözüyle baktığı, Osmanlıların Ayasofya’ya baktıkları gibi tarih boyunca kendi çözümlerini üretirken ki tarihi tecrübelerine ve süreç içerisindeki yapısının şartlılarına bütüncül bir şekilde yaklaştığı, kendisi ve insanlık için yeni çözümler üretebildiği takdirde varlığını sürdürebilecektir.

Ceylan (2011, s.105-106), Müslümanın Modern Batı dünyasıyla yaşadığı ilişkilerde kaybeden veya geri kalan taraf olmaması için üstesinden gelmesi gereken iki güçlük olduğu belirtir. Öncelikle, gerçek İslami değerlerinin açık kavramsallaştırmalarına ulaşılmalı ikinci olarak ise batı kültürünün temel değerlerinin birinci el bilgisine ulaşmalıdır. Birinci güçlüğü üstesinden gelirken bütünüyle analiz edilip düzenlenmemiş büyük İslam külliyatı yolunu kesecektir. Öyle ki, asıl olan ve olmayan İslami değerleri birbirine karıştırmaması mümkün olmayacaktır. İkinci sorunu aşmaya çalışırken ise batılı değerleri adil bir biçimde ele almak için ön yargılarını aşamayacaktır. Bu temel sorunlarla boğuştuğundan kendi yolunu göremeyecek ve bu nedenle kendi kültürünün tükendiği korkusunu hissedecektir. Yani aydınlanmış bir Müslüman yalnız batı kültürüne değil kendi kültürüne yabancıdır. Reform ya da inkılap düzeyindeki her girişim batıda modernliğin gerçekleştirdiği mevcut kültürün yeniden değerlendirilmesi gerektirmektedir. Bir Müslümansa bu ödevi yerine getirme başarısını güçlkle gösterebilecektir.

Tarih içerisinde yaşanan Batı/Doğu – Biz/Onlar düalizminin çıkış noktası ve bugün yaşanan problemleri oryantalizmle ilişkilendiren Yavuz (2011, s.113-115), Cumhuriyet Entelijansiyası’nın, 1840larda Cumhuriyet’e taşıdıkları Batılılaşma projesinin bir aydınlanma

projesi olduğunu hatırlatarak, aydınlanma projesinin medeniyet projesiyle aynı şey olduğunu söylemektedir. Ona göre sorun tam da bu noktadadır. Avrupa'nın ya da Batı medeniyetinin aydınlanma ile eşanlamı olduğu düşüncesi, batılılaşma serüvenimizin başarısızlıkla sonuçlanmış olmasının temel nedenidir. Sorun, aydınlanmanın rasyonalite kavramını evrenselleştirmesidir. Aslında bu yanlgı sadece Osmanlı ya da cumhuriyet entelijansiyasına atfedilemez. Fransız, burjuva devrimi insan haklarını nasıl evrenselleştirdi ise aydınlanma da kendi rasyonalitesini (bilme ya da "objektif gerçekliğe" dayalı rasyonalite) evrenselleştirmiştir. Ancak Osmanlı ve Cumhuriyet entelijansiyasının göremediği ya da farkında olamadığı şudur: Avrupa'nın zihin tarihi, sadece aydınlanmadan aydınlanma düşüncesinden ibaret değildir. Başka türlü söylersek Avrupa sadece 18.yy.la sınırlı olan aydınlanma düşüncesine indirgenemez. Avrupa'nın zihin tarihi kendi karşıtı üreten süreçlerin tarihidir. Avrupalılaşma maceramız, Avrupa'nın bir akıl ve rasyonalite olarak kavranmasından öte bir şey değildir. Aydınlanmanın rasyonalitesi kendi dışında kalan bütün öteki rasyonaliteleri olumsuzlar. Dolayısıyla Avrupalılık ve batılılaşma bizim için aydınlanma düşüncesinin temellükü ile eş anlamlı olmuştur. Bizim Avrupalılaşmamamızın temelinde bu yatmaktadır. Avrupayı çok dar, sınırlı bir aydınlanma projesi olarak idrak edişimizden kaynaklanmaktadır. Ceylan, Avrupalılaşma serüveninin bizi getirip bıraktığı yerin Oryantalizm olduğunu belirtir. Ona göre Batılılaşmamış, Batılılaşmadan kalkıp Oryantalizme varmışızdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLETİŞİMİN “ANLAM” VE “ANLAMIN ÜRETİMİ” BOYUTUNA ODAKLANAN YAKLAŞIMLAR

3.1. Medyanın Gücüne Farkı Yaklaşımlar

Mizah dergilerini bir kitle iletişim aracı olarak ele alırken, öncelikli olarak medyanın gücüne ilişkin teorilere değinmek gerekmektedir. Curran, medyanın gücü konusunda farklı görüşleri anlaşmazlık ve tartışma alanının tipini de tanımlayan “yapısalcı yaklaşım”, “ekonomi politik yaklaşım” ve “kültürel çalışmalar” adı altında sınıflandırmaktadır. Yapısalcı yaklaşım, genel olarak medyayı ideolojik bir güç olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımın öncelikli ilgisi, metin-ideoloji ilişkisi üzerinedir. Dilbilim, antropoloji, göstergebilim ve psikanaliz gibi farklı alanlardan beslenmektedir. “Ekonomi-politik yaklaşım” ise, medyanın ideolojik içeriğinden çok ekonomik yapısı üzerinde odaklanır ve kapitalist üretim dinamiklerini sorgulamaktadır. Medyanın mülkiyet yapısını ve ilişkilerini vurgulayarak, yine medyanın ekonomik tabanındaki ideolojik bağımlılığına dikkat çekmektedir. Kültürel çalışmalar ise ekonomi politiğin indirgemeciliğine tepki olarak medyadaki toplumsal rızaya vurgu yapmaktadır (Dursun, 2001).

Berelson ve Steiner’in tanımıyla (diğer birçok tanımla uyumlu olarak) iletişim; bilginin, fikirlerin, duyguların, becerilerin vb.nin “simgeler” kullanılarak iletildiği bir süreçtir (akt. Mutlu, 1997, s.168). Bu süreçte yer alan kodlama ve kod açımı sonradan öğrenilen edimlerdir, doğal değildirler ve medya neyi nasıl kodlayacağımızı, bize öğretir, dünyayı görme biçimimizi tanımlar. Örneğin haber fotoğrafları kimin ve neyin önemli kabul edilmesi gerektiği hakkında işaretler içerir. Bu işareti veren çeşitli göstergeler vardır ve bunların anlamları öğrenilir bilgilerdir (Burton, 1995, s.40). Hall, medyanın zaten mesajların üretilmesi, karmaşık söylemlerde düzenlenmiş göstergelerin üretilmesi için toplumsal, ekonomik ve teknik olarak örgütlenmiş yapılar olduğunu belirtir. Olaylar tek başına bir anlam bildiremez, olayların anlaşılabilir kılınması gerekir. Toplumsal anlaşılabilirlik süreci tam da gerçek olayları (ister gerçeklikten isterse kurmaca olarak alınmış olsun) simgesel biçime tercüme eden pratiklerden oluşur. İşte medya, ‘kodlama’ adı verilen işlemlerle, olayları kendilerine anlam yükleyen göndergesel bir bağlama yerleştirir (1999, s.236). Gerbner’e göre (2005, s.79) ise iletişim zaten mesajlar aracılığıyla toplumsal etkileşimi inşa etmenin bizatihi kendisidir. Mesajlar da bir kültürde paylaşılan bir anlama sahip biçimsel olarak kodlanmış, simgesel veya temsili olaylar olup anlam yaratmak amacıyla üretilirler.

Çalışmada bu göndergesel bağlamı anlayabilmek, medya mesajlarının ve görsellerini okumak ve taşıdıkları anlamların çözümleyebilmek amacıyla en uygun yöntem olarak işaret edilmesi nedeniyle, karikatürlerle inşa edilen “anlam”ı anlayabilmek amacıyla yapılacak niteliksel analizde göstergebilimsel çözümleme yöntemi uygulanacaktır. Anlamları iletme için göstergelerin nasıl kullanılacağına dair açıklamalar sunan göstergebilim, sözlü ve sözsüz gösterge sistemlerinin ve bu sistemlerin anlamın kurulmasında ve yeniden kurulmasındaki rollerini konu alır.

Çalışmamızın birinci ve ikinci bölümünde mizah dergilerindeki ideolojik yapının belirleyici olduğu tarihsel arka planıyla birlikte sunulduğundan, karikatürlerdeki örtük ideolojik yapıyı anlayabilmek için en uygun araştırma yöntemi olarak da göstergebilimsel çözümleme olması nedeniyle çalışmamızın ana kuramsal çerçevesi yapısalcı göstergebilimsel yaklaşım olarak belirlenmiştir.

3.1.1. Yapısalcı Dilbilimsel ve Göstergebilimsel Yaklaşım

Yapısalcılık bireyin eylemlerinin toplumsal yapı tarafından belirlendiğini savunan ve özellikle 1960’lı yıllara damgasını vuran düşünce akımıdır. Fransa kökenli bu akımın tüm dünyada takipçileri olmuştur. Önde gelen yapısalcı düşünürler dilbilimci Saussure ve Jakobson, antropolog Levi-Strauss, Yapısalcı Marksist felsefeci Althusser ve antropolog Sahlins’tir. Dil, söylem ve ideolojinin insanların varoluş ve anlam duygunu inşa ettiğini belirten post yapısalcılığa⁴⁰ geçiş için bir köprü sayılan Barthes, post-yapısalcılığa felsefi açıdan yaklaşan Foucault ve Derrida ile psikiyatri alanında yaklaşan Lacan, bu alandaki önemli teorisyenlerdendir.

Yapısalcılık görünen olay ve olguları anlamak için onların altında yatan yapıya bakmayı önerir. Farklı alanlar üzerinde etkili olan bu yaklaşım, dili ve kültürü yapısal sistemler olarak açıklamaya çalışır. Dilsel süreci bir şifreleme olarak görür ve bu şifrenin çözümü için dilin yapısının anlaşılması gerektiğini savunur. Anlam odaklı çalışmalar içinde “ideoloji” kavramı ayrıca açıklanmalıdır. İdeoloji; düşünceyi çevreleyen, bilgilendiren, yön veren, yönlendiren fikirler ağı ve bu yapının incelenmesi bilimi olarak tanımlanır. İdeoloji, siyasal ya da toplumsal

⁴⁰ Barthes’ın yapısalcılığa getirdiği kuramsal yeniliklerden dolayı zaman içerisinde post-yapısalcılığa doğru bir eğilim gözlenmiştir. Post-yapısalcılık, karşıt bir düşünce okulu olarak kavranmaktan çok yapısalcılığın gelişimi olarak tanımlanabilir. Smith’e göre (2007, s.163-164), tek bir post-yapısalcılık yoktur aksine bu başlık altında gevşek bir biçimde bir araya toplanmış yaklaşımlar çoğulluğu söz konusudur. Post-yapısalcılık yapısalcı araç setini kullanırken bunlara ek kavramlar da üretmiştir. Yapısalcılığın aksine tek doğru ya da tek yanlış kavrayış ya da kesin okuma mümkün değildir. Yapısalcı düşünüş, tarihin bilinebilir ve doğrusal olduğunu savunma eğiliminde iken postyapısalcılar tarihin plan ve düzeninden çok sahip olduğu kaotik doğaya işaret eder. Kültürel ve kurumsal dinamiklerin biçimlenmesinde süresizliğe, kopuşa, olumsuzluğa ve şansa önem verilir.

bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir toplumsal sınıfın davranışlarına yön veren politik, hukuksal, bilimsel, felsefi, dinsel, moral, estetik düşünceler bütünü olarak da ifade edilir (Yüksel, 2013, s.26).

Levi-Strauss'un öncülüğünde kurulan Yapısalcılık; iletişimde göstergebilim, antropoloji, sosyoloji ve edebiyat eleştirisini birleştiren bir analiz biçimi olarak da nitelendirilebilir (Erdoğan ve Alemdar, 2005, s.314). Çağdaş göstergebilimin kurucuları Saussure ve Peirce'dir. Saussure, göstergebilimi toplumda göstergelerin yaşamlarını inceleyen bir dilim dalı olarak tanımlar. Göstergebilimin göstergeleri neyin oluşturduğunu, onları yöneten yasaları gösterdiğini belirterek tüm anlatım sistemlerinin en karmaşığı ve en evrenseli olması bakımından dilbilimi ön plana çıkarır. Peirce ise göstergebilimi tüm düşünce ve bilimsel araştırmaların çerçevesi olarak değerlendirir ve herhangi bir şeyin (matematik, etik, metafizik, yerçekim yasaları, termodinamik, optik, ekonomi, meteoroloji vb.) göstergebilim olmaksızın çalışılmasının olanaksız olduğunu belirtir (Mutlu, 1995, s.142-143).

Saussure'de dil olgusu toplumsal bir yapıya işaret eder. Söz ise bireyin söylediklerinin toplamıdır. Saussure düşüncesinde dilbilimin temel araştırma konusu dilin yapısı; yani langue'dir. Dil üstündeki ortak kodlar toplumsal uzlaşma ile oluşur. Saussure, dilin düşünceleri anlatan bir göstergeler dizgesi olduğunu sıklıkla vurgular. Dil göstergeleri aynı özellikleri sunan öbür toplumsal gösterge dizgeleriyle karşılaştırılabilir. Böylece dilbilim genel bir göstergebilimine bağlanır. Dil, söz kadar somut niteliklidir. Dil göstergeleri özünde zihinseldir ama soyut kavramlar değildir. Toplumun onayladığı ve tümü dili kuran çağrışımlar merkezi beyinde bulunan gerçeklerdir. Üstelik dil göstergeleri adeta elle tutulabilir; yazı bunlara anlaşma ürünü biçimler verebilir (Vardar, 1971, s. 16, 48 ve 61). Saussure'a göre (1985, s.71 ve 73) dil göstergesi nedensizdir. Örneğin kardeş kavramının k-a-r-d-e-ş ses dizisiyle yani göstereniyle hiçbir iç bağıntısı yoktur. Dil göstergesi, bir nesneyle bir adı birleştirmeyen, bir kavramla bir işitme imgesini birleştirir.

Fiske'e göre Saussure'un (1996, s.115), gösterenin paradigmatik ve dizimsel ilişkilerine ilişkin kuramları yalnızca göstergelerin nasıl işlediğini anlamakla sınırlı kalmış, anlamın yazar/okur ve metin arasında bir müzakere süreci olduğuna değinmemiştir. Göstergebilime etkileşimli anlam düşüncesinin çözümlenebileceği sistemli bir modeli kazandıran Barthes olmuştur. Barthes'ın kuramının merkezinde anlamlandırmanın iki düzeyi (düzanlam ve yananlam) düşüncesi yer almaktadır.⁴¹

⁴¹ Bu kavramlara Bölüm 3.2.'de detaylarıyla değinilmektedir.

Saussure'ün dilbiliminden etkilenecek, farklı kültürler arasındaki benzerlikleri dilin yapısı gibi inceleyen ve yapısalcı antropolojiyi kuran ise Levi-Strauss'tur. Levi-Strauss için, "Saussure'ün dilbilim kuramını yemek pişirme, giyim, akrabalık sistemleri ve özellikle de mitler ve masallar gibi tüm kültürel süreçleri içerecek şekilde genişleten yapısalcı antropolog" tanımlaması yapılmaktadır. Levi-Strauss farklı kültürlerin evrensel kanunlarını, Saussure'ün dil-söz ayrımındaki "dil"e benzetir. Çeşitli toplumların dilleri farklı olabilir ancak evrensellik taşıyan ortak gramer ve sentaks kuralları vardır. İşte Levi-Strauss da farklı toplumlardaki farklı kültürlere ait ortaklıkları "yapı" kavramından hareketle incelemiştir. Levi-Strauss'a göre her kültür dil, evlenme yasaları, sanat, bilim, ekonomik ilişkiler ve din gibi simgesel sistemler bütünüdür (Dağtaş, 2013, s.135).

Dilbilim modelinin başka alanlara yayılmasında öncü rol oynayan Lévi-Strauss'un Mitlerle ilgili analizleri oldukça önemlidir. Mit; Türkçe Sözlük'te "Geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi, mitos" (TDK, 2015) olarak tanımlanır. Mit sözcüğü gerçekte doğru olmayan bir hikâye veya anlatı için tercih edilir ve çoğunlukla biryanlılık, doğru olmayan unsur vurgusu barındırır. Mitleri üreten ilkel zihin, doğal ve toplumsal çevrelerin (hayvanlar, bitkiler, manzara özellikleri vb.) etrafında elde edilebilir her ne varsa, bunları az çok tutarlı evrenlerde toplanabilecek işaretler olarak görerek, onlardan sınıflandırma sistemleri, mitolojiler ve ritüeller oluşturur. Levi-Strauss'a göre mitlerin en temel özelliği ikili karşıtlıklardır. Bu karşıtlıklar (eğer sadece olaylar dizisine baksaydık kaçırabileceğimiz) daha derin daha yapısal anlamlar katar (Smith, 2007, s.145). Mitler çok sayıda ve değişik olmalarına karşın evrensel yapılar çevresindeki çeşitlemeler olarak görülebilir. Mitlerin anlamını oluşturan ilişkiler bütününe incelemek, kodlara dönüşen totem sistemlerini de incelemeye imkan sağlar (Mattelart ve Mattelart, 2009, s.71). İktidar ilişkilerine yeterince değinmemekle eleştirilen Lévi-Strauss'dan farklı olarak Barthes (Berger'in deyimiyle bu alanda yeni ufuklar açan Mythologies⁴² adlı kitabında) kapitalist toplumun çıkarlarına denk düşen bir düzen oluşturduğunu belirtir. Mitler daima burjuvadır ve tipik olarak mevcut toplumsal düzeni meşrulaştırmak ya da doğallaştırmak için işlediğini vurgular. Mit, bunu kendi söylemleri, amaçları ve imgeleri içinde yinelenen çeşitli retoriksel figürler aracılığıyla yapar (Smith, 2007, s.145-147 ve 151-152).

Fiske (1996, s.122), mit kavramına bilim üzerinden güzel bir örnek verir. Bilimin başat miti, kendini, doğayı gereksinimlerimize uydurma, güvenliğimizi ve yaşam standartlarımızı iyileştirme, başarımızı ilan etme yeteneği olarak sunar. Bilim nesnel, doğru ve iyi olarak görülür. Ancak karşı mit de oldukça güçlüdür. Bu mit bilimi kötü, bizim doğadan uzaklığımızın

⁴² Dilimize "Çağdaş Söylenler" başlığıyla çevrilmiştir.

onu anlayamayışımızın bir kanıtı olarak görür. Bilim adamları maddi amaçlarının peşinde koşan en bencil, en dar görüşlü insanlardır. Popüler kültürde her iki bilim mitinin de çokça temsil edilmesi oldukça ilginçtir. Fiske burada Gerbner'in araştırmasının bulgularını örnek gösterir. En yalancı, en insafsız, en adaletsiz grubu oluşturduklarını göstermektedir. Gerbner'in Gusfield ve Schwartz ile yaptığı başka bir çalışmada da bilim adamlarının kurgusal imgesi; soğuk, katı, anti-sosyal, dinsiz ve yabancıdır.

Levi-Strauss ilkel mitlerin ortak yapılarıyla ilgilenirken, aynı yıllarda Roland Barthes, "çağdaş mitler" olarak adlandırdığı popüler kültüre ait göstergeleri, yapısalcı bir düşünür olarak incelemiştir. Barthes'a göre çağdaş mitler ideolojiktir, sınıfsaldır ve kapitalist sistemi meşrulaştırıcı olarak işlev görür.

Barthes, insanların kendi etraflarındaki semboller, mitler ve ideolojiler yelpazesini anlamlandırmasını sağlayan etkin süreçleri "okuma" kavramı ile tanımlar. Çoğu zaman kültürün aynı unsurları (örneğin, kitap, televizyon programı vb.) ya da aynı olaylar (siyasi skandal, sporla ilgili çekişme) farklı insanlar tarafından farklı biçimlerde "okunmaktadır" (Smith, 2007, s.155). Barthes (2009, s.185) modern insanın yaşamını okumakla geçirdiğini, örneğin bir otomobilin anlattığı toplumsal statüyü, giysinin onu giyene sunduğu konformizmi ya da eksantriklik derecesini okuduğunu; bütün bunların toplumsal, ideolojik, ahlaksal açıdan bir önem taşıdığı için bu okumaların sistematik bir düşünce çerçevesinde yapılması gerektiğini belirtmektedir. İşte burada göstergebilime ihtiyaç vardır.

Göstergebilimin odaklandığı alan "gösterge", "gösteren" ve "gösterilen" ilişkisiyle oluşan anlamlandırmadır⁴³. Kendi dışında bir şey belirten her öge göstergedir. Göstergenin temel koşulu bir gösteren ile bir gösterileni kapsamasıdır. Göstergeler, doğal ve yapay olarak ikiye ayrılır. Doğal göstergede neden-sonuç ilişkisi görülür. Nedenli yapay göstergelerde "benzerlik" ilkesi geçerlidir. Nedensiz yapay göstergeler ise saymaca dil göstergelerinden oluşur (Vardar, 1971, s.60). Saussure'a göre (1985, s.77) gösteren, belirttiği kavram açısından özgür bir seçim ürünü olmakla birlikte kendisini kullanan dilsel topluluk bakımından özgür değildir, zorunlu olarak benimsenmiştir. Bu konuda topluma görüşü sorulmaz, dilin seçtiği gösteren yerine bir başkası kullanılamaz. Bir gösterge, kendisinden başka bir şeye gönderme yapan, duyularımızla

⁴³ Filizok (2006), *anlamlandırma* terimi yerine *işaretleme* teriminin kullanılmasını önererek şu tavsiyede bulunur: "...TDK'nin 1949'da basılan "Dilbilim Terimleri Sözlüğü"nde, "signification" kelimesi "imleme" kelimesiyle karşılanmıştır. Daha fazla ayrıntıya girmeden özetleyecek olursak, Batı dillerinde anlam kelimesiyle "signification" kelimesi dil biliminde dikkatle birbirinden ayrıldığı ve ayrı kelime köklerine bağlandığı halde Türkçede genellikle aynı kelime köküyle ifade edilmeye çalışılmıştır. 1949'da basılan "Dilbilim Terimleri Sözlüğü"nde teklif edilen "imleme" terimi, "signification"un yapı yönünden en doğru karşılığı olduğu halde, kelimenin kökü (im: işaret) dilimizde canlılığını korumadığı için genel bir kabul görmemiştir. Kanaatimizce "signification" teriminin karşılığı olarak "işaretleme" kelimesinin kullanılması bu karışıklığa son verebilir"

kavrayabileceğimiz fiziksel bir şeydir ve varlığı, kullanıcıların onu bir gösterge olarak kabul etmelerine bağlıdır (Fiske, 1996, s.63). Barthes'a göre (2009, s.186) dünyada sayısız gösterge vardır ama bu göstergelerin hepsi alfabenin harfleriyle, trafik işaretleriyle veya askeri uniformalarla aynı yalınlık içinde olamaz; sonsuz kez daha girift, daha karmaşık olanları vardır ancak (konuştuğumuz dil gibi karmaşık dizgelerden oluşsa bile) çoğu zaman biz onları doğal bilgiler olarak kabul ederiz.

“Gösterge”; “gösteren” ve “gösterilen”den oluşur. “Gösteren” anlatı düzlemini, gösterilen ise içerik düzlemini oluşturur. Gösteren bir nesne iken, gösterilen nesnenin zihinsel tasarımıdır. Göstergelyi kullananın (izleyenin, okuyanın veya izletenin/okutanın) bundan anladığı şeydir. Gösteren ise dolayısıyla gösterilenin özdeksel bir aracıdır. Kesin bir gösterilen yoktur. Gösterilenler her zaman başkaları için gösterenler, gösterenler de kimileri için gösterilen olabilir. Gösterilenler sürekli değişebilirler (Barthes, 2009, s.47-55 ve s.214). Alıcının göstergelye verdiği anlama da anlamlandırma denir. Genellikle diğer göstergeler de amaçlanan anlamın iyice belirtilmesine yardımcı olurlar. Göstergeler tek başlarına bize bir şeyleri güçlü bir şekilde işaret edebilirler. Ancak sonuçta iletideki tamamlanmış anlamı oluşturan ise göstergelerin toplamıdır (Burton, 1995, s.40).

Gündelik dilin masum veya tarafsız olmadığını belirten Derrida'ya göre (1994, s.33-34) göstergebilim; yalnızca incelediği bütün düzenlerden aldığı önemli sayıda varsayımları taşımaz, birbirinden ayrılmaz olan varsayımları da taşır ve çok az dikkat edilmiş olmasına karşın bunlar bir sistem şeklinde birbirlerine düğümlüdürler. Bu nedenle herhangi bir metnin (dilsel olmayan bir metin de olabilir) işleyişi, üretilme anının yanı sıra (ya da üretilme anı yerine bu metnin anlaşılması, gerçekleşmesi, yorumlanması açısından hem alıcısının (gönderilen) oynadığı rol, hem de metnin bu tür katılım biçimlerini nasıl öngördüğü göz önüne alındığında açıklanabilir (Eco, 1991, s.16-17) Zira bir metinde yalnızca metnin yapısal örgüsü değil aynı zamanda onu çevreleyen dış gerçeklik de söz konusudur. Bu nedenle metinler dilbilimsel yöntemle ya da metnin yapısal örgüsüne yönelmeden metni çevreleyen dış gerçekliğin oluşturduğu “toplumsal-ekinsel-siyasal” çerçeve örgüsü içerisinde ele alınmalı ve çözümlenmelidir (İnceoğlu ve Çomak, 2009, s.19).

Dil dışı göstergeler ise en az dil göstergeleri kadar önemlidir. Göstergebilimin amaçlarından birisi de dil dışı dünyayı dilsel etiketlerle belirlemek ve dil dışı dünya ile zorunlu bir ilişki kurmayan göstergelerin anlamları arasındaki ilişkiyi oluşturmaktır (Kıran, 2009, s.4). Barthes (2011, s.180), göstergelerde dil veya dil dışı ayrımı yapmaz. İnkaların kipu veya piktogramlarını örnek vererek resimlerin de birer söz olduğunu hatırlatır ve bir gazete yazısıyla bir fotoğrafın da aynı nitelikte birer “söz” olduklarını belirtir.

Amerikan Göstergebilimin kurucusu sayılan felsefeci ve mantıkçı Peirce'e göre ise bir gösterge, bir dış gerçekliğe ve nesneye göndermede bulunur ve yorumlayıcının zihninde bir etki yaratır. Yorumlayıcı, gösterge ile nesne arasındaki ilişkiyi üreten zihinsel bir süreç yaşar. Örneğin kütüphane göstergesinin, herhangi bir yorumlayıcısı için anlamı, bu göstergenin işaret ettiği nesneye (raflardan ve kitaplardan oluşan mekân) ilişkin deneyiminin bir sonucu olacaktır. Dolayısıyla göstergeye yüklenen anlam, yorumlayıcının deneyimine paralel olarak belli sınırlar içinde değişebilir (Dağtaş, 2013, s.138). Peirce'in Göstergebilim için kullandığı "görüntüsel gösterge, yorumlayıcı ve nesne" terimleri, dil dışı göstergeleri açıklamak açısından önemlidir. Peirce'a göre bir "görüntüsel gösterge", kendinden başka bir şeye –nesneye- göndermede bulunur ve birisi tarafından anlaşılır. Yani kullanıcının –yorumlayıcının- zihninde bir etkiye sahiptir. Bu bir fotoğraf ya da bir harita gibi işaret ettiği nesneye benzerdir. Göstergeye yüklenen anlam ise, kullanıcının deneyimine bağlı olarak belirli sınırlar içerisinde değişebilir. Bu sınırları toplumsal uzlaşımlar belirler; bu sınırlardaki değişimler, kullanıcılar arasındaki toplumsal ve psikolojik farklılıklara izin verir. Peirce bu üzerinde uzlaşılan ve nesnesiyle doğrudan varoluşsal ve neden sonuç ilişkisine bağlı göstergeler için de "belirtisel gösterge" kavramını kullanır. Örneğin duman ateşin, hapşırma refleksi de soğuk algınlığının belirtisel göstergelerinden birisidir (Fiske, 1996, s.65 ve Dağtaş, 2013, s.138-139). Araştırmamıza konu olan karikatürler incelendiğinde, Müslümanları karikatürize ederken kullanılan tespih, takke, sakal, cüppe, çarşaf vb. göstergelerin sıklıkla kullanılması bu göstergeler üzerinde belirli bir uzlaşının bir sonucudur. Ancak bu göstergelerin kullanılış biçimi de anlamı doğrudan etkilemektedir. Biçimbozma ve klişe oluşturulurken sıklıkla kullanılan göstergelerin uygulanışına araştırma bölümünde detaylı olarak değinilmektedir.

Peirce'in değindiği bir diğer gösterge türü ise "Simge"dir. Simgeyle nesnesi arasında hiçbir benzerlik bulunmayıp temsil ettiği şeyle arasında doğal bir ilişki bulunmayan bir sinyaldir (Mutlu, 1995, s.302). Friedman'a göre (1982'den akt. Topuz, 1996, s. 31) karikatürlerdeki anlatı hatta bizzat kendisi de bir simge, bir göstergedir (bir işarettir). Gösterilene belirtileni yansıtır, sembolleştirir. Belirtilensiz karikatür yoktur. Karikatür bir bozma (deformasyon) olduğuna göre bozmanın olabilmesi için önce bir belirtilen gereklidir. Karikatürün başarısı, simge ile belirtilen arası ilişkilere bağlıdır. Bazen simge belirtileni çok iyi nitelendirmekte ve bir sembol olmaktadır Karikatürcüler tüm çağlarda politik kişileri ya da ulusları temsil etmek üzere simgeler yaratmışlardır. İngiltere John Bull ile A.B.D. Sam Amca ile S.S.C.B. bir ayıyla vb. temsil edilmiştir.

Fiske (1996, s.123-124), anlamlandırmanın boyutlarını daha iyi betimleyebilmek için Saussure'un dilbilim geleneğini terk ederek Jakobson'un göstergebilimsel analizlerde kullandığı analitik araçlar olan eğretileme (metafor) ve düzdeğişmece kavramlarını incelemenin yararlı olacağını belirtmektedir. Bilinmeyenlerin anlamının bilinenlerin araçları aracılığıyla ortaya konduğu eğretilemede, benzerlik ve farklılıklar aynı anda kullanılır. Örneğin geminin denizi yarıp geçmesi, bir saban demiri hareketinin bir gemiye uyarlanmasıdır. Eğretileme, imgelerin, özellikleri bilinmeyen ürüne aktarılan bildik kültürel mitlerden yaratıldığı reklamların da bir niteliğidir. Böylelikle Coca Cola'nın eğretilemesi gençlik, Batı'nın uçsuz bucaksız çöllerinde özgürce dolaşan kovboy ise Marlboro sigarasının simgesi haline gelir (Mutlu, 1995, s.106-107). Jakobson şiirin tarzının eğretileme, gerçekçi romanın tarzının ise düzdeğişmece olduğunu savunur. Jakobson'a göre eğretileme, imgesel ya da gerçeküstü etki yaratırken düzdeğişmece gerçeklik etkisi yaratmak üzere kullanılır (Dağtaş, 2013, s.140).

Eğretilemenin nitelikleri bir gerçeklik düzleminden diğerine yer değiştirerek işlerken, aynı düzlemdeki anlamların birbirleriyle ilişkilendirilmesi de eğretileme yoluyla olur. Gerçekliğin temsil edilmesi kaçınılmaz olarak düzdeğişmeceyi gerektirir. Gerçekliğin bir parçasının temsil edilmesi için (özellikle görsel) anlatılarda düzdeğişmece uygulanır. Düzdeğişmeceler doğal bir belirtisel gösterge gibi görünür, dolayısıyla sorgulanmasına gerek olmayan bir gerçek statüsüne sahip olur. Örneğin bir sokak fotoğrafı ait olduğu kenti anlatır. Ancak o sokağın çöplerle dolu olması, cinayet mahalli olması veya ışıl ışıl neşeli insanların yaşadığı bir sokak olması o kentin imgesini değiştirecektir. Dolayısıyla eğretileme doğal belirtisel bir gösterge olmayıp "keyfi bir seçimle" oluşturulur (Fiske, 1996, s.127-128).

Düzdeğişmece kavramı, karikatürlerde inşa edilen anlamı ve nihayetinde Müslümanlarla ilgili mitleri oluştururken başvuracağımız en önemli kavramlardan biri olacaktır. Zira, İslam veya Müslümanlara dair simgelerin kullanıldığı karikatürlerde kullanılan arka fonlar, olayla ilişkili bağlamlar, diyaloglarda kullanılan kelimeler, mizah dergilerinin gündem sayfalarında yer verilen haberler vs. hep seçilmiş eğretilemelerin göstergesidir. Bu eğretilemeleri tespit edebilmek karikatürlerde inşa edilen anlamı, temsil edilen ideolojiyi ve mitleri anlayabilmek için bize yardımcı olacaktır. Çünkü Fiske'e göre (1996, s.129) mitler, düzdeğişmeceli olarak işlerler zira bir gösterge (örneğin sevecen bir İngiliz polisi veya çalışmamızda karşımıza hep çıkan saldırgan Müslümanlar) miti oluşturan kavramlar zincirinin geri kalanını inşa etmemiz için bizi uyarır. Örneğin dumanın ateş olmadığını ya da siyah bulutların fırtına olmadığını farkındayızdır ancak bir grevle ilgili bir film karesinin gerçek grevi yansıtmayı yansıtmadığını bilemeyiz. Gizleme, göstergenin seçimindeki keyfiliğe kadar uzanır. Göstergebilimsel çözümlemenin temel amacı da bu gizlemeyi açığa çıkartmaktır.

Göstergebilim kuramı, iletişimi A'dan B'ye ileti aktaran ve A'nın B'deki etkisini inceleyen kuramların aksine, iletişimi anlamın oluşturulması olarak ele alır. Aynı kodları paylaşan ve aynı gösterge sistemlerini kullanan kişilerin iletiye yüklediği anlamlar aynı veya birbirine yakın olacaktır. Göstergebilimin üç temel alanı bulunmaktadır. Bunlar; “göstergenin kendisi” (gösterge çeşitlerini, bunların çeşitli anlam taşıma yollarını ve göstergeleri kullanan insanlarla ilişkilendirilme biçiminin araştırılması), “göstergelerin düzenlediği kodlar” veya “sistemler” (geliştirilen kodlar veya bu kodların iletilmesi için varolan iletişim kanallarını işletmek için başvuru yolları) “kodlar ve göstergelerin içinde işlediği kültür”dür (kültürün kendi varoluşu ve biçimi de bu kodların ve göstergelerin kullanımına bağlıdır). Göstergeler kendilerinden başka bir şeye gönderme yapan eylemler ya da yapılarıdır. Kodlar ise, göstergelerin düzenlendiği ve göstergelerin birbirleri ile nasıl ilişkilendirilebileceğini belirleyen sistemlerdir. Fiske bu gösterge ve kodların başkalarına aktarıldığını ya da başkaları için hazır hale getirildiğini ileri sürer. Fiske'e göre göstergeleri aktarma ya da alma, bir toplumsal ilişkiler pratiğidir (Fiske, 1996, s.61-62 ve s.110).

Göstergebilimin amacı davranış, tören, mimarlık düzenleri, reklamcılık vb. iletişim anlamıyla kullanılan anlamlı dizgeleri hem kavrayabilecek hem de yorumlayabilecek bir çözümlenme ve yeniden yapılandırma modeli sunmaktır. Göstergebilim, özneyi anlatıdaki eylem alanına katılmasına göre değerlendirir. Bu eylemleri yapan kişiler, anlatı içinde diğer eyleyenlere göre farklı bir eyleyen olarak bulunur. Her zaman en önemli işi özne yapar ve değişik eyleyenlerle ilişkilerine göre farklı biçimlerle tanımlanabilir (Rifat, 1992, s.7).

Anlam, gösterge ve gelenekler aracılığıyla inşa edilir. Bu inşa etme eylemi üreticiler kadar izleyicilerin de gerçekleştirdiği bir şeydir. Anlam, ambalajlanıp izleyiciye sunulan bir paket değildir. Daha çok medya üreticilerinin izleyiciden takip etmesini beklediği çok iyi şekilde düzenlenmiş bir taslağa benzer ama yine de izleyici bu taslaktan başka bir şey meydana getirebilir. İzleyici medyanın sunduklarını depolayan edilgen bir kutu değildir (Burton, 1995, s.43).

Göstergebilimsel çözümlenmenin en başta gelen amaçlarından birisi; anlatıdaki eyleyenleri saptamak, eyleyenler ile eylemler arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır. Nasıl bir okuyucu, okuma edimiyle birlikte kahramanların serüvenini öğrenmeyi sürdürürse, bir çözümleneci de anlatıdaki eyleyenlerin serüvenlerini genel anlatı içinde ortaya koymaya çalışır (Günay, 2002, s.85) Eleştirel göstergebilim, mitleri tarihsel bağlamlarıyla ilişkilendirerek ‘doğal’ gibi görünenin gerçekte ‘kurulmuş’ olduğunu ortaya çıkartır, evrensel bir olgu gibi duran şeyler aslında ideolojik bir fabrikasyonun sonucunda ortaya çıkmaktadır (Kearney, 1989.dan akt.İnal, 2003, s.15).

Fiske'e göre (1996, s.115), Saussure'un, göstergenin paradigmasal ve dizimsel ilişkilerine ilişkin kuramları yalnızca göstergelerin nasıl işlediğini anlamakla sınırlı kalmış, anlamın yazar/okur ve metin arasında bir müzakere süreci olduğuna değinmemiştir. Göstergelime etkileşimli anlam düşüncesinin çözümlenebileceği sistemli bir modeli kazandıran Barthes olmuştur. Barthes'ın kuramının merkezinde anlamlandırmanın iki düzeyi (düzanlam ve yananlam) düşüncesi yer almaktadır. Bu kavramlarla ilgili detaylı bilgi Bölüm 3.2.'de sunulmaktadır.

3.1.2. Ekonomi Politik Yaklaşım

Medyanın toplumdaki rolüne işaret eden bir eleştirel paradigma olarak Ekonomi Politik yaklaşım, medyadaki üretim ilişkilerine, yatay-dikey ve çarpaz tekelleşmeye, medyadaki sahiplik yapısını dikkate almaktadır. Ağırlıklı olarak teknolojik determinizmin eleştirisi, medyanın sermaye sahipliği ve hegemonya konularına odaklanan ekonomi politik yaklaşım, yöntem olarak da Marksizmi kullanır. Ancak Erdoğan ve Alemdar'a göre (2005, s.267), ekonomi politik kavramı yalnızca Marksizme ait olmayıp her siyasal ekonomi incelemesi eleştirel görünse de Marksist bir analiz karakteri taşımayabilir.

Ekonomi politik yaklaşım; genel olarak ulusal ve uluslararası olmak üzere iki alt bölümde de sınıflandırılabilir. Bu alt bölümlerden bir kısmı ulusal siyasal ekonomi konularına eğilir. Kapitalist iletişim sistemini ve etkinliklerini inceler ve iletişim konusunda sosyo-ekonomik yapıya öncelik verir. Bu bağlamda iletişim kurumlarının ekonomik yapısı, pazar ilişkileri, pazarın denetimi, tekelleşme, iletişim ürünlerinin üretimi ve dağıtımındaki ilişkiler, üretim biçiminin yapısı, iletişim alanında çalışanların örgütsel yapı içindeki yerleri, medya kuruluşlarının sahiplik yapısı gibi konularına odaklanır. Bir diğer alt bölüm ise uluslararası ekonomik düzeni temel alan siyasal ekonomi yaklaşımları ise emperyalizm ya da yeni sömürgeciliğin genel iletişim yapısını inceler. Bu alandaki araştırmalar, iletişimle ilgili kurumsal ve teknolojik yapılarla ürünlerin ve ideolojilerin uluslararasıdaki transferi gibi konulara eğilir (Uzun, 2013, s.160).

Eleştirel ekonomi politiğin odaklandığı üç ana kavram bulunmaktadır. Bunlar; kültürel bağımlılık, kültür emperyalizmi, kültür endüstrisidir. Kültürel bağımlılıkta iletişim ağlarının temel bir bölümünü oluşturduğu ticaret ağlarının haritası, dünyanın bu merkezci biçimini, aşamalarını ve birarada var olan değişik üretim biçimleriyle birlikte göstermektedir. ABD'de kültürel bağımlılık sorunu ile ilgilenen Herbert Schiller, savunma endüstrisi ve iletişim endüstrisinin içiçeliğine değinen araştırmalarını temel alarak "kültür emperyalizmini", "bir toplumu modern dünya sisteminin içine sokan süreçlerin tümü" olarak tanımlar.

“Kültür Endüstrisi” ise 1970’li yılların ikinci yarısında Avrupa’da tartışılan bir kavram olmuştur. Miége’nin önderliğindeki bir grup yazar Frankfurt Okulu’nun “kültürel metanın tek ve aynı mantığa uygun olduğu” düşüncesini eleştirerek kültür endüstrisinin kendiliğinden var olmadığını savunurlar. Kültürel üretimin sermaye tarafından kârlılık biçimlerine göre bölünmesi, işin örgütlenmesinde, ürünlerin kendilerinin ve içeriklerinin özelliklerinin belirlenmesinde, değişik kültür endüstrilerinin kurumlaşma biçimlerinde, üretim ve dağıtım şirketlerinin dikey ve yatay yoğunlaşma derecelerinde ya da kullanıcı ya da tüketicilerin ürünleri ve hizmetleri sahiplenme biçiminde açığa çıkmaktadır. Kültür endüstrisinde Smythe’ın “İzleyici Emtiası” modeli dikkat çekmektedir. Smythe, televizyonun hangi bağlamda olursa olsun her şeyden önce “reklamcılara satılabilir izleyiciler üreticisi” olduğunu, çağdaş kapitalizmde izleyicinin iletişim ürünlerinin metalaşmış biçimini oluşturduğunu ileri sürmektedir (Mattelart ve Mattelart, 2009, s.90-98).

İletişimin ekonomi politiği; kitle iletişimiyle ilgili ekonomik ve siyasal biçimlenmeleri, bu biçimlerin ulusal ve uluslararası ekonomik ve siyasal yapılarla olan bağlarını, bu biçimlerin tarihsel arka planını, kitle iletişim araçlarıyla aracılanmış iletişimin üretimi ve üretim ilişkilerini, ilişkilerdeki karşılıklı bağları inceleyerek kitle iletişimini açıklamaya çalışır. Sistemin nasıl çalıştığı ve belirleyici sonuçlarını inceleyerek tarihsel üretim biçimine eğilir. Ekonomi politikte medya incelemelerinin alanı genel toplumsal üretim, devir ve kendine ayırma süreçlerinden hareket ederek medyayı kapsar. Bu tür araştırmalarda öne çıkan isimlere; Smythe (İzleyici Emtiası Modeli), Schiller (Kültür Emperyalizmi), Gulding ve Murdock (medyanın sahiplik yapısı ve bağımlılığı), Chomsky (Propaganda modeli), Wasko (sinema endüstrisi ve finans sektörü), McChesney (internet ve telekomünikasyon üzerindeki devlet kontrolü), Armand ve Michele Mattelart (reklam ve emtialaştırma) örnek verilebilir (Erdoğan ve Alemdar, 2005, s.269-270).

Ekonomi politik yaklaşım, diğer birçok akımı olgu ve olayları tarihsel bağlamından koparıp yalnızca görünene bakarak anlamlandırmaya çalışmakla eleştirerek medyada gözlemlenebilen her olgunun tarihsel bir bağlamının olduğu ve hepsinin ekonomi-politik temelli bir yapının sonucu olduğunu savunur (Wayne, 2009, s.326). Kitle iletişimde liberal paradigma ve metindeki dilsel yapıyla uğraşan yaklaşımlar siyasal ve ekonomik sonuçlarla ve bu sonuçların yarattığı insan durumuyla ilgilenmezken ekonomi politik anılan yaklaşımların tersine medyadaki her üretimin ekonomi-politik bir yapısı olduğunu düşüncesinden hareket eder (Erdoğan ve Alemdar, 2005, s.270-271)

Mizah dergilerinin sahiplik yapıları ve ekonomi politikğine ilişkin bilgiler Bölüm 1.1.1.'de sunulmaktadır. Mizah dergileri, tıpkı diğer ana akım kapitalist kitle iletişim araçları gibi olmayıp çoğunlukla küçük sermayelerle kurulan muhalif yayınlar olması nedeniyle doğrudan ekonomi politik yaklaşım içerisinde ele alınması yeterli olmayacağı gibi çalışmanın odaklandığı ana alanın karikatürlerdeki örtük ideolojik yapılar olması nedeniyle Barthes'ın Yapısalcı Göstergibilimsel Çözümleme yöntemi kullanılacaktır.

3.1.3. Kültürel İncelemeler

Bir diğer eleştirel yaklaşım ise Kültürel Çalışmalar'dır. İngiliz kültürel çalışmalar olarak da adlandırılan ve çağdaş kültürel kuram içindeki hâkim aktörlerden biri olan yaklaşım, popüler kültüre odaklanmakta; kültür, endüstri, demokrasi ve sınıf arasındaki ilişkileri, medya içerikleri, popüler kültür ürünleri ve edebi metinleri incelemektedir. Yaklaşım; Marksizm, Frankfurt Okulu ve Göstergibilim çalışmalarından etkilenecek şekilde şekillenmiştir. Araştırma ilgileri ve kuramsal etkileri bakımından disiplinlerarası bir yapıya sahip olan yaklaşımın temel ilgisi kültürün iktidar ve direnişin işlediği bir alan olarak araştırılmasına yöneliktir. Başlangıçta kültürel incelemeler, medya metinlerinin yapısını çözümlenmek ve bunların tahakküm sistemlerini sürdürmedeki rolünü ortaya koymakla ilgilenmiştir. 1950'lerin sonlarına doğru İngiltere'de edebiyat ve kültür odağından hareket eden daha farklı bir gelenek başlamış, özellikle Hoggart ve Williams'ın işçi sınıfı kültürünü incelemesinden beri radikal bir biçimde değişime uğramıştır. Bu dönem kültürel incelemelerde iki temel yaklaşım biçimi egemen olmuştur. Bunlar, kültürelcilik ve yapısalcılıktır. 1960'lardan sonra ise kültürel çalışmalar, eleştirel ve Marksist niteliğini hemen hemen tümüyle yitirmiş ve liberal-çoğulcu kültürel çalışmalara dönüşmüştür. Egemenliğin kitle iletişim personelinin etkinliklerinden ve tüketicinin yorumlama işlemlerinden geçerek nasıl yeniden üretildiğini göstermek için, üretimin ve alımlamanın ekonomik ve toplumsal koşullarının da çözümlenmesine gereksinim duyulduğu vurgulanır (Smith, 2007, s.208; Erdoğan ve Alemdar, 2005, s.349 ve Uzun, 2013, s.177). Mattelart ve Mattelart (2009, s.82), kültürel çalışmaların beslendiği kaynağın Leavis'in otuzlu yıllarda yayımlanan yazınsal eleştiri incelemeleri olduğunu belirtir. Leavis'in düşüncesine endüstri kapitalizmi ve onun kültürel dışavurumlarının ister halk kültürü isterse seçkin kültür olsun değişik geleneksel kültür biçimleri üzerinde zararlı bir etkisi vardır.

Mutlu (1995, s.234), kültürel çalışmaların kültür araştırmalarını iki düşüncel çıkmazdan kurtardığını belirtir. Bu açmazlardan ilki kültürün toplumun üstünde ve ötesinde olarak kavramsallaştırılmasıdır. Kültürel çalışmalar bunun yerine daha antropolojik bir yaklaşımı benimseyerek gündelik yaşamın pratiklerine ve simgelerine kazınmış bir kültür anlayışına odaklanmıştır. İkincisi ise ortodoks marksist anlayışın kültür veya ideolojiyi ekonominin

belirlenenleri olarak kavramsallaştırılmasıdır. Kültürel çalışmaların bu basit belirlenimcilikten kurtulmasına Althusser ve Gramsci'deki ideoloji kavramlaştırmaları ve eklemleme kuramı dayanak sağlamıştır.

Kültürel çalışmalarda en çok bilinen ve en önemli teorik açılımı gerektiren olgu, kültürel ürünlerin, sosyal pratiklerin hatta kurumların birer metin olarak okunmasıdır. Metin analizi, medyanın ürünlerinin analizinde en önemli metot haline gelmiştir. Edebiyat üzerine yapılan metin analizleri, medya analizlerine kaynaklık etmiştir (Arık, 2011, s.129). Metinler, ideolojinin toplumdaki egemen grupların fikirlerine nasıl işlediği ile ilgilenir. Anlamın üretimi, sembollerin üretimi & tüketimi ile altyapı bağı sorunu ve toplumsal yapının üretimi sorunu, kültürel incelemelerin odaklandığı sorunların başında gelmektedir (Erdoğan ve Alemdar, 2005, s.349-354).

İngiliz kültürel çalışmaların kökenleri geleneksel olarak 1950'lerin sonlarında Hoggart ve Williams'ın çalışmalarına dayanır. Bu çalışmaların teorileri 1970'lerde neo-Marksist Yeni Sol düşünce tarafından tamamlanmıştır. Hoggart ve Williams, 1950'lerin sonlarında kitle iletişimini toplumda egemen ideolojilerin üretimi ve yeniden üretimi işlevini ele alıp incelemişlerdir. Hoggart ilk çalışmalarında kültürün yönlendirici olduğu ve halkın tümüyle edilgenliğini savunan yaklaşıma karşı çıkmış, örnek olarak da çağdaş işçi sınıfının yaşamının yaratıcılığını ve yapay olmayan yönlerini ele almıştır. Williams ise toplumsal etkinliğe önem vermiş ve kültürü “yaşam biçiminin tümü” olarak tanımlamıştır. Williams; kültürün anlamların, değerlerin ve aktivitelerin paylaşıldığı bir “network”tür (şebeke) ve bilinçli olarak oluşturulmasa da ileri bir bilinç olarak toplumda kendiliğinden yeşermektedir (Smith, 2007, s.208 ve Arık, 2011, s.129).

Kültürel çalışmalar ekolünün önde gelen kuramcılarında Hall, Gramsci ve Althusser'den yararlanarak medyadaki ideolojik mesajların çoğunlukla gerçekçiliğin yanlış bir imgesini yaratarak işlediğini savunmaktadır. İdeolojik süreçlerin daha deterministik kalıplarından kendilerini farklılaştırma çabası içinde olan Hall ve diğer kültürel incelemeciler, bütün insanların aynı metni aynı şekilde göremeyeceklerini savunurlar. Bu savın merkezinde görsel iletişim tartışması bağlamında geliştirilmiş olan şifreleme (encoding) ve şifre çözme (decoding)⁴⁴ kavramlarını içeren bir iletişim süreci modeli bulunmaktadır (Smith, 2007, s.214). Bu modelde televizyon programları gerçekliğin yansımaları ya da çarpıtmaları olarak değil kodlanmış anlamlamalar dizisi, özgül estetik, siyasal, teknik ve profesyonel ideolojilerin ürünü olarak anlaşılırlar. Program yapımcıları izleyicileri belli anlamları “yeğleme”ye özendirmek

⁴⁴ Bu kavramlar bazı kaynaklarda da “kodlama / kodaçım” olarak da ifade edilmektedir.

için tüm kodlama beceri, yetenek ve bilgilerini kullanabilirler ama kod açımı edilgin değil, etkin bir süreçtir. Ancak izleyiciler ya da kodaçıcılar etkin olmakla birlikte programı seçtikleri biçimde yorumlama özgürlüğüne sahip değildirler. Hem mesaj hem de kendi ideolojik dünyaları onları sınırlandırmaktadır (Mutlu, 1995, s.220). Hall'in çözümlemesi izleyiciler açısından egemen, karşıt ve tartışmacı olmak üzere üç tip açıklamayı tanımlar. Birincisi; doğal, meşru, kaçınılmaz bir toplumsal düzenin anlayış biçimi gibi görünen hegemonik bakışa uygun düşen tiptir. İkincisi ise iletileri karşıt bir dünya görüşüne göre (örneğin, "ulusal çıkarı", "sınıf çıkarına" çevirerek) yorumlar. Tartışmacı tip ise, kısmen egemen anlamları ve değerleri benimsemekte ancak yaşanan bir durumdan, örneğin ait olunan grupla ilgili çıkarılardan genellikle paylaşılan tanımlamalara karşı çürütücü tezler çıkarmaktadır (Mattelart ve Mattelart, 2009, s.87-88).

Yaklaşımın ilgi odağı 1970'lerde Stuart Hall'un önderliğinde medya metinlerine kaymıştır. Hall, kültür ve iletişimde yapısalcı ve göstergebilim yaklaşımının güçlenmesini sağlamıştır. 1970'lerin sonlarında Althusser, Lacan, Saussure ve Foucault'un fikirleri alınmıştır. 1990'lara gelindiğinde yine Hall'un etkisiyle Birmingham ekolünün dışında medya ve popüler kültüre ağırlık verilmiştir (Erdoğan ve Alemdar, 2005, s.351-352).

Kültürel çalışmalar 1960'dan sonra artan bir şekilde akademik dergilerle, konferanslarla, profesyonel derneklerle ve okullarda lisans ve lisansüstü programlarla uluslararası düzeyde ilgi görmüştür. ABD'de İngiliz kültürel çalışmacıların etkisiyle yaygınlaşmaya başlayan ekol, kısa bir zaman sonra bu gelenekten tamamen koparak kendine özgü bir yaklaşım geliştirmiştir. "Çoğulcu alımlama" kavramı üzerine yoğunlaşmıştır. Erdoğan ve Alemdar (2005, s.351) bu yaklaşımı "kapitalist pazar yapısının eleştirilse bile izleyiciye sunduğu çeşitlilik ve çokluk nedeniyle sağladığı zengin metinsel (tüketim) olanaklarından dolayı kutlamak ve yeniden-meşrulaştırmak"la eleştirilir.

İngiliz kültürel çalışmaların Amerika'dakilerden temel farkı, iletişimi parçası olduğu tarihsel süreçlerle birlikte anlamaya çalışmasıdır. Amerika'daki araştırma geleneği ise daha çok, medya, içerikler ve izleyiciler üzerindeki etkiler konusunda ampirik araştırmalarla yetinmektedir (Uzun, 2013, s.177).

Kültürel incelemelerin temel varsayımları; sosyal gerçeğin iletişim yoluyla inşa edildiği, güç ve egemenlik ilişkilerinin toplumun inşasının bir parçası olduğu ve ekonomik ve siyasal güçlerin anlam çevresinin temel özelliklerini kontrol ederek veya onlar üzerinde kurduğu egemenlik kurarak bu inşayı etkilediği üzerine kuruludur. Kitle iletişimi çoğunlukla egemen kültürel sembolleri ve ilişkileri üretmeyi amaçlar; çünkü kitle medyası toplumdaki diğer

örgütlerle bağıntılıdır ve toplumdaki egemen güçlerin ve ideolojilerin değerlerini iletir. Medyanın alımlanması insanların günlük amaçlı yaşamlarının bir parçasıdır. İnsanlar medya mesajlarını sahip oldukları ideolojik çerçeve ve o anki deneyim ve amaçları bağlamında yorumlarlar (Erdoğan ve Alemdar, 2005, s.353).

3.2. Yapısalcılık ve Post-yapısalcılık Arasındaki Köprü: Barthes'ın Kuram ve Kavramları

Fransız aydın ve felsefeci Roland Barthes, Lévi-Strauss ile beraber 1950'li yılların yapısalcı kültür yaklaşımlarının diğer önemli öncülerinden biri olarak sayılmaktadır. Barthes, kariyerinin daha sonraki aşamasında post-yapısalcı bir bakış açısına çok yaklaşmış olsa da ilk çalışmalarında ağırlıklı olarak Saussure'dan yararlanan bir semiyotik kültür modelini savunmuştur.

Rifat (2013, s.40-42), Barthes'ın "göstergebilimsel serüvenini" onun kendi adlandırmalarına dayanarak, "Hayranlık / Umut", "Bilimsellik", "Metin" ve "Üç Dönemin Kaynaştığı Dönem" olmak üzere dört döneme ayırır. Hayranlık döneminde Barthes, Marx ve Sartre'ın görüşlerinden, Greimas'ın yönlendirmesinden ve Saussure'un dilbilimsel yaklaşımından etkilenmiştir. Göstergebilimsel serüveninin bu aşamasında hem bir göstergebilimci hem de bir mitbilimci olarak göstergeleri ve bu arada çağdaş burjuva mitlerini bilimsel açıklama yorumlama ve aydınlatma umudu edinir. 1950'li yılların sonları ile 1960'lı yılların başlarında Barthes, bu kez doğrudan yapısal dilbilim ve yapısal çözümleme yöntemlerini örnek alarak, araştırma alanını bilimselliğe yöneltmektedir. Bilimsellik dönemi olarak adlandırılabilir bu dönemde Barthes, göstergebilimi bilimsel bir işlemler ve kavramlar bütününe dayandırma amacı güderken özellikle Saussure ile Hjelmslev'in dilbilim modellerini örnek alır. Bu dönemde Barthes, "Göstergebilim İlkeleri"ni, yapısal dilbilimden kaynaklanan dört başlık altında ve ikili karşıtlıklar biçiminde toplar. Metin dönemi olan üçüncü dönemde ise Propp, Derrida, Foucault, Lacan ve Tel Quel dergisi çevresindeki topluluğun etkisinde kalan Barthes, "Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş" adlı çalışmasını yayımlar. Bu dönemde yeni bir kavram olan "Anlatı"yı gündeme getirmiştir. Yapısal çözümlemenin sınırlarını da buna göre yeniden gözden geçirir.

Barthes, insanı kuşatan anlatılar evrenine ilişkin genel bir çözümleyici kuramın ana ilkelerini sunar. Her üç dönemin süzülüp kaynaştığı dönemde ise Barthes, yarı-özyaşamöyküsel, yarı-eleştirel yapıtlar üretmiş, metinlere yönelik çözümlemenin de yine bir metin olması gerektiğini savunmuştur.

Barthes, Saussure'un soyut işaretler sistemi "dil" ile onun belirli bir kullanımı olan "konuşma"nın ayrımı, temsil edilen şey olan "Gösterilen" ile temsil işini yapan şey "Gösteren"⁴⁵, işaretlerin zamanla bir sıra içerisinde uzayan zincirler içinde düzenlenme biçimini ifade eden "Sözdizimi" ile işaret sistemlerinin oluşturduğu "anlam" kavramlarına odaklanması (Smith, 2007, s.148-150) ve çalışmamızda da karikatürlerin göstergebilimsel analizini yaparken sıklıkla kullanılması nedeniyle, Barthes'ın "anlam" üzerinde geliştirdiği en önemli iki kavram olan "düzanlam / yananlam" ile yine görsel içeriklerin anlatı gücünü etkileyen studium / punctum kavramlarına aşağıda değinilmektedir.

3.2.1. Düzanlam ve Yananlam

Anlamlandırmanın birinci düzeyi, göstergenin göstereni ve gösterileni arasındaki ilişkiyi ve göstergenin dışsal gerçeklikteki göndergesiyle ilişkisini betimler. Barthes, bu düzeyi düzanlam olarak adlandırır. Düzanlam, göstergenin ortakduyusal, aşikâr anlamına gönderme yapar (Fiske, 1996, s.116). Yan anlam ise mesajların iletiminde ikincil anlamlandırma düzeyidir. Düzanlam'a tek ve genellikle ideolojik bir gösteren bağlar. Çağdaş toplumlardaki mitlerin işleyişi yananlamsaldır ve Barthes, yananlamın kitle iletişim araçlarının ideolojik anlamları iletmelerinin başlıca yolu olduğunu belirtmektedir. Barthes'a göre işaret sistemleri pek çok tabakaya sahiptir. Düzanlam, bir dilsel birimin (sözcüğün, göstergenin) belirttiği anlamın öznel olmayan, değişmez, söylem dışında çözümlenebilir ögesidir. Örneğin "karanlık" sözcüğü bu özelliklere bağlı kalınarak ve "aydınlık" sözcüğünün karşıtı olarak değerlendirildiğinde "ışık olmama durumu" olarak tanımlanabilir. Bu; "karanlık" sözcüğünün "düzanlamı"dır. Ama aynı sözcük bazı bağlamlarda "üzüntü, sıkıntı, perişanlık" anlamları da taşıyabilir. Bunlar da "karanlık" sözcüğünün kişiden kişiye ve bağlama göre beliren, değişken, öznel nitelikli "yananlam"larıdır. Dolayısıyla düzanlam kavramı, yananlam kavramına karşı bir değer taşır (Rifat, 2013, s.72-73). Düzanlam daha alt-düzen sistemlerini ve az ya da çok işaretlerin gerçek anlamlarını ifade etmektedir. Buna karşılık yananlam bir çeşit üst dil ile ilişkilidir. Yananlam anlamların birincil düzeninden toplanarak biraraya gelme eğilimindedir. Onlar ideolojiktir ve bağlantı kuran bir tema ile "belirtilen mesajın üstünü örtme" eğilimindedir (Mutlu, 1995, s.104 ve s. 355).

Yananlam ise bir dilsel birimin (sözcüğün, göstergenin) öznel öğelerden oluşan ya da bağlamlara göre değişen anlamıdır. Sözelimi "karanlık" sözcüğü yukarıda düzanlam için verilen örnekte olduğu gibi "üzüntü, sıkıntı, perişanlık" anlamları taşıyabilir. Bunlar da kişiye ve bağlama göre değişen anlamlarıdır. Öte yandan bir konuşmacının sözleri belli bir düzanlam

⁴⁵ "Gösterge" ile birlikte bu kavramlara Bölüm 3.1.1.'de detaylarıyla değinilmiştir.

taşırken şivesi ve konuşma biçimi de o kişinin hangi yöreden olduğunu gösterebilir (Rifat, 2013, s.233).⁴⁶ Yananlam göstergenin, kullanıcıların duygularıyla ve kültürel değerleriyle bulunduğu meydana gelen etkileşimi betimlemektedir (Fiske, 1996, s.116).

Barthes (2011, s.185-187), yananlam/düzanlam ilişkisini berberde gördüğü “Paris-Match” adlı derginin kapak fotoğrafını örnek vererek açıklar. Kapak fotoğrafında Fransız ordu üniforması giymiş zenci bir asker, gözlerini dalgalanan Fransız bayrağına dikerek asker selamı vermektedir. Resmin düz anlamı, Fransız üniforması giymiş zenci bir askerin Fransız bayrağına bakarak selam vermesidir. Fotoğraftaki yananlam ise “Fransız imparatorluksallığıdır”. Yani, “Fransa büyük bir imparatorluktur, renkli renksiz tüm oğulları bayrağının altında bağlılıkla hizmet eder, sözde sömürgecilik suçlayıcılarına bu zencinin sözde sömürücülerine hizmet etme çabasından daha iyi bir yanıt olamaz”.

Barthes’a göre (2009, s.85), gelecek yananlam dilbilimindedir çünkü toplum durmaksızın insan dilinin kendine sağladığı birinci dizgeden (düzanlam) ikinci anlam dizgeleri (yananlam) geliştirmektedir. Kendisi de bir dizge olan yananlam; gösterenler, gösterilenler ve bunları birbirine bağlayan bir anlamlamayı kapsar. Yananlam, düzanlamı bildiriye nasıl kaplarsa kaplasın onu tüketmez; her zaman düzanlamdan geriye bir şeyler kaldığı belirtir böyle olmazsa söylem olanaksızlaşır. Barthes’a göre yananlam, kitle iletişim araçlarının ideolojik anlamları iletmelerinin başlıca yoludur. Bir sözcüğe ya da isme eklenen duygusal ya da coşkusal çağrışımlara bağlanan ikincil anlam düzeyini içerir. Yananlam ilk göstergeyi yani düzanlamı göstereni olarak kullanır ve ona bir başka anlam bir başka gösterilen bağlar. Yananlam düzanlamın sabitlenmesi ya da donmasıdır; düzanlama tek ve genellikle ideolojik bir gösterilen bağlamak suretiyle onu yoksullaştırır. Çağdaş toplumlardaki mitlerin işleyişi de yananlamsaldır (Mutlu, 1995, s. 135).

Göstergebilimin bir kültürel anlamlandırma işi olduğunu söyleyen Hall’a göre (1999, s.219), bir göstergenin geniş bir toplumsal anlamlar, ilişkiler ve çağrışımlar alanına gönderme yapmasını sağlayan yananlamsal kodlar; her şeyden önce toplum üyelerinin toplumun kurumlarına, inançlarına, düşüncelerine ve meşrulaştırmalarına dair sahip oldukları toplumsal

⁴⁶ Şivenin yanısıra kişinin sözcükleri kullanım biçimi de kişinin karakteri ve birikimi hakkında da ipuçları sunacaktır. Aslında yananlam Rifat’ın burada verdiği örnekten çok daha karmaşık olmakla birlikte kişiden kişiye de değişmesi her zaman mümkün değildir. Örneğin, çalışmanın araştırma bölümünde olduğu gibi bir haberde ele alınan bir olay karikatürize edilirken, aslında haberdeki öykünün karikatürleştirilmiş bir hali olduğunu (düzanlam seviyesinde) düşünürüz. Ancak haberlerin seçilmesi ve sunulması, karikatürize edilirken kurulan gösteren/gösterilen ilişkisi, habere konu olan kişilerin çizim biçimleri bir ideolojinin yansımasıdır ve aslında anlamın derininde (yananlam seviyesinde) belirli mitleri pekiştirmekte, başat basmakalıp yargıları yeniden inşa etmektedir.

bilgi biçimlerinin, toplumsal pratiklerin ve sorgulanmaksızın kabul edilen bilginin dil ve kültürün ufkuna sokuldukları ve yaygın bir şekilde dağıtıldıkları araçlardır.

Hepsi ayrı birer gösterge olan karikatürler çözümlenirken, her karikatürün yananlamı, bahsi geçen bu önem nedeniyle sorgulanmıştır. Araştırmanın ilk safhasında yapılan içerik analizinde her karikatürdeki yananlam sorgulanmış ve buna göre kategorilendirilmiştir. Araştırma sonucunda sayısal olarak çok daha fazla olduğu tespit edilen olumsuz kategorilerde yer alan her karikatür için de yananlam çözümlemesi ayrı ayrı yapılmıştır.

3.2.2. Studium ve Punctum Kavramları

Düzanlam ve Yananlam kavramlarının yanısıra yine Barthes'ın Studium ve Punctum kavramları da göstergebilim için literatüre yapılmış en önemli katkılardan sayılmaktadır. Buna göre fotoğrafta; genel, ortalama, "özel bir keskinliği olmayan" bir anlatım vardır. Fotoğraf, genel haliyle sevilir veya sevilmez. Bu anlatımı Barthes, "studium" olarak kavramsallaştırır. Ancak bazı fotoğraflar veya bazı fotoğraflardaki bazı unsurlar vardır ki bir ok gibi sahneden yükselerek bazı izleyicileri "deler geçer". Barthes bu anlatıma da Punctum adını verir. Punctum, çoğunlukla bir ayrıntı yani bir nesne parçasıdır. Barthes (1992, s.40-44 ve s.59-61), bu kavramları "Bağcıklı Ayakkabılar"⁴⁷ fotoğrafı üzerinden anlatarak, fotoğrafa bakıldığında anlamlandırılabilen⁴⁸ konformizm, saygınlık, aile yaşamı, beyaz adama özenme vb. unsurlar "studium" iken, fotoğraftaki kız kardeşin düşükçe bağladığı kemer ve bağcıklı ayakkabıları "punctum"dur. Çünkü fotoğrafa bakan kişiyi başka zamanlara götürmüş, içinde bir sempati ve bir şefkat duygusu oluşturmuştur.

Barthes'ın fotoğraflar için tanımladığı studium ve punctum kavramlarını karikatürlerde de kullanmak mümkündür. Her ne kadar karikatürde tamamen karikatürçünün zihninden ve elinden çıkan bir dünyayla karşı karşıya kalsak da (fotoğrafçının nesnelere veya konularına müdahale etmediğini varsayıyoruz) fotoğraftaki gibi izleyiciyi delip geçen bir söz, bir eşya, bir mimik vs. karikatürdeki birincil anlam düzeyinden (düzanlam) çok daha fazla etkiyi sağlayabilir, algıyı değiştirebilir, anlamlandırma sürecini değiştirebilir. Bu nedenle çalışmanın araştırma bölümünde karikatürlerdeki yananlam ve düzanlam analiz edilirken bu kavramlara da yer verilecektir.

⁴⁷ James Van Der Zee: Aile Portresi 1926 (Camera Lucida, 1992, s. 61)

⁴⁸ Studium ve Punctum'un anlamla ilişkisi incelendiğinde, göstergebilimin temel kavramları olan yananlam, düzanlam ve gösteren-gösterilen ilişkisinden oluşan anlamlandırma vb. kavramlardan çok daha ileri düzeyde okuyucunun ilgisini

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİZAH DERGİLERİNDE İSLAMOFOBİ’NİN İZİNİ SÜRMEK

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacı Batılılaşma serüveni boyunca geçmişte ve günümüzde yayımlanan mizah dergilerinde İslamiyet’e ve Müslümanlığa/Müslümanlara bakışı, onlarla ilgili karikatürlerde kullanılan gösterenleri incelemek; düzanlam/yananlam ilişkisinden yola çıkarak ideolojik yapıyı çözümlmek, bu karikatürler aracılığıyla oluşturulan mitleri ve basmakalıp yargıları tespit ederek Türkiye’deki İslamofobi’nin varlığını sorgulamaktır. Bu sonuca ulaşabilmek için detayları Bölüm 4.2.’de sunulan niceliksel ve niteliksel yöntemler bir arada kullanılacaktır. Elde edilen bulgular; Türkiye’nin Batılılaşma Serüveni, İslamofobi, Türkiye’de İslamofobi; Göstergibilim Kuramı ve Eleştirel Kültürel İncelemeler kuramları başta olmak üzere çalışmanın üçüncü bölümünde detayları sunulan kuramsal çerçeve içerisinde tartışılacaktır.

4.2. Araştırmanın Önemi

Araştırmanın önemini üç başlık altında özetlemek mümkündür. Birincisi, din adamlarının veya dindarların sinema filmlerinde ve televizyon yapımlarındaki sunumlarına ilişkin yazılmış çeşitli makaleler olsa da popüler mizah dergilerinde İslam’ın temsiline ilişkin doktora tezi kapsamında bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu çalışmada bu anlamda bir boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır. Bir diğer önemi ise ülkemizdeki karikatürler ile Batı’daki İslamofobik imgelerle kıyaslandığı bir çalışma olması bakımından bir ilktir. Araştırmanın bir diğer önemli yanı ise, mizah dergilerimizdeki İslam’a ilişkin olumsuz temsillerin kökeninin ülkemizdeki bir buçuk asırlık mizah dergilerindeki temsillerle kıyaslanması ve ideolojik artalanının sorgulanmasıdır. Çalışmada elde edilen bulgular, Türkiye’de İslamofobi üzerine daha derin ve geniş kapsamlı tahliller yapabilmek için yeni perspektifler sunacak ve hem tarihsel bir arka planı hem de günümüzdeki mevcut durum üzerine tespitler sunmasıyla daha detaylı araştırmalar için oldukça önemli veriler sağlayacaktır.

4.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Leman, Penguen ve Uykusuz dergilerinin 2014 yılında ve sonrasında üç ay boyunca yayımlanmış tüm karikatürler taranarak mümkün olduğunca fazla sayıda veriye ulaşılması amaçlanmıştır. Böylelikle mizah dergilerindeki temsiller, klişeler, karikatürlerde kullanılan göstergeler aracılığıyla oluşturulan göndergeler, detaylarıyla araştırılabilmiş, olaylara göre

seçilen dergiler yerine birbirini devam eden sayıların incelenmesi dergilerdeki genel yayın politikalarına dair saptamalar yapabilmeyi mümkün kılmıştır. Ancak evren, oldukça geniştir. Bir haftada üretilen karikatür sayısı dikkate alınarak yıllar boyu üretilen karikatür sayısının oldukça fazla olduğu görülecektir. Türkiye gibi siyasi / politik mücadelenin çok yoğun bir biçimde yaşandığı, toplumsal ayrışmanın gitgide derinleştiği ve gündemin sürekli değiştiği bir ülkede bir yıl bile (her ne kadar 26.200 adet karikatür taranmış olsa da) kısa bir süre sayılabilir.

Araştırmada yalnızca karikatürler incelenmiştir. Mizah dergilerinin içerisinde yer alan yazı dizileri, makaleler, fıkralar vb. içerik analizi sınıflandırma yöntemine uygun olmaması ve dahası karikatürlerin düzyazılardan çok daha güçlü, yalın ve okuyucuya farklı pencereler açan bir yapısı olması nedeniyle araştırma dışı bırakılmıştır. Ayrıca, bilindiği gibi karikatürler okuyucu sayısı yüksek ulusal gazetelerde de yayımlanmaktadır. Ancak bu karikatürlerin gazetelerdeki fiziki alan ve gazetenin içeriğinde yer alan diğer unsurların yanında daha sönük kalması ve en önemlisi de araştırmanın odaklandığı kitle iletişim araçları olarak mizah dergilerinin seçilmesi nedeniyle, gazetelerde yayımlanan karikatürler araştırma dışı bırakılmıştır.

Bir diğer kısıt ise arşiv çalışmasında yaşanmıştır. Ülkemizin karikatür hafızasını canlı tutmak için kurulan Karikatür Müzesi'nde iyiniyetli çabalar sonucunda bir arşiv oluşturulmuş ise de ülkemizde yayımlanan mizah dergilerinin sayıca çokluğuna bakıldığında arşivin kapsadığı alan hemen hemen yarısını oluşturmadığı ve arşivlerin düzenli tutulmadığı görülmektedir. Yine müzenin başka bir şehirde bulunması ve arşive dijital ortamda erişim imkânının olmaması ve şehir kütüphanelerinin bu konuda çok zayıf olması geçmişe dönük veri toplama konusunda engeller oluşturmuştur. İyiniyetli çabalarla ve kısıtlı imkanlarla oluşturulan bu müzenin, toplumsal bellek için bu denli öneme sahip bir arşivin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için gerekli akademik ve idari iyileştirmelerin yapılması gerekliliği de bu çalışma yürütülürken varılan sonuçlardan bir tanesidir.

4.4. Araştırmanın Yöntemi

Fiske (1996, s.73), çalışmamızın araştırma sahası olan karikatürleri şöyle tanımlamaktadır: “Karikatürler, basit, doğrudan araçlar aracılığıyla zengin bir enformasyon taşımaya çalışan ileti örnekleridirler ve karmaşık gösterilenler için basit gösterenler kullanırlar” Dolayısıyla göstergebilim, karikatürleri anlamak için en iyi yöntemlerin başında gelmektedir. Çalışmamızda karikatürlerdeki ideolojik yapıyı çözümllemek amacıyla göstergebilimsel çözümlleme yöntemi kullanılacaktır ancak iletişim alanının hem nitel hem de nicel yöntemlere dayalı sağlıklı bir literatürü olmasına rağmen genellikle bu iki teknikten sadece birini

kullanmaya odaklanmanın araştırmanın etkinliğini sınırlaması nedeniyle (Decoster ve Lichtenstein, 2012, s.383-386), çalışmada hem nicel hem de nitel yöntemleri birleştirerek etkileşimli ve çalışmanın analitik dayanıklılığını zenginleştirmek amaçlanmaktadır. Araştırmamızda da karikatürlerin en doğru şekilde analizini yapabilmek ve Decoster ve Lichtenstein'in altını çizdiği avantajlarından ötürü iki farklı nitel (içerik analizi ve göstergebilimsel çözümleme) ve nicel (içerik analizi verilerinin sayısal analizi) yöntem bir arada uygulanacaktır. İçerik analizi ile elde edilen nitel veriler üzerinde sayısal analiz yapılmasının, verilerin güvenilirliğini artırması, yanlılığı azaltması (adaletli bir analiz yapılabilmesi), tema veya kategoriler arasında karşılaştırma yapabilme imkânı sağlaması, elde edilen verilerin daha geniş örneklem üzerinde sınanmasına olanak sağlaması gibi avantajları vardır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.242-243). İçerik çözümlemesinin niceliksel olması araştırmanın sayısal verilere dönüştürülebilmesi ve dolayısıyla araştırmanın sonuçlarının özetlenmesine ve değerlendirme aşamasında yorumlama ve çözümlemede yardımcı istatistiksel araçlar sağlamaktadır (Akdenizli, 2012, s.136). Ancak medya metinlerinin yapılanmış bütününün analizini yapabilmek amacıyla Göstergebilimden yararlanmak gerekmektedir. İçerik analizi görünen içerik üzerine odaklanmakta, bunun tek ve belirlenmiş anlam olduğu önermeyi aramaktadır. Göstergebilim incelemeleri ise medya metinlerinin (texts) söylemine hâkim olan ilkeler sistemine odaklanmaktadır (Parsa ve Parsa, 2012, s.2). İçerik analizi iletişim amacıyla üretilen ve kullanılan işaretlerin biçimsel görünümünü değil içeriğin bizatihi kendisini araştırmaktadır (Früh, 2001, s.119-132'den.akt. Gökçe, 2006, s.17). İşaretlerle oluşan anlam ve ideoloji ise ancak göstergebilimle anlaşılabilir. Klasik göstergebilimde metinde yazarın ne söylemek istediği, metnin yazarın amaçlarından bağımsız olarak ne söylediği sorunsalı vardır. Eco'ya göre (1991, s. 23-24) bunun yanında metnin söylediğini metnin kendi bağlamsal tutarlılığına ve gönderdiği anlamlama dizgelerine başvurarak ve alıcının metinde ne bulduğu alıcının kendi anlamlama dizgelerine ve/veya arzularına itkilerine isteklerine başvurarak araştırılmalıdır.

Bölüm 3.1.1 ve yukarıda anılan nedenlerden ötürü, araştırmada daha kesin sonuçlar ve daha detaylı bulgular elde edebilmek amacıyla yüzyıllık mizah birikiminde ortaya çıkan İslam ve Müslüman klişesini tanımlayabilmek ve Türkiye'de İslamofobi'nin var olup olmadığını varsa bunun mizah dergilerindeki yansımalarının nasıl olduğunu anlayabilmek amacıyla niceliksel (kodlanan verilerin frekans dağılımına ilişkin sayısal analiz) ve niteliksel (içerik analizi ve göstergebilimsel çözümleme) yöntemler birarada kullanılmıştır. Niteliksel yöntemlerde de yukarıda bahsedilen gerekçeler nedeniyle hem içerik analizi hem de göstergebilimsel çözümleme yöntemi kullanılarak her iki yöntemin gücü birleştirilmiştir. Öncelikle 1910'dan bugüne yayımlanan mizah dergileri rastgele örneklem tespitiyle taranmış, bu dergilerdeki

karikatürlere içerik analizi yapılarak, içerisinde İslamiyet, Müslümanlık ve Müslümanların konu edildiği karikatürler arşivlenmiş, bu karikatürler olumlu ve olumsuz olarak sınıflandırılmıştır. Daha sonra, 2014 yılında yayımlanan tüm *Leman*, *Penguen* ve *Uykusuz* dergileri tam sayı örneklem seçimi dikkate alınarak oluşturulan kategoriler çerçevesinde taranmıştır. Daha sonra kategorilere ayrılan karikatürlerin inşa ettiği “anlam”ı anlayabilmek amacıyla göstergebilimsel çözümleme yapılmıştır. İçeriklerine göre kategorilendirilen karikatürlerin; kategorilere göre dağılım, genel dağılım, olumlu ve olumsuz niteliğe sahip olma ve gündemde yer alan karikatürlerin kategorilere dağılımının niceliksel olarak analizi yapılmış ayrıca niteliksel olarak da göstergebilimsel çözümleme yapılmıştır. Bu çözümleme en olumsuz karikatür olan “A-Saldırganlık” kategorisindeki (bkz. Bölüm 4.5.2.2.1.) her karikatür için (41 adet karikatür) ayrı ayrı göstergebilimsel çözümleme yapılmıştır. Diğer kategorilere giren tüm karikatürler dergilere göre ayrı tablolarla sunulmuş ve her kategori için genel bir göstergebilimsel çözümleme yapılmıştır. Karikatürler konu edindikleri olay/olgu bağlamında, gösteren-gösterilen ve gösterge parametrelerine göre değerlendirilmiş ve göstergelerle oluşturulan arketip veya klişeye göre mikro ölçekte değerlendirilmiştir. Göstergebilimsel çözümlerinin kuramsal çerçevesi Çalışmanın Üçüncü Bölümünde sunulmaktadır.

4.4.1. İçerik Analizi ve Oluşturulan Kategoriler

İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği bir tekniktir (Büyüköztürk, vd. 2008, s.253). İçerik analizinde neyin ne olduğu, neyin önemli olduğu, neyin doğru olduğu ve neyin başka neyle bağlantılı olduğuna ilişkin temsil dinamikleri, konuların seçimi ve sıklığını, bir öncelik düzenine göre konuların nasıl düzenlendiği, konuların bir normla ilişkili olarak ve o bağlamda nasıl değerlendirildiği veya yargılandığı, mesaj sistemlerinin kitlesel üretimini yöneten etkileri, ilişkileri, karar alma süreçleri sorgulanabilir (Gerbner, 2005, s.95-96).

Fiske’ göre (1996, s.176) içerik analizi; iletilerin açık, aşikâr içeriğinin nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bir açıklamasını yapabilmek amacıyla kullanılmaktadır. Anlamlandırmanın düzanlamsal düzeyini çözümler. En iyi verim geniş ölçekli çalışmalarla elde edilir. Bu nedenle çalışmamızda düzanlam ve yananlam unsurlarını çözümleyebilmek için öncelikle içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizinde dikkat edilen unsur, karikatürlerde herhangi bir İslami simgenin olup olmamasıdır. Bunlar “takke, tespih, cüppe, başörtüsü, peçe vb. giyim aksesuarları, ibadet mekânları veya ibadet ritüelleri, içerisinde herhangi bir dini anlam geçen sözcüklerdir (inşallah, maaşallah, vb. günlük dilde kullanılan sözcüklerin dışında bir sure, ayet veya İslam inancına ait bir kelime). Bu simgelerden herhangi birini barındıran karikatürler içerik analizine dâhil edilmiştir. Bu seçilen karikatürler daha sonra kategorilere ayrılmıştır.

İçerik analizinin ilk ve en önemli aşaması kategori sisteminin oluşturulmasıdır. Berelson'a göre (1952, s.47.'den akt. Gökçe, 2006, s.57) kategoriler net ve açık bir şekilde formüle edilip soruna ve içeriğe iyi bir şekilde uyarıldığı takdirde araştırmalar üretken olurlar. Strauss ve Corbin (1990'dan akt. Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.229) içerik analizinde üç tür kodlama biçimi tanımlar. Bunlar; "daha önceden belirlenmiş kavramlara göre yapılan kodlama, verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılan kodlama ve genel bir çerçeve içinde yapılan kodlama"dır. Bu kodlama (kategorilendirme) işlemi içerik analizinin omurgasını oluşturur. Berelson'a göre kategorilendirme işlemi içerik analizinin temel taşıdır.

Çalışmada yapılan içerik analizinde karikatürlerin kodlanması işlemi bu sıralamaya göre yapılmıştır. Öncelikle belirli kategoriler oluşturulmuş ancak dergilerde bu kategorilerin dışında da kalan ve çalışmanın amacı için önem taşıyan karikatürler tespit edildikçe kategorilerin başlıklarında ve sayılarında değişiklik yapılmıştır.

Karikatürlerin kategorilere ayrılarak incelenmesi niceliksel açıdan sağlıklı bulgular elde edilmesini sağlamış ayrıca göstergebilimsel çözümleme sonuçlarının ilgili kuramlar perspektifinde derinlemesine analiz edilebilmesine olanak vermiştir. Kategoriler oluşturulurken, içerik analizi kapsamında kategorilendirme yapılırken göz önünde bulundurulması gereken "iç tutarlılık" (kategoriye dâhil olan tüm verilerin anlamlı bir bütün oluşturabilmesi), "dış tutarlılık" (kategorilerin tümünün araştırma için anlamlı bir bütün oluşturabilmesi) ilkelerine uygun olmasına dikkat edilmiştir⁴⁹. Oluşturulan kategoriler şunlardır:

- A. Saldırganlık: Müslüman kimlikli kişilerin zararlı, saldırgan, rahatsız edici, sapık, sahtekâr, pornografik, terörist, istismarcı vb. tasvir edildiği veya doğrudan İslam dininin kötülendiği karikatürler
- B. Çirkinlik: Müslüman kimlikli kişilerin cahil, korkak, sempatik olmayan, çirkin tasvir edildiği karikatürler
- C. Alay: Müslümanlar ve Müslümanların İslami ritüellerini tiye alarak aşağılayan ve ötekileştiren karikatürler
- D. Dine mâl etme: Doğrudan İslam diniyle ilgili olmadığı halde herhangi bir olumsuz olayı veya tepki çeken kişiliği bir şekilde İslam dini ile ilişkilendiren, dini unsurlarını vurgulayan veya olumsuzlayan karikatürler

⁴⁹ İlkelerle ilgili detaylı açıklama için Bkz. Yıldırım, A. ve Şimşek, H., 2011, s.237

- E. Eleştiri: İslami kimlikli belli bir mezhebin, cemaatin, din adamının, kanaat önderinin veya bir anlayışın veya Ak Parti'nin dinle ilişkili herhangi bir faaliyetinin eleştirildiği ancak İslami konular veya Müslümanlarla ilgili olumsuz genellemelerin yapılmadığı karikatürler. Bu kategoriler hangilerinin ağırlıkta olduğunu sınıflandırabilmek amacıyla üçe ayrılmıştır; E1 (Ak Parti'nin dini konular üzerinden eleştirileri) E2 (DAEŞ vb. terör örgütlerinin ele alındığı ancak İslamın/Müslümanların değil yalnızca DAEŞ'in kötülendiği karikatürler) E3 (Fethullah Gülen cemaati ve Ak Parti arasındaki siyasi mücadelelerinin ele alındığı karikatürler) E4 (diğer konularla ilgili eleştirel karikatürler)
- F. Olumlu: Müslümanların ya da İslami konuların olumlu veya sempatik gösterildiği karikatürler

İçerik analizi kapsamında oluşturulan kategoriler olan A (saldırganlık), B (çirkinlik), C (alay), D (dine mâl etme) karikatürleri “doğrudan olumsuz”, E (eleştiri) “dolaylı olumsuz” (E1: Dini unsurların yer aldığı ancak dinin kötülenmediği Ak Parti eleştirileri; E2: Dini unsurların yer aldığı ancak Müslümanlara genelleme yapılmayan DAEŞ⁵⁰ eleştirileri; E3:Fethullah Gülen Cemaati ve Ak Parti mücadelesini ele alan karikatürler ve bunların dışında bir takım dini kişiliklerin veya anlayışın eleştirildiği karikatürlerden oluşmaktadır. Bu karikatürler doğrudan olumsuz görünmemekle birlikte dolaylı olarak dini unsurların olumsuz konularla gündeme geldiği ve bu kategorilerdeki karikatürlerin sıklıkla gündem sayfalarında yer aldığı -detaylı bilgi için bkz. 2.5.1.2- dikkate alındığında dolaylı olarak olumsuz anlam taşımaktadır. E1-2-3-4 konularına girip diğer kategorilerdeki unsurların baskın olduğu karikatürler diğer kategorilere dâhil edilmiştir (örneğin Fethullah Gülen cemaati mensuplarının nur yüzlü oluşundan bahsedildiği ve çizimlerinin de güzel olduğu karikatür -bkz. Görsel 4.340- olumlu kategoriye dâhil edilmiştir. DAEŞ militanının abdest hakkında söylediği sözler, İslami ritüellerle doğrudan bağ kurularak yapıldığı için, diğer DAEŞ karikatürlerinin dâhil edildiği E2 karikatürlerinden farklı olarak A- Saldırgan kategorisine eklenmiştir).

Bilindiği gibi eleştiri mizahın en önemli işlevlerinden birisidir. Mizahı belki de tarih boyunca bunca vazgeçilmez kılan şey, doğrudan yapılamayacak eleştirilerin gülmece unsuru kullanılarak yapılabilmesine imkân sağlamasıdır. Çalışmada kategoriler oluşturulurken, eleştiri karikatürlerinin içeriğine göre bir ayırım yapılmasına özen gösterilmiştir. Zira siyasal çizgisinde İslami referanslar kullanan Ak Parti hükümetinin veya milletvekillerinin yaptığı uygulamalar, açıklamalar, dini söylem kullanan terör örgütleri, medyatik olmuş din adamlarının söylemleri vs. eleştirilirken eleştirilen her konunun tüm dindarlara yönelik bir genelleme yapıлып

⁵⁰ DAEŞ terör örgütünün, örgüt isminin kısaltması konusunda izlediği politika: <http://www.milliyet.com.tr/isd-e-daes-demenin-cezasi-/dunya/detay/2013432/default.htm>

yapılmadığına özellikle dikkat edilmiştir. Aslında dinle ilgisi olmayan herhangi bir uygulama, açıklama, davranış, olayda eleştirilen şahıs veya grupların kendilerine mi yoksa dini unsurlar ön plana çıkarılarak doğrudan dine karşı yapıp yapılmadığı incelenmiştir. Bu tespitin yapılabilmesi için, eleştirilerin yalnızca eleştirilen şahsa veya gruplara yönelik olanları (dolaylı olumsuz) E-Eleştiri kategorisinde, eleştirilen şahıs veya grupların nezdinde İslam dini veya Müslümanlara yönelik olanları ise (doğrudan olumsuz) D-Dine Mâl Etme kategorisi altında toplanmıştır. Örneğin Görsel 4.235 ve 4.236'daki karikatürlerde Fatıha suresi ön plana çıkartılmıştır. Örneğin CHP veya başka bir partinin iktidarında yaşanan veya yaşanabilecek bir iş kazasında çizilebilecek bir karikatürde muhtemelen daha farklı bir karikatür çizilecektir. Ancak Ak Parti hükümeti olması sebebiyle eleştirilerde dini vurgu da ön plana çıkarılabilmektedir. Bu tür karikatürler D-Dine Mâl Etme kategorisi altında sınıflandırılmıştır. Eleştirilerde dine karşı herhangi bir olumsuz içeriğin bulunmadığı, dini unsurların ön plana çıkarılmadığı karikatürler ise E-Eleştiri kategorisi altında sınıflandırılmıştır.

Bazı karikatürlerde birden fazla kategori kapsamında değerlendirilebilecek karikatürlerle karşılaşmış ancak sayısal analizde net oranları tespit edebilmek amacıyla karikatürdeki anlamın hangi kategoride baskın hale geldiyse o kategori altına dâhil edilmiştir. Bazı karikatürlerde ise aslında ne olumlu ne de olumsuz unsur barından bir unsur yokmuş gibi görünse de derinlemesine bir çözümleme yapıldığında veya karikatürün içinde yer aldığı bağlamda değerlendirildiğinde taşıdığı ideolojik unsur tespit edilebilmektedir. Bu nedenle “nötr/objektif bir karikatür olamaz” düşüncesinden hareketle “Nötr” başlığı altında bir kategori oluşturulmamıştır.

2014 yılında yayımlanmış karikatürler üzerinde yapılan içerik analizi sonucunda yukarıdaki kategoriler çerçevesinde kodlanan karikatürlerin frekans dağılımları aşağıdaki parametrelere göre analiz edilmiştir: 1- Kategorilendirilen karikatür sayısının toplam taranan karikatür sayısına oranı 2- Karikatürlerin kategorilere göre dağılımı 2- Karikatürlerin Olumlu/Olumsuz/Nötr dağılımı 3- Gündem sayfalarında yer alan karikatürlerin kategorilere göre dağılımı 4- Dergi bazında kategorilerin dağılımı 5- Kategorilerin dergilere göre dağılımı

4.4.2. Göstergibilimsel Çözümleme

Göstergibilimsel araştırmanın amacı her türlü yapısal etkinliğin, gözlemlenen konuların bir taslağını yaratmaya yönelik tasarısına uygun olarak dil dışındaki anlamlama dizgelerinin işleyişini belirleyip ortaya koymaktır (Barthes, 2009, s.88). Çalışmanın amacına uygun olarak karikatürlerde inşa edilen “anlam”ı çözümleyebilmek, oluşturulan mitleri, düzdeğişmeceleri tespit edebilmek ve aktarılan ideolojiyi anlamlandırabilmek amacıyla Üçüncü Bölümde

detayları verilen Göstergebilim Kuramı çerçevesinde incelenen karikatürler; gösteren-gösterilen ve yananlam-düzanlam ilişkisi bağlamında incelenerek yüklenen anlam bakımından karikatürlerin neyi gösterdiği, nasıl gösterdiği ve temsil ettiği hangi klişenin göstergesi olduğu sorularının cevapları aranmıştır. Karikatürlerde Göstergebilimsel çözümlemede sırasıyla karikatürün olay bağlamı, gösterenler, gösterilen(ler) ve karikatürün, ‘ne’yin göstergesi olduğu incelenmiş daha sonra karikatürdeki düzanlam ve yananlam sorgulanmıştır. Bu analizi yapabilmek için karikatürdeki anlatının inşa edildiği veya beslendiği olaylar/olgular hakkında (örneğin yasaklanması için imza kampanyası başlatılan Tango festivali, ‘Kabataş’ olayı, ‘Yandaş Leman’ özel sayısı vs.) da araştırılmış ve Bağlam başlığı altında karikatürün ilişkili olduğu haber/olay/olgu ile ilgili bilgi verilmiş ve detaylı bilgiler için ilgili haber vb. linkleri dipnot olarak sunulmuştur. Zira karikatürün anlattığı haberi, olayı vb. hakkında bilgi sahibi olmadan karikatürde neyin gösterildiğini anlamak mümkün olmayacaktır. Ardından karikatürçünün süzgecinden anlatılan olayın hangi gösterenlerle anlatıldığı ve olayı temel alan karikatürde gösterilenin ne olduğu ve karikatürün neyin göstergesine dönüştüğü sorularına da cevap aranacaktır. Bu işlem Barthes’ın düzanlam ve yananlam kavramları çerçevesinde yapılacaktır.⁵¹ Özetle, göstergebilimsel çözümleme sırasıyla; gösterge, bağlam, gösteren(ler), gösterilen(ler), (varsa)eğretileme ve düzdeğişmece ile yananlam başlıkları altında yapılacaktır.

Barthes’a göre (2011, s.184), göstergebilimci yazı ile resmi aynı biçimde ele alabilir. Burada gözönünde bulundurulması gereken her ikisinin de birer gösterge olduğudur. Her ikisi de aynı anlatım işlevine sahiptir ve her ikisi de birer nesne-dil oluşturur. Bu nedenle araştırmada Barthes’ın dil ve dil dışı göstergeleri birleştirmesinin izinden gidilerek, karikatürlerde kullanılan metin ve görsel unsurlar bir arada incelenmiştir. Bölüm 1.2.3.’de de belirtildiği gibi önceleri yalnızca altyazıyla çizilen karikatürler bir dönem yazısız yayımlanmaya başlanmış daha sonra Gırgır ekolüyle birlikte konuşma balonları ile birlikte yayımlanmıştır. Bu teknik, sözlü kültürün de karikatürde etkin bir biçimde kullanılmasını sağlamış ve karikatürü daha da somutlaştırmış ve karikatüre teatral bir boyut getirmiştir. Ancak karikatürde anlamı oluşturan ne sadece diyaloglar ne de çizimlerdir. İkisi bir bütün oluşturduğunda anlam daha da derin ve etkinleşmektedir. Bu nedenle araştırmada yapılan göstergebilimsel çözümlemede hem dil göstergeleri hem de dil dışı göstergeler ve bu göstergelerle gösterilenler, düz ve yan anlamlarıyla birlikte incelenmiştir.

⁵¹ Düzanlam ve yananlam kavramları ile ilgili detaylı bilgiler Bölüm 3.2.1’de sunulmaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen karikatürlerde göstergebilimsel çözümleme yapılırken elde edilen bulgularda düzanlam ve yananlam tartışılırken, gösterileni ve inşa edilen anlam çözümlenirken Van Dijk'ın Söylem, İma ve İdeoloji kavramları dikkate alınmıştır. Van Dijk'a göre (2013, s.4-5), söylemin önemli bir özelliği hem yerel hem de küresel olarak tutarlı olmasıdır. Bir metnin, ardarda gelen cümleler arasındaki anlamsal ilişkilerin yanısıra genel bir semantik bütünlüğü bulunur. Bizim sezinleyerek tema ya da konu olarak bildiğimiz kavramlar bu küresel tutarlılığı tanımlar. Konular kavramsal olarak metni özetler ve onun en önemli bilgilerini belirtir. Van Dijk'ın önemle vurguladığı bir diğer kavram ise "ima"dır. Haber metinlerinde genellikle metne dair bilgiler çoğunlukla açıkça ifade edilmemekte, tersine ima edilmektedir. Kelimeler, cümleler ve diğer metinsel ifadeler, arka plan bilgisine dayanılarak çıkarımda bulunulabilecek içerikleri ya da iddiaları, ima yoluyla ortaya koyabilir. Bu özelliği ile söylem ve iletişim önemli ideolojik boyutlara sahiptir. "Söylenmeyen"in analizi, kimi zaman metinde bilfiil ifade edilen üzerine çalışmaktan daha açıklayıcı olabilir.

Göstergebilimsel çözümleme sonrasında öne çıkan hususlar, içerik analizinde elde edilen sayısal verilerle birlikte ilgili kuramlar çerçevesinde Sonuç bölümünde tartışılmıştır.

4.4.3. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

4.4.3.1. Araştırma Kapsamında İncelenen Dergilere Ait Sayısal Bilgiler

Araştırma kapsamında incelenen dergilere ait sayısal bilgiler 2014 öncesi, 2014 yılı ve 2014 sonrası olmak üzere üç başlık altında sunulmaktadır.

4.4.3.1.1. 2014 Öncesi Dönemlerde İncelenen Mizah Dergileri ve Sayıları

Geçmiş yıllara ait karikatürlerin incelenmesi için İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Karikatürcüler Derneği tarafından kurulan Karikatür Müzesi'nde bir çalışma yürütülmüş ve 1910-2010 yıllarına ait toplam 21 derginin 159 sayısında yayımlanan yaklaşık 11.000 karikatür taranmıştır. Taranan dergi isimleri, sayıları ve yıllarına ilişkin bilgiler Tablo 4.1.'de sunulmuştur.

Tablo 4.1. 1910-2001 Arası Taranan Dergiler ve Sayıları

<i>Derginin Adı</i>	<i>Yıllar ve Sayılar</i>
Djem	Teşrinevvel 1910
Karagöz	Hicri 1329 (1911)-1330 (1912)
Papağan	Hicri 1341; Şaban (Mart 1923) ve Teşrinevvel (Mayıs 1923)
Akbaba	Hicri 1339: 28 (Mart 1921), 29 (Mart 1921) - 1341: 33 (Nisan 1923), 34 (Nisan 1923) 35 (Mayıs 1923) 1958:307,311,313,314,318,323,325,326,327,328, 340,341,344 1960: 443,448 - 1964: Cilt6
Mizah	1946:11 - 1947:43,44,49,54 - 1949:142,143,150,153
Guguk	1947:8,9,10
Aydede	1949 Ocak
Dolmuş	1956: 60,61,62,63,64,65,66,67,68,69,70,71,72,73,74
Taş	1958:1-12. Sayılar
Gırgır	1972: 5. Sayı
Çarşaf	1976: 9,12,13,14
Çağdaş Mizah	1976: 1-20. Sayılar
Mikrop	1978 - 1
Hıbr	1989:1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21,22, 23,24,25,26,27,28,29,30,31,32,33,34,35
Deli	1993:78,86,87,90,91,94,97,98,99,100,101,102,103,104,105,106 ,107,108,109,112,113
Cumhuriyet Gazetesi	12 Aralık 1993, , 6 Mart 2000, 14 Mart 2006, 3 Mayıs 2006
Turhan Selçuk Seçkileri	
İzmir	Temmuz 1996-Şubat 1998 arası (8 dergi)
Diyojen	1998: 2,3,4,5,6,9,10
Musibet	2000:7 - 2001:15
Cumhuriyet Kültür	Gazete Eki 6 Mayıs 2003
Toplam	20 Dergi 159 sayı yaklaşık 11.000 karikatür

4.4.3.1.2. 2014 Yılına Ait İncelenen Mizah Dergileri ve Sayıları

Çalışma kapsamında Lemman, Penguen ve Uykusuz dergilerinin 2014 yılında yayımlanan tüm sayıları ile Uykusuz Yaz Eki ve 2013 Yıllığı taranmıştır. 2015 yılında Charlie Hebdo saldırısını konu alan 2015 yılının 2. ve 3. Sayıları ve Lemman Charlie Hebdo özel sayısı ile Lemman ve Penguen'in Gezi özel sayıları da taranmış, çalışmada ele alınan konularla ilgili olanlar da çalışmaya dâhil edilmiş ve ayrıca incelenmiştir. Bu nedenle kategorilere dâhil edilmemiştir. Bir çerçeveye sınırlandırılmış her karikatür bir adet olarak sayılmıştır. Genel olarak bir kategoriye giren çizgi öykü formatındaki karikatürlerin tamamı o kategoriye dâhil edilmiştir.

Taranan toplam dergi sayısı, dergilerdeki ortalama karikatür sayılarından yola çıkarak hesaplanan tahmini toplam karikatür sayısı ve içerik analizine göre kategorilendirilen karikatür sayılarına ilişkin bilgiler Tablo 4.2.'de sunulmaktadır.

Tablo 4.2. 2014 Yılına Ait Taranan Dergi ve Yaklaşık Karikatür Sayıları

Derginin Adı	Leman	Penguen	Uykusuz
Dergi Sayısı Adedi	54	52	56
Taranan Yaklaşık Karikatür Sayısı	6.700	6.800	12.100
TOPLAM	25.600		
Kategorilendirilen Karikatür Sayısı ve Toplam Karikatür Sayısına oranı (A-F)	227 - %3,4	106- %1,6	114-%0,9
447			

Çalışma kapsamında 2014 yılına ait toplam yaklaşık 26.400 karikatür taranmıştır. Tablo 4.2.'de de görüldüğü gibi karikatür sayılarında dergiler arasında önemli oranda farklılık vardır. Bu durum, karikatürlerin boyutlarının ve sayılarının üç dergide de farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Eşit sayfa sayısına rağmen (16 sayfa), Lemman dergisinin bir sayısında yayımlanan ortalama karikatür sayısı **128.4'tür**. Bu sayı Penguen'de **129.9**, Uykusuz dergisinde **220.1**'dir⁵². Uykusuz dergisinde diğer dergilere göre karikatür adedi daha fazla, çizgi öyküler daha çok ve karikatürlerin boyutları daha küçüktür.

⁵² Ortalama karikatür sayısı beşer adet dergide yayımlanan karikatür sayılarının aritmetik ortalamaları alınarak hesaplanmıştır.

4.5. Araştırmada Elde Edilen Bulgular

Bölüm 4.2.'de de belirtildiği gibi araştırmada öncelikle içerik analizi ve sonrasında sayısal analiz, ardından da göstergebilimsel çözümleme yapılmıştır. İçerik analizi bulguları; kategorilendirilen karikatür sayılarının toplam yaklaşık taranan karikatür sayısına oranı, karikatürlerin yayımlandıkları sayfaya göre oranları, tüm dergiler bazında kategorilere dağılım, kategorilerin dergilere dağılımı parametreleri altında analiz edilmiştir. Göstergebilimsel çözümlenmeye ilişkin tüm bulgular ise Bölüm 4.5.'de sunulmaktadır.

4.5.1. İçerik Analizi Bulguları

4.5.1.1. Analiz Edilen Karikatür Sayılarının Yaklaşık Karikatür Sayısına Oranları

Taranan 25.600 karikatür içerisinde Bölüm 4.4.1.'de belirtilen kategoriler kapsamına giren toplam 443 karikatür tespit edilmiştir. Bu rakam, tahmini toplam karikatür sayısının % 1,7'dir. Bu rakam oldukça az gibi görünse de karikatürlerin yayımlandıkları sayfalara göre dağılımları incelendiğinde dergilerin gündemini yoğunlukla bu kategorilere, özellikle de olumsuz olan D ve görece olumsuz olan E kategorilerine giren karikatürlerin işgal ettiği görülmektedir.

4.5.1.2. Karikatürlerin Yayımlandıkları Sayfalara Göre Dağılımı

Mizah dergilerinin gündem sayfaları kapak, iç kapak, 3. sayfa ve son sayfa/arka kapaktır. Bu sayfalarda yer alan karikatürler gündem, bu sayfaların dışında yayımlanana diğer karikatürler ise diğer olarak sınıflandırıldığında aşağıdaki dağılım elde edilmektedir.

Tablo 4.3. Karikatürlerin Yayımlandıkları Sayfalara Göre Dağılımı

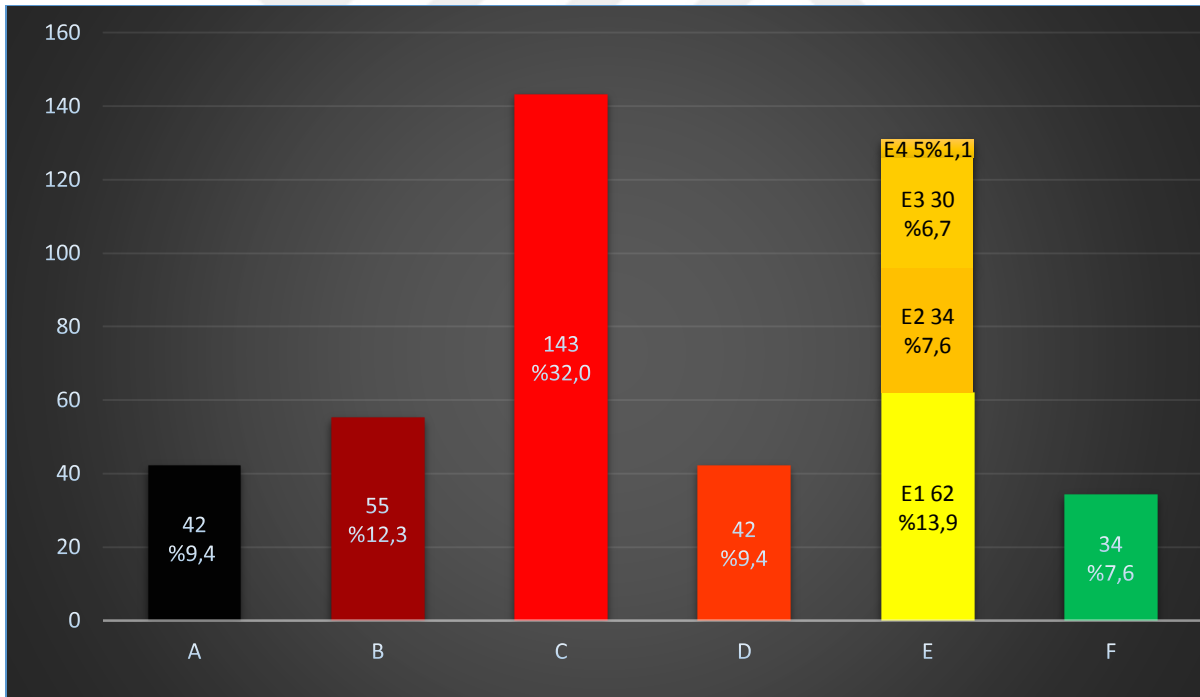
Kategori	Gündem Sayfası	Diğer Sayfalar	Gündem Karikatürünün Toplam Karikatüre Oranı (%)
A	6	36	16,66
B	9	46	16,36
C	6	137	04,19
D	25	18	59,52
E	94	36	72,30
F	2	32	05,88
Toplam	142	305	31,76

Tablodan da anlaşılacağı üzere saldırganlık, alay, çirkinlik vd. kategorilere giren karikatürler, genellikle gündem dışı sayfalarda yayımlanmış olsalar da özellikle Dine Mal Etme ve Eleştiri kategorisindeki karikatürlerin yoğun olarak gündem sayfalarında yer aldığı

gözlenmiştir.⁵³ Bu verilerden, mizah dergilerinde İslam ve Müslümanlığa dair karikatürlerin toplam karikatür sayısına göre az sayıda yayımlandığı ancak en önemli sayfalarda okuyucuya sunulduğu ve bunların büyük bir çoğunluğunun ise (D: Dine mal etme kategorisi ve E: Eleştiri kategorisi gibi) olumsuz olduğu anlaşılmaktadır. Bu tabloda dikkat çeken bir diğer husus ise olumlu karikatürlerin çok az bir kısmının derginin gündem sayfalarında yer almış olmasıdır. Kaldı ki bu karikatürlerin çok büyük bir kısmı Bölüm 4.5.2.2.6’da detayları görülebileceği gibi aslında tamamen bir olumlamanın olmadığı, biraz alay içerikli ancak Müslümanların veya Müslümanlara dair bir takım imgelerin sempatik görüldüğü karikatürlerdir. Özetle, mizah dergilerinin gündeminde İslam’a ve Müslümanlara dair imgelerin sıklıkla olumsuz bir biçimde sunulduğu anlaşılmıştır. Gündem sayfalarında yer alan ortalama karikatür sayısı da dikkate alındığında, bunun çok büyük bir oranının özellikle D ve E karikatürlerinden oluştuğu görülebilir.

4.5.1.3. Kategorilerin Mizah Dergilerine Dağılımı

4.5.1.3.1. Tüm Dergiler Bazında Kategorilerin Dağılımı

Şekil 4.1. Karikatürlerin Tüm Dergiler Bazında Kategorilere Dağılımı

Şekil 4.1.’deki veriler, Bölüm 4.2.’de belirtilen olumlu ve olumsuz sınıflandırılmasına göre ayrıştırıldığında aşağıdaki bulgular elde edilmektedir.

⁵³ Dine Mâl Etme karikatürlerinde dizi karikatürler nedeniyle oran düşük görünmektedir. Dizi karikatürler tek bir karikatür olarak sayılırsa, gündem sayfalarında yer verilen D kategorilerinin oranı daha yüksek olacaktır.

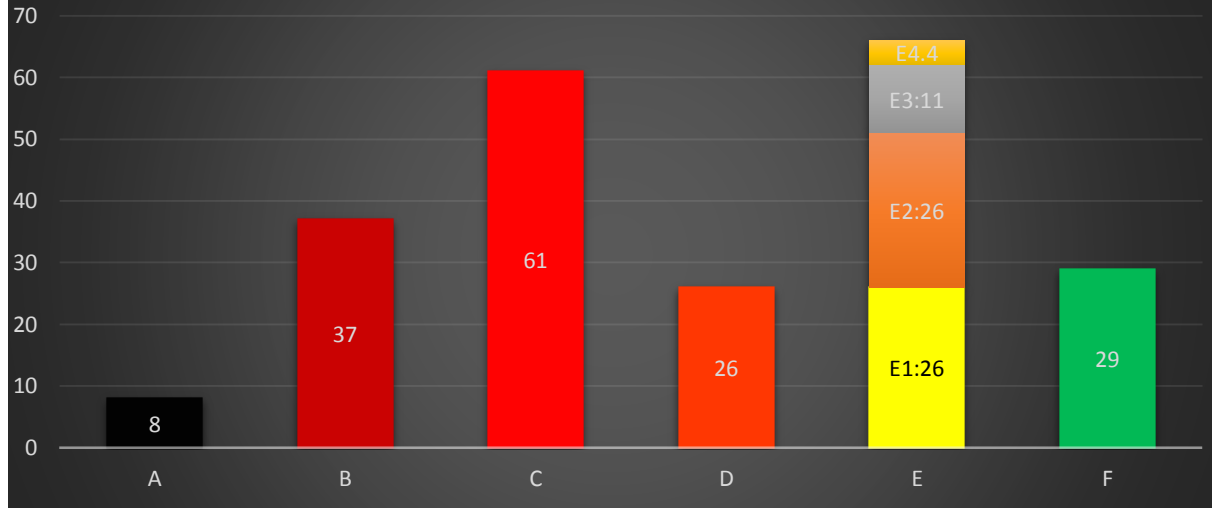
Tablo 4.4. Karikatürlerin Kategorilere Göre Sınıflandırılması			
	<i>Doğrudan Olumsuz</i>	<i>Dolaylı Olumsuz</i>	<i>Olumlu</i>
<i>Kategoriler</i>	A, B, C, D	E	F
Yüzdelik Dağılım	63,0	29,4	7,6
Toplam	100		

Görüldüğü gibi mizah dergilerinde bir yıl boyunca yayımlanan yaklaşık 25.600 karikatür içerisinde yalnızca 443 karikatürde (%1,7) İslami simge bulunmaktadır. Bunların da çok büyük bir çoğunluğu (%91,9); İslam dininin kötü, Müslümanların saldırgan veya terörist (A) ya da çirkin ve sevimsiz olduğu (B), ibadetlerin alaya alındığı (C), İslami cemaatlerin veya hükümetin icraatlarının İslam dini üzerinden eleştirildiği (D) karikatürlerdir. Bunların dışında yine hükümetin, başbakan ya da cumhurbaşkanının veya İslami söylemi kullanan cemaat ya da örgütlerin dinle ilişkilendirilmeden eleştirildiği ancak bu eleştirilerin sürekli gündemde tutulduğu (E) karikatürlerdir. Buna karşılık karikatürlerin yalnızca %8,1'inde İslami simge veya ibadetler olumlu olarak karikatürize edilmiş veya Müslümanlar diğer karikatürlere göre daha sempatik görünmektedir. Olumlu kategoride yer alan karikatürlerdeki sunular da genellikle dergilerin kendi karakterlerinin yaptığı ibadetlerden ya da komiklik unsuru taşıyan fakat olumsuz olmayıp sempatik görünen karakter ya da olaylardan oluşmaktadır. Ayrıca Lemana dergisinde çok sayıda olan bu olumlu kategorilerde yer alan karikatürlerin önemli bir kısmı da Fethullah Gülen ve cemaatine ilişkin olumlu karikatürlerden oluşmaktadır. Böylelikle Lemana dergisinin, Ak Parti ve Fethullah Gülen cemaati arasındaki siyasi çekişmede takındığı tavır, İslami içerik bulunduran karikatürlerin içeriğini etkilemiştir.

Doğrudan olumsuz kategoriye giren her karikatür için gösterebilimsel çözümleme yapılacak, dolaylı olumsuz ve olumlu kategorideki karikatürler de tablolar halinde sunularak bu karikatürler için genel bir gösterebilimsel çözümleme yapılacaktır.

4.5.1.3.2 Leman Dergisi

Leman dergisinde, içerik analizine dahil edilen karikatür sayısı 228'dir. Kategorilere dağılımı aşağıdaki gibidir.

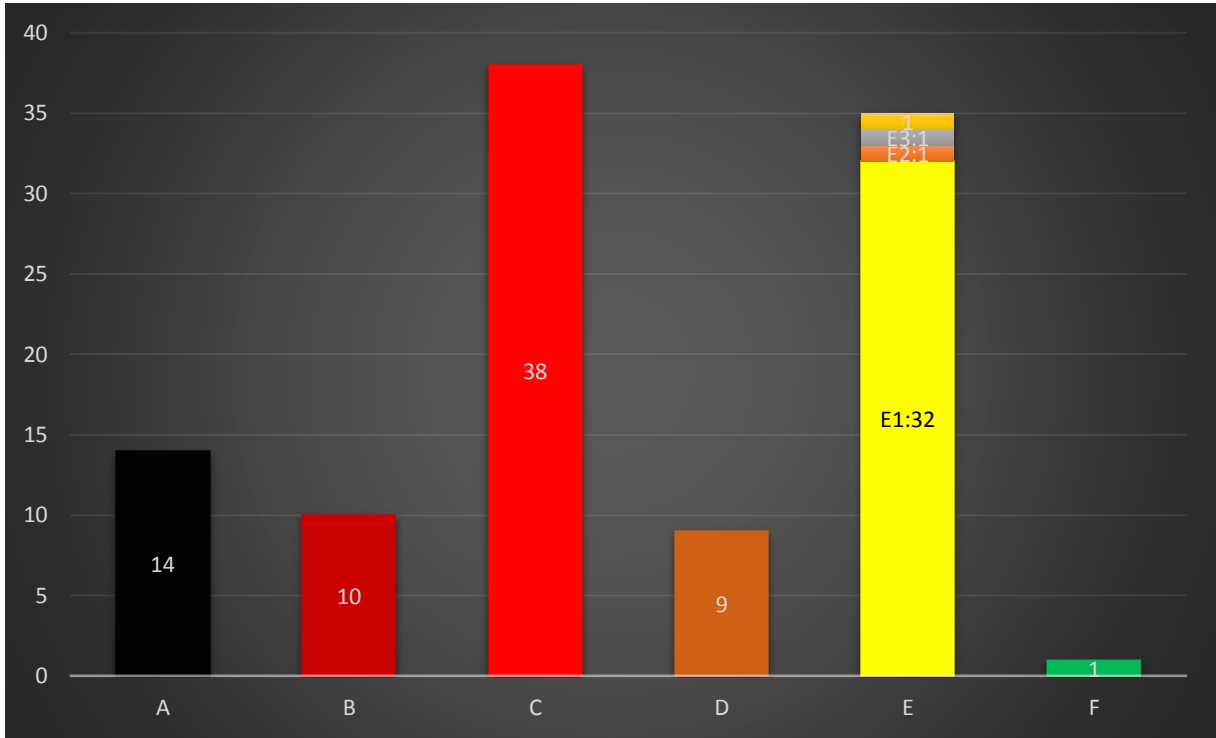

Şekil 4.2. Kategorilerin Leman Dergisindeki Dağılımları

Leman dergisinde, içerisinde İslam dinine ait herhangi bir simge bulunan karikatürlerin toplam karikatür sayısına oranı %3,4'dür. Toplam karikatür sayısı 228'dir. Bu karikatürlerden doğrudan olumsuz kategorilerine giren toplam karikatür sayısı (A+B+C+D) 130 (%57,0) , dolaylı olumsuz toplamı 67 (%29,4) dolayısıyla olumsuz toplamı 197'dir (%86,4). Olumlu karikatürlerin sayısı ise 31'dir (%13,6). Özetle, dergide yayımlanan her 100 karikatürün yalnızca 3,4 adedi dini unsurlara sahiptir ve bunun %86,4'ü olumsuzdur. Tüm karikatürler arasında öne çıkan kategori Alay'dır. Buna göre Leman dergisinde İslami içerik barındıran karikatürlerde genellikle İslami ibadetlerle veya Müslümanların söz veya davranışlarıyla dalga geçilmektedir. Leman dergisinde olumlu karikatürlerin sayısının diğer dergilerden çok daha fazla oluşu dikkat çekmektedir. Bu sayının yüksek olmasının nedeni, Fethullah Gülen Cemaatine karşı aldığı olumlu tutum⁵⁴ ve Filistin sorunundaki yaklaşımı ile ilgilidir. Detaylı bilgi Sonuç bölümünde sunulmaktadır.

⁵⁴ Bu tutum yalnızca Bahadır Boysal çizimlerinde görülmektedir ancak karikatürçünün diğer hiçbir grup veya zümreyi olmadığı kadar Fethullah Gülen'i ve cemaatini öven çok sayıda karikatür çizmesi bu kategorideki rakamı yükseltmektedir. Leman dergisinde onca olumsuz içeriğe karşılık Fethullah Gülen cemaati mensuplarının "nur yüzlü" ve Gülen'in Recep Tayyip Erdoğan'ın haksızlığına uğrayan gözü yaşlı bir bilge olarak karikatürize edilmesi, Erdoğan'ın "Pargalı İbrahim"e benzetilmesi tamamen siyasi bir duruş gibi görünmektedir. Sosyalist çizgileriyle bilinen Gezi Parkı ve 1 Mayıs eylemlerinde sıkça boy gösteren Anti Kapitalist Müslümanlar hakkında tek bir karikatüre yer verilirken, Gülen ve cemaati ile ilgili birçok karikatürün çizilmesi de bir diğer soru işaretidir.

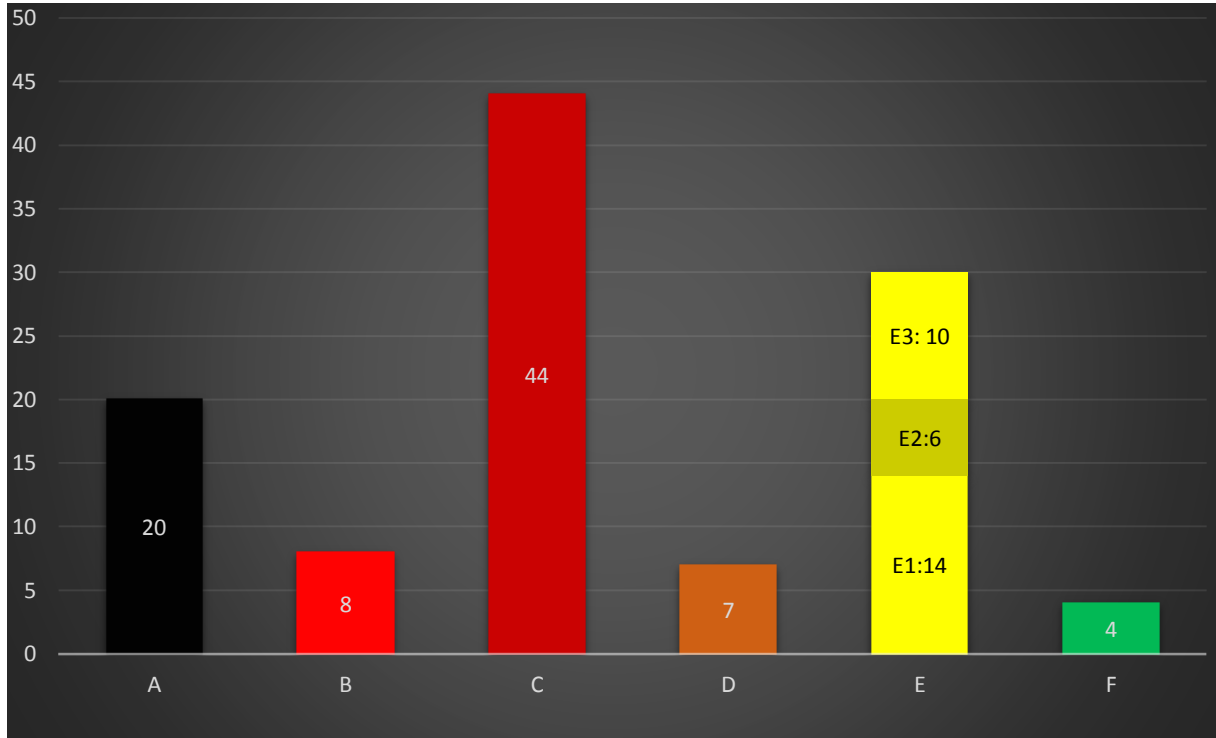
4.5.1.3.3. Penguen Dergisi

Şekil 4.3. Penguen Dergisi Karikatürlerinin Kategorilere Göre Dağılımı

Penguen dergisinde, içerisinde İslam dinine ait herhangi bir simge bulunan karikatürlerin toplam karikatür sayısına oranı %1,5'dir. Toplam karikatür sayısı 103'dür. Bu karikatürlerden doğrudan olumsuz kategorilerine giren toplam karikatür sayısı (A+B+C+D) 69 (%66,9) , dolaylı olumsuz toplamı 33 (%32,0) dolayısıyla olumsuz toplamı 102'dir (%99,9). Olumlu karikatürlerin sayısı ise yalnızca 1'dir (%0,9). Özetle, dergide yayımlanan her 100 karikatürün yalnızca 1,5 adedi dini unsurlara sahiptir ve bunun %99'u olumsuzdur. Bu tabloya göre Penguen dergisinde Lemana dergisine nazaran çok daha az İslami içerikli karikatür yayımlandığı ve bunun çok büyük bir çoğunluğunun (%99,9) olumsuz olduğu görülmektedir. Yine Lemana dergisinde olduğu gibi Penguen dergisinde de tüm karikatürler arasında öne çıkan kategori Alay'dır. Buna göre Penguen dergisinde de İslami içerik barındıran karikatürlerde genellikle İslami ibadetlerle veya Müslümanların söz veya davranışlarıyla dalga geçilmektedir. Göstergibilimsel çözümlenelerde de görüleceği gibi, Türkiye'de İslamofobi'nin en net bir biçimde tasvir edildiği karikatürler genellikle Penguen dergisinde yer almaktadır.

4.5.1.3.4. Uykusuz Dergisi

Şekil 4.4. Uykusuz Dergisi Karikatürlerinin Kategorilere Göre Dağılımı

Şekildeki verilere göre Uykusuz dergisi, en fazla karikatür yayımlanan dergi olmasına rağmen içerisinde İslam dinine ait herhangi bir simgenin en az bulunduğu dergidir. Toplam karikatür sayısı 112'dir. Dergideki yaklaşık toplam karikatür sayısına oranı %0,09 gibi çok düşük bir rakamdır. Bu karikatürlerden doğrudan olumsuz kategorilerine giren toplam karikatür sayısı (A+B+C+D) 80 (%71,4) , dolaylı olumsuz toplamı 28 (%25,0) dolayısıyla olumsuz toplamı 108'dir (%96,6). Olumlu karikatürlerin sayısı ise 4'tür (%3,4). Özetle, dergide yayımlanan her 100 karikatürün yalnızca 1 adedi dini unsurlara sahiptir ve bunun %97'si olumsuzdur. Bu tabloya göre Uykusuz dergisinde Lemana ve Penguen dergisine nazaran çok daha az İslami içerikli karikatür yayımlandığı ve bunun çok büyük bir çoğunluğunun (%96,6) olumsuz olduğu görülmektedir. Yine diğer dergilerde olduğu gibi Uykusuz dergisinde de tüm karikatürler arasında öne çıkan kategori Alay'dır. Bu kategorinin diğerlerine göre en yüksek çıktığı dergi Uykusuz'dur. Buna göre Uykusuz dergisinde de İslami içerik barındıran karikatürlerde genellikle ibadetlerle veya Müslümanların söz veya davranışlarıyla dalga geçilmektedir. Uykusuz dergisindeki bir diğer özellik ise, Saldırgan kategorisine ait karikatürlerin en fazla bulunduğu dergi olmasıdır. Görsel 4.83'deki çizgi öyküde yayımlanan karikatür sayısının çokluğu da bunda rol oynamaktadır.

4.5.2. Karikatürlerin Barthes'ın Göstergebilim Kuramıyla Analizi

4.5.2.1. 2014 Öncesine Ait Karikatürler ve Göstergebilimsel Çözümlemesi

Bölüm 4.4.3.1.'de sayısal bilgileri verilen 2014 yılından önceki dergilerde yapılan içerik analizi sonucunda, içeriğinde Müslüman imgesi bulunan karikatürler ve göstergebilimsel çözümlenmeleri Tablo 4.5.'de sunulmaktadır.

Tablo 4.5. 2014 Yılı Öncesine Ait Karikatürler

Görsel 4.1. Akbaba, 30 Teşrinevvel 1340 (akt. Kara, 2014, s.26)

Görsel 4.2. Papağan 25 Kanunuevvel 1341, s.1

Görsel 4.3. Akbaba, 1341 Şaban-34, s.4

Görsel 4.4. Akbaba, 1341, Şaban-33, s.3

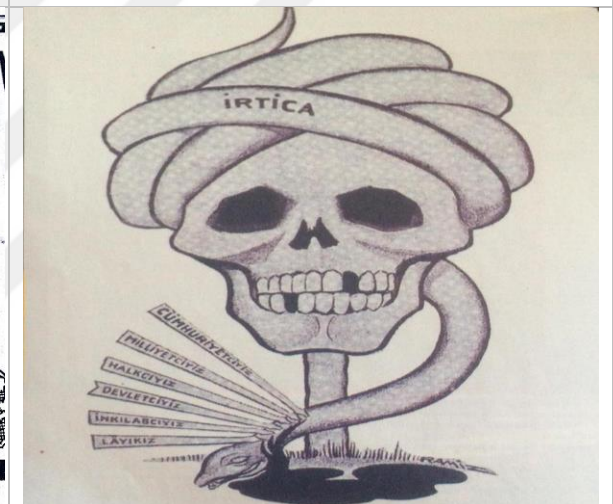
Görsel 4.5. Akbaba, Şaban 1343, s.2

Görsel 4.6. Akbaba Şaban 1341, 33.s.3

Görsel 4.7. Akbaba, Recep 1330 s.4

Görsel 4.8. Akbaba, 1935-, s.3

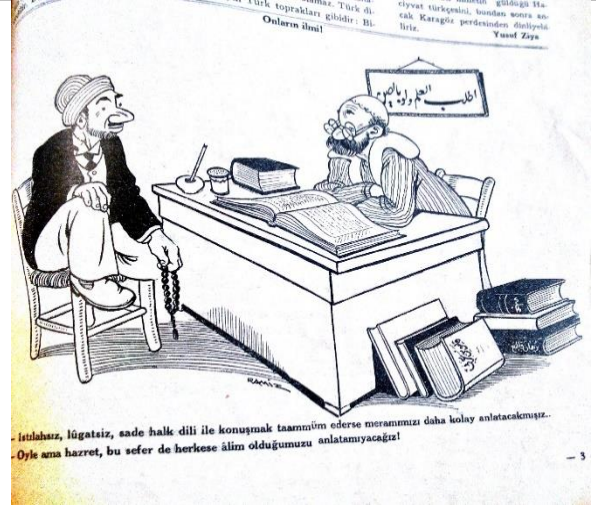
Görsel 4.9. Akbaba, Recep 1922-28, s.2

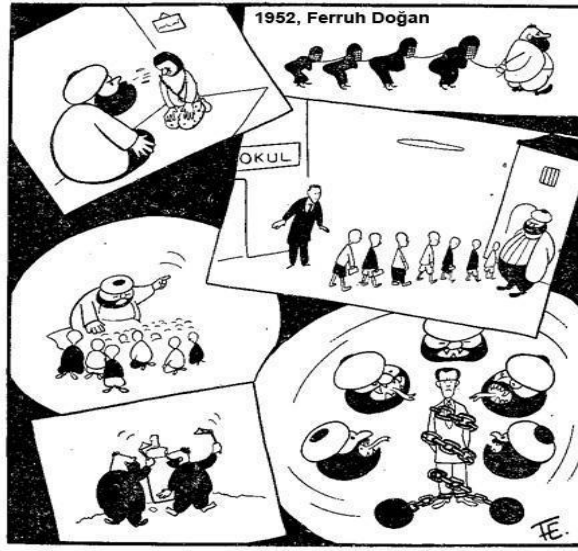
Görsel 4.10. Akbaba, 1922-24, s.1

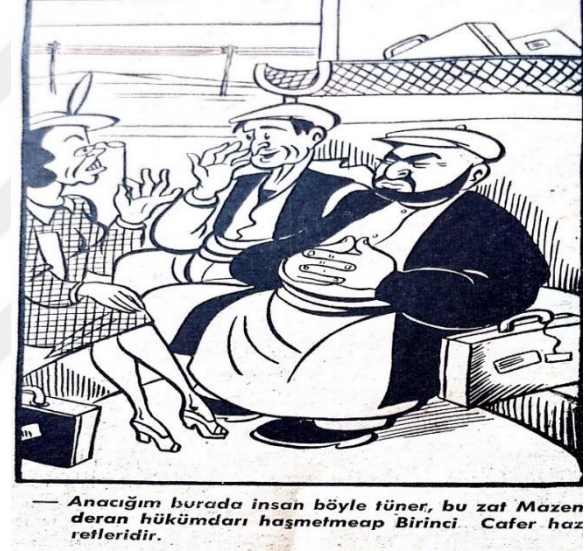
Görsel 4.11. Akbaba 1934-117,s.13

Görsel 4.12. Akbaba 1934-127, s.5

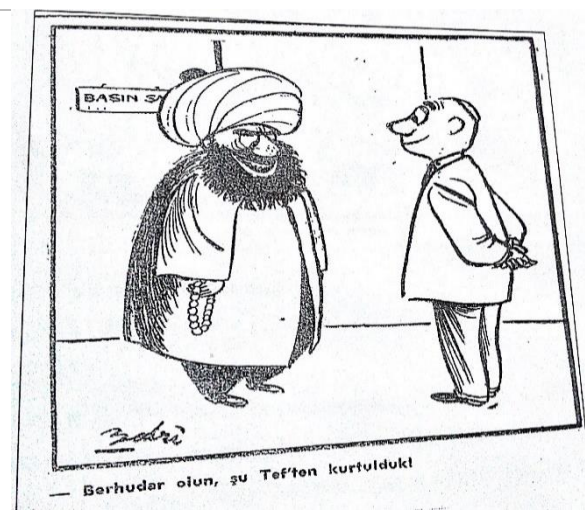
Görsel 4.13. Ferruh Doğan 1952

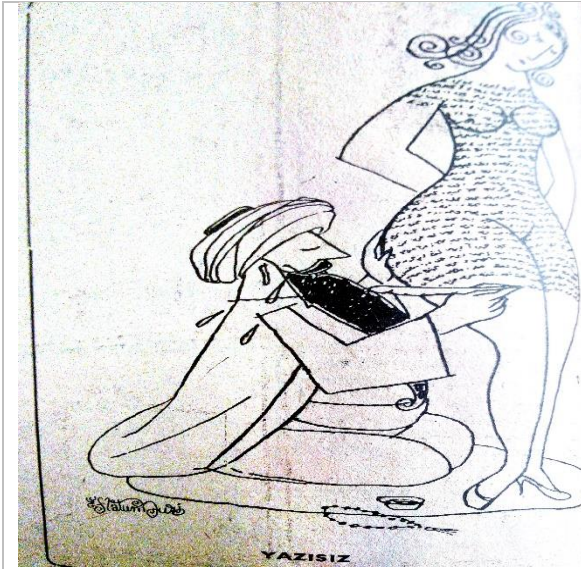
Görsel 4.14. Guguk, 1947-8, s.6

Görsel 4.15. Mizah, 1947-49, s.1

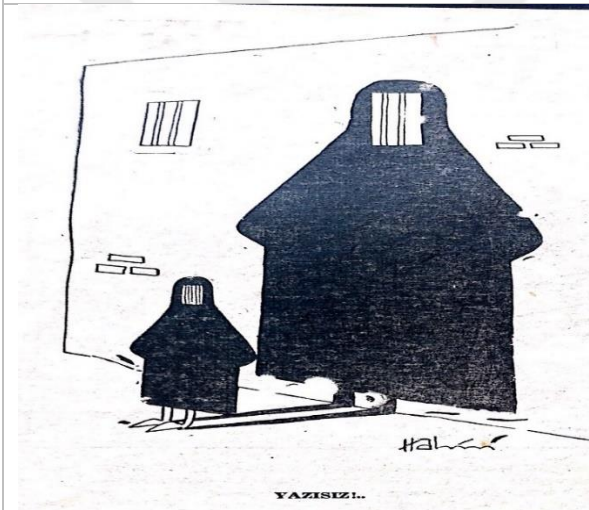
Görsel 4.16 Tef, 1954-4, s.2(akt. Yılmaz, 2010, s.43)

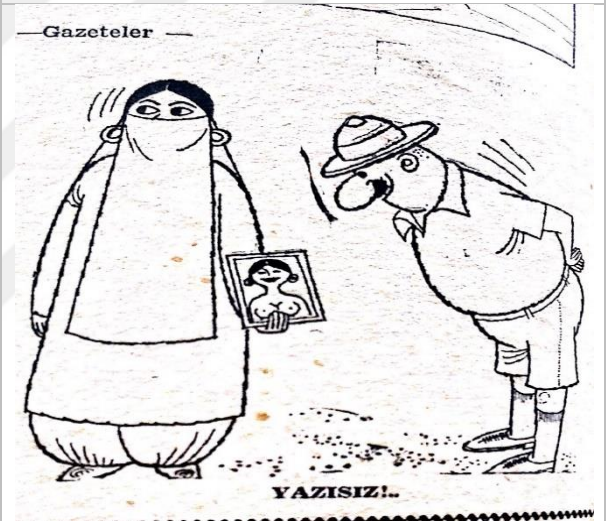
Görsel 4.17. Dolmuş, 1956-60,s.4

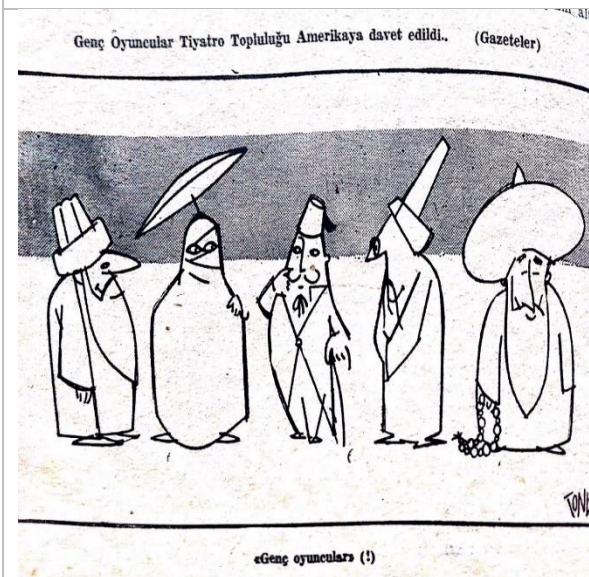
Görsel 4.18. Akbaba 1958-314, s.13

Görsel 4.19. Akbaba 1958-318, s.13

Görsel 4.20. Akbaba, 1958-313, s.14

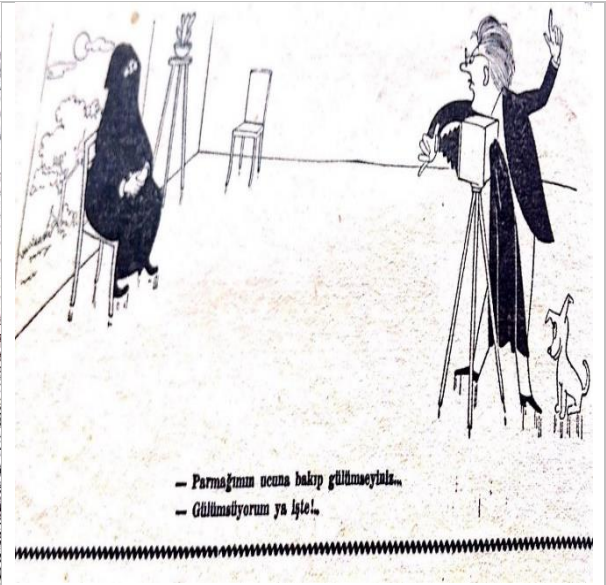
Görsel 4.21. Akbaba, 1958-311, s.8

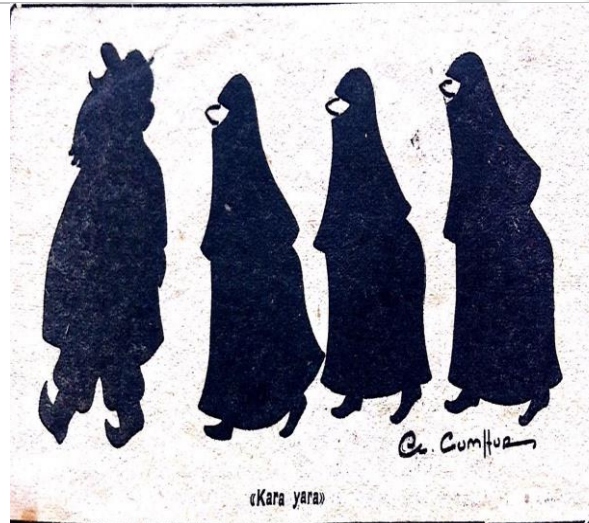
Görsel 4.22. Akbaba 1958-325, s.3

Görsel 4.23. Akbaba 1958-325-s.3

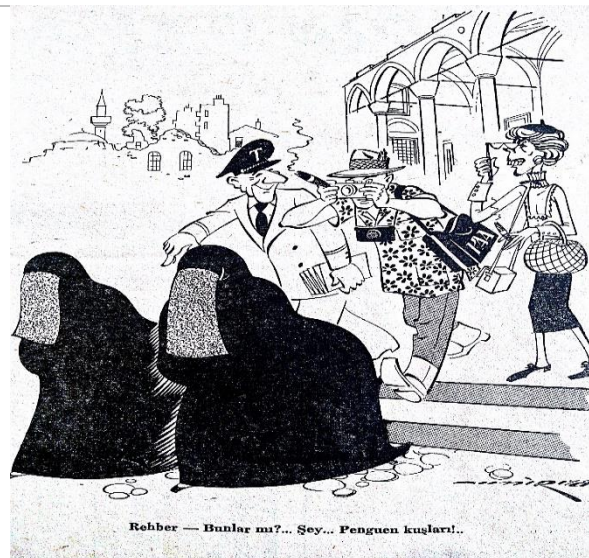
Görsel 4.24. Akbaba, 1958-323, s.14

Görsel 4.25. Akbaba, 1958-344, s.14

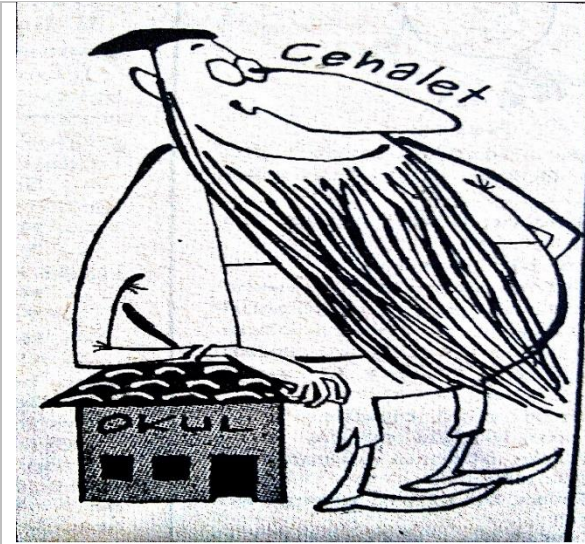
Görsel 4.26. Akbaba, 1958-313, s.14

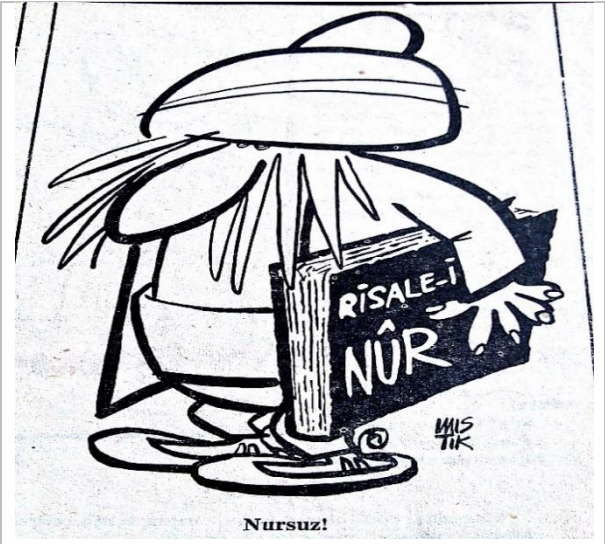
Görsel 4.27. Akbaba, 1960-443, s.5

Görsel 4.28. Akbaba, 1960-Kasım, s.5

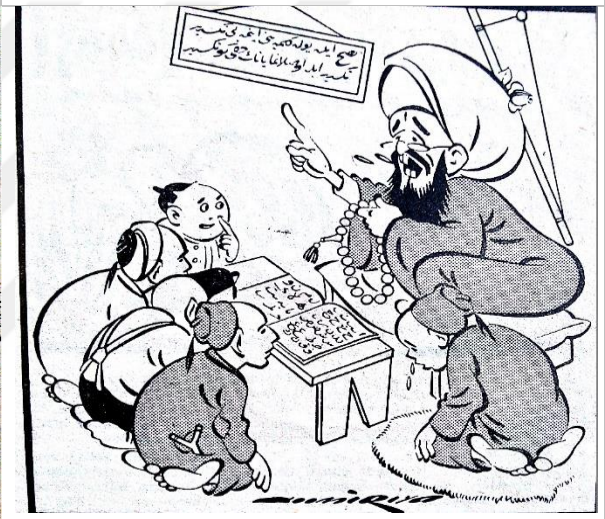
Görsel 4.29. Akbaba 1960-448, s.11

Görsel 4.30. Akbaba 1960 Mayıs, s.9

Görsel 4.31. Akbaba, 1960-442, s.6

Görsel 4.32. Akbaba, 1960-440, s.10

Görsel 4.33. Akbaba, 1932-133, s.1(akt. Şen, 2003, s.230) ⁵⁵

Görsel 4.34. Taş Karikatür 1958-4, s.6

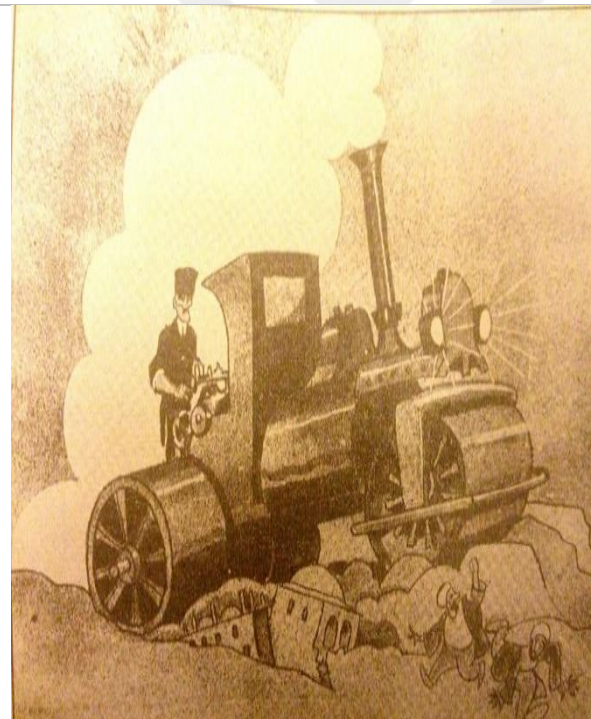
⁵⁵ Karikatürün alt metninde "Tecdüt fırtınası memleketteki köhne müesseseleri kökünden yıktı!" yazmaktadır. Ağacın üzerinde Saltanat, tabelaların üzerinde "Medrese, Şeriye" yazmaktadır.

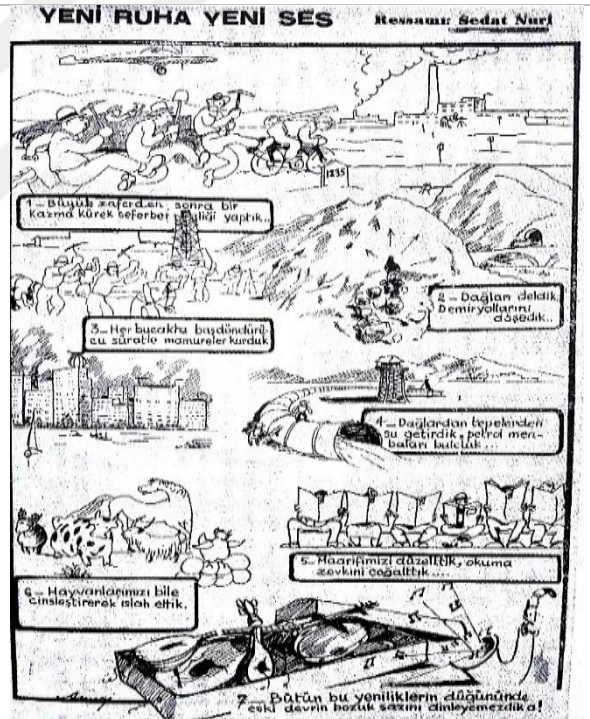
Görsel 4.35. Kaynak Bilinmiyor⁵⁶

Görsel 4.36. Ulus, 1936

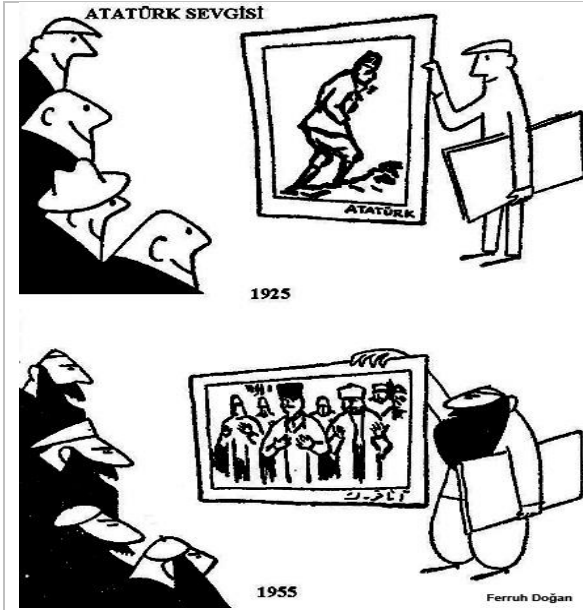
Görsel 4.37⁵⁷. Kelebek, 1924-49, s.1 (akt. Kara, Şen, 2003, s.231'den

Görsel 4.38 Sedat Nuri, 1935(akt. Kara, 2014, s.43)

⁵⁶ Karikatür <http://belgelerlegercektarih.wordpress.com> web sayfasından alınmıştır. Sitede karikatür için kaynak gösterilmemiştir.

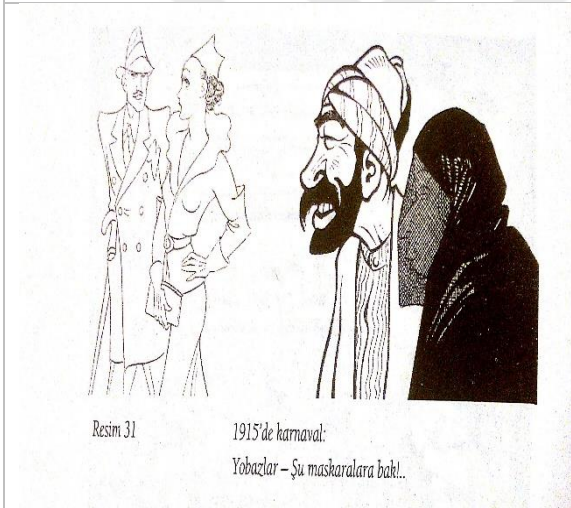
⁵⁷ Karikatürün alt metninde “Hakiki İnkılap: Kat’i İslahat için ancak böyle kuvvetli bir idare makinesi lazımdır” yazmaktadır.

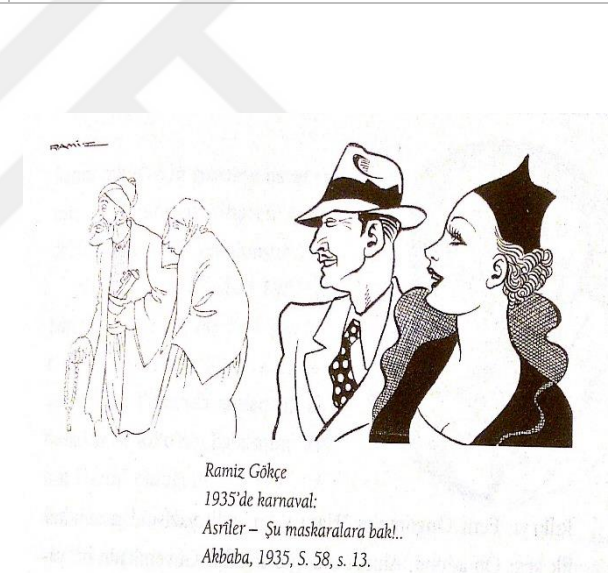
Görsel 4.39. Ferruh Doğan, 1955 (akt. Saydut, A., 2006)

Görsel 4.40. Kaynak Belirlenememiştir.

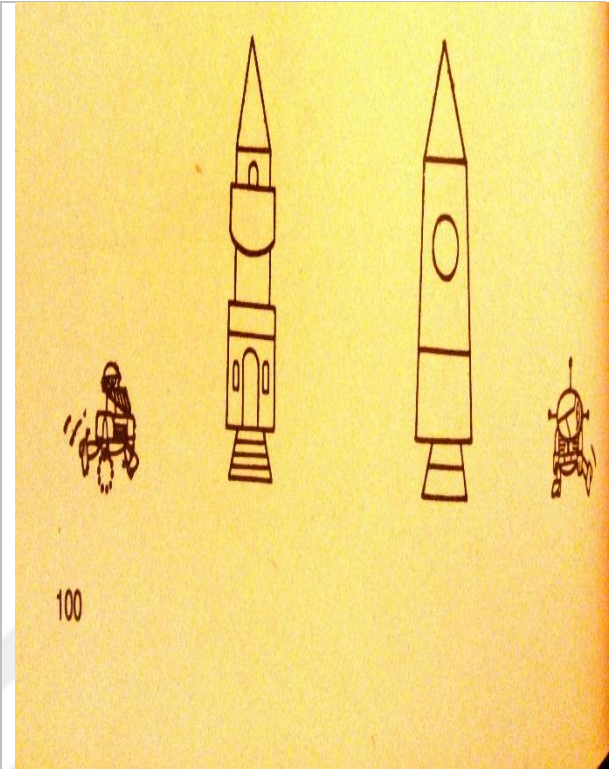
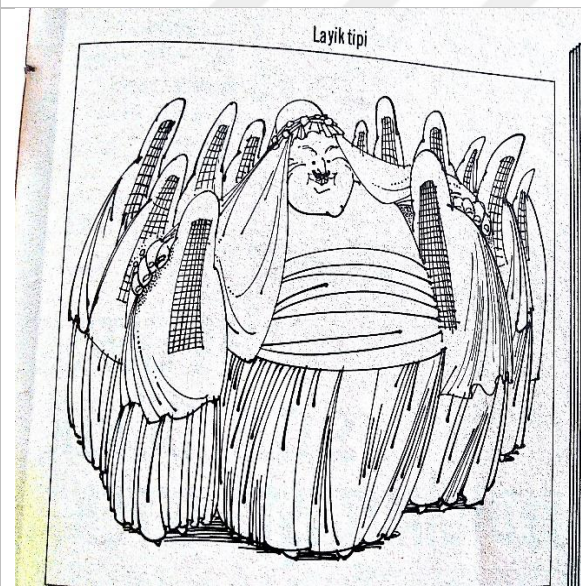
Görsel 4.41. Akbaba, 1935-58, s.13 (akt. Çeviker, 1997, s.62-63)

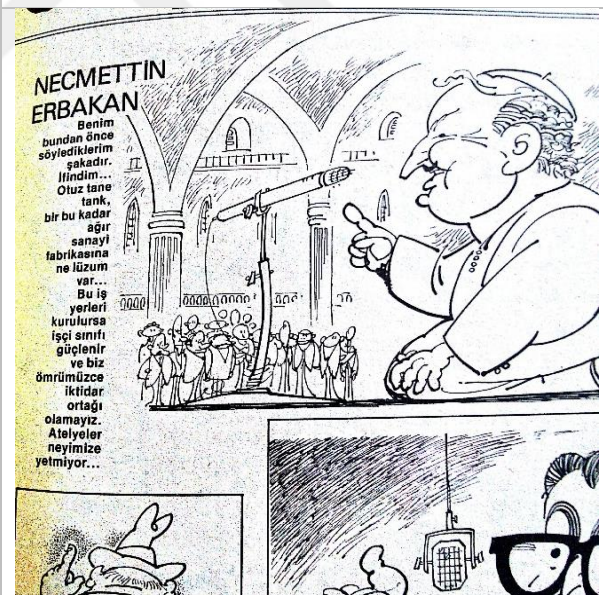
**Ramiz Gökçe
1935'de karnaval:
Asriler - Şu maskaralara bak!..
Akbaba, 1935, S. 58, s. 13.**

Görsel 4.42. Aydede, 1949-90, s.6

Görsel 4.43. Yalçın Çetin (akt. Öngören, 1983, s.100)⁵⁸

Görsel 4.44. Çarşaf, 1976-15, s.2

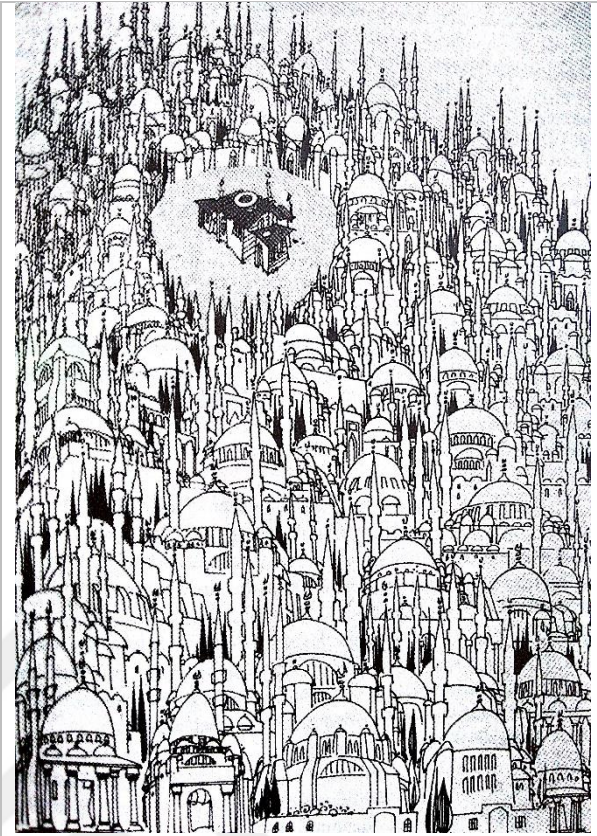

Görsel 4.45. Çarşaf, 1976-12, s.4

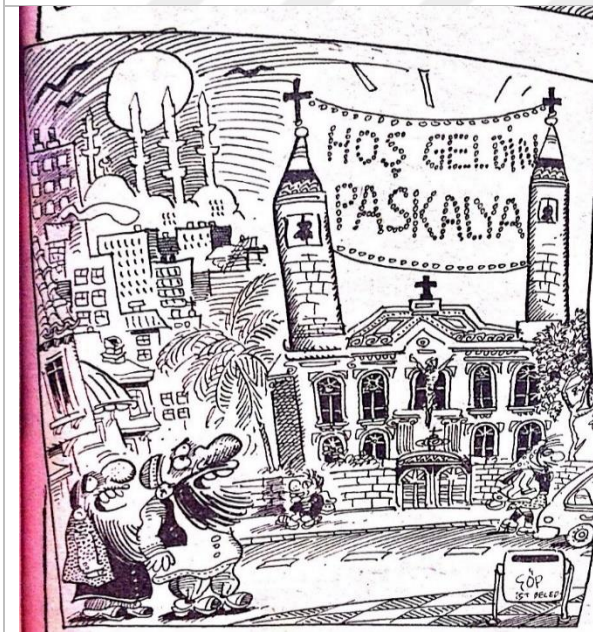
⁵⁸ Kaynakta, karikatürün nerede yayımlandığı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Görsel 4.46. Çarşaf, 1976-9, s.9

Görsel 4.47. Balcioğlu, 1991 (akt. Kara, 2014, s.67)

Görsel 4.48. Deli 7.4.1993, s.15

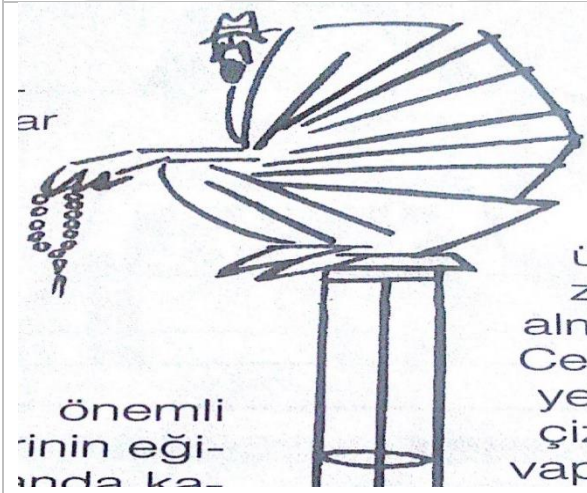
Görsel 4.49. Deli, 1993- 112, s.2

Görsel 4.50. Deli, 1993-102,s.10

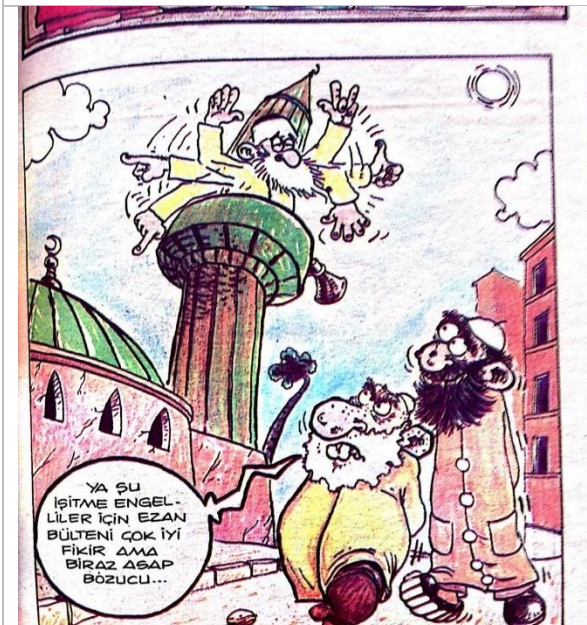
Görsel 4.51. Deli, 1993-104, s.2

Görsel 4.52. Cumhuriyet, 14.3.2006

Görsel 4.53. Cumhuriyet, 14.3.2006

Görsel 4.54. Deli, 1993-78, s.17

Görsel 4.55. Deli, 1993-100, s.9

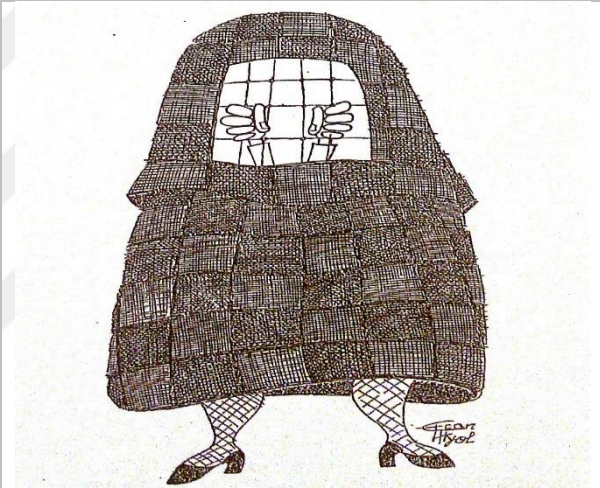
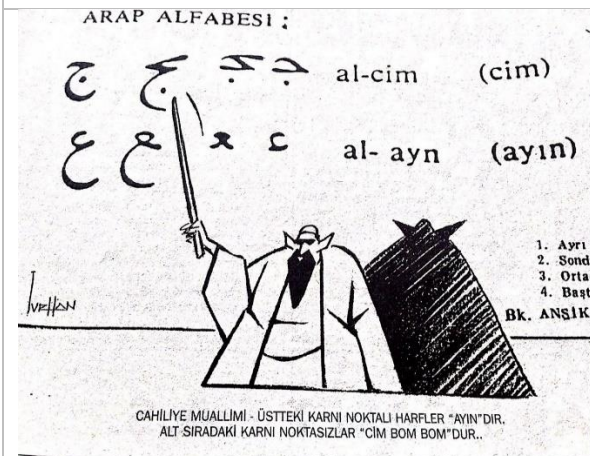
Görsel 4.56. Hıbrır, 1989-14, s.6

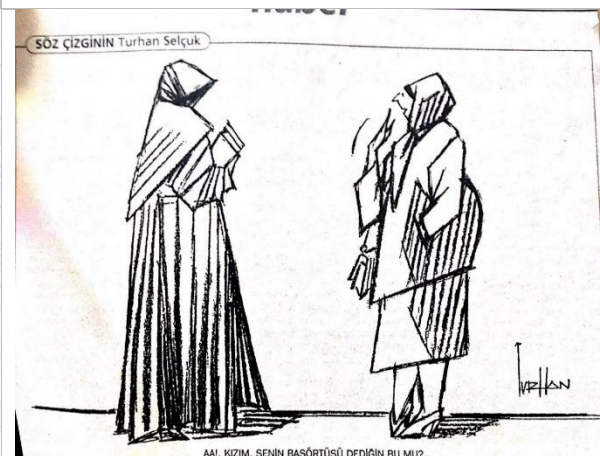
Görsel 4.57. Deli, 1993-101, s.6

Görsel 4.58. İzmir, Ağustos 1996, s.6

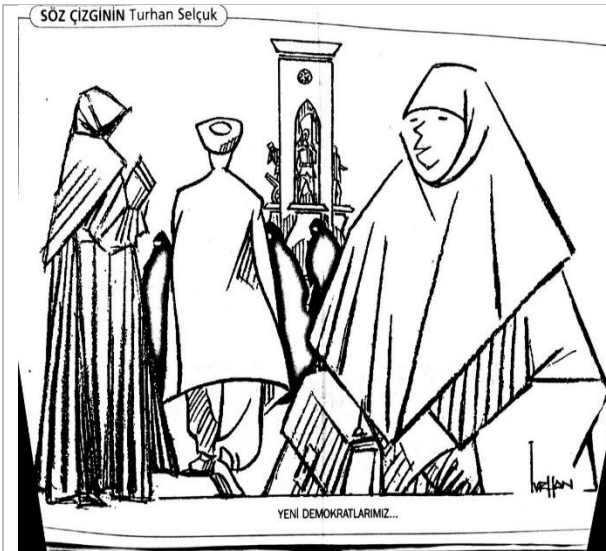
Görsel 4.59. Ercan Akyol⁵⁹ (akt. Öngören, 1983, s.47.)

Görsel 4.60., 6.3.2000 Cumhuriyet Gazetesi Turhan Selçuk

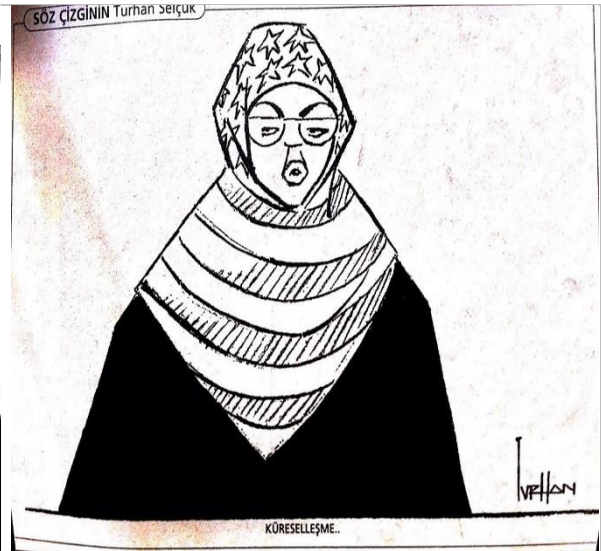

Görsel 4.61., Cumhuriyet Gazetesi, Turhan Selçuk

⁵⁹ Kaynakta karikatürün yayımlandığı yıl ve dergi hakkında bilgi verilmemiş olup kaynağı gösterilmemiş olup Ercan Akyol hakkında verilen bilgilere göre karikatürün 1970-1980 arası Papağan veya Yeni A dergisinde yayımlandığı tahmin edilmektedir.

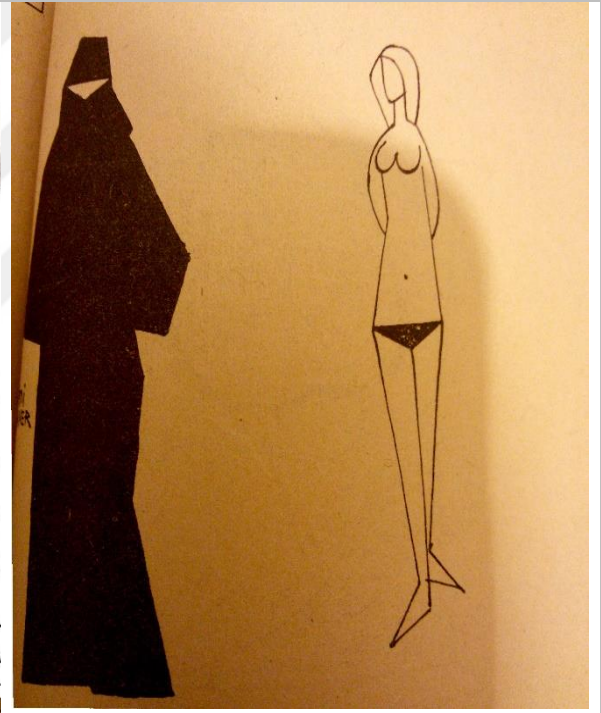
Görsel 4.62. Cumhuriyet Gazetesi,
Turhan Selçuk

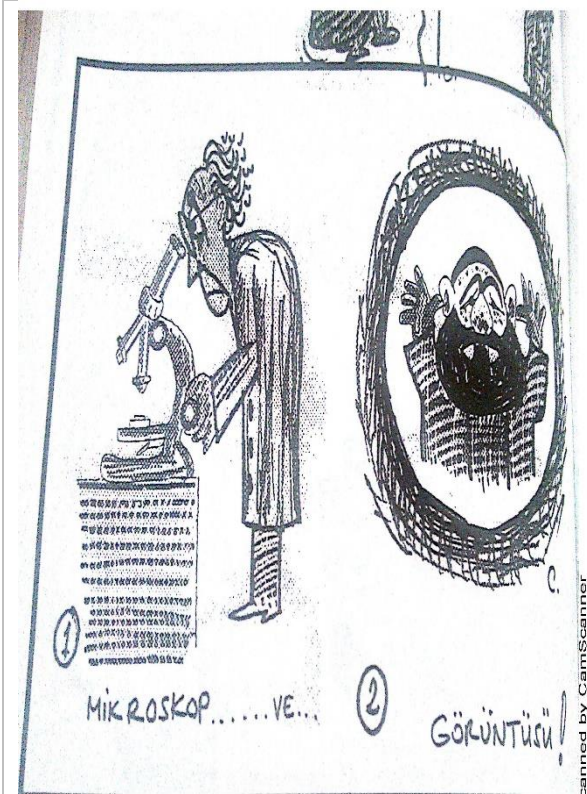
Görsel 4.63. Cumhuriyet Gazetesi,
Turhan Selçuk

Görsel 4.64. Milliyet Haber (Turhan
Selçuk)

Görsel 4.65. Sami Caner (akt.Balcıoğlu, S.
1983, s. 91.)

Görsel 4.66 İzmir, Eylül 1997, s.5

Görsel 4.67. İzmir, Aralık 1997, s.4

Görsel 4.68. Mart 1997, s.1

Görsel 4.69. İzmir, Şubat 1998, s.1.

Görsel 4.70. Penguen, 2008-310, s.35

Görsel 4.71. Penguen 2007-49, s.1

Çalışmanın birinci bölümünde sıklıkla vurgulandığı gibi, karikatürler bir toplumun görsel belleğidir. Belirli bir tarih aralığında yayımlanan karikatürleri inceleyerek o ülkenin tarihini, toplumsal ve siyasal olguların serüvenini, kültürel değişimi, ülkenin gündemini belirleyen konuların yapısını vb. birçok konunun izini sürmek mümkündür. İstanbul Karikatür Müzesi arşivinde yer alan ve konuyla ilgili internet ve kitaplardan da yer alan karikatürlerde yapılan inceleme, karikatürlerin tarihsel işlevini bir kez daha ortaya koymuştur. Tablo 4.5.'de sunulmakta olan karikatürler, her ne kadar sayıca çok geniş bir evrenin küçük bir parçasını temsil etse de içeriği bakımından bizlere ülkemizde Meşrutiyetten bu yana sancısı süren ve oryantalist/ self oryantalist olarak tanımlanabilecek, “Batı/Doğu” eksenindeki “biz/onlar” düalizmini kuran düşünce yapısı hakkında birçok ipucu sunmaktadır. Bu ipuçlarını değerlendirmek amacıyla karikatürlerde inşa edilen anlam, gösterebilimden yararlanılarak çözümlenmeye çalışılacaktır. Karikatürlerde öncelikle gösterenlerin kullanımları, çizgi ve metin dili ve ortaya çıkan düzanlam ve yan anlam boyutunda ele alınacaktır. Bu karikatürlerdeki aktarılan ideoloji ise, günümüzdeki karikatürlerle kıyaslanarak Sonuç bölümünde tartışılacaktır.

Ülkemizde, II. Meşrutiyet döneminden günümüze kadar farklı dönemlerde yayımlanmış birçok dergi arasında rastgele seçilmiş dergilerde, İslam veya Müslümanlıkla ilişkili karikatürlerin hemen hemen hepsinde Erkek Müslümanların çiziminde; iri bir göbek, kirli ve uzun sakallar, uzun cüppeler, çirkin bir yüz ve öfkeli bir yüz ifadesi tercih edilmiştir. Kadınların çizimi ise hemen hemen hepsinde aynıdır. Hepsi çarşaflıdır veya bugün burka olarak da tanınan

yüzde sadece deliklerin olduğu kıyafetler girmiştir. İstisnalar hariç çoğunda konuşmamaktadır. Genel itibariyle Müslümanların biçimi, “de-humanizing” yani insanlıktan çıkarılmış bir görünüm arz etmektedir. Bazen bir hortlak (Görsel 4.2.), bazen ülkenin başına bela olmuş dört başlı yılanın biri (Görsel 4.15), bazen bir kaplumbağa (Görsel 4.24), bazen Penguen kuşları (Görsel 4.27), sivrisinek veya veremden farksız bir sorun (Görsel 4.31), bazen bir mikroskopta görülen Mikrop (Görsel 4.66) ve bazen insanı ezen bir hayvan (Görsel 4.68) şeklinde tasvir edilmiştir. Bunların dışındaki (özellikle Atatürk karikatürlerinde) silindirle ezilip geçilen, süpürülen, kusulan böcek, mikrop vb. çizimlerdeki ortak nokta bu ezilenlerin süpürülenlerin, kusularak atılanların sarıklı cüppeli olmalarıdır. İrtica, sarıklı özdeşleştirilmiş yani doğrudan din ve dindarlar irticai olarak tanımlanmıştır ve bu irtica bir canavar görünümündedir⁶⁰ (başında yılanlar gezen, ‘sarıklı’ bir kurukafa, Görsel 4.8). Sevimsiz ve ‘nursuz’dur (Görsel 4.30). Karikatürlerdeki düzanlamlar; yeni inkılaplar karşısındaki tedirginlik, kadınlar karşısında gizli bir sapkınlık, arkadan iş çevirip kulis yapma boyutundadır ve konu çeşitliliği açısından genellikle tek tiptir. Karikatürlerdeki düzanlam/yananlam arasındaki mesafe, 2014 yılında yayımlanmış karikatürler kadar uzak ve gizli değildir. Genellikle mesajlar doğrudan verilmiş, tipler çok keskindir. Batılı medeni, güzel ve hoştur. Yanında, Batıların yanında çelişkiye düştüğü eskinin tipleri ise çok ama çok kötüdür (yukarıda belirtildiği gibi genellikle insan vasıflarına bile sahip değildirler). Dolayısıyla bu karikatürlerdeki yananlam, farklı olarak pek de örtük veya derin bir anlam boyutunda değildir. Genellikle karikatürde öyküleştirilen, yananlamın bizatihi kendisidir. Örneğin Görsel 4.37.’de olduğu gibi Atatürk, inkılap silindiriyle mollaları, sarıklıları ezip geçmektedir. Burada örtük bir anlam yoktur, anlatılan konu, verilen mesaj çok nettir.

Görsel 4.66’daki karikatürde ise birçok karikatürde olmayan bir detay vardır. Bu tarz karikatürlerde genel olarak dindar kişiler etraflarına saldırır, yalnız kaldıklarında kadınlara sarkıntılık eder, sahtekâr ve yobazdır. Ama hemen hemen hiçbir karikatürde ibadet ederlerken gösterilmezler. Bu durum belki de karikatürçülerin konuyu ele alış biçimleri hakkında bize bir fikir verebilir. Belki de çoğunlukla, tepki çekmemek ya da gerçekten saygı duydukları için ibadetleri doğrudan çizmek ve çirkin bir biçimde karikatürize ettikleri tipleri bu ibadetlerle ilişkilendirmek istememiş olabilirler. Belki de genellikle iddia edildiği gibi dine değil dindarlardaki gerici zihniyete karşıdır. Ancak Görsel 4.66.’daki karikatür burada farklılaşmaktadır. “Mikrop” olarak etiketlenen Müslüman, tekbir getirip namaza durmaktadır.

⁶⁰ Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Modernleşme ve Batılılaşma Sancıları Bölüm (2.7.1.3.)

Tüm karikatürlerdeki ortak gösterge ‘yobazlık’tır. Hemen hemen tüm karikatürlerde “Müslümanlar yobazdır, mürtecidir” klişesi sıklıkla kullanılmış, bu durum neredeyse bir mit haline dönüşmüştür. İyi, sempatik dahası zavallı, mağdur vb. olmaktan çok uzaktır. Bugün yüz yıl öncesindeki karikatürlere baktığımızda, Bab-ı Ali kökeninden gelen mizah yayıncılığımızın, yeni Cumhuriyetle birlikte, eskiye dair ne varsa silinip atılması gerektiği vb. bir yaklaşım içinde olduğu görülmektedir ve silinip yok edilmesi gereken düşmanın da “yobazlar” yani denklemin sonucu olarak “Müslümanlar” olduğu anlaşılmaktadır. Zira Görsel 4.28.’de yobaz; tespihli, takkeli, cüppeli, kaplumbağa ayaklıdır ve “Medeniyet”ten kaçmaktadır. Bu “kurtulma isteği” hemen hemen her karikatürde vardır ve çok net bir biçimde görülmektedir. Žižek’in deyimiyle (2012) karikatüre “yamuk bakma”ya bile gerek yoktur. Görsel 4.41.’de olduğu gibi artık “maskaralık” yer değiştirmiştir. Eskiden Batılıları kınayan “yobazlar” artık Batılılar tarafından aşağılanmakta ve küçümsenmektedir.

Karikatürlerin genelinde dikkat çeken bir diğer unsur, tiyatromuzda ve sinemamızda da sıklıkla işlenen üfürükçü sapık hoca imajının karikatürlerde de bol bol kullanılmasıdır. Görsel 4.17., 4.22 ve 4.40.’da olduğu gibi üfürükçü sapık hoca kimi zaman yalnız kaldığında kimi zaman da dini alet ederek kocasının izni dâhilinde yapacağını yapan, sapık biridir.

1923 yılının Kasım ayında yayımlanan Papağan dergisi, Cumhuriyetin ilanını Görsel 4.6.’daki karikatürle sunmaktadır. Asker (Mustafa Kemal Paşa), milleti temsil eden Anadolu köylüsünün aracılığıyla hortlamak üzere olan sivri dişli mollayı (Osmanlıyı) kafasına taşlar vurarak yeniden toprağa gömmüş ve mezarını kazmıştır. Bu dönemden sonra Atatürk, bütün mollaları, silindirlerle, borularla vb. araçlarla ezip geçmektedir. Karikatürlerde aynı zamanda ülkemizde kalkınma hamleleri yapılırken eskiye dair olanları gözden çıkarma çabası net bir biçimde görülebilmektedir. Görsel 4.38’deki çizgi dizisi “Batı’nın tekniğini alalım kültürünü almayalım” vb. tartışmalara son noktayı koymakta ve inkılapları yüceltmektedir. Batı’nın kültürünün hâkim kılınmasından sonra dine ve dine ait mekânlarla ilgili düzenlemeler mizah dergilerinde sıklıkla işlenmiştir. Kemalist ideolojiyle hâkim olan ve en son 28 Şubat sürecine kadar süregelen başta dini ve dindarları olmak üzere “toplumu konumlandırma geleneğinin” en yoğun yaşandığı dönemde Semih Balcıoğlu’nun çizdiği Görsel 4.47.’deki karikatür hakkında Kara şunları söyler (2014, s.67): “Din ile Cumhuriyet modernleşmesi arasında kurulan ilişki çoğu zaman problemleri bir mantıkla işlemektedir. Dinin nelere uyması ve neleri kabul etmesi gerektiği üzerinden işleyen bir mantıktır bu. Dinin kendi tabiatı ve gerekleri ya çok gerilere itilmiştir veya hiç gündemde yoktur. Özellikle sosyal hayatta dine verilecek yer ve ona çizilecek sınır söz konusu olduğu zaman şehirlerdeki camilerin fazlalığı görünür unsurlar olarak hep gündeme gelir. Hâlbuki camilerin yeterli olup olmaması Cuma ve bayram namazı cemaatini

alıp almamasıyla ölçülür...” Bu sınır, zaman içerisinde memurların Cuma namazına gidip gelemeyecekleri, başörtüsünün nasıl bağlanıp bağlanmaması gerektiği, din eğitiminin neleri kapsayacağı vb. tartışmalar ve “konumlandırmalar” ile süregelmiştir. Anlaşılan o ki Balcıoğlu’nun karikatürü çizdiği dönemde camilerin sayısı tartışma konusuydu ve büyük ihtimalle Balcıoğlu kendi penceresinden cami sayısının çokluğunu eleştirmişti.

Akbaba başta olmak üzere mizah kadın çizimleri genellikle iki türde sunulmaktadır. Birincisi tablonun genelinde görüldüğü gibi çarşaf, peçelidir. Bu çarşaf, peçeli kişi ya insani vasıflardan yoksundur (Görsel 4.19. ve 4.27) ya da alay konusudur (4.31-4.41-4.51-4.56-4.59). Alayın sıklıkla kullanılması, çalışmanın birinci bölümünde de belirtildiği gibi tam olarak Üstünlük Kuramı ile açıklanan karşı tarafın üzerinde üstünlük kurmak için kullanılmaktadır⁶¹. Bir diğer kadın tipolojisi ise Batılı kadındır. Ancak bu tip de genellikle erotik, şuh, çoğu zaman metres ya da fahişe figürleriyle sunulmaktadır. İkisinin ortasında bir tiplene genellikle yoktur. Bu figür zamanla, 1970’li yılların sonlarına doğru tıpkı sinemada olduğu gibi tamamen pornografik bir hal alacak bu pornografi özellikle Gırgır dergisinde yarı fotoğraf yarı karikatür formatında işlenmeye devam edecektir.

Karikatürlerdeki bir diğer dikkat çeken husus, Erbakan tasvirleridir. Görsel 4.356.’de de görüldüğü gibi Adnan Menderes genellikle kadınsı çizimlerle tasvir edilirken, Necmettin Erbakan’ın dindarlığına vurgu yapılmaktadır. Erbakan, Arap şeyhi kıyafetiyle, ince ve çirkin burunla çizilirken, Görsel 4.50’de olduğu gibi dindarlığı, “Erbakan’ın çok gelişmiş takunya sanayii” ifadesiyle alaya alınmaktadır. Karikatürlerin yanındaki metinlerden, Erbakan’ın Almanya’da Leopard tanklarının ve Türkiye’deki Devrim Otomobili motor ekibinde yer alması, Gümüş Motor A.Ş.’yi kurarak Türkiye’de ilk yerli motoru üretmesinin (Necmettin Erbakan Kimdir?, 2015) o dönem tartışma konusu olduğu ve Çarşaf dergisinin de Erbakan’ın bu vasıflarıyla “Takunya Sanayii” başlığıyla dalga geçerek küçümseyici bir muhalefet örneği sergilediği anlaşılmaktadır.

Özetle, 1910 yılından bu yana, mizah yayıncılığı, pozitivist / laik bir gelenekten gelmesinin etkisiyle, Batı’nın değerlerini daima öven ve Doğu’ya ve doğal olarak İslam’a, Müslümanlara ilişkin nefret eder biçimde aşağılayıcı, ötekileştirici, yok sayan ve alay eden bir tavır içerisinde olmuştur. Müslümanlar; takke, tespih, çarşaf, peçe vb. simgelerle gösterilirken imam, molla, dindar erkek veya kadın genellikle hep aşırı derecede çirkin ve çoğu zaman da insanlıktan çıkarılmış durumdadır.

⁶¹ Buradaki üstünlük mücadelesinin ideolojik boyutuna Sonuç bölümünde değinilmektedir.

4.5.2.2. 2014 Yılında Yayımlanan Dergilerdeki Karikatürlerin Analizi

4.5.2.2.1. A (Saldırganlık) Kategorisi Karikatürleri ve Analizi

Bu kategoriye giren 42 adet karikatür için sırasıyla yayımlandıkları dergilerin başlığı altında göstergebilimsel çözümleme yapılmıştır.

4.5.2.2.1.1. Lemana Dergisi

Görsel 4.72. Lemana (2014-29, s.2)

Gösterge: Saldırgan Müslüman imgesi içeren Lemana dergisi karikatürü

Bağlam: Mizah dergilerinin gündem sayfalarında gündeme alınan olayla ilgili kısa bir bilgi içeren metnin altına o olayla ilgili karikatürler çizilir. Bu karikatürün dayandırıldığı olay da Beşiktaş'ta çıkan bir kavgadır. Karikatürün üst metninde detay ve kaynak gösterilmemiştir. "Aralarında turistlerin de bulunduğu gruba barda içki içtikleri gerekçesiyle saldırıda bulunuldu, iki kadın turist yaralandı" cümlesinde olayın neden ve nasıl geliştiğine ilişkin detay bulunmamaktadır. Metnin çatısı saldırının organize bir Görsele yapıldığı" yönünde kurulmuştur ancak haberin kaynağında⁶² saldırıyı yapanın iki kişi olduğu belirtilmektedir. Kavganın bir tartışma nedeniyle mi çıktığı yoksa iki kişinin barda içki içtikleri için mi barı basıp insanları darp ettiği belli değildir.

Gösteren: Sahur ibadetini hazırlık, türbanlı kadın, çivili sopa

⁶² Haberle ilgili detay bilgi için <http://www.milliyet.com.tr/turistlere-sahur-dayagi-gundem-1909872/>

Gösterilen: Sahura saldırıda bulunmak için kaldırılan Müslüman adam, dolayısıyla saldırgan Müslüman klişesi

Düzanlam: Karikatürdeki düz anlam; sahura kaldırılan kişi, uyandığında karısının hazırladığı sopayla birilerine saldıracaktır

Yananlam: Karikatürdeki sopa-sahur ilişkisiyle oluşturulan yan anlam ise;

1. Sahur, saldırıların yapıldığı bir ritüel olmasa da saldırganlıkla oruç ibadeti arasında bir bağ vardır.
2. Sahura kalkan kişiler saldırgandır.

Leman dergisinin gündemine bu haber alınmış, sunumu da sahura eşi tarafından uyandırılmakta olan bir adam üzerinden verilmiştir. Tıpkı birçok karikatürde olduğu gibi Saldırgan Müslüman imgesi bir ibadet üzerinden oluşturulmuştur.

Yobazlar, Adana'da düzenlenen Uluslararası Tango festivalinin, "zinanın müzikle yapılan şekli olduğu" gerekçesiyle halka açık yapılmasının engellemesini istedi.

Görsel 4.73. Leman (2014, 44, s.3)

Gösterge: Sanatseverlere saldıran Müslüman imajı içeren Leman dergisi karikatürü

Bağlam: Uslu Adana platformu üyelerinin festivali boykot etmesi karikatürize edilmiştir.⁶³

Gösteren: Soldaki adamın kılık kıyafetindeki İslami semboller (takke, yeşil cüppe, sakal), sağdaki adamın sakalsız, pembe renkli modern giyimi, soldaki adamın saldırıya hazır durumu, 'Yobazlar' kelimesi, soldaki adamın tango&zina ilişkilendirmesini ima ederek tek başına müzik dinlemeyi mastürbasyon olarak tanımlaması

Gösterilen: Saldırgan ve yobaz Müslüman klişesi

Düzanlam/Yananlam: Haberin bağlamı esas alınarak yukarıda detaylandırılan gösterenler aracılığıyla saldırıya geçen, kimseye bir zararı olmayan ve müzik dinleyen gençleri sokak

⁶³ Haber için bkz. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kultur-sanat/134215/Tango_festivaline_zina_karalamasi.html

ortasında rahatsız eden yobazlar klişesi oluşturulmuş ve bu yobazlık yine sözkonusu gösterenler yoluyla Müslümanlıkla ilişkilendirilmiştir. Karikatürde iki yananlam vardır. Birincisi, yobazlar sanata karşıdır. İkincisi yobazlar dindar Müslümanlardır. Bu Müslüman aynı zamanda hem tacizci (saldırgan), hem müzik dinlemeye mastürbasyon gözüyle bakacak kadar cahil hem de çirkindir.

Görsel 4.74 Leman, 2014-2, s.11

Gösterge: Sanatseverlere saldıran Müslüman imajı içeren Leman dergisi karikatürü

Bağlam: Karikatür doğrudan bir haberle ilişkilendirilmemiştir. Ancak karikatürize edilen olaya benzer olayların vuku bulduğu bilinmektedir.

Gösteren: Saldırgan kişilerde, yukarıdaki karikatür kadar bariz bir İslami simge bulunmasa da masada oturan kişilerden birinin sakalı dikkat çekicidir

Gösterilen: Saldırgan ve yobaz Müslüman imgesi

Düzanlam/Yananlam: Bu karikatürde de saldırgan Müslüman klişesi oluşturulmuştur. Kahvede boş boş oturanlar, sergi ve sanat merkezindeki insanlara düşmanlık edenler ve saldırgan olanlar Müslümandır.

Görsel 4.75 *Leman*, 2014-30, s.5

Gösterge: Terör örgütlerine destek veren saldırgan Müslüman imgesi içeren karikatür

Bağlam: Üst metinden İHH'nın 17.07.2014 tarihinde tertiplelediği İsrail Protestosunda yaşananların karikatürize edildiği anlaşılmaktadır. Protestolar sırasında İsrail konsolosluğunun bulunduğu plazanın önündeki heykelin tahrip edilmesi anlatılmaktadır. Karikatürdeki çizime göre protestoya katılan gruplar Ak Gençlik, Hamas, (hatta, gerçekte mümkün olmayacağı halde) İŞİD (DAEŞ)'dir. Gerçekte yürüyüşü İHH tertiplemiştir (Bkz, *Hürriyet*, 2014 ve *Cumhuriyet*, 2014)⁶⁴

Gösteren: Cüppeli, takkeli, çarşafı, sakallı insanlar. Pala, kin ve nefret dolu yüzler, kitlede yer alan ve heykeli tahrip eden kişiler, Hamas, İŞİD, Ak Gençlik pankartları, modern giyimli iki genç, 'arsız hırsız', 'kafa kesen', 'insan eti yiyen', 'insan yakan', 'heykel düşmanı', 'sanat düşmanı', 'yeme içme düşmanı', 'kadın düşmanı' sözleri

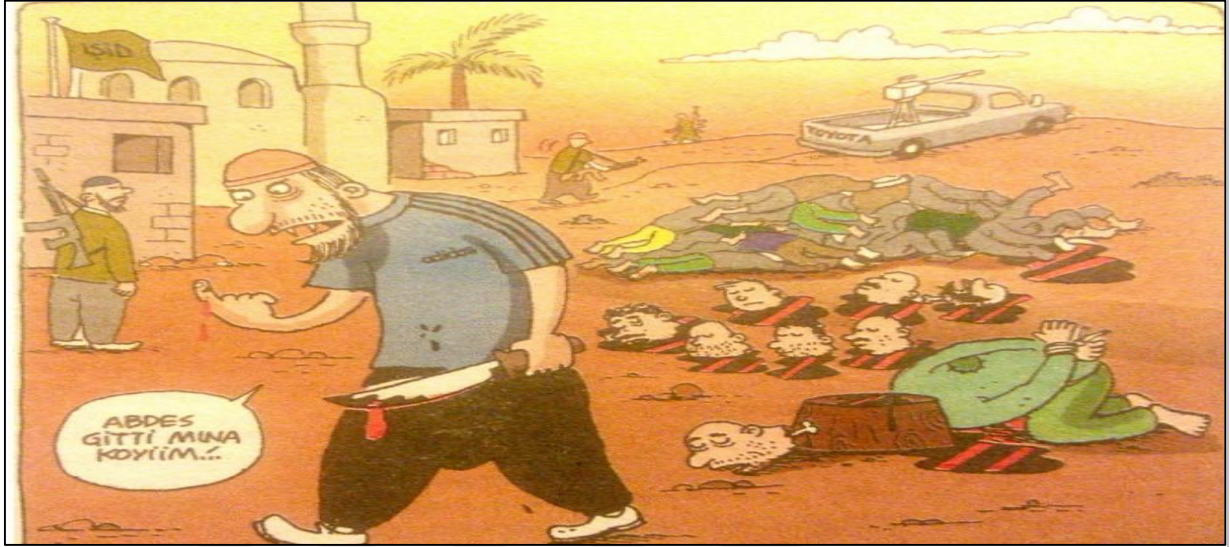
Gösterilen: Saldırgan, yobaz, gayrı medeni Müslüman kitle

Düzanlam: İnsani kaygılarla yürüyüşe katılan iki kişi, saldırgan bir kitlenin içerisinde hayal kırıklığına uğrar ve yanlış yere geldiklerini düşünmektedir.

Yananlam: Yananlama bakıldığında yürüyüşe katılanların kullandıkları simgelerin İslami simgeler olduğu görülmektedir (takke, cüppe vb.) Bu kitle saldırgandır, gayrimedenidir. Kusmakta olan kadının ağzından kitle "'arsız hırsız', 'kafa kesen', 'insan eti yiyen', 'insan yakan', 'heykel düşmanı', 'sanat düşmanı', 'yeme içme düşmanı', 'kadın düşmanı'" olarak tanımlanmaktadır ve karikatürde resmedilen manzara bu düşünceleri desteklemektedir. Gerçekte çatışma içerisinde olan Hamas ve İŞİD'in böyle bir etkinlikte yanyana gelmesi ihtimal

⁶⁴ Haberler için bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/26834589.asp>
http://www.cumhuriyet.com.tr/foto/foto_galeri/96035/1/israil_i_protestosunda_heykeli_kirdilar.html

dâhilinde değildir ancak karikatürde bunun üzerinde durulmamıştır. Karikatürçünün gözünde tüm bu grupların hepsi (Ak Gençlik de dahil olmak üzere) aynıdır ve aslında verilmek istenen mesaj; Filistin sorununa hem sosyalistlerin hem de İslamcı örgütlerin önem verdiği ancak bu iki grubun asla yan yana gelemeyeceğidir.

Görsel 4.76. Lemman, 2014-42, s.3

Gösterge: Katliam yapan Müslüman imgesi içeren Lemman dergisi karikatürü

Bağlam: DAESH'in yapmış olduğu katliamlar Lemman dergisinde sık sık işlenmektedir. Bu karikatürler E2 kategorisine dahil edilmiştir. Ancak bu karikatürde "Abdest" ve Cami ön plana çıkartıldığı için doğrudan İslam dini ile ilişkilendirilme söz konusudur.

Gösteren: Cami, "Abdest" kelimesi, katilin takkesi ve şalvarı, Ortadoğu bölgesi, terör örgütlerinin saldırı amaçlı kullandığı pikap taşıt (DAESH ve Müslüman simgeleri), başı kesilerek katledilen insanlar, DAESH örgütü mensubu abdestli ve eli kanlı Müslümanlar

Düzanlam: Bu karikatürde, katliam caminin önünde gerçekleşmiş, kesilen kafaların önünde cinayeti işleyen kişinin "Abdest"inin bozulmasına sinirlenmesi ve böylece abdestin vurgulanmasıyla karikatürde Müslüman klişesi oluşturulmuştur. Bir başka gösterge de katilin taktığı takkedir. DAESH militanlarının bu şekilde giyinmediği bilinse de katil militan, Müslüman kimliğiyle sunulmuştur

Yananlam: Örgüt, birçok Müslüman ülke tarafından resmi olarak kınanmış ve İslami bilim ve inanç kurumları tarafından eleştirilse ve hatta örgütün aslında Batı Avrupa ve/veya İsrail organizasyonu olduğuna dair bir takım iddialar olsa da örgütün bu şekilde sunumu, örgüte ve İslam'a olan belirli bir bakış açısının sunumuna örnek teşkil etmektedir.⁶⁵

⁶⁵ Benzer yaklaşımlar hakkında özet bilgi için bkz. <http://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/dais-2023009> http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/179841/Musluman_ulkeler_kinadi_ISiD_memnun.html

Görsel 4.77 Leman, 2014-35 s.3

Gösterge: İslam dünyasının kötü durumunun İslam dininin özüne ait bir sorun olduğu anlayışının göstergesi olan Leman dergisi karikatürü

Bağlam: DAESH militanlarının yaptığı cami saldırısı derginin gündemine taşınmış ve kendisine İslam devleti adı veren bir örgütün camiye saldırmasının oluşturduğu paradoks ele alınmıştır.

Gösteren: Tüm Replikler. Filistin, Irak ve Suriye tabelaları (Müslüman ülkeler) Batı'nın güçlü ve kötü karakterli duruşu, Doğu'yu veya Batıyla aynı görüşte olmayan kişiyi simgeleyen kişinin zayıflığı

Düzanlam: Batı'nın Ortadoğu'daki tüm savaşları kendi siyasetine alet ederek Müslümanların saldırgan olduğunu belirtmesi ve karşısındaki kişinin buna itiraz ederek ölenlerin Müslüman olduğunu, DAESH'in bombaladığı yerin cami olduğunu hatırlatıp bu çelişkiyi vurgulaması

Yananlam: Batı'yı temsil eden kötü adamla, Batı olmayanı (bu kişinin Müslüman veya doğulu olup olmadığı belli değildir. Belki bu kişi Müslüman değil anti-emperyalist bir doğuludur, bu net değildir.) temsil eden kişiye ait ilk iki repliğe kadar ölenlerin Müslüman olduğu halde Batı'nın Müslümanların saldırgan olduğunu ileri sürmesinin yarattığı çelişki anlatılmaktadır. Buraya kadar bir sorun yoktur. Ancak Batı'nın ağzından söylenen "Ovv, böyledir işte İslam! Kör eder gözleri...gerçeği görmek istemezsin" cümlesinin Batı'nın bir argümanının eleştirisi mi yoksa karikatürçünün kendi argümanı mı olduğu net olmamakla birlikte, bu paradoksun aslında İslam ile ilgisi olmayan ancak Müslümanların hatalarından/geri kalmışlığından belki de Batı'nın sömürgeciliğinden kaynaklanan bir sorun olduğunu düşünen bir anlayış tarafından asla kullanılmayacağı açıktır. Batı'nın temsil ettiği karakterin söylediği son söz genellikle dindar çevrelerce vurgulanan "gerçek İslam bu değil"⁶⁶, "Müslümanların bu hale gelmesi, Batı'nın

⁶⁶ Charlie Hebdo saldırısından sonra Nuray Mert'in veya konuyla ilgili yazısı bu anlayışla ilgili eleştirilere örnek verilebilir (Mert, 2015).

suçu” veya en iyi ihtimalle “Müslümanların bu durumda olması İslam’ın değil, Müslümanların suçu” şeklindeki yaklaşımlarına karşı çıkan ve sorunun aslında İslam’ın özünde olduğunu belirten anlayışa daha yakın bir söylemdir⁶⁷.

Görsel 4.78. Lemar 2014-30, s.5

Gösterge: Ahiret inancının ve dinin bir işkence olduğu düşüncesinin göstergesi olan Lemar dergisi karikatürü

Bağlam: Gündem sayfalarının dışında yer alan bu karikatür için herhangi bir üst metin olmadığı gibi karikatürün ilişkilendirildiği herhangi bir olay/olgu bulunmamaktadır.

Gösteren: Sırat köprüsü, Cehennem, Hızlandırılmış Sırat Köprüsünden Geçme Kursları tabelası, işkence sözcüğü

Gösterilen: Sırat köprüsünden geçme kursu göstereni, din kurumunu göstermektedir.

Düzanlam: Sırat köprüsünden geçmek zorunda kalan insanlar, köprüden geçerken cehenneme düşmemek için para karşılığı hızlandırılmış kursa katılmaktadır. Karikatürde kurslar hakkındaki “para tuzağı” algısına gönderme yapılarak gülmece unsuru oluşturulmuştur.

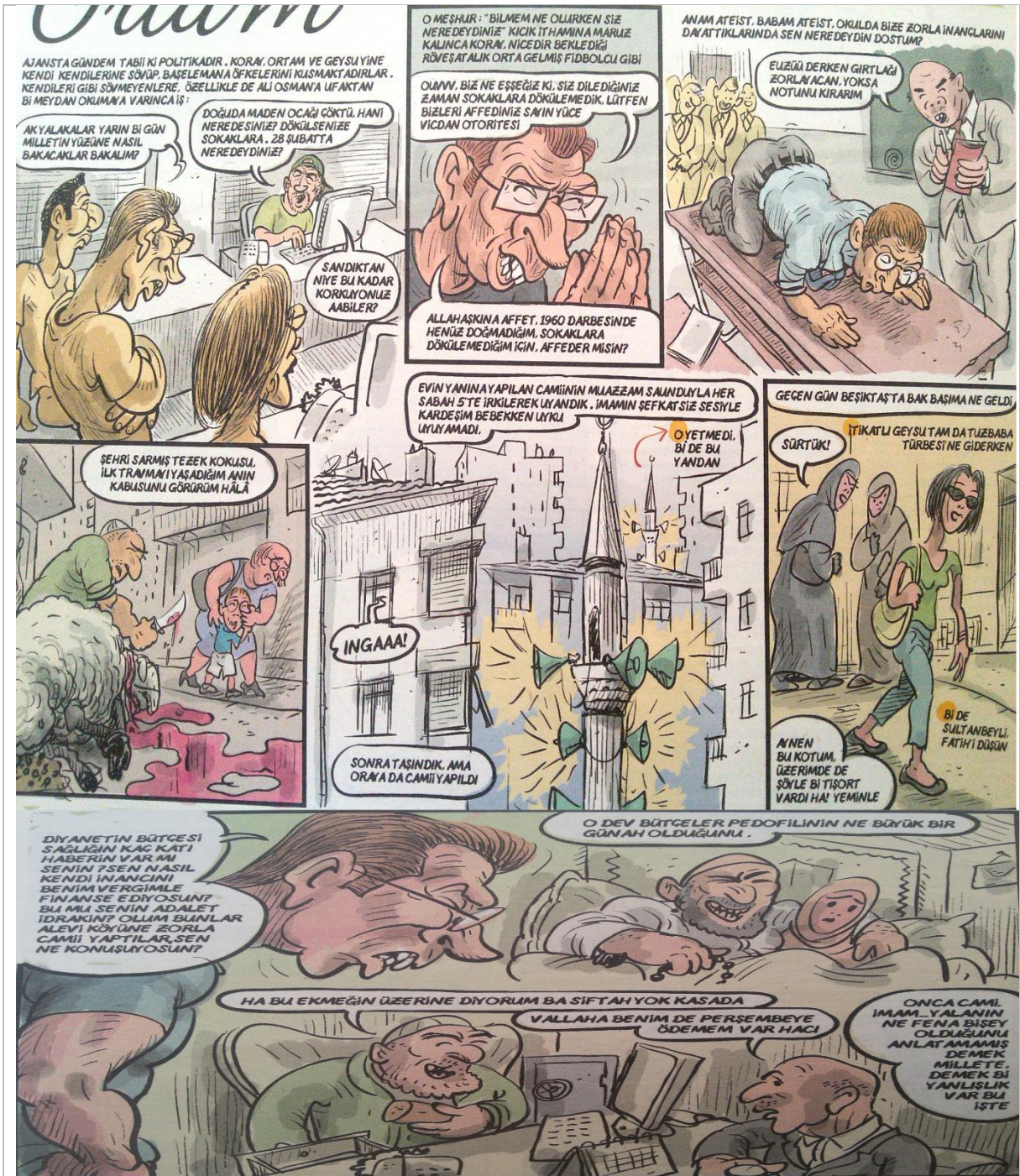
Yananlam: Hadis-i Şerif kaynaklı öğretiye göre sırat köprüsü ölümden sonrası yaşamda, tüm insanların üzerinden geçeceği bir köprüdür. İnanan insanlar bu köprüden rahatlıkla geçebilecek inananlar ise köprüden düşerek cehenneme gidecektir. Sırat köprüsünden geçmek için “inanma” koşulunu sağlayan şey ise “din” faktörüdür. Dolayısıyla “Hızlandırılmış Sırat köprüsünden geçme kursu” doğal olarak dindir. Hem sırat köprüsünden geçme olgusu hem de din karikatürde “işkence” olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla hem ahiret inancı, kıyamet, hesap, sırat ve din olguları birer “işkence”. Karikatürde, insanların çoğunluğunun kursa yazılması toplumun çoğunluğunun dindar olması ya da bir dine inanmasına işaretler. Kursa yazılmaması gerektiğini söyleyen yalnızca bir kişidir. Etrafta kursa katılmayıp ateşe

⁶⁷ Bu anlayışın doğrudan ifade edildiği bir yazı örneği için Bkz. Saraç, N., 2015

düşenleri izleyip kararsız olan birkaç kişi daha vardır. Bu da kursa katılmayı reddedip katılıp katılmamakta tereddüt edeni uyaran kişiyi, yani din kurumunun da işkencenin bir parçası olduğunu söyleyen kişiye “sürünün dışına çıkma” özelliği atfedilerek dini reddeden düşüncü yüceltilmiştir.

4.5.2.2.1.2. Penguen Dergisi

Penguen dergisinde bu kategoriye giren 14 karikatür bulunmaktadır. Bu karikatürler ve göstergebilimsel çözümlenmeleri aşağıda sunulmaktadır.

Görsel 4.79. Penguen, 2014-25, s.10

Gösterge: Türkiye’deki İslamofobi’nin net göstergelerinden biri olan Penguen karikatürü

Bağlam: Ak Parti sempatizanları ve muhalifleri arasında özellikle sosyal medyada yapılan tartışmalar içerisinde, bir taraf bir eleştiride bulunurken diğer taraf ise geçmişteki bazı olayları örnek vererek “bunlar olurken siz neredeydiniz” cümlesini sık sık kullanmaktadır. Bu çizgi öyküde de; ajans çalışanları arasında Ak Parti hakkında başlayan bir tartışmada, “bilmem ne olurken siz neredeydiniz?” cümlesinden hareketle, ateist birinin gözünden Türkiye’deki dini ortam karikatürize edilmektedir. Ak Parti eleştirisiyle başlayan cümlelerde aslında Türkiye’deki “dindarlık” ve “muhafazakarlık” kavramları betimlenmektedir. Bu nedenle bu karikatür, ateist birinin gözünden Ak Parti denildiğinde, akla gelenleri tasvir etmesi bakımından oldukça önemlidir.

Gösteren: Dil dışı gösterenler; zorla namaz kıldırılan çocuk, din öğretmenin sevimsizliği, sokakta akan kanlar, görüntüden ürken çocuk ve annesi, minaredeki hoparlörlerden çıkan yüksek ses, kara çarşafli tacizci kadınlar. Dil gösterenleri; anne ve babanın ateist olması, inancı ve ibadeti zorla dayatma, din dersinde besmelenin doğru okunması için öğrenciyi notla korkutma, kurban ritüelinin bir travma olması, imamın şefkatsiz sesi, uyuyamayan bebek sesi, ezan sesinden rahatsız olunduğu için başka bir muhite taşınma, itikatlı olmasına rağmen sırf başı açık olduğu için çarşafli kadınların tacizine uğrama

Gösterilen: Sürekli taciz, baskı ve kendileri gibi olmayan kişileri rahatsız eden dindarlar

Düzanlam: Ak Parti sempatizanının “28 Şubatta neredeydiniz?” sorusuyla başlayan tartışma, karikatürçünün ağzından hükümetin dinle ilişkili icraatlarını veya toplumda dinin yaşayışıyla ilgili duyduğu rahatsızlıkları karikatürize edilmesiyle devam eder ve “demek ki bir yanlışlık var bu işte” cümlesiyle son bulur. Öncelikle dindarlık simgesini taşıyan her unsur olumsuzdur. Bunlar sırasıyla; zorunlu din dersi, kurban bayramı, camilerden ezan okunulması, tesettürlü kadınların tesettürlü olmayan kadınları taciz etmeleri, küçük yaştaki kızlarla evlenen pedofili “dindarlar”, “ticarete sahtekarlık yapan dindarlar”, “diyanet bütçesinin sağlık bakanlığı bütçesinden fazla oluşu” konularını içermektedir. Metinde din kültürü ve ahlak bilgisi dersi “inançları zorla dayatma”, Kurban Bayramı “şehri sarmış tezek kokusu ve travma”, sabah ezanı “imamın şefkatsiz sesiyle irkilerek uyandırılma”, sokakta tesettürlü kadınların kendileri gibi olmayanlara davranışları ise “hakaret, türbe ziyaretine giden, çok da açık olmayan, itikatli bir bayanı bile taciz etme” ile ilişkilendirilmiş, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Sağlık Bakanlığı bütçesinden yüksek oluşunun “dindar toplumdaki” pedofili ve sahtekarlığın önüne geçememesi vurgulanmış ve “demek bir yanlışlık var bu işte” diyerek meselenin özünde bir sorun olduğu belirtilmiştir.

Yananlam: Metinde geçen “yanlışlığın nerede olduğu ya da meselenin özü” açık değildir. Yanlışlık, dinin yanlış yorumlanması, yaşanması ve toplumdaki cehalet midir yoksa dinin

bizatihi kendisi midir, net değildir. Kurbanların ulu orta yerlerde usulüne uygun olmayan kesilmesi, musikiye ve ses düzeyine uygun olmayan ezan okunması, din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin amacına uygun yürütülmemesi vb. pekâlâ dindar çevrelerce de eleştirilmekte ve bu durum genellikle “dinin yanlış yorumlanması, dinden uzaklaşılması, İslam dininin özünde yer alan güzel ahlak, edeb, dinde zorlamanın olmaması ilkelerinden uzaklaşılması vb.” nedenlerle açıklanmaktadır. Ancak bu çizgi öyküde böyle bir yorum yapılmamış bizatihi Ak Partiyle birlikte dinin toplumsal hayatta daha fazla yer almasının sonuçlarını, “sayısı artan camiler”, “sokak tacizleri” “pedofili ve sahtekâr hacılar” gösterenleriyle anlatmıştır. Gösterenlerin tümü olumsuzdur, olumlu bir tek ifade ve istisna yoktur, anlatı genellemeler üzerine kuruludur. Din Kültürü öğretmeni çirkindir, kurbanlardan akan kanlar sokağı kaplamıştır, takkeli ve cüppeli “hacı”lar, pedofili ve sahtekârdır. Özetle, çizgi öyküde bir ateistin gözünden İslam ve Müslümanlar tasvir edilmiş ve ortaya çıkan bu tasvir her yönüyle olumsuzdur. Karikatürde “Türkiye’deki İslamofobi”nin çok net bir biçimde çizildiği görülmektedir.

Görsel 4.80. Penguen, 2014-16, s.10

Gösterge: “Saldırgan ve tacizci dindar gençlik” göstergesi Penguen dergisi karikatürü

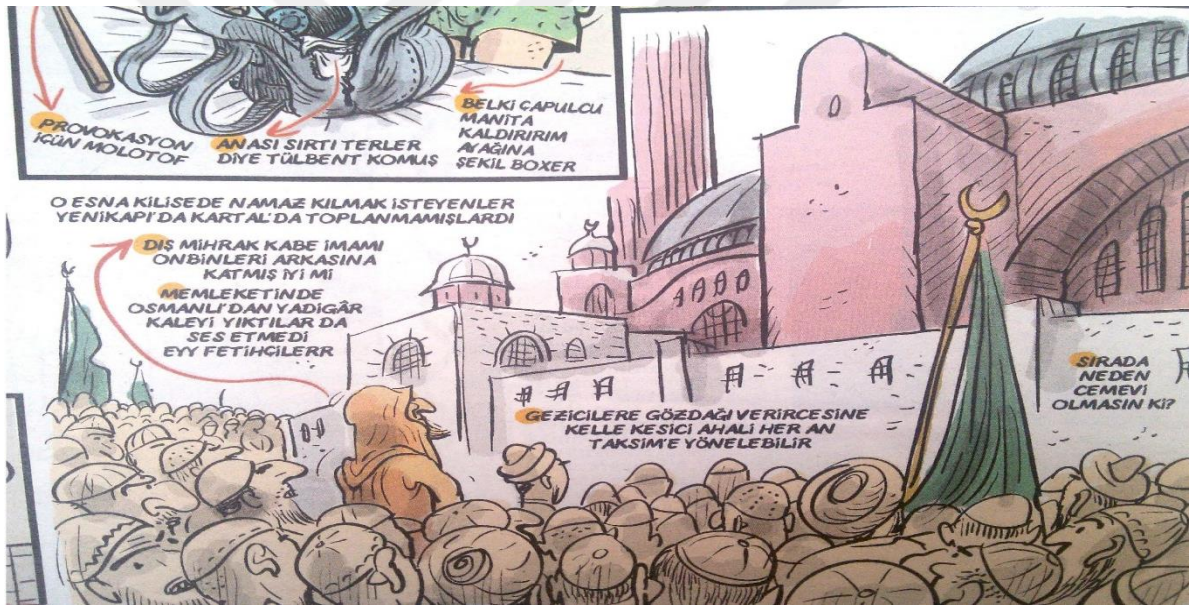
Bağlam: Doğrudan bir haber veya olguyla ilişkilendirilmemekle birlikte, olayın “seçimden” sonrası geçmesi ve seçimden sonra bu tür tacizlerin artmasının söylenmesi, karikatürün odak noktasını doğrudan Ak Parti seçmenine çevirmektedir.

Gösteren: “Ezan”, “Ateyiz” “Çapul”, tacizcilerden birinin giydiği cüppe ve takke

Gösterilen: Tacizci Müslüman klişesi

Düzanlam: Önceki karikatürlerde olduğu gibi sokakta yürüyen kişilere yapılan tacizde, tacizci kişiler yine Müslüman klişesiyle sunulmaktadır. Bu klişeler; tacizcilerden birisinin giydiği takke ve cüppe; tacizcilerin “ateyiz”, “ezan okunuyor, çıkar kulaklığı” sözleri ile oluşturulmuştur.

Yananlam: Tacizcilerden birisinin kullandığı “çapul” kelimesi de Gezi Parkı olaylarına gönderme yapmaktadır. Karikatürün alt metninde yer alan “seçimden sonra” yaşanan sıkıntılarla aslında karikatürün Ak Parti seçmenine yönelik olumsuz bir betimleme içerdiği anlaşılmaktadır ancak yukarıda açıklanan gösterenler, klişeye Ak Parti seçmeninin de yanı sıra İslami bir kimlik de katmaktadır. Burada dikkat çeken bir diğer cümle ise tacizcilerin sigara içmesi vb. davranışlar için “Tayyibi kızdıracak her türlü edimi yapıyorlar amma kaçak göçek iş çevirmek onların en yüce ameli” cümlesiyle bu cahil ve serseri topluluğun gerektiğinde dindar, gerektiğinde Ak Partili, gerektiğinde ise sigara içen veya istediklerini yapan ikiyüzlü bir topluluk olduğu vurgulanmaktadır.

Görsel 4.81. Penguen, 2014-23, s.10

Gösteren: “Ürkütücü ve saldırgan kelle kesici Müslüman kitle” tanımlamasının göstergesi olan Penguen dergisi karikatürü

Bağlam: 31 Mayıs 2014’te Anadolu Gençlik Derneği’nce düzenlenen Ayasofyanın ibadete açılması için yapılan eylem karikatürize edilmiştir.⁶⁸

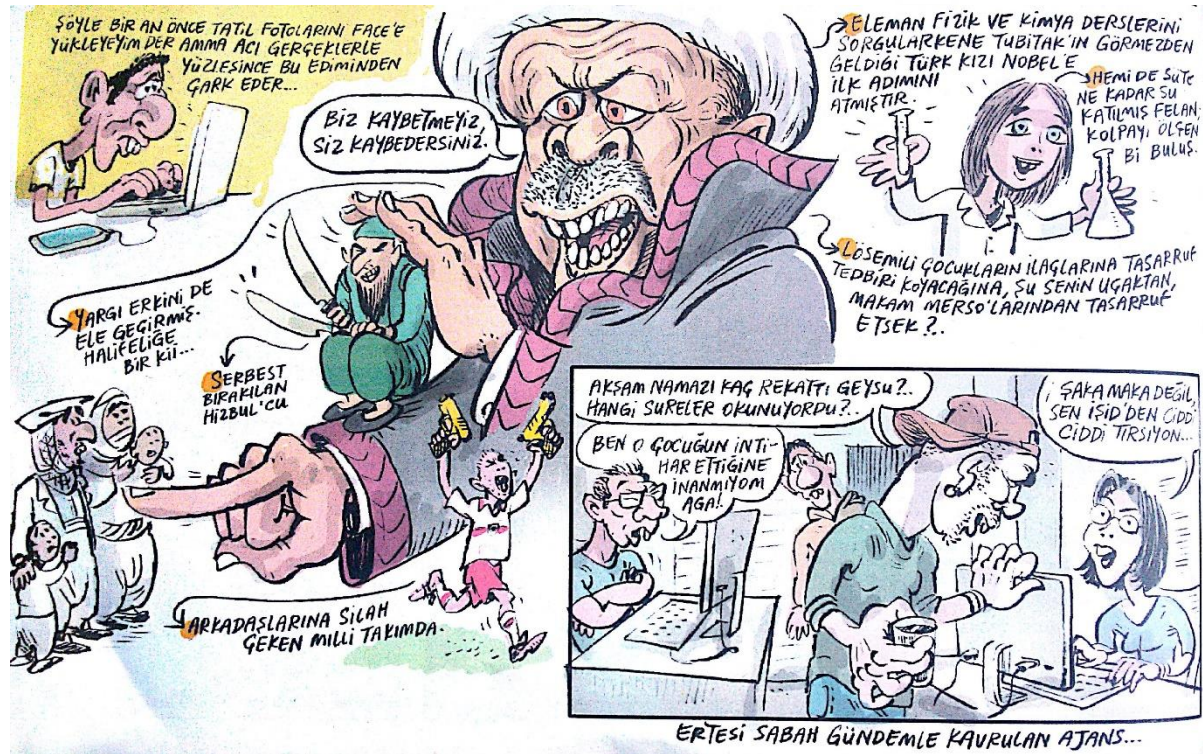
Gösteren: Dış mihrak kabe imami, kilise, geziciler, kelle kesici ahali, taksim, cemevi

Gösterilen: Kelle kesici, her an Cemevi ya da Taksim’e saldıracak Müslüman kitle

Düzanlam: Ayasofya’nın ibadete açılması için toplu namaz kılma eylemini karikatürize edilmiştir.

⁶⁸ Konuyla ilgili haber metni için bkz. <http://www.milliyet.com.tr/ayasofya-meydani-nda-fetih-namazi-gundem-2067098/>

Yananlam: Karikatürde atıf yapılan olayın Gezi Parkı eylemlerinin bitmesinden dokuz ay sonra yapılmış olmasına rağmen Ayasofyanın ibadete açılması eylemi için biraraya gelen kitle, Gezi Parkı'nın yıkılmaması ve hükümetin istifa etmesi için biraraya gelen kitleye karşı olarak konumlandırılmıştır. Bu kitle; kelle kesicidir, cemevine ve Taksim'e her an saldırabilir. Dış mihrak olarak Kâbe imamı da kitlenin öncülüğünü yapmaktadır. Bir müze olan Ayasofya, "kilise" olarak tanımlanmıştır. Eylemin adı olan "Fetih Namazı" nı kıldırın kabe imamı için "dış mihrak" tanımlaması ve Suudi yönetimin Osmanlı'dan yadigâr Ecyad kalesini yıkmasına vurgu yapılarak "fetihçilerin" bu konuya duyarsız kaldığı vurgulanır. Kelle kesici tanımlamasıyla DAEŞ'e gönderme yapılmış ve Ayasofya'da sabah namazı kılan kitle, DAEŞ ile özdeşleştirilmiştir. Özetle bu karikatürde de Müslüman topluluk ürkütücü, saldırgan bir topluluktur.

Görsel 4.82. Penguen, 2014-42, s.10

Gösterge: Recep Tayyip Erdoğan'dan ve İslami söylemi kullanan terör örgütlerinden duyulan korkunun göstergesi olan Penguen dergisi karikatürü

Bağlam: Karikatürde geçen ifadeler, Hizbullah üyelerinin serbest bırakılması⁶⁹, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın din dersi ile ilgili açıklamaları⁷⁰, TÜBİTAK'ın beğenmediği projenin dünya birincisi olması⁷¹ olayları ile ilişkilidir.

⁶⁹ Haber için bkz.

<http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/01/04/hizbullahin.muebbet.saniklarina.tahliye/601834.0/>

⁷⁰ Haber için bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/zorunlu-kimya-tartisilmiyor-27298467>

⁷¹ Haber için bkz. <http://www.milliyet.com.tr/tubitak-in-begenmedigi-proje-dunya/ekonomi/detay/1952111/default.htm>

Gösteren: Recep Tayyip Erdoğan’ın başındaki sarık, “Lösemili çocukların ilaçlarına konulan tasarruf tedbiri, TÜBİTAK tarafından beğenilmeyen projenin Fizik olimpiyatlarında dünya şampiyonu olması, elinde kılıç olan Hizbullah militanı, “halifelik” kavramı, korku içindeki Kürt aile, akşam namazı ile ilgili soru, IŞİD’den duyulan korku

Gösterilen: Karikatürlerdeki gösterenler, “Recep Tayyip Erdoğan’ın İslami söylemi kullanan terör örgütlerine verdiği destek ve bu örgütlerden duyulan korkuyu göstermektedir.

Düzanlam: Gündemde olan Hizbullah davasında tutuklananların tahliye edilmesi, Yargı erkinin Ak Parti’nin güdümünde çalıştığı iddiası, uçak tartışması, Türk öğrencinin Nobel’e aday gösterilmesi vb. konular birarada karikatürize edilmiştir.

Yananlam: Karikatürlerdeki başat yananlam; (karikatürdeki söyleme göre) yargı erkini ele geçiren Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın nezdinde Ak Parti hükümetinin ve devlet organlarının Hizbullah ve IŞİD gibi terör örgütlerine destek vermesi ve bunun Kürtler, Ak Parti muhalifleri vb. çevreler için bir felaket olacağıdır. Dinle arası iyi olmayan insanlar, IŞİD korkusu yüzünden akşam namazının kaç rekat olduğunu öğrenmeye çalışmaktadır. Ayrıca hükümet, lösemili çocukların ilaç paraları için ödenekleri kısmış ancak makam arabaları ve uçakları için kesinti yapmayıp çocukların paralarını gösterişe harcamaktadır. TÜBİTAK tarafından beğenilmeyip Fizik olimpiyatlarında birinci gelen kız öğrencinin başarısı, Cumhurbaşkanı’nın din dersinin zorunlu olmasına itiraz edenler için söylediği “fizik ve kimya dersleri neden tartışılmıyor” sözüyle ilişkilendirilerek Cumhurbaşkanı karikatürde fizik ve kimya derslerini önemsemediği halde birinciler çıkabiliyor anlamı oluşturulmuştur. Ayrıca, İlayda Şamlıgil’in birinci olan projesi “Sıvılardaki Su Oranını Miknatısla Ölçebilen Ucuz, Hızlı ve Taşınabilir Bir Sistem”ini kolpayı ölçen bir buluş olarak tanımlanarak örtük bir biçimde kolpanın Ak Parti mensupları ve destekçileri tarafından oluşturulduğunu ve projenin belki de bu nedenle TÜBİTAK tarafından beğenilmediği ima edilmektedir. Özetle, karikatürlerde bir korku teması işlenmiştir. Bu korku, karikatürçünün bakışına göre, Recep Tayyip Erdoğan’ın temsil ettiği hareketten ve onun müsamaha gösterdiği terör örgütlerinden duyulan korkudur.

4.5.2.2.1.3. Uykusuz Dergisi

Uykusuz dergisinde Saldırganlık (Müslüman kimlikli kişilerin zararlı, saldırgan, rahatsız edici, sapık, sahtekâr, pornografik, terörist, istismarcı vb. tasvir edildiği veya doğrudan İslam dininin kötülendiği karikatürler) kategorisine giren 20 karikatür bulunmaktadır. Bu karikatürlerin göstergebilimsel çözümlenmeleri aşağıda sunulmaktadır.

Görsel 4.83. Uykusuz, 2014-37, s.14

Gösterge: “İslam dini başta olmak üzere tüm dinlerin insanlığa yapılan bir kötülük olduğu” anlayışının göstergesi olan Uykusuz dergisi karikatürü

Bağlam: Çizgi öykü konseptinde sunulan karikatürler, belli başlı bir olayla ilişkilendirilmemiştir. Ancak söylem, çizim ve öykünün sonunda verilen mesaj tanrı inancını ve dini reddeden söylemle paraleldir.

Gösteren: Dinlere göre farklı Azrailler, Budist ve Ateist’in sempatikliğine karşın en çirkinini Müslüman olmak üzere Hristiyan, Musevi ve Paganların azraillerin çirkinliği, “en son peygamber” tanımı, öyküdeki son konuşma balonu

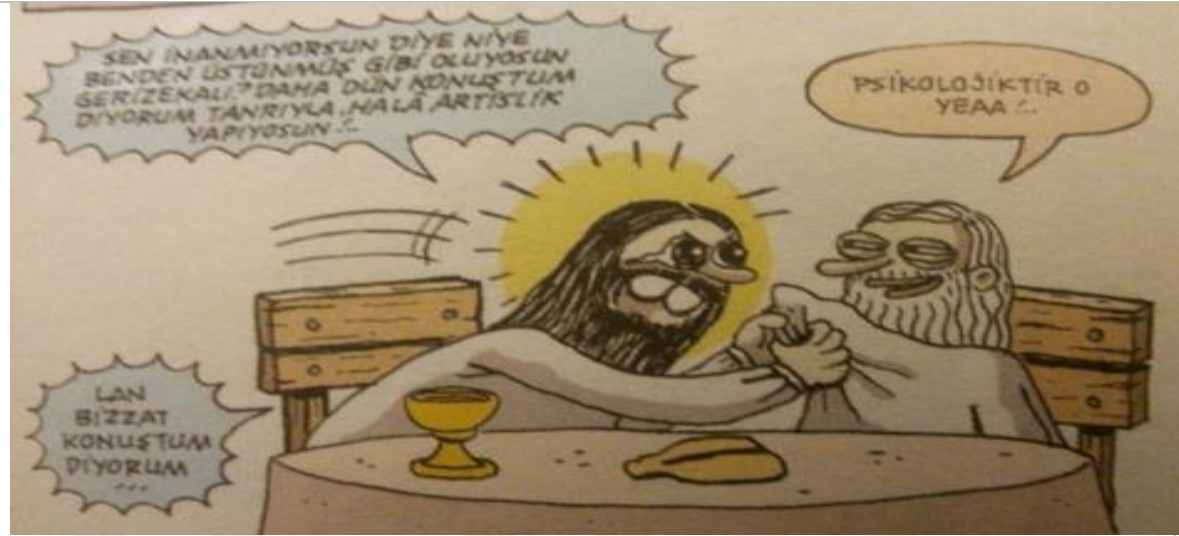
Gösterilen: Her dine ait Azrail gösterenleri dinlerin aslında birbirlerinden farklı olmadığını, Müslümanların Azrail’inin bunların arasında en çirkinini olması da karikatürçünün en olumsuz din olarak İslam dinini işaret ettiğini göstermektedir. Zira son konuşma balonunda verilen mesaj da bunu destekler niteliktedir.

Düzanlam: Çizgi öyküde gerçeküstü bir tema işlenmiştir. Bu öyküde çizimlerdeki yan anlamdan öte belirleyici olan, söylemdir. Tanrı tarafından kendisine gönderilen kitabı okuyunca peygamber olmaktan vazgeçen ve insanlığa bu kadar kötülüğü yapmayı reddedip intihar eden kişi için yapılan “en son peygamber” tanımlamasındaki yan anlam şudur: “İntihar eden kişi, önceki peygamberler gibi yapmayıp insanlığa kötülük etmeyi reddetmiştir. O halde insanlığa gönderilen tüm kutsal kitaplar, insanlık için kötülüklerle doludur”. Bu karikatürle tüm dinler “kötülükle” ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, intihar eden adamın ruhunu alan kişinin “bana gelince, kuracağı yeni dinin Azrail’i ben olacaktım” demesi ve intihar vakası nedeniyle bu hedefine ulaşamadığı için intihar eden “en son peygamber”i ‘korkak, kadir kıymet bilmez şerefsiz” olarak nitelendirmesiyle de dinlere “belirli kesimlerin menfaat sağladığı bir olgu” nitelendirilmesi yapılmıştır.

Yananlam: Karikatürdeki tipler incelendiğinde, en sevimli olanların Budist ve Ateist, en çirkinin de Müslümanların Azrail’i (iskelet) olduğu görülmektedir. Ateist’in aslında orada işi yoktur, zira bir Tanrı’sı yoktur (bunu da diğer dinlerin Azrailleri dile getirmektedir) ve karikatürçü tarafından kontrast oluşturması ve Ateistlerin bu kötülükte yer almadıklarını anlatmak için öyküye dahil edilmiştir.

Taranan tüm karikatürler arasında, İslam dinini doğrudan ve en fazla olumsuzlayan karikatür budur. Bu nedenle A kategorisine alınmıştır. Karikatürde, Hz. Muhammed’in “son peygamber” olmasından hareketle “en son peygamber” kavramı geliştirilerek son peygamber başta olmak üzere ondan önce gelen peygamberler aracılığıyla Tanrı tarafından insanlığa kötülük yapıldığı ve kutsal kitapların da bu kötülüğün esaslarını anlattığı konu edilmiştir. Türkiye’de İslamofobi kavramını tartıştığımız bu çalışmada, İslamofobi’yi besleyebilen bir

takım unsurlar yukarıdaki karikatürlerde sunulmakta iken bu çizgi öyküde “fobi”nin daha da ötesinde doğrudan İslam dini ve peygamberi kötülükle ilişkilendirilmiştir.

Görsel 4.84. Uykusuz, 2014/14, s.8

Gösterge: “Saldırgan fakat inandırıcı olmayan dindar ve karşısında dingin ve bilge ateist” klişesinin göstergesi olan Uykusuz dergisi karikatürü

Bağlam: Gündem dışı sayfalarda yer alan ve herhangi bir olayla ilişkilendirilmeyen karikatür, günümüzdeki ateist-dindar tartışmalarının peygamberler ve filozoflar arasındaki tartışmaya uyarlanmış halidir. Konuşmalarda kullanılan sözcükler ve ifadeler günümüze aittir. Hz.İsa, günümüz dindarlarının tavrını, Antik çağ filozofu ise ateistlerin tavrını temsil etmektedir.

Gösteren: Şarap, ekmek ve biçim olarak Hz.İsa’ya benzetilen karakter, eski Yunan filozoflarına benzeyen sevimli karakter, şarap, ekmek, Hz.İsa’ya benzetilen karakterin diğerinin yakasına yapışması

Gösterilen: Şarap kadehi, ekmek ve çizimle Hz.İsa gösterilmekte, beyaz elbise ve uzun beyaz sakallarla Antik çağ filozofu gösterilmektedir. Hz.İsa’nın filozofun yakasına yapışması dindarların karşısındaki ikna edemediği zaman saldırganlaştığını ima etmektedir.

Düzanlam: Karikatürdeki düz anlam, Hz.İsa (şarap kadehi ve ekmekten, ayrıca Hz.İsa’ya atfedilen ikonlardan ve çizimde kullanılan şarap ve ekmek göstergeleriyle Hz.İsa’nın gösterildiği düşünülebilir ancak kutsal metinlere göre Tanrı ile konuşan Hz.Musa’dır) ve eski Yunan filozofu arasındaki tartışmadan oluşmaktadır

Yananlam: Metnin yan anlamı incelendiğinde ise tartışmadaki söylem, günümüzdeki Müslüman-ateist tartışmalarını andırmaktadır. Böylece, karikatürdeki gülmece unsuru, aynı tartışmanın binlerce yıl öncesinde bugünün söylemiyle yapılmasıyla oluşturulmuştur. Buna göre (her ne kadar Hz.İsa da olsa, aslında atıf yapılan yan anlamdaki karaktere eşleştirildiğinde karakter Müslümandır) Müslüman sinirli, saldırgan; ateist ise sakin, dingin,

umarsızdır. Saldırganın “sen inanmıyorsun diye niye benden üstünmüş gibi oluyorsun geri zekâlı” sözüne göre inançlı insanların aşağılık kompleksleri nedeniyle saldırganlaşmakta fakat ateist, saldırganlığa karşı yumuşak ve dingin tavrını sürdürmektedir.

Görsel 4.85. Uykusuz, 2014, 42.sayı, s.2

Gösterge: Saldırgan Müslüman klişesinin göstergesi olan Uykusuz dergisi karikatürü

Bağlam: Üst metinden karikatürün bir bıçaklama olayını ele aldığı anlaşılmaktadır. İlgili haber metinlerinde ⁷² saldırganların tekbir getirip bozkurt işareti yaptığı söylenmektedir. (Diken, 2014 ve Evrensel 2014)

Gösteren: Bıçak, şalvar, sakal, takke, saldırmaya hazırlanan kişiye polis desteği

Gösterilen: Polisin, sokakta eli bıçaklı saldırganlara destek vermesi ve bu saldırganların Müslüman olması.

Düzanlam: Karikatürdeki düz anlam, oluşturulan Müslüman klişesine uygun takkeli, sakallı, şalvarlı çirkin bir kişinin elinde bıçakla birilerine saldırmaya gittiği, polislerin de kendisine yardım ettiği yönündedir.

Yananlam: Diğer karikatürlerde olduğu gibi bıçak, sakal, takke, şalvar göstergeleriyle “saldırgan müslüman” klişesi oluşturularak “Müslümanlar saldırganıdır (veya saldırganlar Müslümandır) ve devlet (polis) tarafından desteklenmektedir” yan anlamı oluşturulmuştur.

⁷² İlgili haber metinleri için <http://www.diken.com.tr/esenyurttta-16-yerinden-bicaklanan-kabil-okyayatan-onlar-bicakla-delik-desik-ederken-polis-izledi/>
<http://www.evrensel.net/haber/93559/olu-numarasi-yapmasaydim-bogazimi-keseceklerdi>

Görsel 4.86., Uykusuz, 2014-01, s.43

Gösterge: Cehennem İnancına İlişkin Farklı Yorumlar

Bağlam: Ekşi Sözlük yazarlarının Hz. Muhammed'e yönelik hakaret içeren yazılarla ilgili yaptığı yorumda Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, “bu topraklarda hiç inanmayan bir ateistin dahi, o tür hakaretleri, sanal ortamda dahi olsa bilerek yazabileceğine, Ohtimal vermiyorum. Böyle birşey varsa, bunun bir tek yorum vardır. o da, uluslararası İslamofobia endüstrisinin heybesini nefretle, kinle, öfkeyle, cehaletle doldurup cehenneme gönderdiği bir trenin arkasına takılıp, gönüllü yolcu olmaktan ibarettir diye düşünüyorum” dediği açıklamayı konu edinmektedir.⁷³

Gösteren: Alevler, Zebani, Rüya, Korku İçindeki Masum Gençler, Uluslararası “İslamofobi Endüstrisi Cehennemi Treni” sözü

Gösterilen: Cehennem, Korku

Düzanlam: Bağlam bölümünde belirtilen olay konu alınarak, ekşi sözlük yazarlarını “İslamofobi Endüstrisi Cehennemi Treni”ne binmekle suçlayan Mehmet Görmez rüyasında bu treni ve içindeki kişileri cehenneme giderken görmektedir.

Yananlam: Çalışmada incelenen tüm karikatürlerin içerisinde en karmaşık anlam dizgesine sahip olan bu karikatür iki farklı perspektiften okunabilir. Birincisi; Diyanet İşleri Başkanı'nın gördüğü rüya göstereni temel alındığında, Cehennem inancının (dolayısıyla dinin) ancak bir rüyadan ibaret olduğu yanlısamasını vurgulayan bir anlam çıkmaktadır. Böyle bir durumda karikatürde inançla alay edilmesi de söz konusu olabilir. Bir diğer perspektifte, trendeki ekşi sözlük yazarlarının duyduğu tedirginlik ve masum yüzlü oluşları temel alındığında ise Başkanın bu sözünü doğrular nitelikte bir yananlam ortaya çıkmaktadır. Buna göre korku içerisindeki masum yüzlü gençler, Uluslararası İslamofobi Endüstrisi Treniyle Cehenneme gitmek üzeredir. Onların bu hallerini gören Diyanet İşleri Başkanı'nın

⁷³ Konuyla ilgili detaylı bilgi için haberler: Haber 7: <http://www.haber7.com/guncel/haber/1052679-eksi-sozluke-bir-tepki-de-mehmet-gormezen> Sözcü Gazetesi: <http://www.sozcü.com.tr/2013/gunun-icinden/diyanetten-eksi-sozluke-tepki-339951/> Ekşi Sözlük: <https://eksisozluk.com/diyanet-isleri-baskaninin-eksi-sozluk-aciklamasi--3936190>

ise keyfi yerindedir. Eğer bu perspektiften bakılırsa, Cehennem vardır, gerçektir ve Tanrı, bu masum yüzlü gençlere azap edecektir. Bu azaptan da din adamları rahatsızlık duymayacaktır. Dolayısıyla burada da “dinin” korkutucu yüzü karikatürize edilmiş olacaktır. Karikatürçünün her iki anlamı da (alay veya korku) başka biçimlerde verebilecekken, Diyanet İşleri Başkanı’nın doğrudan kavramlarını kullanarak çizmesi de ayrıca sorgulanabilir.

4.5.2.2.1.4. A Kategorisi Genel Değerlendirme

Görüldüğü gibi Leman, Penguen ve Uykusuz dergilerinde 2014 yılında yayımlanan karikatürler içerisinde yayımlanan ve araştırmada A kategorisine dâhil edilen yukarıdaki karikatürlerin ortak noktası “saldırganlık, taciz ve kötülük”tür. Karikatürler genellikle yaşanmış bir olaydan yola çıkılarak çizilmiştir ve burada gerçek, Baudrillard’ın söylediği gibi yeniden üretilmiştir. Üretilen bu gerçekte, tüm Müslümanlar saldırgandır. İnsanların fikir sahibi olamadığı konular hakkında devreye basmakalıp yargıların devreye girmesi ve algılamının bu yönde gerçekleşmesiyle ilgili süreç hatırlandığında karikatürleri okuyan birçok kişinin zihnindeki Müslüman algısının bu karikatürlerde sunulduğu gibi “eli bıçaklı veya sopalı, kafa kesen, sanat eserlerine ve etkinliklerine saldıran, yeşili yok eden, terörist kişi”den ibaret olması muhtemeldir.

Müslümanların, en hafifinden tacizci olarak gösterildiği A kategorisi karikatürlerinde aynı zamanda doğrudan İslam dinini kötüleyen karikatürler de yer almaktadır. Görsel 4.78’de din olgusu bir işkence olarak tanımlanmış, Görsel 4.83’de Tanrı’nın dinler ve kutsal kitaplar aracılığıyla insanlara kötülük ettiği söylenmiş, Görsel 4.86’da da karikatürdeki anlatı Diyanet İşleri Başkanı’nın söylemine paralel gibi görünse de İslam dini ile ilgili olumsuz beyanlarda bulunan kişilerin masumiyeti ve korkusuna Diyanet İşleri Başkanı’nın –en hafif deyimle- umursamazlığı ya da bu durumdan duyduğu sevinç üzerinden cennet ve cehennem inancı eleştirilmiştir. Dolayısıyla Türkiye’nin en çok okunan mizah dergilerinde İslam dininin imajı oldukça olumsuzdur. Müslümanlar saldırgan, terörist ve tacizci olarak karikatürize edilmektedir. Bu kategorideki karikatürler Bölüm 4.5.2.1.’de yer alan bundan yaklaşık yetmiş yıl önceki çizimlerle benzerlik göstermektedir.

“A-Saldırgan” kategorisinde yer alan karikatürlerde dergilere göre anlamlı bir farklılık olmamakla birlikte bu kategorideki karikatürler Leman’da genellikle gündem sayfalarında yer almış, çıkan haberler temel alınarak çizimler yapılmıştır. Penguen’de ise “Ortam” başlıklı köşede çıkan karikatürler genellikle bu kategoriye girmiştir. Özellikle Görsel 4.83’deki karikatürler, Ak Parti iktidarının icraatlarının ve Türkiye’deki dindarların yaşam biçimlerinin eleştirisini gösteren en net göstergelerden birisidir.

Özetle, her biri belirli bir anlayışın göstergesi olan karikatürler; “Müslümanlar saldırgan”, “Müslümanlar kendileri gibi olmayanlara karşı zalimdir”, “Dinin kendisi bizzat kötülüklerin başıdır” vb. mitlerinin göstergeleri konumundadır.

4.5.2.2.2. B (Çirkinlik) Kategorisi Karikatürleri Analizi

Mizah dergilerinde Müslümanlar yalnızca saldırgan sapık tacizci olarak tasvir edildiği karikatürlerin yanında, gülmece unsuru taşıyan (veya taşımayan) bazı karikatürlerde din adamları, İslami simge olduğu açık olan giyim tarzına sahip veya dini sözcükler kullanan veya ibadet yerlerinin çirkin, sevimsiz, cahil, korkak vb. tasvir edildiği karikatürler de bulunmaktadır. Bu tür karikatürler için belirlenmiş olan “B-Çirkinlik: Müslüman kimlikli kişilerin cahil, korkak, sempatik olmayan, çirkin tasvir edildiği karikatürler” kategorisine uygun olan 56 adet karikatür saptanmıştır. Bu karikatürlerin sayısı A kategorisindeki karikatürlerden fazla, C (Alay) kategorisindekilerden azdır.

Tablo 4.6. Leman Dergisi B Kategorisi Karikatürleri

Görsel 4.87. Leman, 2014-51, s.8

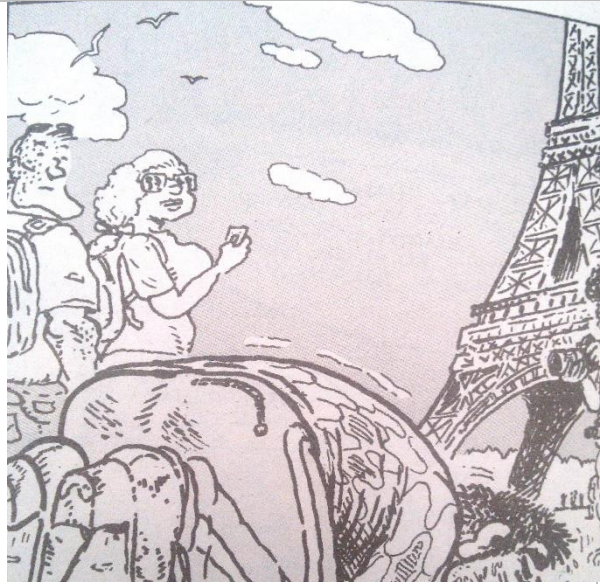
Görsel 4.88. Leman, 2014-29, s.9

Görsel 4.89. Leman, 2014-27, s.21

Görsel 4.90. Leman 2014-4, s11.

Görsel 4.91. Leman, 2014-28, s.6

Görsel 4.92. Leman 2014-4, s.7

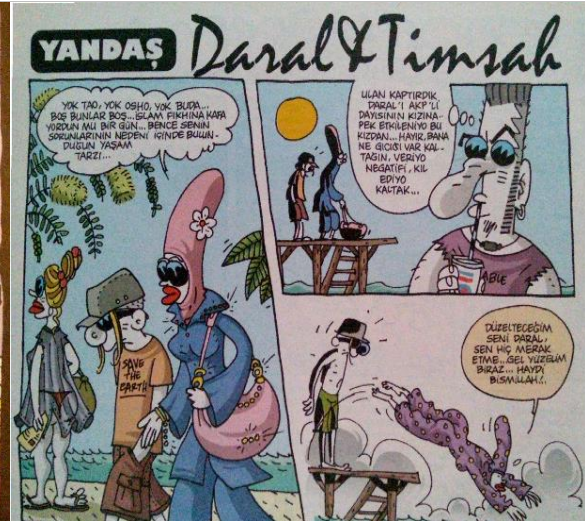
Görsel 4.93. 2014-21, s.6

Görsel 4.94 2014-1, s.4

Görsel 4.95. 2014-47, s.16

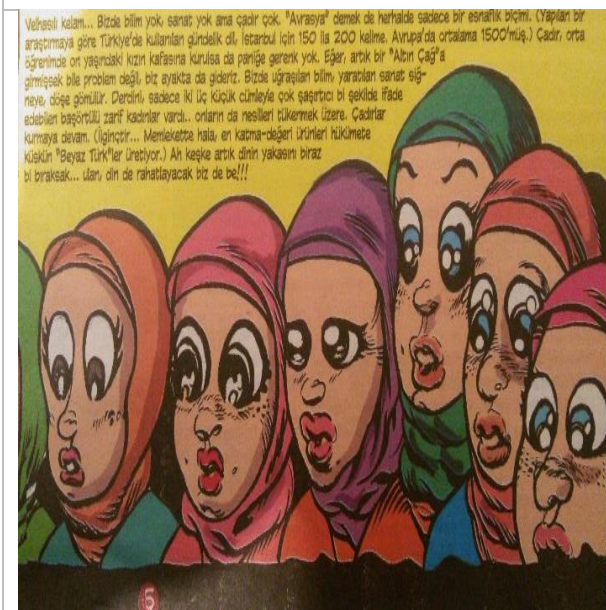
Görsel 4.96. 2014-8, s.14

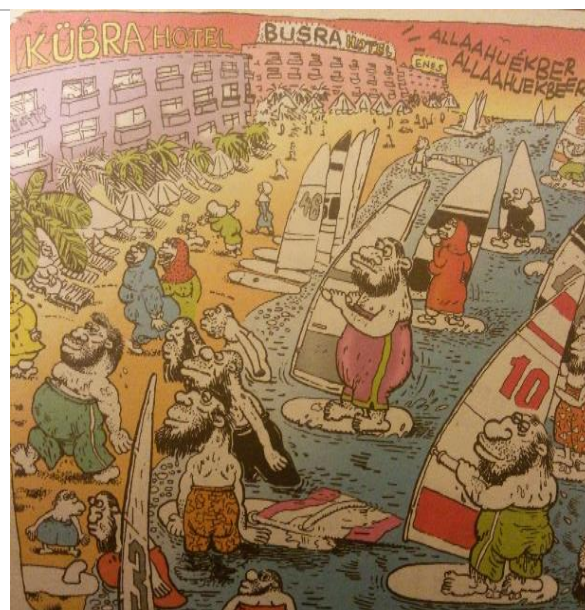
Görsel 4.97 Leman 2014-21, s.7

Görsel 4.98 2014-28, s.8

Görsel 4.99. Leman, 2014-42, s.5

Görsel 4.100. Leman 2014-30, s.13

Görsel 4.101 Leman, 2014-28, s.5

Görsel 4.102 Leman, 2014-26, s.11

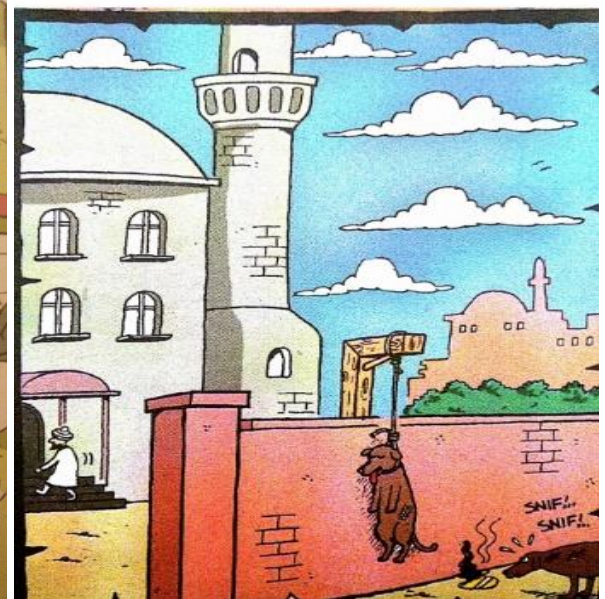
Görsel 4.103 Leman, 2014-30, s.11

Görsel 4.104 Leman, 2014-27, s.11

Görsel 4.105 Leman, 2014-31, s.1

Görsel 4.106 Leman, 2014-41, s.10

Görsel 4.107. Leman, 2014-19, s.10

Görsel 4.108. Leman, 2014-52, s.12

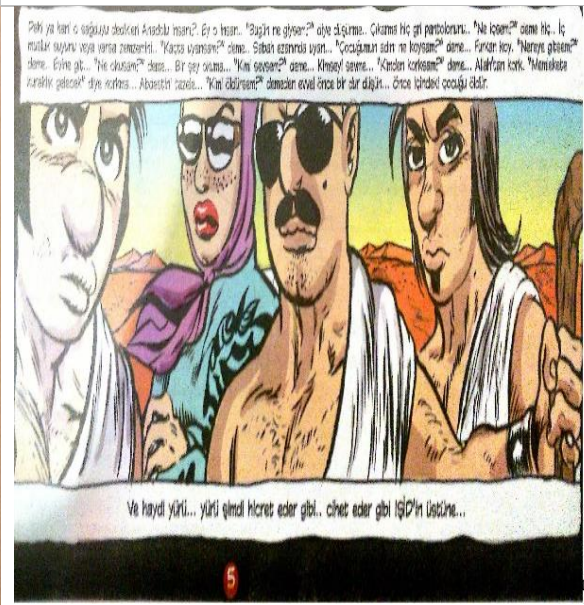
Görsel 4.109 Leman, 2014-24, s.13

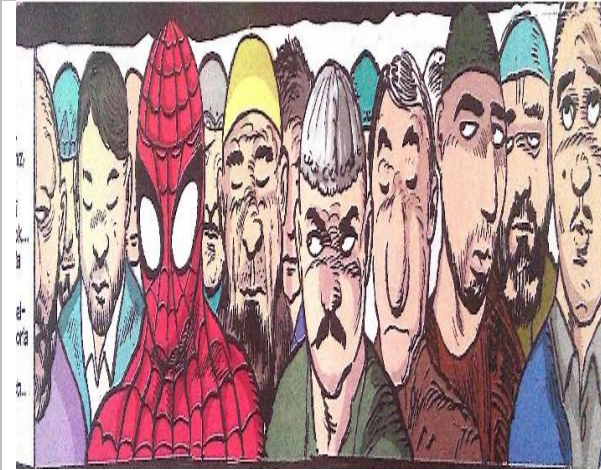
Görsel 4.110. 2014-51, s.11

Görsel 4.111 Leman, 2014-30, s.21

Görsel 4.112. Leman, 2014-40, s.5

Görsel 4.113 Leman, 2014-45, s.5

Görsel 4.114 Leman, 2014-29, s.15

Tablo 4.7. Penguen Dergisi B Kategorisi Karikatürleri

Görsel 4.115 Penguen 2014-25, s.10

Görsel 4.116. Penguen, 2014-24, s. 14

Görsel 4.117 Penguen, 2014/14, s.8

Görsel 4.118. Penguen, 2014/13, s.18

Görsel 4.125 Uykusuz 2014/1, s. 9

Görsel 4.126 Uykusuz, 2014/10, s.10

Görsel 4.127. Uykusuz, 2014/28, s.10

Görsel 4.128. Uykusuz, 2014/26, s.10

Görsel 4.129 Uykusuz, 2014/38, s.10

Görsel 4.130 2014/44, s.14

Görsel 4.131 Uykusuz, 2014/43, s.14

Görsel 4.132 Uykusuz, 2014/46, s.6

Görsel 4.133 Uykusuz, 2014/41, s.10

Görsel 4.134 Uykusuz, 2014/37, s.2

Bu kategorilerde dikkat çeken ortak nokta, dindar kişilerin bir maymuna veya gagalı bir hayvana benzetilecek kadar (Görsel 4.118 ve Görsel 4.124) sevimsiz, soğuk, etraflarına kötü davranan çirkin insanlar olmasıdır. Sayısal bir karşılaştırma yapıldığında, Müslümanların olumlu sempatik ve sevimli gösterildiği F kategorisindeki 5 adet karikatürün yaklaşık 11 katı fazla olduğu görülmektedir. Leman dergisindeki karikatürlerde göze çarpan (özellikle Mehmet Çağçağ'ın çizimleri) çirkinlik unsuru, kadınların türban bağlama biçimleri üzerinden veya kara çarşaf üzerinden oluşturulmuştur. F kategorisinde olumlu karikatürleri de olan (bu olumlu karikatürlerin çoğunluğu Fethullah Gülen ve cemaatini öven karikatürlerdir) Bahadır Boysal'ın Görsel 4.99'daki karikatüründe olduğu gibi "türban takmak", "çadır kurmak" olarak

adlandırılmıştır. Bölüm 4.5.2.1.' de değinildiği gibi dindar kadınları çarşaf içerisinde bir alay ve çirkinlik unsuru olarak sunmak alışlagelen bir karikatür klişesi olmuştur. Bu konudaki karikatürlere Görsel 4.87, 4.88, 4.95, 4.96, 4.97, 4.98, 4.99 örnek verilebilir.

Karikatürlerde inşa edilen “Modern dünya ile dinin uyumsuzluğu” üzerinden gülmece unsuru oluşturma biçimine bu kategorilerdeki karikatürlerde rastlanmaktadır. Örneğin Görsel 4.103’de Süpermen’ Modern Batı’ya ait bir popüler kültür figürüdür. Kâbe’nin üstünden geçmesi aslında sıradan bir durumken ibadet eden Müslümanların buna tepki göstermesinin yananlamında, Müslümanların modern olana ait her şeye duygusal ve gereksiz tepki gösterdiği ve “Aman Aga” ifadesiyle bu tepkiden korkulduğu yatmaktadır. Burada, dindarların karikatürlere karşı verdikleri, tepkilere de göndermede bulunduğu söylenebilir. Ancak uyumsuzluğun her zaman negatif bir anlatıma yol açması gerekmemektedir. Örneğin bir başka Süpermen karikatüründe ise aynı uyumsuzluk vardır ama Süpermen namaz kılmakta pelerinini de seccade olarak kullanmaktadır (F Kategorisi, Görsel 4.441).

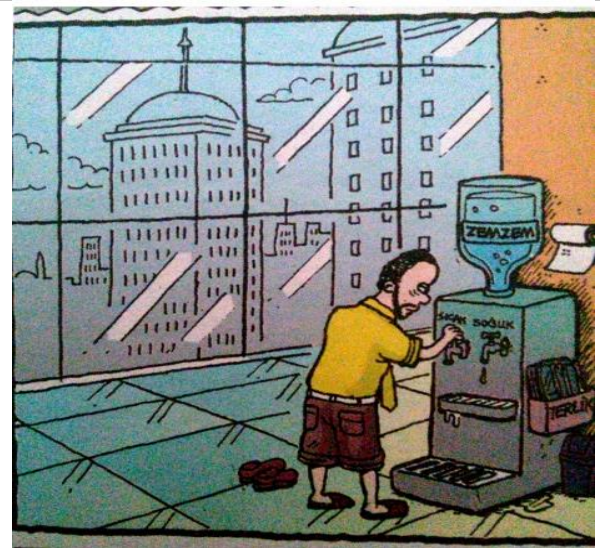
Özetle dindarlar mizah dergilerinde; saçlı sakalı birbirine karışmış ve etrafına kötü kötü bakıp duran din adamları⁷⁴ hepsi birer gorili andıran haşemalı sakallı ve ezan okunduğunda rüzgar sörfü yapmayı bırakan tatilciler (Görsel 4.104)⁷⁵; başını ucube biçimlerle bağlayan veya bu örtülerden sıkılan, kocalarının sözünden çıkmayan kadınlar, Müslümanlığı boğa kesmekten ibaret Endülüslüler (Görsel 4.107 ve 4.108), Pisa kulesinin ne olduğunu bile bilmeyen yobazlar (Görsel 4.131), saçma sapan diyaloglar kuran zeka seviyesi düşük kişiler (Görsel 4.127 ve 4.129), gagalı hayvana benzeyen kadınlar ve maymuna benzeyen erkekler (Görsel 4.118 ve 4.120) olarak temsil edilmektedir.

⁷⁴ Özellikle Görsel 4.116.’da sunulan, dünyanın her kesimi ve inancından saygı gören Mevlana’nın çizimindeki ucubelik dikkat çekmektedir. Mevlana’nın bile mizah dergilerindeki hali çirkindir.

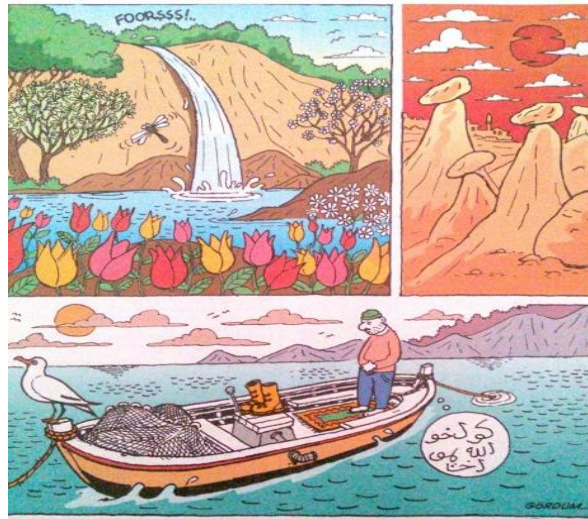
⁷⁵ Bu karikatürde “Muhafazakâr Tatil” konseptine bir gönderme vardır.

Görsel 4.139., Lemn, 2014/40, s.5

Görsel 4.140 Lemn 2014/8, s.12

Görsel 4.141 Lemn 2014/8, s.12

Görsel 4.142 2014/2, s.10

Görsel 4.143, 2014/2, s.10

Görsel 4.144, 2014/8, s.12

Görsel 4.145, Leman, 2014/17, s.16

Görsel 4.146 Leman, 2014/18, s. 10

Görsel 4.147, Leman, 2014/20, s.14

Görsel 4.148, Leman, 2014/27, s.2

Görsel 4.149, Leman, 2014/29, s.11

Görsel 4.150, Leman, 2014/30, s.2

Görsel 4.151 Leman, 2014/34, s.12

Görsel 4.152 Leman, 2014/37, s.15

Görsel 4.153 Leman 2014/42, s.16

Görsel 4.154, Leman, 2014/43, s.8

Görsel 4.155 Leman, 2014-27, s.10

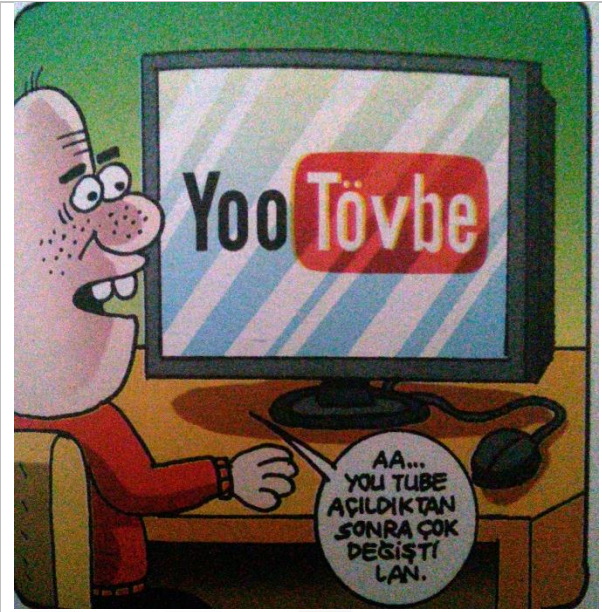

Scanned by CamScanner

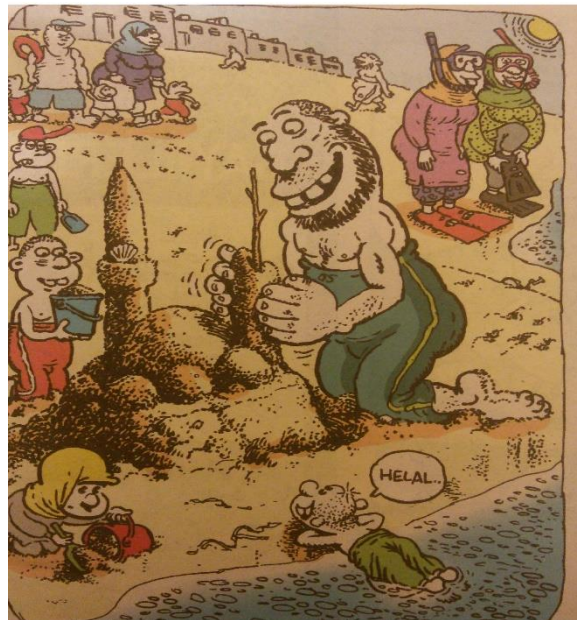
Görsel 4.156 Leman, 2014

Görsel 4.157. Leman, 2014-20, s.6

Görsel 4.158. Leman, 2014-24, s.11

Görsel 4.159 Leman, 2014-30, s.13

Görsel, 4.160. Leman, 2014-27, s.17

Görsel 4.161, Leman, 2014-31, s.5

Görsel 4.162. Leman, 2014-34, s.9

Görsel 4.163. Leman, 2014-43, s.16

Görsel 4.164. Leman, 2014-49, s.10

Tablo 4.9. Penguen Dergisi C Kategorisi Karikatürleri

Görsel 4.165. Penguen, 2014/6, s.7

Görsel 4.166. Penguen, 2014/19, s.7

Görsel 4.167. Penguen, 2014/50, s.2

Görsel 4.168 Penguen, 2014/2, s.16

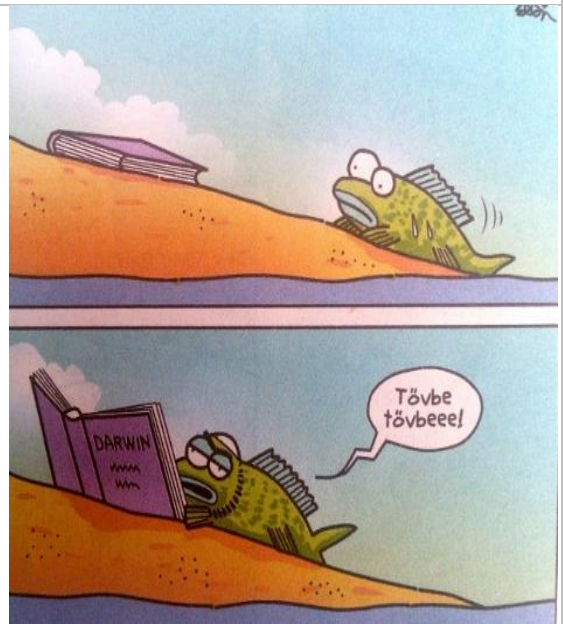
Görsel 4.169 Penguen, 2014/27, s.2

Görsel 4.170 Penguen, 2014/35, s.16

Görsel 4.171. Penguen, 2014/41, s.1

Görsel 4.172 Penguen, 2014/23, s.16

Görsel 4.173 Penguen, 2014-10, s.7

Görsel 4.174. Penguen, 2014-51, s.8

Görsel 4.175. Penguen 2014-47, s.12

Görsel 4.176 Penguen, 2014-51, s.15

Görsel 4.177. Penguen, 2014-25, s.16

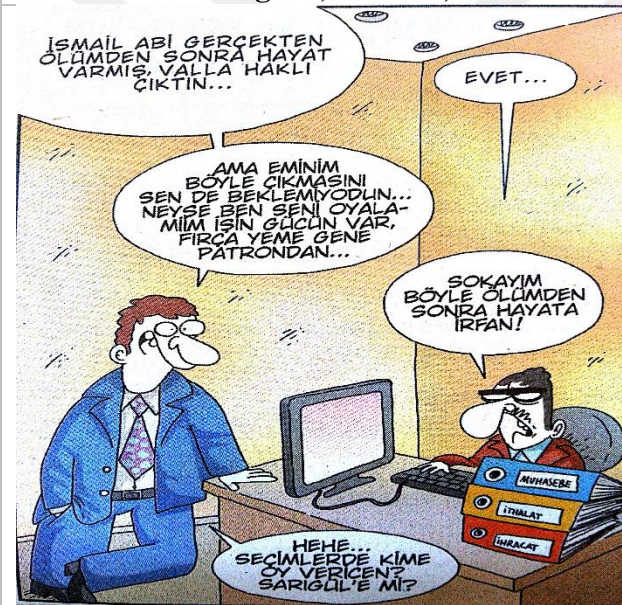
Görsel 4.178. Penguen, 2014-30, s.12

Görsel 4.179. Penguen, 2014-38, s.4

Görsel 4.180. Penguen, 2014-7, s.16

Görsel 4.181. Penguen, 2014-7, s.6

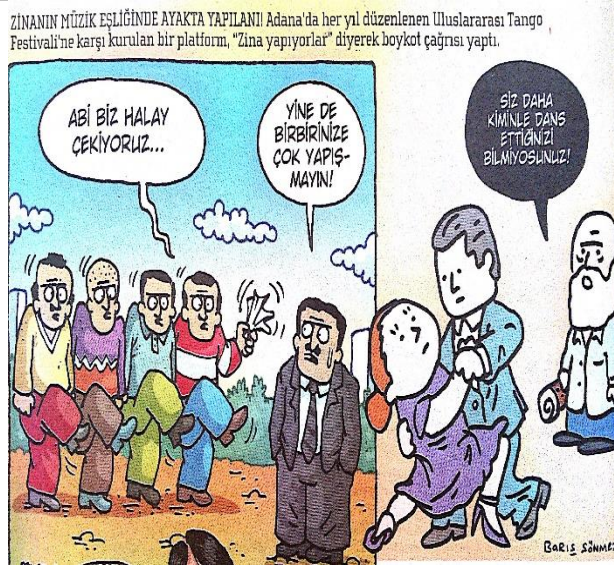
Görsel 4.182. Penguen, 2014-39, s.9

Görsel 4.183. Penguen, 2014-13, s.6

Görsel 4.184. Penguen, 2014-40, s.17

Görsel 4.185. Penguen, 2014-44, s.2.

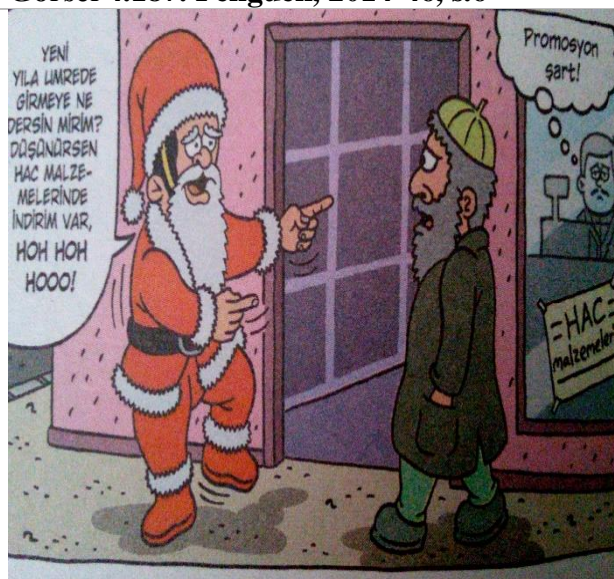
Görsel 4.186. Penguen, 2014-45, s.4

Görsel 4.187. Penguen, 2014-46, s.6

Görsel 4.188. Penguen, 2014-51, s.8

Görsel 4.189. Penguen 2014-48, s.9

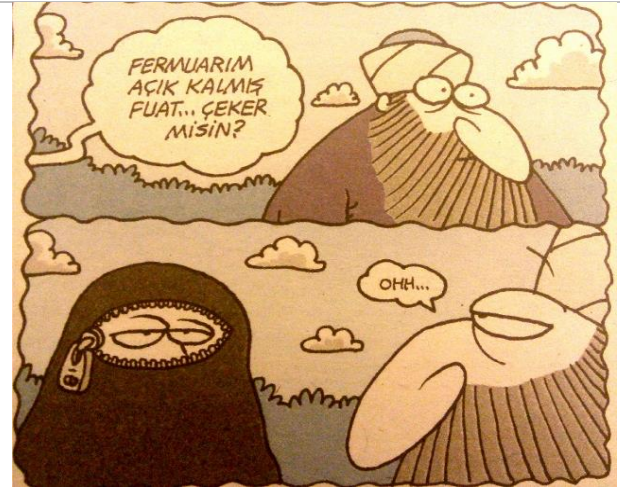

Görsel 4.190. Penguen, 2014-49, s.12

Tablo 4.10. Uykusuz Dergisi C Kategorisi Karikatürleri**Görsel 4.191. Uykusuz, 2014/44, s.10****Görsel 4.192. Uykusuz, 2014/39, s.10****Görsel 4.193. Uykusuz, 2014/26, s.10****Görsel 4.194. Uykusuz, 2014/28, s.10****Görsel 4.195. Uykusuz, 2014/28, s.10****Görsel 4.196. Uykusuz, 2014/30, s.10**

Görsel 4.197. Uykusuz, 2014/42, s.10

Görsel 4.198. Uykusuz, 2014/43, s.10

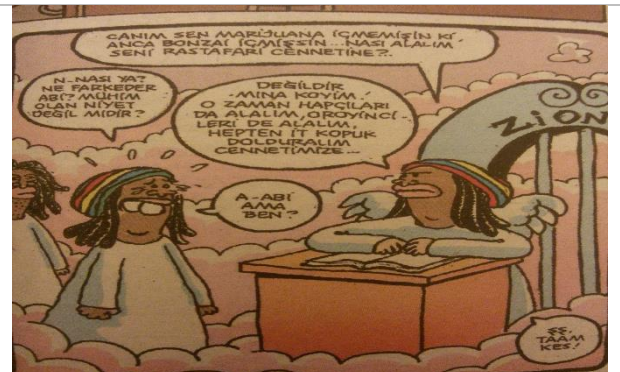
Görsel 4.199 Uykusuz, 2014/38, s.10

Görsel 4.200 Uykusuz, 2014/22, s.8

Görsel 4.201 Uykusuz 2014/51, s.10

Görsel 4.202 Uykusuz 2014/38, s.9

Yapılan içerik analizi sonucunda, doğrudan olumsuz karikatürlerin sayısal olarak çoğunluğunun Alay unsuru barındıran karikatürlerden oluşturduğu görülmektedir. “Mizahta alay kullanarak üstünlük sağlama”nın bilinen en eski mizah / propaganda stratejisi olduğu hatırlandığında ⁷⁶ çıkan sonucun şaşırtıcı olmadığı söylenebilir. Ancak Üstünlüğün yalnızca Alay ile değil, bir başka mizah kuramı olan Uyumsuzluk unsuruyla da oluşturulabildiği bu çalışmada karşımıza çıkan sonuçlardan birisidir. Örneğin Görsel 4.150’de Fransız aristokrat ve

⁷⁶ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Bölüm 1.1.3.

erotik edebiyatın önemli yazarlarından Marki Dö Sad'ın sabah selasıyla uyanıp birden imana gelmesiyle oluşan uyumsuzluk veya 4.165 ve 4.200.'deki gibi cemaate kuantum fiziği veya Yoga metinleriyle vaaz eden vaizle cemaatin cahil hali vb. uyumsuzluklarla ortaya çıkan gülmece unsurunda Alay yoluyla (cemaatin cehaleti, bir Fransız aristokratın namaza giderken düştüğü komik durum vb.) küçümseme söz konusudur.

Tüm dergilerdeki alay unsurları genellikle dini bir terim kullanılarak oluşturulmuştur. Örneğin ülkemizdeki en popüler karikatürcülerden Yiğit Özgür'ün karikatürlerinde genellikle deli ile dindar diyalogu oluşturulur ve genellikle dindar kişi konuyu “şirk” diyerek kapatır. Ülkemizde yayımlanan birçok mizah dergisinde olduğu gibi günümüzdeki mizah dergilerinde de çarşafly/peçeli kadın sıklıkla kullanılan bir alay malzemesidir (Bkz. Görsel 4.205- 4.206-4.173-4.157).

Görsel 4.166'daki karikatür ise Alay içeren diğer karikatürlerden ayrılan ve doğrudan dini unsurlarla da alay etmesi bakımından dikkat çekmektedir. Bu karikatürün çizeri, Görsel 1.10 ve 1.11.de örnekleri verilen dinle ilgili tepki çeken karikatürler gibi bu karikatürde de alay unsuru kullanmıştır.

Diğerlerinden farklı olan bir diğer karikatür dizisi ise Görsel 4.141'de sunulmaktadır. Bu karikatür “Yandaş Lemana” adıyla çıkarılan, Ak Parti'nin ve Recep Tayyip Erdoğan'ın ironik bir biçimde övüldüğü karikatürler içeren sayısında yayımlanmıştır. Bu karikatürün yananlamı, “dindar veya yandaş biri ancak böyle, hiçbir komiklik ve mesaj içermeyen karikatürler çizebilir”dir ve örtük olarak bir alay unsuru oluşturulmuştur.

Genellikle hayvan karikatürleri çizen ünlü karikatürcü Erdil Yaşaroğlu da genellikle evrim teorisini işleyerek karikatürlerinde alay unsurunu kullanmıştır. Görsel 4.172'deki karikatürde aslında kendisi de evrim geçirmesine rağmen, takkeli ve sakallı bir hal alıp evrim teorisine tepki göstermektedir. Evrim teorisini reddeden Müslümanlara gönderme yapılan bu karikatürdeki mesaj açıktır. Benzer bir mesaj Görsel 4.138.'de de iletilmektedir.

Kıyafetlerin yanı sıra ibadet de genellikle alay konusu olmuştur. Görsel 4.169'da uzun oruç saatleri nedeniyle akıl sağlığını yitiren adam, tespih çekerken ödev bitirme stresini yaşayan yaşlı kadın (Görsel 4.146), cami cemaatinin cahil ve şaşşal görünümü (Görsel, 4.165, 4.191) ve buna benzer birçok içerik birer alay malzemesidir.

Alay unsurunun kullanımında dergiler arasında herhangi bir farklılık görünmemekle birlikte tüm karikatürlerde olduğu gibi dindarlık gösterenleri takke, sakal, çarşaf ve dini kelimelerdir (şirk, mesh, la havle vb.).

Görsel 4.171.'deki Pinokyo masalındaki perinin türbanlı olması ve “devrin değişerek”; “yalan söyleme” yerine “ibadetlerini yerine getirmeme”ye dönüşmesi, toplumdaki dindarlığın güçlenmesine yapılan inceden bir eleştiridir. Karikatürdeki yan anlam “artık ibadetleri yerine getirip getirmemenin dürüstlükten daha önemli hale geldiğidir”

4.5.2.2.4. D (Dine Mâl Etme) Kategorisi Karikatürleri ve Analizi

Tablo 4.11. Leman Dergisi D Kategorisi Karikatürleri

Görsel 4.203 Leman, 2014-28, s.2

Görsel 4.204 Leman, 2014-8, s.5

AKP, KPSS'yi kaldırdı?? Artık devlete alacağı memuru bizzat kendisi belirleyecek.

Görsel 4.205 Leman, 2014-18, s.3

Hakimler ve Savcılar Tüksek Kurulu yaz karamamesinde İstanbul'un silüetini bozan binaların yıkım kararını veren 293 hakimin yeri değiştirildi..

Görsel 4.206 Leman, 2014 – 30, s.52

Eğitimde sorunlar kaosu devam ederken, AKP türbanı ortaöğretime kadar indirdi. Sırada karma eğitimi, kadın-erkek şeklinde ayırma var.

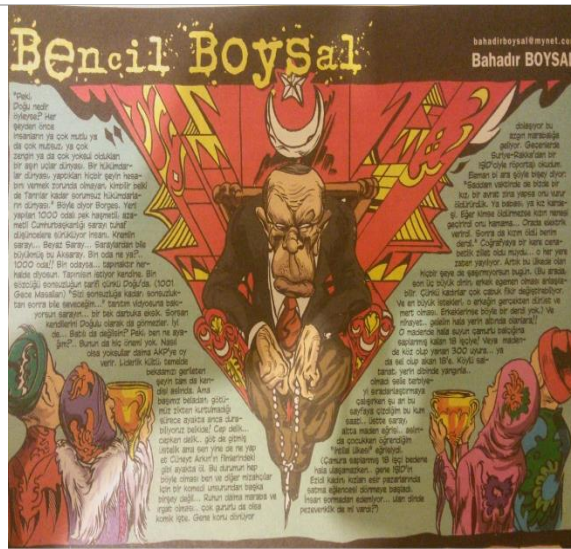

Görsel 4.207 Leman, 2014 - 40, s.2

Yandaşgillerden Sabah gazetesi: İnananlar, ateistlerden daha uzun yaşıyor.İ?

Görsel 4.208 Leman, 2014 - 45, s.3

Görsel 4.209 Leman, 2014 - 45, s.16

Maliyeti nedeniyle yaptırdığı Kaç-ak saray nedeniyle eleştiri oklarının hedefine oturan Erdoğan, sarayın bulunduğu araziye bir de cami yaptıracağını açıkladı.

Görsel 4.210 Leman, 2014 - 46, s.3

İspanyol El Pais gazetesi, Amerika'yı Müslümanların keşfet-tiğini söyleyen Erdoğan'ı iddialarını ispata davet etti.

Görsel 4.211 Leman, 2014 - 47, s.3

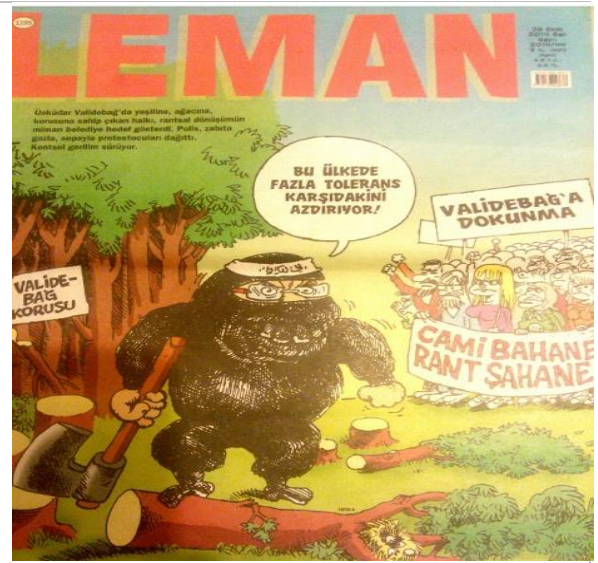
İŞİD'in kafa kopartan videoları ortalığa saçılmışken Diyanet işleri başkanı Mehmet Görmez, Papa ile İslamın şiddetle özdeşleştirilmesinden duyulan rahatsızlığı konuşacak?

Görsel 4.212 Leman, 2014 - 47, s.3

Görsel 4.213 Leman, 2014 – 52, s.1

Görsel 4.214 Leman, 2014 – 44, s.1

Görsel 4.215 Leman, 2014-8, s.9

Görsel 4.216 Leman, 2014-8, s.12

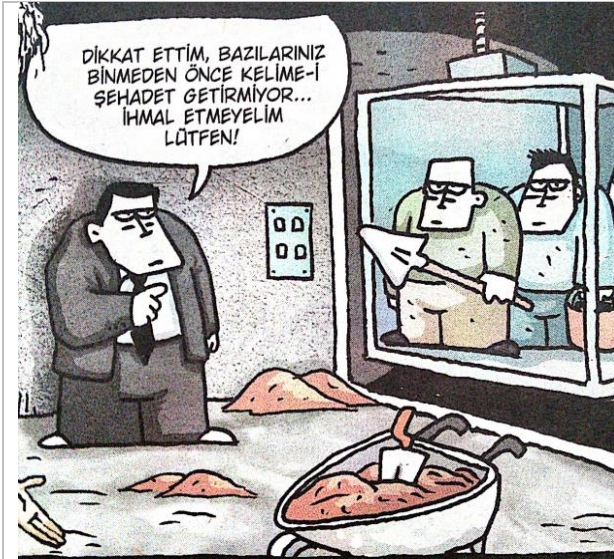
Tablo 4.12. Penguen Dergisi D Kategorisi Karikatürleri

Görsel 4.217 Penguen, 2014 – 17, s.10

Görsel 4.218 Penguen, 2014 – 17, s.10

Görsel 4.219 Penguen, 2014 – 37, s.2

Görsel 4.220 Penguen, 2014 – 17, s.10

Görsel 4.221 Penguen, 2014 – 25, s.11

Görsel 4.222 Penguen, 2014 – 49, s.3

Tablo 4.13. Uykusuz Dergisi D Kategorisi Karikatürleri

Görsel 4.223 Uykusuz, 2014 – 44, s.2

Görsel 4.224 Uykusuz, 2014 – 13, s.1

Görsel 4.225 Uykusuz, 2014 – 37, s.3

Görsel 4.226 Uykusuz, 2014 – 38, s.2

Görsel 4.227 Uykusuz, 2014 – 41, s.3

Görsel 4.228 Uykusuz, 2014-44, s.2

Mizah dergilerinin aktif siyasi muhalefette buldukları Ak Parti'nin icraatlarına yönelik çizilen eleştirel karikatürlerde; din unsurunun ön plana çıkarıldığı, yapılan yanlış uygulamanın sanki dinin bir gereğiymiş veya bütün dindarlar böyle yapıyormuş gibi sunulduğu ya da dinle hiç ilgisi olmadığı halde içerisinde dini unsurların yerleştirildiği karikatürler D-Dine Mâl Etme kategorisi altında sınıflandırılmıştır. Yapılan içerik analizi sonucunda bu kategoriye giren 31 adet karikatür tespit edilmiştir.

Karikatürlerdeki İslami unsurları gösterenler, diğer kategorilerdeki gibi ağırlıklı olarak giyim tarzı olmakla birlikte bu kategorilerdeki diyaloglar tamamen ülke gündeminde bahsi geçen konularla ilişkilidir. Aynı zamanda çoğunlukla Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere hükümetin üyelerinin çizimleri ön plandadır. Bunun yanısıra Görsel 4.228. deki "Allaha secde etmişler", 4.227.'deki "tesettür" vb. kelimeler de İslami ibadet veya konuların göstereni olarak kullanılmıştır. Bu kategorinin en önemli özelliği Tablo 4.4'de de görüleceği gibi karikatürlerin çok büyük bir çoğunluğunun derginin gündem sayfalarında görünüyordur.

Ak Parti iktidarıyla güçlenen dindar muhafazakâr kesim de genellikle karikatürlerde alay konusu olabilmektedir. Görsel 4.215 ve 4.216. da bunun bir örneğidir. Ancak burada alay ve küçümsemeden ziyade, gazetecilerin siyasi anlamda çizgilerini değiştirerek Ak Parti ve Recep Tayyip Erdoğan'dan yana tavır sergileyen ve “değişen” popüler kişilere gönderme yapılmıştır. Bayan, artık tesettüre girmiştir (ancak en pahalı ve moda olanından), artık otobüslerde ayakta gitmeyecektir çünkü toplu taşıma araçlarında herkes türbanlı bayanlara yer vermekte, türbanlı olmayanlara vermemektedir. Eleştirilen bu değişimde, gazetecinin diyaloglarındaki “ateşli kanka arıyorsan cehenneme”, “sadece uçakta dua eden biri olarak karada geçen her saniyeme acıyorum”, “ihvanım” vb. sözlerle dine ve dindarlığa gönderme yapılmaktadır.

4.5.2.2.5. E (Eleştiri) Kategorisi Karikatürleri ve Analizi

Tablo 4.14. Leman Dergisi E1 Kategorisi Karikatürleri

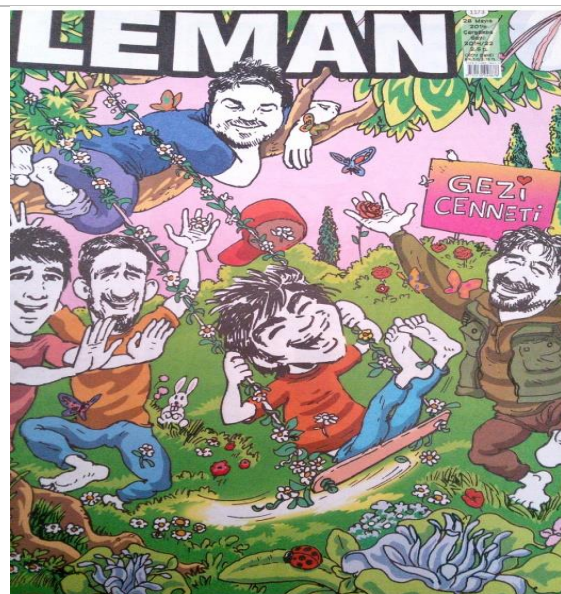
Görsel 4.229 Leman, 2014 - 3, s.2

Görsel 4.230 Leman, 2014 - 12, s.1

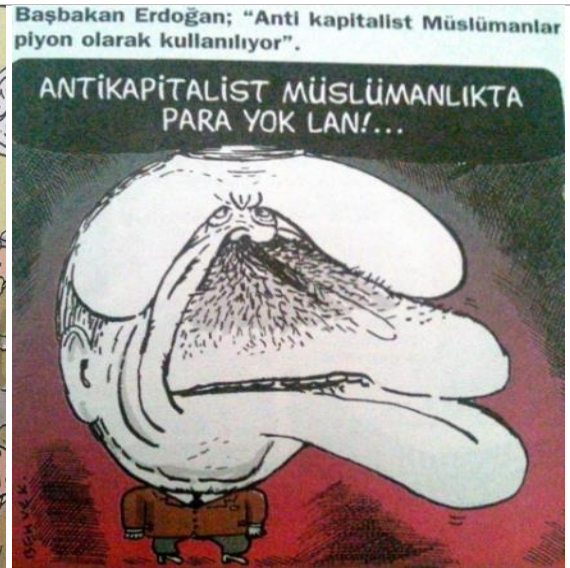
Görsel 4.231 Leman, 2014 - 4, s.3

Görsel 4.232 Leman, 2014 - 22, s.1

Görsel 4.233 Leman, 2014 - 12, s.12

Görsel 4.234 Leman, 2014 - 24, s.3

Görsel 4.235 Leman, 2014 - 13, s.2

Görsel 4.236 Leman, 2014 - 30, s.1

Görsel 4.237 Leman, 2014 - 13, s.9

Görsel 4.238 Leman, 2014 - 21, s.4

Görsel 4.245 Leman, 2014 - 36, s.8

Görsel 4.246 Leman, 2014 - 48, s.2

Görsel 4.247 Leman, 2014 - 49, s.3

Görsel 4.248 Leman, 2014 - 36, s.2

Tablo 4.15. Leman Dergisi E2 Kategorisi Karikatürleri

rak Şam İslam Devleti (İŞİD) militanları, 10 Haziran'da kaçırdığı 12 Türk tır şoförünü serbest bıraktı. Yaptığı açıklamada önceki geceyi uykusuz geçirdiğini ve çok çalıştıklarını belirten İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, halen rehinde tutulan 49 vatandaşımız için de çalışmaların sürdüğünü belirtti.

Görsel 4.249 Leman, 2014 - 28, s.3

Türkiye'nin silah yardımı yaptığı iddia edilen Irak Şam İslam Devleti örgütü, AKP için sıkıntılı gün olarak adlandırılan 25 Mart'ta Suriye'deki Türk toprağı kabul edilen Süleyman Şah türbesine saldıracağını açıkladı..

Görsel 4.250 Leman, 2014 - 13, s.3

Görsel 4.251 Leman, 2014 - 27, s.2

Görsel 4.252 Leman, 2014 - 30, s.3

Görsel 4.253 Leman, 2014 - 30, s.161

Görsel 4.254 Leman, 2014 - 31, s.2

Görsel 4.255 Leman, 2014 - 33, s.2

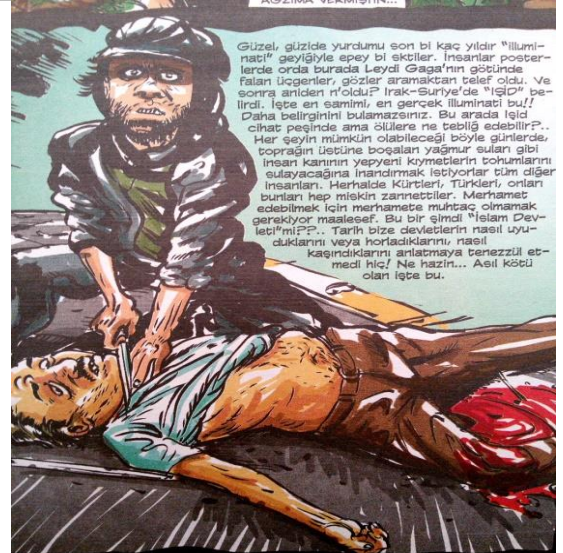

Görsel 4.256 Leman, 2014 - 33, s.4

Dünyanın IŞİD'İ Amerika, Irak'ın IŞİD'ine saldırdı. Soykırım daha fazla seyirci kalamayacaklarını söyleyerek hava saldırısı emrini veren Obama, aynı duyarlılığı Filistin'e gösteremedi...

Görsel 4.257 Lemana, 2014 - 33, s.3

Görsel 4.258 Lemana, 2014 - 33, s.7

Görsel 4.259 Lemana, 2014 - 38, s.1

Görsel 4.260 Lemana, 2014 - 38, s.16

The Independent gazetesi, Türkiye'nin IŞİD militanlarının Suriye'ye geçişine, geçen haftaya kadar izin verdiği ve Amerika'nın Kobane'de sıkışan Kürtlere yardımın gecikmesinde Ankara'nın payı olduğunu yazdı.

Görsel 4.261 Lemana, 2014 - 40, s.3

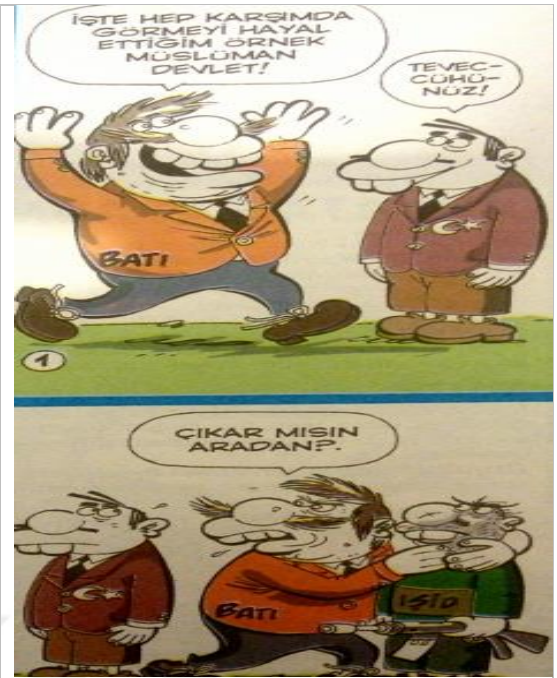
IŞİD tarafından 101 gündür rehin tutulan 49 rehine sonunda Türkiye'ye ulaştı. Başbakan Davutoğlu teslim almayı bir "temas" Cumhurbaşkanı Erdoğan ise "operasyon" olarak yorumladı.

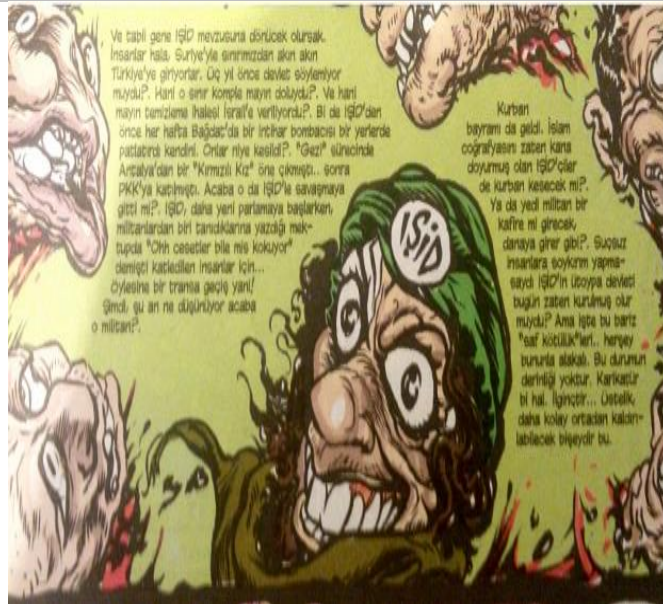
Görsel 4.262 Lemana, 2014 - 39, s.2

Görsel 4.263 Leman, 2014 - 40, s.3

Görsel 4.264 Leman, 2014 - 39, s.3

Görsel 4.265 Leman, 2014 - 40, s.5

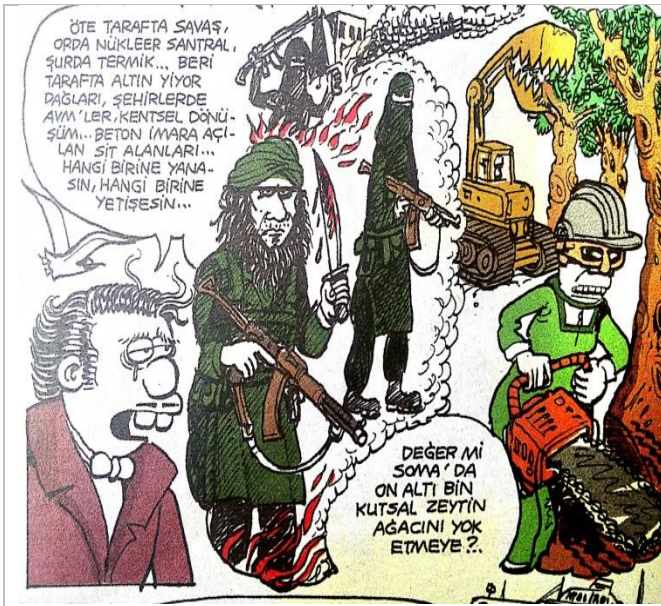
Görsel 4.266 Leman, 2014 - 42, s.3

Görsel 4.267 Leman, 2014 - 43, s.3

Görsel 4.268 Leman, 2014 - 42, s.5

Görsel 4.269 Leman, 2014 - 44, s.10

Görsel 4.270 Leman, 2014 - 47, s.3

Merkezi Washington'da bulunan Freedom House 2014'ün en iyi en kötü insan hakları olaylarını açıkladı. En kötüler sıralamasında Türkiye, İŞİD, Boko Haram ve Sisi ile aynı sırada yer aldı.

Görsel 4.271 Leman, 2014 - 52, s.2

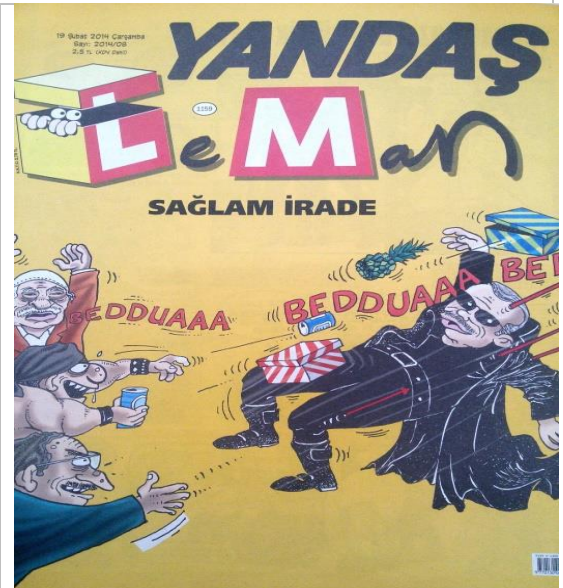

Görsel 2.272 Leman, 2014 - 52, s.16

Tablo 4.16. Leman Dergisi E3 Kategorisi Karikatürleri

Görsel 4.273 Leman, 2014 - 12, s.5

Görsel 4.274 Leman, 2014 - 8, s.1

Görsel 4.275 Leman, 2014 - 25, s.2

Görsel 4.276 Leman, 2014 - 33, s.3

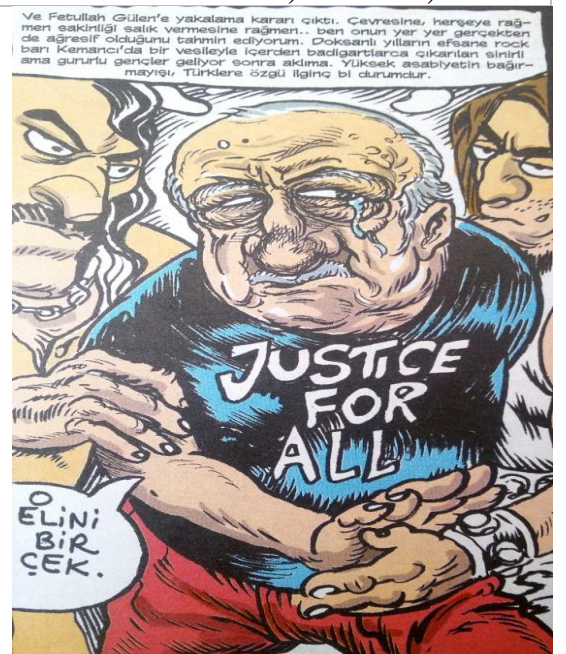
Görsel 4.277 Leman, 2014 - 44, s.12

Görsel 4.278 Leman, 2014 - 33, s.4

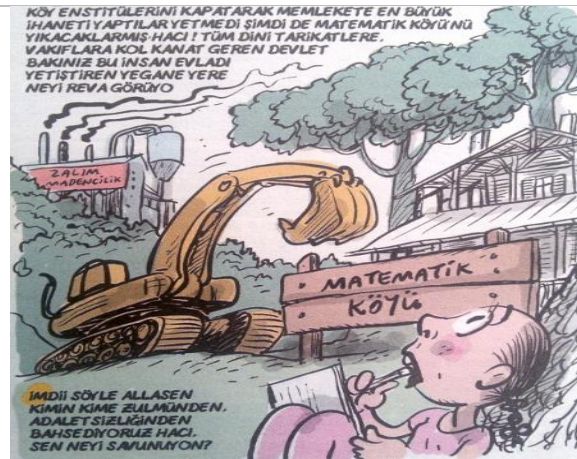

Görsel 4.279 Leman, 2014 - 51, s.1

Görsel 4.280 Leman, 2014 - 52, s.16

Tablo 4.17. Penguen Dergisi E1 Kategorisi Karikatürleri

Görsel 4.281 Penguen, 2014 - 25, s.103

Görsel 4.282 Penguen, 2014 - 35, s.2

Görsel 4.283 Penguen, 2014 - 38, s.4

Görsel 4.284 Penguen, 2014 - 10, s.2

Görsel 4.285 Penguen, 2014 - 39, s.3

Görsel 4.286 Penguen, 2014 - 42, s.2

Görsel 4.287 Penguen, 2014 - 43, s.31

Görsel 4.288 Penguen, 2014 - 44, s.10

Görsel 4.289 Penguen, 2014 - 44, s.10

Görsel 4.289 Penguen, 2014 - 44, s.3

Görsel 4.290 Penguen, 2014 - 44, s.10

Görsel 4.291 Penguen, 2014 - 44, s.10

Görsel 4.292 Penguen, 2014 - 47, s.2

Görsel 4.293 Penguen, 2014 - 44, s.10

Görsel 4.294 Penguen, 2014 - 47, s.1

Görsel 4.295 Penguen, 2014 - 47, s.10

Görsel 4.296 Penguen, 2014 - 47, s.10

Görsel 4.297 Penguen, 2014 - 47, s.10

Tablo 4.18. Uykusuz Dergisi E1 Kategorisi Karikatürleri

Görsel 4.303 Uykusuz, 2014 - 12, s.2

Görsel 4.304 Uykusuz, 2014 - 12, s.3

Görsel 4.305 Uykusuz, 2014 - 13, s.2

Görsel 4.306 Uykusuz, 2014 - 14, s.3

Görsel 4.307 Uykusuz, 2014 - 14, s.21

Görsel 4.308 Uykusuz, 2014 - 15, s.2

Görsel 4.309 Uykusuz, 2014 - 18, s.2

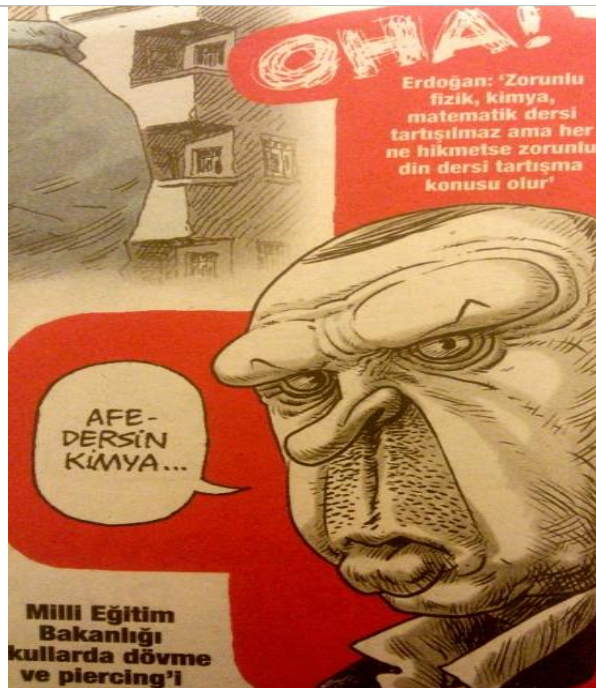
Görsel 4.310 Uykusuz, 2014 - 15, s.2

Görsel 4.311 Uykusuz, 2014 - 50, s.3

Görsel 4.312 Uykusuz, 2014 - 39, s.3

Görsel 4.313 Uykusuz, 2014 - 40, s.2

Görsel 4.314 Uykusuz, 2014 - 40, s.3

Görsel 4.315 Uykusuz, 2014 - 52, s.3

Tablo 4.19. Uykusuz E2 Karikatürleri

Görsel 4.316 Uykusuz, 2014 - 29, s.2

Görsel 4.317 Uykusuz, 2014 - 39, s.2

Görsel 4.318 Uykusuz, 2014 - 42, s.2

Görsel 4.319 Uykusuz, 2014 - 46, s.8

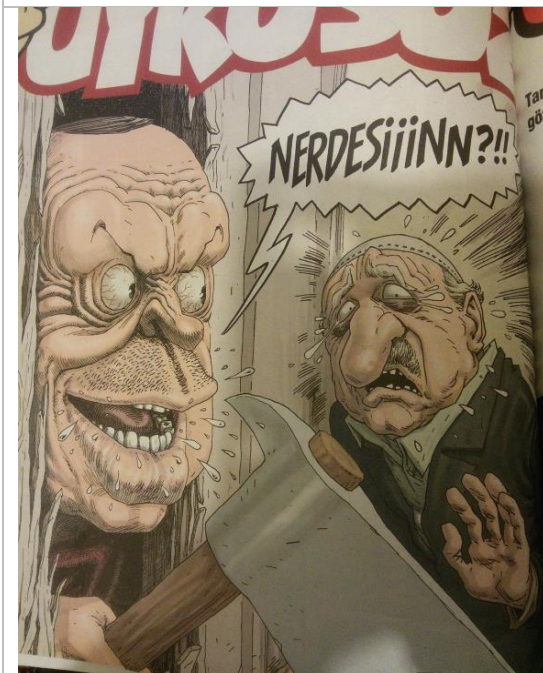

Görsel 4.320 Uykusuz, 2014 - 35, s.3

Görsel 4.321 Uykusuz, 2014 - 39, s.2

Tablo 4.20. Uykusuz E3 Kategorisi Karikatürleri

Görsel 4.322 Uykusuz, 2014 - 14, s.16

Görsel 4.323 Uykusuz, 2014 - 18, s.8

Görsel 4.324 Uykusuz, 2014 - 1, s.60

Mizah dergilerinde; Ak Parti ve Recep Tayyip Erdoğan'ın eleştirildiği (E1); DAESH vb. terör örgütlerinin ele alındığı ancak İslamın/Müslümanların değil yalnızca DAESH'in kötülendiği karikatürler (E2); Fethullah Gülen cemaati ve Ak Parti arasındaki siyasi mücadelelerinin ele alındığı karikatürler (E3) ve diğer konularla ilgili eleştirel karikatürler ise E4 kategorisi başlığı altında toplanmıştır. Bu kategorideki karikatürlerin en fazla dikkat çeken yanı, doğrudan İslam veya Müslümanları kötüleyen bir unsur bulunmamakla birlikte, her karikatürün bir Görselde dindarlar ya da İslam ile bir ilgisi bulunmaktadır. Ancak D-Dine Mâl Etme kategorisinde olduğu gibi dinle ilişkisi sınırlıdır.

Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere Ak Parti hükümetinin ve yetkililerinin yaptığı uygulamaları eleştiren karikatür sayısının yer aldığı E1 Kategorisindeki karikatür sayısı diğer alt kategorilerdeki karikatür sayısından fazladır. Ayrıca bu karikatürlerin tamamına yakını gündem sayfalarında yayımlanmaktadır.

Karikatürlerdeki dil gösterenleri genellikle ülke gündeminden seçilmiş olaylara ilişkin kamuoyu tarafından bilinen konularla ilgili kelimelerdir (Bakara-Makara, Düz Liseleri Sıfırla vb.). Konuların seçimi genellikle Recep Tayyip Erdoğan'ın açıklamaları veya hükümetin uygulamalarına ilişkindir. Erdoğan genellikle heybetli, ağız yapısı biçimsiz, bıyıkları aşırı gür çizilirken; Ahmet Davutoğlu genellikle çelimsiz ve kısa boylu karikatürize edilmiştir. Bütün karakterler çirkindir.

Dergilerin Ak Parti'ye olan bakışı genellikle dinle ilişkilendirilirken (Bkz. D Kategorisi) veya örtük anlamda din ve dindarlar eleştirilirken bazı karikatürlerde bunun tam tersi bir yaklaşım görünmektedir. Bu kategorideki karikatürlerde dini unsurlar eleştiride olumsuz bir biçimde kullanılmamaktadır. Aksine bazı karikatürlerde din eleştiri yapılırken olumlanmakta bir nevi eleştirinin muhatabı Ak Parti ve dindar kesim, kendi silahıyla vurulmaktadır. Örneğin Görsel 4.238'deki karikatürde, dini buyruk bulutların üzerinden gelmektedir ve bir kâğıtta İslam'ın altı şartı yer almaktadır. Kâğıdı "Alın bunu yeryüzüne indirin" diyerek meleklerle uzatan varlık karikatürize edilmiştir ve bu kuşkusuz Allah'ı simgelemektedir. Her ne kadar görsel açıdan Hristiyan Tanrı tasvirine benzese de kâğıtta veya levhada yazılanlar İslam'ın şartlarıdır. Karikatürün olay bağlamı Soma'da yaşanan maden faciasıdır. Başbakan Erdoğan'ın maden kazasıyla ilgili "bu işin fitratında ölüm var" demesine gönderme yapılmaktadır. Allah'a atfedilen varlığın "Son maddeyi Akepelilere göstermeyin çok pis sömürüyorlar" demesiyle İslamın altıncı şartı olan "kader inancı"nın Ak Parti tarafından sömürüldüğü ifade edilmektedir. Dolayısıyla dergideki genel eğilimden farklı olarak burada dini bir övgü yaparak Ak Parti eleştirilmektedir. Dini unsurların (dini inancı olumlayacak şekilde) benzer bir biçimde kullanıldığı diğer karikatürler ise Görsel 4.241 ve Görsel 4.243'tür.

Karikatürcü Ahmet Yılmaz'ın karakteri Kılınan Adam, Soma faciası için gözyaşları içinde "Allah'ın emanetine bakmamakla" eleştirmektedir. Diğerinde ise öldürülen bir çocuk gelinin duruşmasında meleklerin hazır bulunmasıdır. Melek inancına bu karikatürde yer verilmiştir. Ancak melekler, öldürülen çocuğun kız olmasına kontrast oluşturacak Görselde erkek olarak karikatürize edilmiştir. Görsel 4.287-4.291.'deki Validebağ korusundaki camii inşaatlarının eleştirildiği karikatür dizisinde Suriyeli mülteciler, yoksul hasta yakınları, çöp toplayan işçiler vb. karikatürize edilerek onların sorunlarına çare bulmak yerine rant için zorla camii inşaatı yapıldığı mesajı iletilmektedir. Aynı karikatürcünün A ve B kategorisindeki karikatürleri dikkate alındığında diğerlerinden farklı olarak eleştirinin bu kez "Yaradan'ın hesap sorması", "Mültecilerin, hasta yakınlarının, çöp toplayan yoksulların da namaz kılmaya hakkı olduğu" vb. dini unsurlarla yapıldığı görülmektedir.

E1 karikatürleri içerisinde Lemana dergisinde daha çok "Soma faciası, zorunlu din dersi, imam hatip liselerinin sayılarının arttırılması" vb. konular işlenmekte iken Penguen dergisinde "Küba'da cami, Validebağ'daki camii inşaatı, zorunlu din dersi" konusu işlenmiştir. Bu kategoride diğerlerinden daha az sayıda karikatür yayımlayan Uykusuz dergisinde ise yine "zorunlu din dersi, Diyanet İşleri Başkanı'na tahsis edilen zırhlı makam aracı" konuları ele alınmıştır.

E2 karikatürlerinde ise DAEŞ karikatürleri yer almaktadır. Bu konuya mizah dergilerinde (özellikle Lemana'da) sıklıkla yer verilmiştir. DAEŞ karikatürlerinde doğrudan dini unsurların ön plana çıkarılmadığı karikatürler bu kategori altında, diğerleri içeriğine göre A ya da D kategorisi altında toplanmıştır. Bu kategorideki karikatürlerin tamamına yakını gündem sayfasında yayımlanmaktadır. Dolayısıyla DAEŞ örgütüne sürekli yer verilmesi, "Radikal İslam"dan duyulan korku ve tepkinin, dergilerin en önemli gündemlerinden biri olduğunu göstermektedir. Terör örgütlerinin gündeme alınmasındaki seçim ve tercihler dikkat çekici olup çalışmanın Sonuç bölümünde detaylı olarak tartışılmaktadır.

Bir diğer alt kategori de E3- Dini Cemaat ve Çevrelerin eleştirisi kategorisidir. Burada ağırlıklı olarak Fethullah Gülen cemaati ve Ak Parti arasındaki siyasi çekişmeyi ele alan karikatürler yer almaktadır. Genel olarak Penguen ve Uykusuz dergileri konuya tarafsız kalmışlar, Görsel 4.324.'de olduğu gibi her iki grubun ortaklığına vurgu yapmışlardır. Ancak Lemana dergisi Fethullah Gülen cemaatinden yana tavır almıştır. Özellikle Bahadır Boysal'ın çizimlerinde; Fethullah Gülen'i Erdoğan'ın zulmüne uğramış gözü yaşlı bir mağdur bilge olarak karikatürize edilmektedir. Bir canavar karakteriyle karikatürize edilen Erdoğan, sürekli Fethullah Gülen'in peşindedir. Gülen ise hem toplumdaki ahlaksızlıktan hem de Erdoğan'ın tavırları nedeniyle bitkin ve yorgundur. Boysal'ın karikatürlerinde yer alan metinlerde cemaat

mensupları “ışığın savaşçıları”, “seher vakti kalkıp namaz kıldıkları için yüzleri nurlu insanlar” olarak tanımlanmaktadır.⁷⁷ Bu durum büyük ihtimalle Bahadır Boysal’ın kişisel tutumuyla ilgilidir.

4.5.2.2.6. F (Sempatik) Kategorisi Karikatürleri ve Analizi

Tablo 4.21. Leman Dergisi F Kategorisi Karikatürleri

Görsel 4.325 Leman, 2014 - 28, s.11

Görsel 4.326 Leman, 2014 - 4, s.14

Görsel 4.327 Leman, 2014 - 18, s.9

Görsel 4.328 Leman, 2014 - 14, s.12

⁷⁷ Bu karikatürlerin bazıları F kategorisi altında sınıflandırılmıştır.

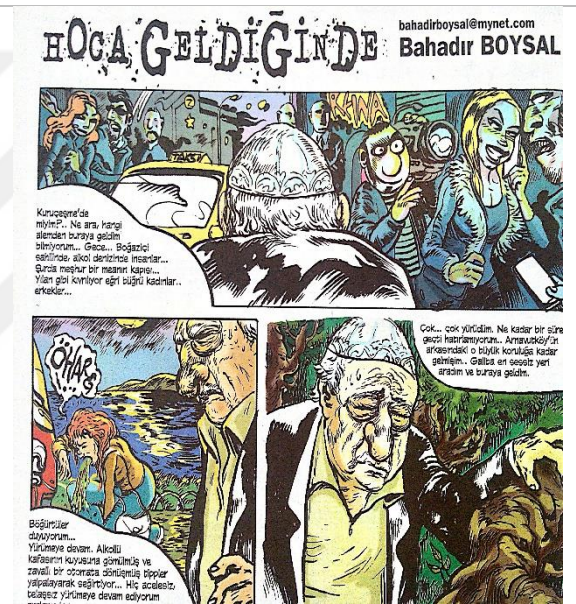
Görsel 4.329 Leman, 2014 - 27, s.31

Görsel 4.330 Leman, 2014 - 27, s.32

Görsel 4.331 Leman, 2014-4, s.12

Görsel 4.332 Leman, 2014-12, s.4

Görsel 4.333 Leman, 2014-12, s.4

Görsel 4.334 Leman, 2014-12, s.5

srail hafta başından beri sürdürdüğü Gazze operasyonu kapsamında ilk kez kara operasyonu düzenledi. Ramazan dinlemeden vuran katil Netanyahu Hükümeti 33'ü çocuk 16'sı kadın, 165 insanı katletti.

Görsel 4.335 Leman, 2014-29, s.2

Görsel 4.336 Leman, 2014-46, s.5

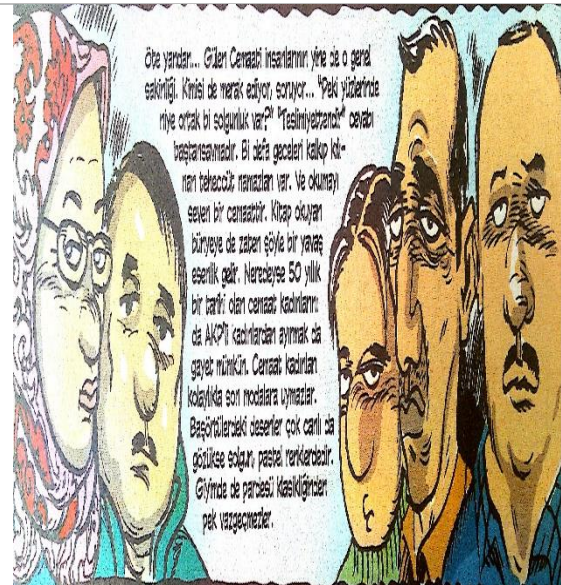
Görsel 4.337 Leman, 2014-29, s.10

Görsel 4.338 Leman, 2014-30, s.10

Görsel 4.339 Leman, 2014-48, s.5

Görsel 4.340 Leman, 2014-52, s.16

Görsel 4.341 Lemar, 2014-41, s.10

Görsel 4.342 Lemar, 2014-31, s.13

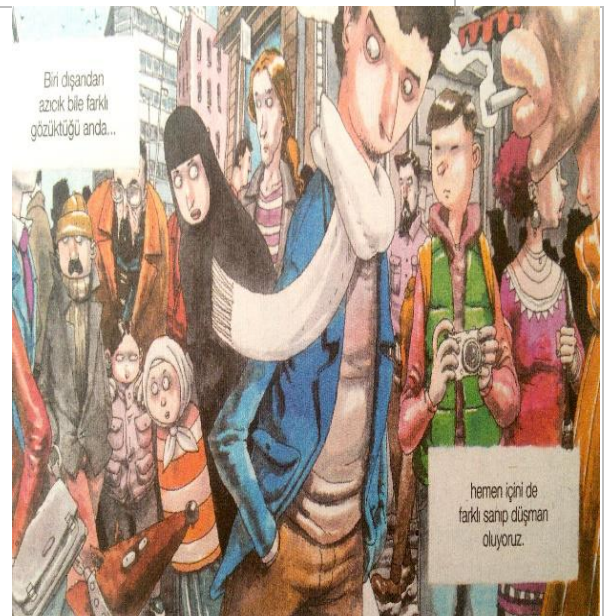
Tablo 4.22. Penguen F Kategorisi Karikatürü

Görsel 4.343 Penguen, 2014-45, s.12

Görsel 4.344 Uykusuz, 2014 - 32, s.8

Görsel 4.345 2014-3, s.10

Görsel 4.346 Uykusuz, 2014-18, s.12

Görsel 4.347 Uykusuz, 2014-18, s.10

Görüldüğü gibi, bütün kategoriler arasında en az sayıda olan kategori F, yani Müslümanların veya İslam'a dair konuların olumlu veya sempatik görüldüğü karikatürlerdir. Bu kategorideki karikatür sayılarında dergiler arasında ciddi bir farklılık vardır. Bu farklılık Lemana dergisinde Fethullah Gülen ve Cemaatinin olumlu yönlerle karikatürize edildiği Bahadır Boysal'ın çizgi öykülerindeki karikatürlerin çokluğundan (14 karikatür) kaynaklanmaktadır. Ancak asıl dikkat çeken nokta, yaklaşık 7.000 karikatürün yayımlandığı Penguen dergisinde, İslami değerlere ilişkin yalnızca tek bir adet karikatürün; 12.100 karikatürün yayımlandığı Uykusuz dergisinde ise yalnızca dört adet karikatürün yayımlanmış olmasıdır. Bu karikatürler de aslında doğrudan İslam'ı olumsuzlamamaktadır. Örneğin Görsel 4.343.'deki karikatürün düz anlamı; bireyci ve bencil insanların cehennemde cezalandırılacağını içermektedir. Ancak farklı bir okumayla karikatürdeki yananlamın ahiret inancını da örtük bir biçimde eleştirdiği de söylenebilir. Neticede cehennem, kötü ve korkulan bir unsurdur. Ayrıca "Cennet yok mu?" sorusu ahiret inancının boşa çıktığı anlamına da gelebilir. Bu karikatür içerdiği düz anlam nedeniyle bu kategoriye alınmıştır ancak farklı anlamlara da çekilebilir.

Uykusuz dergisindeki karikatürler içerisinde Görsel 4.344.'de imam aslında karikatürlerin çoğunda olduğu gibi sevimlidir ancak modern görünüşlü insanların kendilerinden beklenilen aksine modern tıbbi küçümsemelerine karşın, okuyup üflemesi için kendisine getirilen çocuğu hastaneye götürmektedir. Burada yine bir Uyumsuzluk stratejisi uygulanmış ve modern tıbbi bırakıp alternatif tıba yönelen kesim eleştirilmiştir. Uykusuz dergisi karikatürlerinin tamamında doğrudan bir olumlama söz konusu değildir. Örneğin 4.345.'de hoşgörü kavramı vurgulandığı için bu kategori altına alınmıştır. Görsel 4.346.'daki imamın diğer karikatürlere göre (her ne kadar göz ve burun biçimsiz olsa da) biraz düzgün olması, çizgi film karakterlerinin cenaze namazına katılması olumlu olarak değerlendirilebilir. Görsel 4.347'de ise Darwin'i

Allah'ın varlığına inandıran çocuğun sempatikliği nedeniyle karikatür olumlu olarak nitelendirilebilir.

Olumlu karikatür sayısının en çok olduğu Lemana dergisinde de olumlu karikatürlerin çoğunluğu derginin kendi karakterlerinden (Bezgin Bekir ve Kılılanan Adam) oluşmaktadır. Bir başka deyimle; 68 kuşağının devrimci eski tüfeği Bezgin Bekir oruç tutmakta, Kılılanan Adam ise Hac farızasını icra ederken karşılaştığı yanlışlıkları ayetleri esas alarak eleştirmektedir. Ancak birkaç istisna haricinde dergideki karakterlerin haricinde diğer dindar insanların olumlu hallerine yer verilmemektedir.

SONUÇ

Tanzimat'tan bugüne yayımlanmış mizah dergileri arasından seçilen 159 dergi ve Türkiye'nin en çok okunan mizah dergilerinin 2014 yılında yayımlanan 162 dergi olmak üzere taranan yaklaşık 35.500 karikatür; İslamiyet'in Batı'yla buluştuğu dönemden, sömürgeciliğe, seküler çağdaki paylaşım savaşlarından medeniyetler çatışmasına uzanan bir tarihsel arka planın çerçevesinde, kitle iletişim ve mizah kuramlarının perspektifinde ve ülkemizdeki Batılılaşma serüveni ekseninde incelendiğinde ortaya çıkan bulguları şu başlıklar altında kısaca toplamak mümkündür:

1- Türkiye'nin en çok okunan mizah dergilerinde İslam ve Müslümanların yer aldığı karikatürlerin toplam karikatür sayısı içerisindeki oranı çok azdır ve bunların tamamına yakını olumsuzdur. Müslümanlar; saldırganlık, çirkinlik, korku, alay ve siyasi/politik eleştiri klişeleriyle temsil edilmektedir. Karikatürlerde Müslümanlara atfedilen özelliklerde öne çıkanlar; yobazlık, saldırganlık, zekâ ve eğitim seviyesinin düşüklüğü, ikiyüzlülüktür. Karikatürlerin çoğunun Batı'daki İslamofobik basmakalıp yargılarla (stereotypes) benzer olduğu görülmektedir. Batı'daki bu imgelerin tarihsel kökeni dikkate alındığında, ülkemizdeki bu temsillerin de Ortaçağ Avrupası'ndaki Müslüman / Türk algısını yansıtan olumsuz temsillerden pek farklı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda mizah dergilerimizdeki baskın ideolojinin self oryantalizmden beslendiği söylenebilir.

2- 2014 yılında yayımlanan karikatürlerdeki bu yaygın olumsuz temsil, Türkiye'nin mizah geleneğinden bağımsız olmayıp Tanzimat döneminden bugüne süregelmiştir. Türkiye'nin Batılılaşma serüveninde sekülerizm / dinin kamusal alanı üzerinde yaşanan tarihsel çatışmanın izdüşümleri mizah dergileri üzerinden net bir biçimde okunmaktadır ve Türkiye'deki mizah yayıncılığı geleneği, başlangıçta olduğu gibi bu konuda daima sekülerizmden yana olmuştur. Bu durum, karikatür sanatının Batı'dan ülkemize; “dinsel düşünceyi toplumların evriminde ilkel bir aşama” olarak tanımlayan Aydınlanma düşüncesini Osmanlı'ya taşıyan bir hareket olan Jön Türkler aracılığıyla getirilmesinin de doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

3- 2014 yılında yayımlanan karikatürlerin çoğunluğunu din adamlarıyla veya inançlı kişilerle alay edilen karikatürler oluşturmaktadır. Yalnızca kişiler değil doğrudan İslami inançları aşağılayan veya onlarla dalga geçen karikatürler de bulunmaktadır. Oryentalist (veya self oryentalist) bakış “Alay”la sürmekte, yüz elli yıl öncesindeki karikatürlerde olduğu gibi Biz/Onlar ikiliğindeki “Onlara” yani Doğu'ya ve Müslümanlara “Üstünlük”, pekiştirilmeye çalışılmaktadır.

4- Alay kategorisinden sonra frekans sıralamasında ikinci sırayı Ak Parti / Recep Tayyip Erdoğan eleştirisinin yapıldığı karikatürler yer almaktadır. Böylece, mizah yayıncılığımızda II. Abdülhamid karşıtlığıyla başlayan mizah yayıncılığının, ağırlıklı olarak Adnan Menderes, Turgut Özal gibi sağ ve çoğunlukla dindar kişilikleriyle öne çıkan siyasi kişiliklere karşı bir siyasi mücadele alanı olma geleneğinin bugün de devam ettiği anlaşılmıştır.

5- İslam veya Müslümanlarla ilgili karikatürlerin sayısının toplam karikatürlerin içerisinde çok az olmasına karşılık dergilerin gündem sayfalarının çok büyük bir çoğunluğunda bu karikatürler yer almaktadır ve bunların tamamına yakını olumsuzdur. Dolayısıyla mizah dergilerinin gündeminde yer alacak karikatürlerin ideolojik bir seçimin sonucu olduğu düşünüldüğünde İslam ve Müslümanlığın bilinçli olarak olumsuz bir biçimde sunulması söz konusudur. Örneğin Mizah dergilerinin terör örgütlerine yaklaşımı da adil değildir. Örgütlerin eylemlerine gündemde yer verme oranlarına bakıldığında tamamen bilinçli bir seçimin uygulandığı görülmektedir. DAESH vb. örgütlerin eylemleri hemen hemen her sayıda dergilerin gündeminde yer alırken PKK, DHKP-C vb. hakkında yıl boyunca hemen hemen hiçbir karikatür çizilmemiştir.

Bu sonuçlarla ilgili detaylı inceleme, bulgulara ilişkin başlıklar altında tartışılmaktadır.

1- Mizah Dergilerinde Avrupa'daki ve Türkiye'deki İslamofobik İmgelerin Benzerliği

Günümüzde, toplumda sıkça kullanılan gösterge türlerinde, kolaylık olsun ve daha kolay öğrenilsin diye çağrışım ve benzerlik ilişkilerinden yararlanılmaktadır (Günay, 2002, s. 158). Hall (1999, s.240-241); medyanın, göstergeler aracılığıyla, başat ideolojilerin söylemleri içinde “dünyayı sınıflandırmak” gibi gayet önemli bir ideolojik işin yerine getirilmesine aralıksız bir şekilde hizmet ettiğini belirtir. Bu, ne basit bir ‘iş’tir ne de bilinçli olarak yerine getirilen bir görevdir. Bu çelişkili bir iştir. Kısmen başat bölgeyi oluşturan farklı ideolojiler arasındaki içsel çelişkilerden ötürü ama daha önemlisi bu ideolojilerin sınıf pratikleri ve sınıf mücadelesi alanında tahakküm kurmak için birbirleriyle mücadele etmelerinden kaynaklanır. Hall’un “dünyayı sınıflandırma” olarak tabir ettiği eylem, “klişeler” aracılığıyla inşa edilen basmakalıp yargılarla (stereotype) gerçekleştirilir. Basmakalıp yargılar (stereotype), iletişimde insanın bir gruba ilişkin değişmez izlenimini dile getiren bir terimdir. Basmakalıp yargılar çoğunlukla olumsuzdur. Kitle iletişim araçlarının basmakalıp yargılardan sıklıkla yararlandığı bilinmektedir. Bu tür yargılarla, kitle iletişim araçları gerçekliği çarpıtmakta, izlerkitleleri ideolojik olarak yönlendirmektedir. Tüm basmakalıp yargılar sonuçta kitle iletişim araçlarının biz/onlar karşıtlığı şeklinde dile getirebilecek duygu yapısına dayandırılmaktadır. Walter

Lipmann, basmakalıp yargıların davranışlarımıza olan etkisini şöyle özetler: "Önce görüp sonra tanımlamayız, önce tanımlar sonra görürüz" (Mutlu, 1995, s.54 ve Kağıtçıbaşı, 2008, s.133).

Kağıtçıbaşı (2008, s.133-134), basmakalıp yargıların "gerçeği tanımlamamıza" yardımcı olduğunu belirtir. Bu yargılar az bildiğimiz bir grup hakkında tutum geliştirme için başkalarından duyduğumuz, okuduğumuz bilgileri bir araya getirir. Böylece geliştirdiğimiz kalıp halindeki bir tutum bize o grup hakkında kestirme yoldan bir fikir, bir bilgi verir. Bu da çoğu zaman o grubun bir üyesiyle karşılaştığımızda onun davranışı hakkındaki beklentimizi ve ona karşı davranışımızı önceden ayarlayabilmemizi sağlar. Kalıplaşmış tutumlar sayesinde diğer gruplar hakkında özet bir bilgiye sahip olarak çevremizi kendi gözümüzde bir düzene sokar, çevremize karşı tepkilerimizi önceden ayarlayabiliriz. Olumsuz basmakalıp yargılar, çoğu zaman bir zenciye sadece zenci olduğu için tartaklamak, sosyo-ekonomik durumu düşük olan kişilere devlet dairelerinde güçlük çıkarmak, Arapların pis olduğunu düşünerek onlardan uzak durmak vb. ayrımcılığa yol açar.

Gerbner, Kültürel Göstergeler ve Ekme Modelinde; medyadaki anlatı modellerinin izleyici tarafından yavaş yavaş emildiğini ve izleyicinin bunların farkına bile varmadığını belirtir (Fiske, 1996; 185). Olumsuz basmakalıp yargılar tıpkı Gerbner'in belirttiği bu farkındalığın olmadığı süreçle insan zihnine kolaylıkla kazınır. Gerbner gibi Barthes da konuya göstergebilimden yaklaşarak işaretleri otomatikman ve anında belli bir biçimde okuduğumuzu işlemekte olan karmaşık bir semiyolojik sistemi algılamadığımızı hatırlatır. Barthes'a göre (2009, s.186), dünyada sayısız gösterge vardır ama bu göstergelerin hepsi alfabenin harfleriyle, trafik işaretleriyle veya askeri üniformalarla aynı yalınlık içinde olamaz; sonsuz kez daha girift, daha karmaşık olanları vardır ancak (konuştuğumuz dil gibi karmaşık dizgelerden oluşsa bile) çoğu zaman biz onları doğal bilgiler olarak kabul ederiz.

Basmakalıp yargıların, özellikle yeterince bilgimiz olmayan topluluklara karşı tutum geliştirmemizi sağladığını, bu yargıların gördüklerimizden ve duyduklarımızdan beslendiğini ve bunların yavaş yavaş, farkında olunmadan emildiği tespitlerinden hareketle mizah dergilerinin kitle iletişim aracı oldukları ve bu araçlardaki iletilerin de yukarıda betimlenen üretim süreciyle oluşturuldukları dikkate alındığında, bu dergileri düzenli okuyan –özellikle genç yaştaki- okurların belki de gülüp geçerken farkında olmadan "emdikleri" örtük anlamların, zihinlerindeki "dayanak" adı verilen referans noktalarını oluşturduğunu ve çevrelerinde yaşadıkları olaylara, içinde yaşadıkları topluma bakış açılarının veya davranışlarını yönlendiren tutumların bu referans noktalarından beslendiği rahatlıkla söylenebilir. "Dayanak" kavramı, kişinin bir sosyal grubun üyesi olmasının veya kendisini bir sosyal grupla ilişkilendirilmesinin sonuçlarını anlamada esastır. Bir kişinin temel grup dayanağında meydana gelen değişiklik,

yani, referans gruplarının değişmesi, kişinin kendisinin veya diğer kişilerin özellikle hedef almadığı diğer pek çok tutumunda da değişiklikler ortaya çıkarır (şerif ve şerif, 1996, s.83). Buna göre, her hafta okuduğu mizah dergilerinin gündem sayfalarında en az bir karikatürde Müslümanların sanatseverlere saldırdığını, iktidardaki partinin bir üyesinin dini bir söylem kullanarak kabul edilemez bir açıklama yaptığını okuyan, ibadet edenlerin gülünç hallerini görüp gülen bir genci düşünelim. Mizah dergilerinde her biri ayrı birer olumsuz göstergelerle karşılaştığında ve bunların yanında muhtemelen haberlerde izlediği, “alternatif” yayınlarda veya arkadaşlarından duyduğu olaylarda ve –mutlaka- sosyal medyada abartılı, çoğu zaman gerçeğinden saptırılmış “caps”lerde okuduğunda hep ama hep ‘kötü’ bir Müslüman imgesiyle karşı karşıya kalan bir gencin İslam’a dair bir “fobi” yaşaması, yaşamının her alanında çevresindeki İslam’a ait unsurlara karşı gcl n yargılar edinmesi kaçınılmazdır.

Mizah dergilerinin gündem sayfalarının çok büyük bir çoğunluğu D-Dine Ml Etme ve E-Eleştiri kategorilerinden yani İslami konulara karşı “dolaylı” ve “doğrudan” olumsuz karikatürlerin yer aldığı sayfalardan oluşmaktadır. Bu sayfalarda olumsuzluk düzeyi en yüksek olan A-Saldırgan kategorisindeki karikatürlerin de yayımlandığı görülmektedir. Orta sayfalara ilerledikçe de B-irkin, C-Alay kategorilerine giren karikatürlerle karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla dergiyi okuyan bir okurun, ülke gündemine ilişkin algısı, tamamen dinin dolaylı ve doğrudan olarak olumsuzlandığı karikatürlerden oluşacak, daha sonra gülmece unsuruyla örtülmüş diğer karikatürlerde çirkin, antipatik, rahatsız edici ve alay konusu olmuş Müslümanlar veya ibadetlerden bahsedilen karikatürlere glnecektir. Dolayısıyla bir mizah dergisini eleştirel gözle okumayan bir kişinin zihnindeki Müslüman algısı Müslümanlara karşı olumsuz olacaktır.

Said (2008, s.57), günümüzde siyasal, ekonomik ve sosyal modellerle ilgili hoşumuza gitmeyen her şeyde İslam’ı günah keçisi yapma konusunda herkesin görüş birliği içinde olduğunu söyler. Sağcılara göre İslam barbarlığı temsil etmektedir. Solculara göre ortaçağ teokrasisini, bu iki tarafın ortasındakilere göre ise bir tür nahoş egzotikliği simgeler. Çalışmada yapılan içerik analizinde tespit edilen İslami göstergelere sahip karikatürlerde, bu üç yaklaşımın (Said’in solculara atfettiği yaklaşım ağırlıklı olmak üzere) hepsi mevcuttur.

İslamofobi’nin tarihsel arka planı incelendiğinde, bugünkü korku ve nefretin Ortaçağ Avrupası’ndaki; “olde yeni bir din getiren pis kokulu kfirler, yüzyıllarca Batı’yı ezen ve Avrupa’nın ilerine kadar uzanarak korku salan barbarlar” baķışından kalma olduğu görülür. Kumrular’ın “İslam Korkusu: Kökeni ve Türleri” başlıklı çalışmasında (2012, s.309-344) Ortaçağ’da Kur’an ayetleriyle alay edildiği gibi Müslümanları Dinden Döndürmek İçin El Kitabı vb. kitaplarda II. Viyana Kuşatması sonrası Osmanlı’yı Avrupa topraklarından söküp

atmaya çabalayan İmparator I. Leopold'u defne yapraklarıyla süslenmiş Herkül'ün kılıcını Müslüman Hydrasına (dokuz başlı canavar) karşı savaşılan bir kahraman olarak sunulmaktadır. Yine bu dönemlerde Doğu'yu, Türkleri ve Müslümanları anlatan kitapların çoğu; recm uygulaması, oruç ibadeti, çok eşlilik, cihad vb. Batı'nın hala takıntılı olduğu ve İslam sözcüğünü duyduklarında sürekli vurgu yaptıkları konularla doludur ve elbette çok büyük bir çoğunluğu olumsuzdur.

Amerika ve Avrupa'daki karikatürlerin Batı'daki geleneksel Müslüman algısı olan bu Ortaçağ'dan kalma ve nihayetinde Oryantalizme uzanan⁷⁸ bakış açısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak burada ilginç olan Türkiye'deki mizah dergilerinde de aynı bakışın olmasıdır. Bu benzerlik de self oryantalizmle açıklanabilir. Marthin Luther'in bundan yüzyıllar önce söyledikleri (Coşan 2009'dan akt. Kumrular,2012, s.314) ile Penguen dergisindeki metin arasındaki şaşırtıcı benzerlik bunun bir kanıtıdır. Luther, İslam hakkında şunları yazar: “(Hz.) Muhammed'in Kur'an'ı evlilik kurumunu saymaz, herkes istediği kadar çok sayıda kadını alabilir. Bu yüzden de Türklerdeki adet bir erkeğin on, yirmi kadar kadına sahip olmasıdır. İstedğini istediği zamanda terk eder ya da satar”. Penguen dergisinin konuya yaklaşımı 500 yıl önce yaşamış Martin Luther'den çok da farklı görünmemektedir. Charlie Hebdo saldırısı sonrası derginin ikinci sayfasında (derginin gündem sayfasında) yayımlanan karikatür aşağıda sunulmaktadır:

Görsel 3. Uykusuz Dergisi, 2015-3, s.2

⁷⁸ Bu konu ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. Bölüm 2.3.

Bir başka benzerlik ise tarihi figürlerdedir. Özellikle on altıncı yüzyılda Avrupa'daki matbaalarda basılan kitaplarda Türkler sıklıkla işlenmiştir. 1501-1550 yılları arasında Türkleri anlatan eser sayısının bin adet olduğu tespit edilmiştir (Kumrular, 2012, s.318-334). Bu eserlerde Türkler; “kahrolası bir halk, savaş seven, vahşi, para delisi, Krakow’u Budin’den görebilecek kadar zeki, derin ve tehlikeli sularda yüzen, dağlar aşan, göğsü demirden yüreği kaskatı taştan bildiğinden şaşmayan, bedenleri temiz ruhları kirli, yenilik karşıtı, kibirli, kaderci” vb.dir. Leman dergisinde, Osmanlı padişahları ve yakınlarının çizimleri de genellikle yukarıda betimlenen insani vasıflardan uzak, çirkin, kötü, güvenilmezdir. Buna benzer bir betimlemeye aşağıdaki karikatürde de rastlanmaktadır.

Görsel 4. Leman, 2014-27, s.11

Sonuç olarak, araştırmaya konu olan mizah dergilerinde; Batı'da var olan “Müslümanlar kendi gibi düşünmeyenlere yaşam hakkı tanımaz, Müslümanlar sevimsiz, çirkin ve yobazdır” mitleri sıklıkla işlenmiş, bu mitleri pekiştirecek klişeler çoğunlukla “alay” bazen “kara mizah” unsuru kullanılarak bazen de doğrudan anlatımla okuyucuya aktarılmıştır. Bunların yanı sıra “Müslümanlardaki kötülüğün kaynağı İslam inanç sistemidir” miti birkaç karikatürde doğrudan birçok karikatürde de dolaylı bir biçimde sunulmaktadır. İslam inancındaki barış, kardeşlik, terörü lanetleyen unsurlara yer verilmemektedir⁷⁹. Batı'daki yaygın İslamofobik algının temelini oluşturan İslam'ın inanmayan tüm insanların öldürülmesini emrettiği mitinin yanlışını ortaya koymaya çalışan Batılı Müslüman veya gayrimüslim akademisyenler, sivil toplum

⁷⁹ Oruç ibadetindeki kutsiyeti olumlayan Görsel 4.343'deki karikatür bu tür istisnalara örnek verilebilir. Ancak karikatürdeki kadının türbanı da dikkat çekicidir. Gerek imam, gerek imama kızan adam ve gerekse adamı uyaran kadın, hepsi çirkin ve iticidir.

örgütleri vs., Avrupa ve Amerika’da İslam hakkındaki asılsız ve olumsuz algıların düzeltilmesi için çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Ancak benzer yargıların ülkemizde de yaygın olduğu mizah dergilerinde yer alan içeriklerden de anlaşılmaktadır. Ülkemizin en çok okunan mizah dergilerinde (medya kuruluşlarının izler kitleleriyle aynı ideolojik paydada bulunduğu teorilerden hareketle) de benzer bir yanılsamanın olduğu ya da Batı’da yaygın olan “İslam terör dinidir” ve “Müslümanların çağımızdaki geri kalmışlıklarının ve savaşların çoğunun İslam coğrafyasında olmasının nedeni İslam’ın bizzat kendisidir” anlayışının sürdüğü, sürdürüldüğü görülmektedir. Örneğin Görsel 4.83’deki çizgi öyküde son peygamberden (yani Hz. Muhammed’den) sonra Tanrı bir peygamber daha göndermek istemiştir ama Tanrı’nın istediği şeyler o kadar kötü şeylerdir ki, bu en son peygamber insanlığa bu kadar kötü şeyler yapmayı reddedip peygamber olmayı reddetmiş ve intihar etmiştir. Bu bakış açısının, 11 Eylül olaylarından sonra her gün yaklaşık bir milyon Amerikalı tarafından izlenen “The 700 Club” programında yapılan “İslam’ın başkanımızın söylediği gibi barış dolu bir din olduğuna inanmıyorum” vb. konuşmalardan (Morano 2002’den akt. Akıner, 2004, s.178) hiçbir farkı yoktur. Yine, Görsel 3.’deki bakış açısının, Danimarka Jullands Post gazetesindeki Hz. Muhammed’in nezdinde İslam’ın pedofiliyi teşvik eden bir din olduğunu iddia eden karikatürlerden hiçbir farkı yoktur. Yine, B Kategorisindeki Penguen karikatürlerinde dindarların davranışları nedeniyle karşılaşılan sorunlar tasvir edildikten sonra, (varlığına aslında karşı çıktıkları) Diyanet İşleri Başkanlığı’na ayrılan bütçenin rakamının çok olduğundan dem vurularak bu bütçenin toplumdaki hırsızlığı, pedofiliyi önleyemediği belirtilir ve “Demek ki bir yanlışlık var bu işte” cümlesiyle “Aslında İslam dininin hırsızlık, ahlaksızlık vb. konuların iyileştirilmesi için herhangi bir etkisi olmayacaktır” mesajı verilmektedir. Burada aslında Görsel 4.83’de veya D kategorisinde yer alan birçok karikatürde olduğu gibi kötülüklerin kaynağı olarak İslam işaret edilmektedir. Ne dinin yanlış yorumlanması ne Müslümanların akla, bilime, ahlaka ve –nitekim- dine aykırı davranışları ne de din dışı faktörler dikkate alınır. Sorun aslında Batı’daki yaygın görüşte olduğu gibi İslam’ın ta kendisindedir.

Said’e göre (2008, s.17 ve 33), Batı medyasına hâkim olan oryantalist söylemin, İslam’ın, onlarca ülkede, toplumda, geleneğin içinde, bir milyar insan tarafından yaşanan ve sonsuz sayıda farklı deneyimi içeren yapısını yok sayarak ısrarla tüm Müslüman ülkelerin İslam tarafından inşa edildiğine dayalı tek tip bir İslam temsilini sunmaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerin herhangi birinde yapılan herhangi bir yanlışlık doğrudan İslam ile ilişkilidir. Said bununla ilgili oryantalizm denilince akla ilk gelen yazarlardan olan Bernard Lewis’i örnek verir. Said’e göre Lewis, ısrarla, 7.yydan bugüne Müslümanların hepsinin tıpatıp aynı düşünmeyebileceği olasılığını, insan faktörünü ve tarihsel değişimleri inkâr etmektedir. Niyeti, “Müslümanlar demek İslam demektir” düşüncesini dikte etmektir. Bu, insan kavrayışını hiçe

sayan bir topolojidir Bu çalışma sonucunda ortaya çıkan tespitler de Said'in tespitlerine paraleldir. Mizah dergilerine hâkim olan söylem de aynıdır. Karikatürlerde öncelikle alay söz konusudur, ardından Müslümanların çirkinliği ve daha sonra da saldırganlığı gelmektedir. Bu olumsuz unsurların hemen hemen hepsi her sayıdaki gündem sayfalarında okuyucuların gözüne sokulmaktadır. Bu, olumsuzluk bazen, Anadolu'nun ücra bir köşesinde bir din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenin bir davranışı, bazen Ak Partili bir bakanın açıklaması bazen de sıradan adını sanını bilmediğimiz bir vatandaşın sokakta ettiği kavga olarak sunulur. Ancak suçlu olan, mücadele edilmesi gereken yobazlıktır ve yobazlar hep takke takan, namaz kılan, tespih çeken kişilerdir⁸⁰. Ya da takke takan, namaz kılan ve tespih çeken herkes yobazdır. Denklem bu şekilde kurulmuştur. Bütün Müslümanlar kötüdür, o halde İslam "kötü"dür.

Kitle iletişim araçlarında gruplar arası iktidar mücadelesi sürecinde temel olarak "bize" dair iyi şeyler ve "onlar"a dair kötü şeyler retoriksel olarak vurgulanmaktadır (Akıner vd., 2013, s.275). Aynı retoriksel vurgulama, araştırmaya konu olan mizah dergilerinde de karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde açıklanan, mizah dergilerinin politik ve ideolojik olarak belirli bir duruşun ve mücadelenin tarafı olduğu düşünüldüğünde "biz" ve "onlar" ikilemini ördükleri, mizah dergilerinin gündem sayfalarında bir şekilde, hep ama hep olumsuz haberlerle yer almaları da bunun bir göstergesidir. Herman ve Chomsky bu durumu şöyle açıklar (2004, s. 31); kitle iletişim araçları birçok gerçeği gizler ancak bu gerçeği gizlemekten daha önemli bir nokta belli bir gerçeğe gösterilen dikkattir; yani gerçeğin nereye yerleştirildiği tonu, tekrarlanıp tekrarlanmadığı hangi çözümleme çerçevesi içinde sunulduğu ve onunla birlikte verilerek ona anlam kazandıran (veya onu anlaşılabilir hale getiren) ilişkili olguların neler olduğudur. Belli bir gerçeği arayan titiz bir okurun gazeteyi⁸¹ şüpheli gözlerle ve dikkatle tarayarak kimi zaman aradığını bulabilmesi, o gerçeğin hak ettiği dikkat ve bağlama kavuşup kavuşmadığı okur tarafından anlaşılıp anlaşılmadığı çarpıtılıp çarpıtılmadığı veya örtbas edilmediği konusunda hiçbir fikir vermez sadece sözü edilen gerçeğin hangi dikkat derecesini hak etmiş olduğu tartışılabilir. Ancak dikkatli ve şüpheli bir araştırmacının, medyada kimi gerçekleri bulabileceği önermesinden yola çıkarak medyada köklü bir taraflılıktan ve gerçeklerin fiilen örtbas edilmesinden söz edilmeyeceğini söylemek mümkün değildir. Araştırmaya konu olan mizah dergilerinde de bu durumun var olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla karikatürlerin yayımlandıkları sayfalara göre kategorilere dağılımı üzerinde frekans analizi yapılmış olumsuz kategorilerde yayımlanan karikatürlerin (özellikle E) çok büyük bir çoğunluğunun mizah dergilerinin gündemlerini oluşturan kapak, birinci ve ikinci sayfalarda yer

⁸⁰ Yobazlık veya irtica kavramının kullanımındaki çelişkiler için Bkz. Aydın (2004, s.51-58)

⁸¹ Herman ve Chomsky'nin okur-gazete ilişkisi örneğini, tüm kitle iletişim araçları için söyleyebilmek mümkündür.

aldığı görülmektedir.⁸² Herman ve Chomsky'nin vurguladığı gerçeğin nereye yerleştirildiği sorunsalı mizah dergilerinde de karşımıza çıkmaktadır. Mizah dergilerinin gündem sayfalarında yer alan karikatürlerin temsil ettiği olaylar “gerçektir”, hemen hemen hepsi bir haberden esinlenilmiştir. Ancak bir “eşik bekçiliği” örneği olarak, gündem sayfalarına yalnızca belirli olay/olgularını temsil eden karikatürlerin taşınmış olması “din” ve “dindarlar” olgusuna (ki, bu olguların muhatabı doğal olarak Müslümanlardır) bu dergilerde ciddi bir önem atfedildiğine işaret etmektedir. Bir başka deyimle, gündemde; dindarlarla, Müslümanlarla (veya başka bir söylem olarak İslamcılarla) ilişkili hemen hemen her olumsuz haber (bu, yerel gazetelerde yayımlanan ve ülke gündemini etkileyen bir olay olmasa bile) mizah dergilerinin gündemine taşınmıştır. Bu, bir din adamının televizyonlarda yaptığı bir açıklama, bir ilçenin camisinde geçen bir olay vb. olabilmektedir.

2- Mizah Dergilerindeki İslam ve Müslüman Klişelerinin II. Meşrutiyet Dönemiyle Benzerliği

Yalsızuçanlar (2011, s.168) Türk Sineması'nın 1960'lı yıllarının popüler imgelerini, figürlerini ve filmlerini bugünle kıyaslayarak aslında değişen pek bir şey olmadığını, Doğu-Batı geriliminin sürdüğünü ve iki uygarlığın ilişkilerinin beyazperdeye yansımaya devam ettiğini belirtir. Örneğin, köye gelen öğretmen, asker ya da mühendis muhtar, tüccar, imam ya da ağa ile çatışmakta; din geleneksel kesimin halkı kandırmak için kullandığı en büyük silah olarak gösterilmektedir (Cantek, 2011, s.276-277). Öyküler ve kişiler farklıdır, ancak anlattıkları aşağı yukarı aynıdır. Tanzimat'tan bugüne Mizah dergilerinin yolculuğunu izlediğimizde durum çok da farklı görünmemektedir.

Bölüm 1.2.'de detaylarıyla verilen I ve II. Klasik Dönemlerde yayımlanan mizah dergilerinin yayıncılık serüveni ve Bölüm 4.5.2.1.'deki gösterebilimsel çözümleme bulguları, Bölüm 4.5.2.2.'deki 2014 yılı karikatürlerinin gösterebilimsel çözümlenmeleriyle karşılaştırıldığında her iki dönemdeki karikatürlerinin benzer klişelerin göstergeleri olduğu anlaşılmaktadır. Hatta birçok karikatürdeki biçimler bile hemen hemen aynıdır. Bu benzerliklere örnek olarak seçilen iki karikatür Tablo 4.2.'de sunulmaktadır.

⁸² Bkz. Bölüm 2.5.4.

Tablo 2. Müslüman Klişesinde Klasik Dönem ve Yeni Dönem Karşılaştırması**Görsel 5. Penguen, 2013-27, s.16****Görsel 6. Akbaba, 1960-Kasım, s.5**

Görsel 5.'de bahsi geçen "Yobazlar" karikatürize edilirken kullanılan gösterenler: takke, sakal, tespih, yeşil renkli cekettir. Görsel 6.'daki gösterenler de yine tespih, takke, cüppe ve sakaldır. Bu karikatürde o dönem sıklıkla kullanılan "insanlıktan çıkarma" yöntemiyle 'Gerici'nin belden aşağısı kaplumbağa biçiminde karikatürize edilmiştir. Her iki karikatürde kullanılan gösterenler, "yobazlar" ve "gerici" sözcükleriyle birleştirilerek Müslüman=Yobaz denklemi kurulmuştur. Biri 1930'larda çizen, diğeri de 2013'de çizen her iki karikatürçünün zihninde; tesbih, sakal, takke ve cüppe yobazlığın simgesi haline gelmiş ve bu anlam yüklenerek okuyucuya gösterilmiştir. Bu iki karikatür, "Müslüman" imgesi üzerine oluşturulan klişelerin tipik örneklerindedir. Aynı benzerlik ve aynı denkleme sinema ve televizyonda da birçok örnekte rastlamak mümkündür. İki karikatür arasındaki farklılıklar da göze çarpmaktadır. Eski karikatürde korkan ve geri kaçan bir karakter söz konusuysen yenisinde adamın çirkinliği, göz bebeklerinin belirsizliği, kısık ve ürkütücü olması ve dişlerin anormal derecede sivriliğidir. Dolayısıyla yeni karikatürde yobazlığın yanına bir de "saldırganlık" veya "saldırıya hazır olma" niteliği de eklenmiştir. Eski karikatürde yobaz korkakken, yenisinde saldırgan ve küstah olması; "yobazların" konumundaki değişiklik olarak okunabilir. Bölüm'de de belirtildiği gibi Türk karikatürünün II. Klasik Döneminde yani Cumhuriyeti kuran partinin iktidarında, Batılılaşma ve sekülerizm taraftarı iktidarın dini kamusal alandan çıkaran girişimleri, "sarıklıları silindirle ezip geçen" karikatürlerle alkışlanmıştır. Ancak günümüzde Cumhuriyet kuran parti iktidarda değildir; aksine İslami ve liberal değerler üzerine inşa edilen Ak Parti on dört yıldır tek başına iktidardadır ve dindar kesim Cumhuriyetin ilk yıllarında

kaybettiği kamusal alandaki gücü tekrar kazanmaktadır. Mizah dergilerinde de o yıllardaki küçümseme, bugün yerini korkuya ve alaya bırakmıştır.

Tablo 2.'de yüzlerce yobaz tasvirinden yalnızca ikisi sunulmuş olup yüz elli yıl öncesinde başlayan Müslümanları “Yobaz” olarak etiketleme geleneği bugün de sürmektedir. Konuya kavramsal olarak bakıldığında ülkemizdeki Müslümanların üzerinde iki asra yakın bir süredir “mürteci” etiketinin yapıştırıldığı anlaşılmaktadır. Bu etiket yalnızca karikatürlerde de değil; gazetelerde, sinema filmlerinde, televizyon dizilerinde vb. hep böyle olmuştur ve böyle olmaya da devam etmektedir. Aydın’a göre (2004, s.51-58), ülkemizde yıllardır bir sorunun parçası olan “irtica” kavramı, doğru tanımlanabilmiş değildir. İrtica, bir toplumu daha ileri “dolayısıyla iyi olan bir merhaleden daha geri, dolayısıyla kötü” olan bir merhaleye döndürmek anlamına gelir. Mürteci ise böyle bir geriye götürme işini düşünen, tasarlayan ve bunun için gizli veya açık bir aksiyon planı hazırlayan veya böyle bir plan içinde yer alan kişi demektir. İrticanın mutlaka din ile ilgili olması diye bir mecburiyet yoktur. Aydın’a göre irtica; köktendincilik, şeriat, İslamcılık, muhafazakârlık demek değildir ancak özellikle Tanzimat’tan itibaren Türk siyaset hayatında irtica denince dinle ilgili, yani dine dayandığı iddia edilen ve çok kere de dinle ilgili kişilerin bir kısmının içinde faal olarak yer aldığı varsayılan hareketler akla gelmektedir. Bu hareketlere vuku buldukları dönemlerde irtica sıfatının verilmediğini hatırlatmakta yarar vardır. Yine belirtmelidir ki, dinle ilgili her sosyal ve siyasal talep ve bu talebin yerine getirilmesi için ortaya konan eylem de irtica olarak adlandırılmaz.

Somel (2002, s.49-50), dine, maneviyata ve geleneksel kültüre az veya çok bağlılığın gericilikle eş anlamlı görülmesini; Cumhuriyetin kurucu kadrolarının, pozitivist dünya görüşüne sahip olmalarına ve buna göre din ve geleneksel kültürü toplumsal geriliklerin ve kötülüklerin etkeni olarak kabul etmeleriyle açıklamaktadır. Ona göre din, Osmanlı İmparatorluğu’nun teknolojik açıdan Batı’ya ayak uyduramamasının başlıca nedenlerinden biri olarak görülmektedir ve bu anlamıyla dinin ve Türk geleneksel kültürünün modern, çağdaş bir toplumsal yapıya çok büyük ölçüde aykırı düşeceğine yönelik güçlü bir inanç hâkimdir. Cumhuriyet rejiminin az-çok sürdüğü pozitivist, akılcı ve “ilerici” hedefler doğrultusunda geçmişin karanlık tortularından arıtılmış “yeni”, “temiz” ve “aydın” kuşaklar oluşturma siyaseti, giderek artan sayıda gencin dini-manevi arayışlarının artmasıyla sonuçlanınca, bu beklenmedik, “akıl ve mantık dışı” gelişme “kötü niyetli, gerici, irticai” etkinliklere bağlanmıştır. Zira Cumhuriyet eğitiminden özellikle nasibini almış “iyi eğitilmiş” olan kişiler de Aydınlanmacı dünya görüşü bir yandan öylesine mutlak bir “ilerlemeci” inanış meydan getirmiş ve öte taraftan da tarihsel kültürümüzden o kerte koparılmıştır ki, “ilerlemeci” dünya görüşüne bu kadar ters düşen bir İslamlaşma, bir tesettür vakası karşısında şaşkın, çaresiz bir

halde kalakalmakta ve çaresizliğin (belki de zavallılığın) yarattığı acziyet psikolojisi, sıklıkla bir öfke, bir tür histeri krizine dönüşebilmiştir. Somel, Türk okumuşlarının oransal olarak büyük bir bölümünü (kavram olarak) “ilericiler” meydana getirdiği için, toplumsal gündemimizde bir kutuplaşma, bir cepheleşme, yasakçı-otoriter tutum ve hatta bazı durumlarda TSK’nın siyasi müdahalesinden medet umma temalarının hâkim olabildiğine dikkat çekmektedir.

Batılılaşma hareketiyle doğan ve tarih boyunca da hep seküler Batı’nın ideolojisinde bir çizgiye sahip olan mizah yayıncılığımızda bugün, Serdar’ın işaret ettiği postmodern ahlak anlayışının da etkisi olduğu bu çalışmada elde edilen bulgulardan biridir. Serdar’a göre (2001, s.103), Postmodernizm, ahlakiliğin mutlak temellerini yıktıktan sonra geride sorumluluklarını yerine getirebilmesi için herhangi bir neden kalmamıştır. Postmodern dünya, hiçbir sorumluluğun olmadığı bir dünyadır. Tümünden özgür olan bireye yükümlülüklerin ve toplumsal görevlerin ayak bağı olmadığı bir dünyadır. Örneğin geniş aile genç nesillere; evlilik kadınlara yapılan bir zulümdür. Şık olmak varken kadının başörtüsü giymesi bir baskıdır. Her ne kadar Batı’nın popüler kültürüne ve emperyal sistemine karşı duruş sergiliyor gibi görünse de mizah dergilerinde postmodern dünyanın izleri görülmektedir. Çalışmaya dâhil edilmeyen birçok karikatürde (cinsellik ve pornografi içerikli karikatür sayısının dini unsurlar içeren karikatürlerden daha fazla olduğu tahmin edilmektedir) ve çizgi öykülerde genellikle sınırsız cinsel özgürlük, ahlaki unsurların önemsenmediği veya alay edilerek küçümsendiği, haz peşinde koşan insanların hikâyeleri vb. işlenir. Özellikle Gırgır dergisiyle başlayan mizahta pornografi, 1990’larda Daral & Timsah karakteriyle günümüzde de Otis Abi karakteriyle devam etmektedir. Hedef kitlesi nezdinde önemli bir şöhreti olan Otis Abi, tam da bu post modern, hayattaki tek amacı haz olan bir karakterdir.

Dolayısıyla çalışmada elde edilen bu bulgu şaşırtıcı değildir. Zira ülkemizdeki ilk gazetecilik uygulamaları, Mardin’in deyimiyle (1998, s.215) XIX. yüzyıldaki liberal ideolojilerin Türkiye’ye bir giriş kapısı niteliğindedir. Laik türk aydınlarının kültürü, batıdan kaynaklanan yapı taşlarından oluşmuştur. Ona göre bu kültür batı modelinde plastik sanat yapıtlarında günlük yaşamı tanımlayan tarzda bir romanın gelişmesine çok sesli müziğe Darwin’in evrim bilgisine ve Türk halk biliminin “museification”unu yaratmaya yönelik bir çaba içerir.

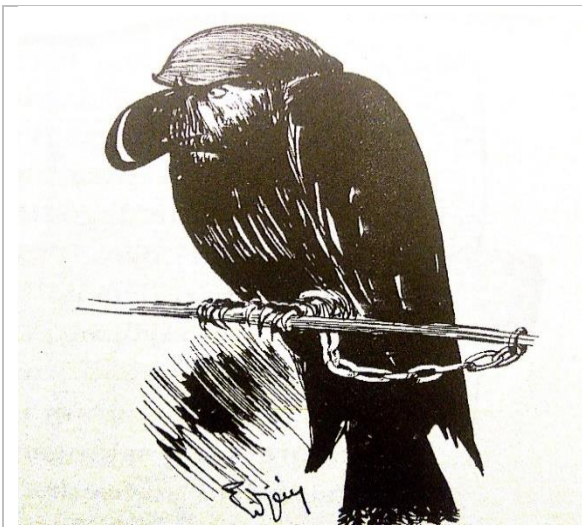
3- Mizah Yayıncılığımızda Sağ Partilere Muhalefet Geleneğinin Devam Etmesi

Ülkemizde mizah yayıncılığının ortaya çıktığı döneme dönersek mizah yayıncılığının; Aydınlanmacı Batı dünyasının değerlerini yüceltenlerin II. Abdülhamid’e karşı giriştikleri mücadelede bir silah olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bugün de iktidardaki 13. Yılıni dolduran bir partinin kanaat önderlerinin II. Abdülhamid’i yücelttiği, okullarda yıllarca “Kızıl Sultan” olarak tanıtıldıktan sonra sonra genç nesillerin fikir dünyasında iade-i itibar

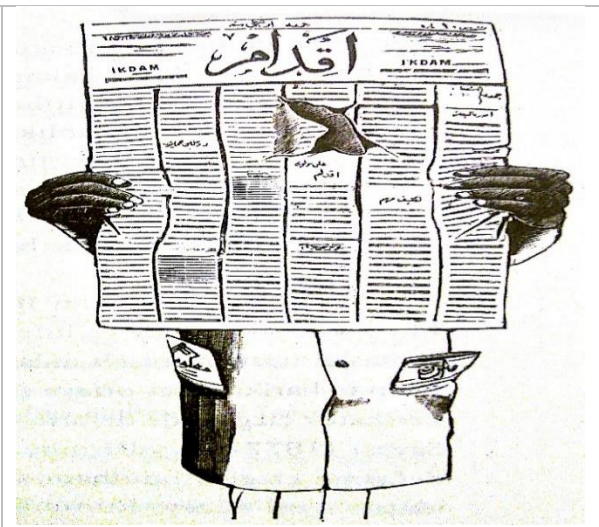
kazandırmaya çalıştığı ve yine bu partinin karşısında belki de en etkili muhalefeti yapan mizah dergilerini görüyoruz. Elbette o günden bugüne birçok şey değişse, birçok kırılma noktası, birçok toplumsal ve siyasal depremler yaşanmış olsa da aynı kavganın 150 yıl sonra da devam ettiği, postmodern imgelerle yaşamayı kanıksamışken modernleşme sancılarının henüz dinmediğini görüyoruz.

Sultan II. Abdülhamid, Avrupalı basın yayın kuruluşları tarafından dünyaya “kızıl, diktatör, cahil, kan emici, cehalet ve geriliğin timsali, Osmanlı devletini ele geçirdi” gibi ifadelerle takdim edilmektedir (en Nedşe, 2014, s.46). Cantek, (2011, s.135) 1950’ye kadar olan dönemde de İnönü ve Cumhurbaşkanı olduktan sonra Atatürk’ün karikatürleri yapılmadığına sadece önemli günlerde, milli bayram ve kutlamalarda foto realistik bir çizgiyle resimsi bir yorumla sunulduğuna dikkat çekmektedir. Cumhuriyetin kurucularından olan Celal Bayar da, Cumhurbaşkanı olduğu ellilerde bu alışkanlığın etkisiyle karikatürize edilmemiştir. Diğer taraftan Menderes, Erbakan ve Özal’ın karikatürleri alay ederek, kadınsı göstererek küçük düşürmeye yöneliktir. Aynı yoğun muhalefet günümüzde Recep Tayyip Erdoğan’a karşı yapılmaktadır. Erdoğan, önceki kadınsı karikatürlere ziyade (Görsel 15’deki gibi birkaç istisna haricinde) genellikle zorbalıkla simgeleştirilmektedir (Görsel 16 ve E kategorisindeki karikatürler).

Muhalefet edilen erkek kişileri kadın kılığında veya bazı organları da abartılı bir biçimde çizmek de (Abdülhamid’in burnu, Tayyip Erdoğan’ın bıyığı, Turgut Özal’ın gıdığı ve göbeği vb.) karikatürde “alay” yönteminin bir başka biçimidir. Cantek (2011, s.149), özellikle bir siyasetçiyi eleştirirken erkekliğini elinden almak, yani onu kadınsı motiflerle çizmek, “belden aşağı vurmak” ataerkil söylemde onu hakir görmek demek olduğunun altını çizer.

Görsel 7. Cemil Cem, II. Abdülhamid 1909 (akt. Çeviker, 1997, s.21)

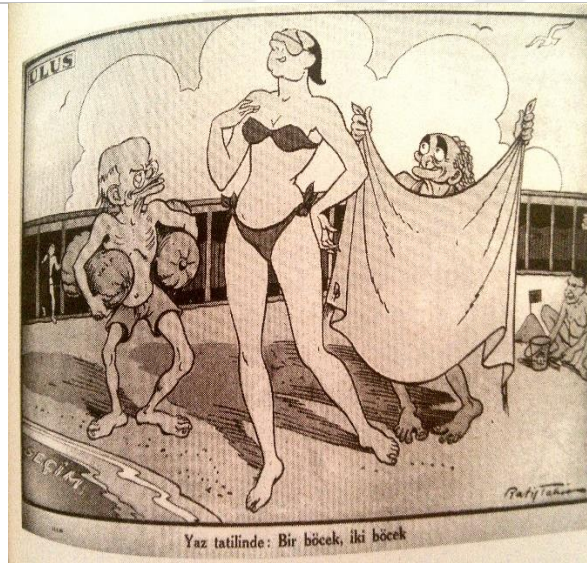
Görsel 8. El Üfürük, 1908-3, s.16 (akt. Çeviker, 1997, s.21)

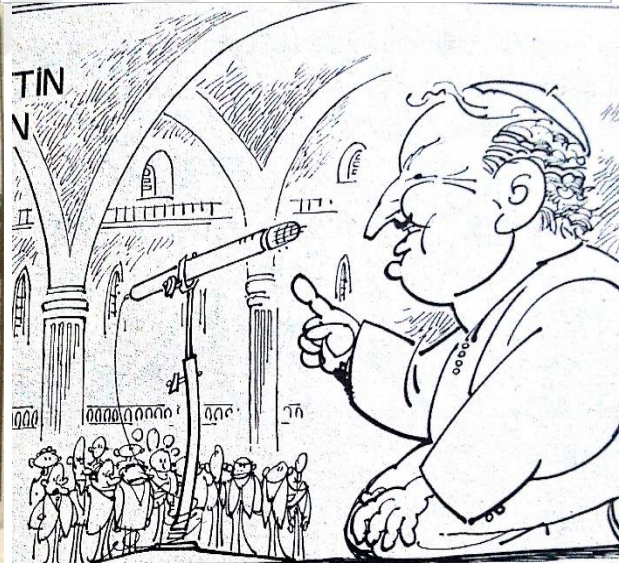
Görsel 9. Cihan Demirci (2008)

Görsel 10. Penguen, 2014-48, s.10

Görsel 11. Cantek, 4.454 2011, s.147

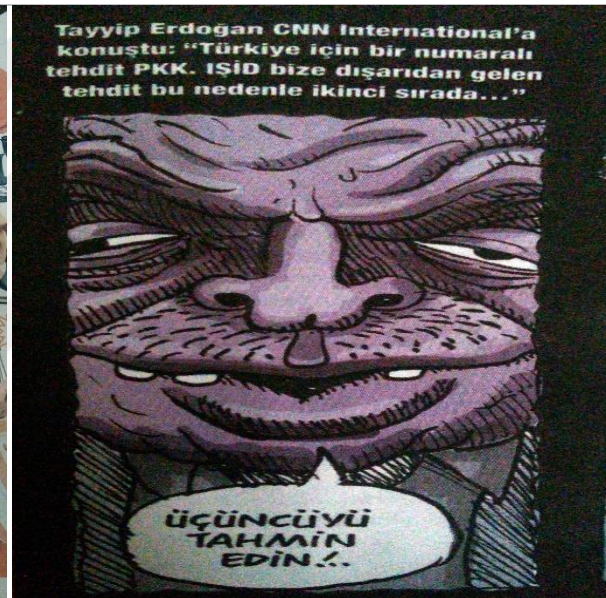
Görsel 12. Çarşaf, 1976-12, s.5

Görsel 13. Key Dergisi (2003)

Görsel 14. Memecan, 1986⁸³

Görsel 15. Gırgır, 2013-30, s.1

Görsel 16. Uykusuz, 2015-37, s.3

Görüldüğü gibi siyasi liderler genellikle aynı üslupla karikatürize edilmektedir. Tablodaki siyasi liderlerin ortak noktası sağcı ve İslami söylemleri referans alan liderler olmasıdır. II. Abdülhamid'in geçmişteki iki çizimi ve bugünkü iki çizimi karşılaştırıldığında çizim bakımından pek bir farklılık görülmemektedir. II. Abdülhamid'in burnu simgeleştirilmiş ve geçmişten bugüne aynı vurguyla karikatürize edilmiştir. Görsel 11.'deki karikatür aslında hem sevenlerinin hem de sevmeyenlerinin onayını alacak bir mesajı iletmektedir: "II. Abdülhamid'in yerini Recep Tayyip Erdoğan almıştır.

⁸³ Salih Memecan'ın Kemal Kılıçdaroğlu'nu dansöz kıyafetiyle çizmesi tepkilere neden olmuş, aynı karikatüristin Nokta dergisinde 1986'da Turgut Özal'ı da yine kadınsı kıyafetlerle kapak yapması da basında gündeme gelmiştir. (Bianet, 2010)

Bu çalışmada elde edilen bir diğer bulgu da bugünkü mizah dergilerinin tasarım anlamında geçmişte yayımlanan mizah dergilerinden çok da farklı olmayışdır. Türkiye'nin en uzun soluklu mizah dergisi olan Akbaba, 1934 yılına kadar genellikle siyah beyaz olarak renk kullanılmadan çıkmıştır. Derginin ilk sayfasında logonun yanı sıra günün aktüel siyasetine ilişkin bir karikatür ve onun hemen altında genellikle Yusuf Ziya Ortaç tarafından yazılan başyazılar yer almaktadır. Akbaba, haftalık ve renkli (ön ve arka) kapaklı yayınlanmaya başladığında bu mantık değişmemiş, kapak yaprağından sonra gelen ilk sayfada başyazı, siyasetle ilgili bir karikatür ve dergi künyesine yer verilmektedir. Derginin arka kapağında ilan ya da ilk sayfa mantığını izleyen bir başka kapak karikatürü kullanılmaktadır. Arka kapak karikatürleri çoğunlukla siyasetten uzak, kadın erkek ilişkilerine yoğunlaşan, erotik sayılabilecek bir içerikle hazırlanmaktadır. Ön ve arka kapak içleri ise reklamlara ayrılmıştır. Bu sayfalarda genellikle kamu kuruluşlarının reklamları yayımlanmaktadır (Cantek, 2011, s. 48). Çalışma kapsamında incelenen mizah dergilerinde de sayfalar benzer biçimde kullanılmaktadır. Kapak, ikinci ve üçüncü sayfalar gündem sayfasıdır. Orta sayfada genellikle köşe yazısı veya aynı dergi grubunun diğer yayınlarının tanıtım görselleri vardır. Tıpkı Akbaba'da olduğu gibi Uykusuz dergisinin arka kapağında Otis Abi'nin erotik maceraları vardır. Penguen'de Komikaze, Leman dergisinde ise genellikle başka bir kapak görseli veya Suat Özkan'ın yine Komikaze gibi genellikle hayvanların insani diyaloglarını ele alan karikatürleri bulunmaktadır.

4- Olumsuz Karikatürlerin Gündem Sayfalarının Çoğunluğunu Oluşturması

Van Dijk (1999, s.367), söylemin üretiminden bahsederken, haber medyasının; seçmecici kaynak kullanımı, tekdüze haber temposu ve öykü başlığının seçimi yoluyla hangi haber aktörlerinin kamuya yeniden sunulacağına, onlar hakkında ne söyleneceğine ve özellikle nasıl karar verdiğini belirtir. Bu anlamda, çalışmada elde edilen bulgular, Van Dijk'in bu sözlerini destekler niteliktedir. Van Dijk her ne kadar söylemle iktidar arasındaki ilişkiye vurgu yapsa da mizah dergilerinin muhalif söylem içerisinde olması, bu dergilerin özenle seçtikleri olayları kamuya sunarken belirli, taraflı ve ötekileştiren bir söylem kullandıkları gerçeğini değiştirmemektedir.

Örneğin, evet DAES vardı, korkunç bir terör örgütüdür, ancak hemen hemen her sayıda DAES ile ilgili en az bir karikatüre gündem sayfasında yer verilirken, DAES'e tepki gösteren Müslüman çevreler veya din adamlarının açıklamaları ilgili haberler mizah dergilerinde karşılık bulmamıştır. DAES'e sıklıkla yer verilirken PKK'nın yaptığı katliamlarla ilgili bir yıl boyunca bir tane bile karikatür yayımlanmamış, PKK'nın adı üç derginin hiçbir sayısında geçmemiştir. Hâlbuki PKK araştırma kapsamında incelenen dergilerin yayımlandığı dönem olan 2014 yılı

boyunca köy korucularının okul önünde öldürülmesi, iş makinelerinin yakılması, bölgedeki kuran kurslarına, İstanbul'daki halk otobüslerine Molotof atılarak vatandaşların yaralanması vb. kanlı eylemler gerçekleştirmiş,⁸⁴ yine aynı dönem boyunca PKK'nın kaçırarak dağa çıkardığı çocukların eve dönüşünün talep edildiği 'PKK çocuklarımızı geri ver' eylemi (Sarı, 2015), uluslararası basının bile gündemine girerken araştırmaya konu olan mizah dergilerinde bir tane karikatürle bile gündem olamamıştır. Yine araştırmaya konu olan mizah dergilerinde Berkin Elvan'ın ölümü ile ilişkili birçok karikatür yayımlanırken, 16 yaşında üç arkadaşıyla birlikte kurban eti dağıtırken PKK'lı göstericiler tarafından katledilen ve cesedi üç gün bulunamayan⁸⁵ Yasin Börü ile ilgili herhangi bir karikatür çizilmemiştir. Bu durum, Herman ve Chomsky'nin (2004, s.121) "Düşman güçlerin kurbanları üzerinde yoğunlaş ve dostlarımızın kurbanlarını unut" sözünü ve Van Dijk'ın haber söyleminin inşasında kullanıldığına dikkat çektiği dört temel strateji olan "bizim hakkımızdaki olumlu şeyleri vurgula, onlar hakkındaki olumsuz şeyleri vurgula, bizim hakkımızdaki olumsuz şeyleri vurgulama ve onlar hakkındaki olumlu şeyleri vurgulama" yaklaşımını hatırlatır.

5- Mizah dergilerinde İslam inancıyla veya Müslümanlarla alay edilen karikatürlerin sayısının tüm kategorilerden fazla olması

Alay, Mizah kuramları bölümünde de belirtildiği gibi önemli bir silahtır. Mizah dergisinin muhalefet ettiği her kişi, grup ya da olgu alay malzemesi olabilmektedir. Çalışmada yapılan içerik analizi ve göstergebilimsel çözümlmelerden de anlaşıldığı gibi Mizah dergilerinde dindarlar yüz elli yıl öncesinde olduğu gibi bugün de alay konusu olmaktadır. Alay konusu olan unsurlar öncelikle Müslüman cemaatin cahilliği, çarşaf giyen kadınların ve kocalarının komik durumları, ibadet edenlerin gülünç halleri ve bazen de ibadetin kendisidir. Serdar'ın (2001, s.308), "Alay" ile "Oryantalizm" arasında kurduğu ilişki, çalışmamızda mizah dergilerimizdeki ideolojik yapıda "self oryantalist" bakışın baskın oluşuna ilişkin tespitimizi desteklemektedir.

Ona göre "Alay"; oryantalistleştirici postmodern istismarın dizginsiz kullanımınıdır. Bunun Batılı olmayan kültürler için iki sonucu vardır. Onlar ya mutlak güçsüzlüklerini kabul edip güvensizlik ve nihilizm içinde boğulacak ya da kendilerini Batı'dan nefret eden bir köktencilik için hapsedecektir. Şeytan Ayetlerinde, Danimarka'daki karikatürlerde vs. olaylarda karşılaşılan durum budur. Serdar'ın bahsettiği bu tepkiyi Aş Kuramıyla açıklamak mümkündür. Aş Kuramı, çoğu insanın karşı çıkılmayan ve meydan okunmayan çok sayıda inancı olduğu ve bu inançların bir kez saldırıya uğradığında çoğunlukla kolayca sarsılabileceğini çünkü insanların o inançları savunmaya alışık olmadığını öne süren ve W.

⁸⁴ Eylemlere dair istatistikler için bkz. Önenli G., 2015

⁸⁵ Haberele ilgili detaylı bilgi için Bkz. Zaman Gazetesi "Emniyetten Kobani İtirafı" (2014)

McGuire ve D. Papageorgis tarafından ortaya atılan bir kuramdır (Mutlu, 1995, s.45-46) Müslümanların yaşadıkları ilk tepkilerden sonra Serdar'ın öngördüğü gibi kendilerini suçlayıp özür dileyen veya kendi inançlarını bu bakışla yeniden sorgulayanların yanısıra şiddete başvuranlar da olmuştur. Mills (2007, s.25) bu durumu şöyle özetler; “kişiler bazı değerleri üstün tutarlar ve bunların herhangi bir tehdit ile karşı karşıya olmadığını gördüklerinde bundan mutluluk ve esenlik duyarlar. Üstün tuttıkları değerlerin bazı tehditlerle karşı karşıya olduklarını gördükleri zaman ise kendilerini bir bunalım içinde bulurlar; bu durum kişisel sorun görünümü taşıyabileceği gibi toplumsal görünüm de taşıyabilir. Kişiler üstün tuttıkları değerlerin/değer sistemlerinin tümünün birden tehdit edildiğini gördüklerinde ise total bir paniğe kapılırlar. Yaşanan bu şiddet olayları da Mills'in betimlediği paniğin bir sonucudur. Akbar Ahmed'e göre (2007, s.8 ve s.27) bu gösterilen tepkiler doğaldır. Milyonlarca Müslüman adil olmayan Batı güdümlü hükümetler tarafından yönetimi altında yaşamakta, kendilerini ilgilendiren birçok küresel etkinliğe katılamamakta, söz hakkından yoksun bırakılmakta, medya aracılığıyla Amerikan kültürünün işgali altında kalmaktadır. Bu ağır şartlar bazı Müslüman toplumlari Batıya karşı savunmacı, militanca ve zorlamacı bir yaklaşımın ardına sığınmaya itmektedir. Müslüman toplumların nüfuzlu liderleri tarafından resmen ilan edilen bu tavır, küresel olarak insanlığı tehdit ve huzursuz etmektedir. Çünkü bu görüş lakaytlık ve zalimliğe değer vermekte, Bin Ladin gibi insanların kahraman olmasına izin verirken bütün dinlerde ortak olan adalet, şefkat ve hikmet ilkelerin tabiatına aykırı düşmektedir. Huzur ortamını bulamayan insanlar, Saddam Hüseyin'in diktatörlüğüne nostaljik bir özlem duymakta, işyerine varıp varamayacaklarını ya da çocuklarının okuldan eve dönüp dönemeyeceğini bilememenin oluşturduğu sürekli bir belirsizlik hali yaşamaktadır. Böyle bir ortamda eğitimli ve müsamahalı Müslümanların sesi, şiddet ve nefreti savunanların sesleri arasında kaybolmaktadır. Bu durum aslında Doğu üzerinde üstünlük kurmak isteyen Batı için elverişli bir ortam yaratmaktadır.

Serdar (2001, s.9-10), pasifizm ya da köktencilüğün postmodernizmin ve onun doğal uzantısı olan küreselleşmenin hedeflerine ulaşmasını kolaylaştırdığını belirtir. Böylece düşünülmeden yapılan basit tepkiler, Batı'ya karşı yönelen suçlamaların geri dönmesine, Batılı canavarı yenmeye çalışırken daha fazla kapana kısılmakla sonuçlanacaktır. Ancak gerek ABD'de gerek Avrupa'da birçok enstitü ve STK'lar her ikisini de reddeden, “İslam'ın ne anlattığını” Batılılara akademik, kültürel ve sanatsal faaliyetlerle, Batı'nın diliyle anlatmaya çalışmaktadır. Bu çabalar gelecek için umut vericidir. Zimbardo (2002, s.63-77)⁸⁶, Müslümanların mizahla arasındaki bu problemlili ilişkinin düzeltilmesi için son yıllarda ABD'de de çeşitli girişimlerde bulunulduğunu hatırlatmaktadır. Örneğin “Savulun Müslümanlar Geliyor” başlıklı belgesel-

⁸⁶ Filmle ilgili detaylı bilgi için bkz. “The Muslims Are Coming” <http://themuslimsarecoming.com/>

komedi filmi bu anlamda dikkat çeken bir girişim olmuştur. Filmde, Müslüman komedyenlerin yaptıkları bir turneden çeşitli parçalar gösterilmektedir. Filmin yapımcıları web sitesinde; İslam'a dair alışılmış olumsuz imgelerin dışında yeni bir stereotype sunacaklarını ve Müslümanların da tıpkı diğer insanlar gibi gülen ve güldüren insanlar oldukları hakkında izleyenlerin ikna olacaklarından emin olduklarını söylemektedir. Aşı Kuramı'nın ülkemizdeki Müslüman kesimin gösterdiği tepkiler için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Dahası, Tanzimat'tan bu yana yapıştırılan irtica Ülkemizde de Müslüman kesim; Tanzimat'tan bu yana edebiyatta, romanlarda ve mizahta ötekileştirilmiş, her zaman mürteçilikle, yobazlıkla, sahtekârlık ve tacizcilikle, maskaralıkla suçlanmıştır. Özellikle yaygın basında aşağılayıcı haber başlıkları altında sunulan, sinemasında din adamlarıyla dalga geçilen, romanlarda nedense bir tane bile iyisine rastlanmayan dindarların kendilerini “ötekileştirilmiş” hissetmesi ve Cumhuriyeti kuran kadroların ideolojisiyle yıllar süren bir probleminin olması bugün geçmişe nazaran biraz daha net bir biçimde anlaşılmaktadır. Tarih içerisinde mizah yayıncılığımızın dinle her zaman bir problemi olduğu da anlaşılmaktadır. 2014 yılında onca olumsuz örneğin yanında az da olsa dini inançlara karşı sempati içeren karikatüre rastlanırken, Cumhuriyetin ilk yıllarında dine ve dindarlara karşı olan nefret düzeyinin bugünkünden çok çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Cantek (2011, s.56), Akbaba'nın kurucusu Yusuf Ziya Ortaç'ın, din temelli her türlü fikre karşı mesafeli oluşunun derginin yayınlarına yansımaları nedeniyle de zaman içerisinde çeşitli eleştiriler aldığını ölümünden sonra bazı yayınlarda Ortaç'ın Akbaba'da yıllarca Müslümanları tezyif ve tahkir ettiği yazılmış, Allah'a Peygamber'e ve İslam'a “savaş” açtığı iddia edilmiştir.

Bu tür saldırı ve tepki olayları geçmişten bugüne süregelmiştir. En çok tepki alan karikatürcüler Turhan Selçuk ve Bahadır Baruter olmuştur. Son yıllarda Cumhuriyet gazetesinde karikatürleri yayımlanan Selçuk'un özellikle Görsel 4.19.'daki türban takmış domuz karikatürü mahkemelik olmuş, mahkemenin beraat kararı vermesine bir kesimden tepki gelmişti. Turhan Selçuk'un kardeşi İlhan Selçuk ise “karikatürü eleştirenlerin ise aynada kendilerini gördüklerini” söylerken, karikatürist Turhan Selçuk ise karikatürde aslında Müslümanları savunduğunu, “Avrupa Birliği'ne girmenin Müslümanlığa zarar vereceğini” anlattığını söylemektedir (Haber7.com, 2006).

Görsel 19. Turhan Selçuk, Cumhuriyet Gazetesi, 25.04.2006

Görsel 1.8. ve 1.9.’daki karikatürlerin çizeri Bahadır Baruter, bu karikatürlerden aldığı tepkiler hakkında şunları söylemektedir:

“Bir haftadır ciddi bir baskı altındayız. Kaç yıldır çalıştığımız matbaa bu haftaki Penguen’i basmayı reddetti. Bunun üzerine yeni bir matbaa bulup dergiyi bir gün gecikmeyle de olsa bastık. Ama o matbaanın da tehditler alacağını tahmin ediyorum. Bayiler bile dergiyi satmayın baskısı altında. Ama bu bir süreç, birkaç hafta içinde baskı ve tehditlerin azalacağını düşünüyorum. Neyse ki okuyuculardan iyi dayanışma mesajları geliyor. Halen çizdiğim karikatürlerle ilgili 3 davadan mahkûmiyetim var. Hakkımda açılan 9 dava da devam ediyor. Zaten Türkiye’de karikatüre tahammül hiç artmaz, hep aynı yerde kalır. Siyasilerin tahümmülü de hiç değişmez. 22 yıldır karikatür işindeyim. Hoşgörünün arttığına dair bir emare görmedim. Başbakan Erdoğan’ın daha tahammülsüz olduğu görüşüne de katılmıyorum. Hiçbir zaman espriliye tahammüllü bir iktidar olmadı. Keza muhalefet de kendine yönelik karikatürleri hiç kaldıramıyor. Onların tutumu da pek farklı değil.”

İnançlara ilişkin “saldırı” olarak tanımlanabilecek yayın, söylem, etkinlik vb. olduğunda bu tür olaylarda verilen tepkilerde de değişimler gözlenmektedir. Ülkemizde önceleri bu tür durumlarda genellikle sessiz ve sonrasında şiddete başvurma söz konusuysen gittikçe karşı mizah veya hukuk yoluyla tepki gösterme davranışları yaygınlaşmaya başlamıştır.⁸⁷

Alay’ın bir diğer unsuru ise Mizah Kuramları çerçevesinde açıklanan “Üstünlük”tür. Çalışmanın birinci bölümünde detaylarıyla sunulduğu gibi mücadele edilen kişi ya da gruplarla alay etmek mücadelenin önemli bir parçasıdır. Özellikle kamusal alanda o kişi ya da grupları alay ederek güçsüz izlenimi vermek, komik duruma düşürmek, ciddiye alınmasını engellemek, sıklıkla başvurulan taktiklerdendir ve mizah burada oldukça işlevseldir. Karikatürlerde de sıklıkla bu yöntem başvurulur. Zira mücadele edilen kişiyi zalim, yıkıcı göstermek zaman zaman onun imajını olumsuz etkilese de onu zavallı, alay nesnesi vs. göstermek kadar yıkıcı olmayacaktır. O nedenle özellikle yüz elli yıllık karikatür yayıncılığımızda dergilerin ideolojik

⁸⁷ Ekşi Sözlükteki hakaret olaylarında sergilenen tavır bu değişime örnek olarak gösterilebilir. Bkz. Dipnot 75

mücadele sergilediği kişi ya da gruplar hakkında bol miktarda alay içeren karikatürün yayımlandığını görüyoruz. Örneğin Bölüm 4.4.3.1.1.'de sunulan karikatürler içerisinde örtünen kadın korku ve esaretin yanında çoğunlukla bir alay nesnesidir. İnsan gibi değildir; sinek ya da verem gibi mücadele edilmesi gereken bir hastalıktır, penguen kuşudur, gezdirilen bir süs köpeğidir, peçenin içinde kim olduğu belli değildir belki bir erkektir ama anne babası bunun farkında değildir. "Alay" faktörünün bu karikatürlerdeki kullanımı "Üstünlük Kuramı" bağlamında değerlendirildiğinde o dönemin koşullarında mizah dergilerinin bir ideolojik mücadele alanı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu karikatürlerin yayımlandığı yıllarda Türkiye bir değişim içerisindedir. Batı'nın "Aydınlanma" değerlerini esas alan bir hareket, ülkede devrim yapmıştır ve "eski"ye ait değerleri ortadan kaldırmak için bir mücadele vermektedir. İstiklal mahkemelerinde sessiz sedasız idamlarla, devletin dini kimliğinin yanısıra toplumsal hayatta dine ait unsurların hızla etkisizleştirildiği yasalarla sürdürülürken bu mücadele mizah kulvarında da alay silahı ile yürütülmektedir. Müslümanlarla ya da İslami unsurlarla alay etme geleneği, Tanzimat ve Cumhuriyet döneminden bugüne kadar sürmüş ve bu çalışmanın bulgularından da anlaşılacağı üzere sürmeye devam etmektedir. Avrupa'daki İslamofobik karikatürlerde de en fazla öne çıkan unsur "Alay" dır. Charlie Hebdo ve Julylland Posten gazetesindeki karikatürlerde Hz. Muhammed'in terörist, katil vb. biçimlerde kategorize edilen karikatürlerinin haricinde gülünç durumlara düşmüş bir bedevi olarak sunulmaktadır. Alay, ülkemizdeki mizah dergilerinde elbette bu seviyede olmasa da din siyasetçi ve vatandaşlar için bolca kullanılmaktadır.

İster saldırganlıkla suçlama olsun, isterse alayla küçümsemek olsun, İslamofobi'ye, yalnızca sapkın aşırı sağ militanlarınca gerçekleştirilen nefret suçları ya da mizah dergilerinde yayımlanan karikatürler düzeyinde bakmak yetersiz kalacaktır. Aslında bu Batı'da yüzyıllardır gelen bir "öteki" anlayışının sonucudur. Serdar, Bosna Hersek'te yapılan yüzyılın katliamlarını örnek göstererek Srebrenica'daki BM askerlerinin korudukları (!) Müslümanlardan aslında nefret ettiklerini hatırlatır. Katliam için Sırp'ları motive eden şeyin aynı zamanda Batılıları da motive ettiğini söyler. Bosna'nın Avrupa'nın tam kalbinde çok kültürlü Müslüman bir devlet olması Batılıların onurunu kıracaktır. Bosnalılar yanlış yerde bulunan yanlış insanlardır. Fransa hariç hiçbir Avrupa ülkesinde Bosnalılar lehine dikkate değer bir gösteri düzenlenmemiştir. Yine Rusya'nın Gürcistan, Azerbaycan ve Çeçenistan'da yaptığı zulümlerde de aynı görmezlikten gelme söz konusu olmuştur (2001, s.73-76). Ahmed (2007, s.58), bu katliamların arkasındaki motivasyonu küreselleşme ile bağdaştırır. Hindistandaki Müslüman azınlığa karşı çok ciddi nefret suçları işleyen Hinduların da azınlık kaldıkları Sri Lanka'da (barış mesajlarını ön plana çıkararak) Budistler tarafından kötü muamele görmesini örnek göstererek etnik ve dini katliamların küreselleşme çağımızdaki toplumların öfke, nefret ve cehaletinin hem nedeni hem de semptomu

olduğunu belirtir. Milliyetçilik, sosyalizm ve faşizm gibi geleneksel dinleri gerici ve modası geçmiş olarak göz ardı etme eğilimi gösteren modern felsefeler de bu zehirleri kontrol altına almayı başaramamıştır. Aksine, güç ve teknolojiyi kullanarak yayılmasını hızlandırmıştır. Hatta dini tamamen reddedenler, sıklıkla bu zehirlerin yayılması için bir zemin oluşturan önyargılara sahiptir. Sözde Batılı liberal ve hümanist yorumcuların 11 Eylül sonrasında İslam hakkındaki cehaletleri ile İslam'a karşı öfke ve nefretlerinin zirveye ulaşması bunun kanıtıdır.

Görüldüğü gibi, Batılılaşma serüveni içerisinde kitle iletişim araçlarının çoğunda, dine dair birçok olgunun olumsuz bir biçimde sunulduğu, dine ait unsurların veya dindarların olumsuz davranışlarının ve çoğunlukla da dini söylemi kullanan siyasetçi veya örgütlerin olumsuz eylemlerinin kasıtlı bir seçimle her zaman gündeme taşınma geleneği mizah dergilerinde bugün de yoğun bir biçimde sürmektedir. Türkiye'de de dindar insanlar, (başta İslam'a mâl edilmiş hurafeler olmak üzere) bu olumsuz durumların Müslümanlıkla ilişkisi olmadığını açıklamaya ya da sessiz kalmaya çalışmış ve her zaman bir suçlanma/savunma pozisyonunda kalmaya mecbur edilmişlerdir. Bu durum da hurafelerle ya da İslam'ın değerlerinin dışında olan, İslami öğretilerin zıddı olan bir takım yanlış uygulamaların devam etmesini ve dindar çevrelerin bu olumsuzluklarla mücadele etmesini zorlaştırmıştır.

Türkiye'deki İslamofobi, elbette nedensiz değildir. Her ne kadar çalışmada; Tanzimat sonrasında dindar kesimleri mürtecilikle yaftalama, dini gelişimi engelleyici hatta ilkel toplumlara has bir olgu olarak gören anlayışın, geçmişten bugüne dindar kesimleri, kitle iletişim araçlarında oluşturdukları klişelerle ötekileştirmenin farklı boyutları ortaya konmuş olsa da dikkate alınması gereken bir başka konu da Müslümanların bu tavra karşı göstermiş oldukları tepkilerdir. Özellikle son on dört yıldır iktidarda olmanın gücüyle, kendilerini ötekileştirenlere karşı da benzer bir ötekileştirme, bir intikam ya da bir tahammülsüzlük tutumuyla ülkenin bir "hesaplaşma ortamı"na dönüp dönüşmeyeceği biraz da bu durumda alınacak tavırla ilgilidir. Mert'in (2015) "Mesele Batı'ya karşı güler yüzlü İslam icat etmek değil, insanlığa müjde olduğunu kabul ettiğimiz dinin insanlıkla ilişkisinin şu zavallı hale gelmesi (El Kaide ve IŞİD ile anılır olması)" sözüne, Esposito'nun "Çeşitlilik ve çoğulculuğa saygı göstermek, sadece İslam dünyası ile Batı, İslamiyet ile Hristiyanlık, Musevilik ve diğer dinler arasındaki ilişkiler için değil aynı zamanda Müslüman toplumların kendi içlerindeki ilişkiler için de çetin bir görevdir. Hoşgörünün anlamı, sırf başkalarının varolma hakkının kabulünden de öte karşılıklı anlayış ve saygıya dayalı bir hoşgörüyü dönüştürülmelidir. Bu dönüşüm askeri ve siyasi tepki ve karşılıklardan daha fazlasını gerektirir" uyarısına ve özeleştiriyi vurgulayan âlimlerin, akademisyenlerin vb. sözlerine kulak verilmelidir.

KAYNAKÇA

Kitap, Makale ve Bildiriler

- Ahmed, A. Küreselleşme Krizi: İslam'a Yolculuk. Çev.İbrahim Kapaklıkaya. Ufuk, İstanbul, 2007
- Akdenizli, B., "Gazete Haberciliğinde İçerik Çözümleme Yöntem ve Tekniği: Sunum ve Temsil Üzerine bir Uygulama ve Değerlendirme" İletişim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri: Yazılı Metin Çözümleme, der. Güllüoğlu, Ö., 133-162, Ütopya, Ankara, 2012
- Akner, N. "Medya ve Medeniyet" Radikal Gazetesi, 14/02/2006
- Akner, N. Düşman Değiliz: 11 Eylül'ün Ardından Amerikan Milliyetçiliği, Karakutu, İstanbul, 2004
- Akner, N. vd. "Siyasal İktidarın Medya Yoluyla Yeniden Üretimi: Ak Parti 4. Olağan Büyük Kongresi Örneği" 1. Uluslararası Medya Çalışmaları Sempozyumu Bildirisi, Antalya, 2013
- Aksoy, M., Başörtüsü-Türban, Batılılaşma-Modernleşme, Laiklik ve Örtünme, Kitap, İstanbul, 2005
- Akşin, S. "Önsöz" Çağdaş Türkiye 1908-1980 Türkiye Tarihi IV. Cilt., der.Akşin, S.,11-25, Cem, İstanbul, 1989
- Alatlı, A. "Doğu-Batı: İçi Boş Bir Tasnif" Doğu Batı Düşünce Dergisi. No.2 (2011), 97-100
- Alemdar, K. "1960-1980 dönemi" Türkiye'de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın, der. Alemdar, K., 184, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009
- Alemdar, K. "Cumhuriyetin Devraldığı Kitle İletişim Yapısı" Türkiye'de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın, der. Alemdar, K., 1-4, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009
- Alemdar, K. "Demokrat Parti ve Basın" Türkiye'de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın, der. Alemdar, K., 158-160, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009
- Alemdar, K. "Türkiye'de Tek Parti Yıllarının İletişim Politikaları:1920-1950" Türkiye'de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın, der. Alemdar, K., 10-17, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009
- Alsaç, Ü., Türkiye'de Karikatür, Çizgi Roman ve Çizgi Film. İstanbul, İletişim, 1994

- AnaBritannica, "İslamcılık", Ana, Cilt XIII, 48-49, 2000
- AnaBritannica, "Karikatür", Ana, Cilt XIII, 4-5, 2000
- Arık, B. "Popüler kültürde mizahın etkinliği ve sistem içi direniş olanakları (örnek olay: Bir Demet Tiyatro dizisinin söylemi)", Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,. Gazetecilik, Mayıs, 2001
- Arık, B. "Raymond Williams" Kadife Karanlık II: Ayna Şovalyeleri, der.Barış Çoban, 117-140, Su, İstanbul, 2011
- Arsal, O. Modern Osmanlı Resminin Sosyolojisi (1839-1924), çev.Tuncay Birkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2000
- Arslan, M., "Popüler Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenilirlik Araştırması" Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, No. 3-4 (2003), 97-116
- Aydın, Mehmet S. "İrtica'ya İlişkin Bazı Düşünceler" Doğu Batı Düşünce Dergisi, 1-3 (1998) 51-58
- Badie, B. "Hangi Uluslararası Sistemde Yaşıyoruz?" Kim Korkar 21. Yüzyıldan: Yeni Uluslararası Sistem, der. Bertrand Badie, çev. Özgür Adadağ, NTV, İstanbul, 2008
- Balcıoğlu, S., Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü (1923-1983), Türkiye İş Bankası, Ankara, 1983
- Balcıoğlu, S. ve Öngören, F. 50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1973
- Bardakoğlu, A. "İslam Medeniyetinde Hoşgörü"16. Uluslararası 'İslam Medeniyetinde Hoşgörü' Konferansı Bildirisi, Kahire, 2004
- Barthes, R. Camera Lucida: Fotoğraf Üzerine Düşünceler. çev. Reha Akçakaya, AltıKırkBeş, İstanbul, 1992
- Barthes, R.Çağdaş Söylenler, çev. Tahsin Yücel, Metis, İstanbul, 2011
- Barthes,R. Göstergibilimsel Serüven. çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat, YKY, İstanbul, 2009
- Baudrillard, J., Simülakrlar ve Simülasyon, çev. Oğuz Adanır, DoğuBatı, Ankara, 2011
- Bayram Y., "Türkiye'de Siyasi Karikatürün Yeri ve 11nci Cumhurbaşkanlığı Seçimine İlişkin Siyasi Karikatürlerin İncelenmesi, Selçuk İletişim Dergisi, 6-1 (2009), 107-123
- Bédar, S. "Amerikan Güvenlik Modelinin Stratejik Değişimi" Kim Korkar 21.Yüzyıldan: Yeni Uluslararası Sistem, der.Bertrand Badie, çev. Özgür Adadağ, NTV, 2008, İstanbul

- Berger, J., Görme Biçimleri, çev. Yurdanur Salman. Metis, İstanbul, 2005
- Berkes, N., Türk Düşününde Batı Sorunu, Bilgi, Ankara, 1975
- Berkes, N., Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003
- Bezci, B. ve Çiftçi, Y. ""Self Oryantalizm: İçimizdeki Modernite ve/veya İçselleştirdiğimiz Modernleşme"" Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries) 7(1), 2012
- Bilgin, V., "Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü." Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 12.1, (2003)
- Burton, G., Görünenden Fazlası.Çev.Nefin Dinç.Alan, İstanbul, 1995
- Büyüköztürk, Ş. vd. Sosyal Bilimler İçin İstatistik, Pegem, Ankara, 2008
- Cansever, T."Doğu ve Batı Kültürel İlişkiler Tarihine Bir Bakış" Doğu Batı Düşünce Dergisi.No.2.(2011) s.158-169
- Cantek, L., Türkiye Cumhuriyeti'nin Büluğ Çağı, İletişim, İstanbul, 2008
- Ceylan, Yasin."Yirminci Yüzyılın Son Çeyreğinde Müslümanların Hristiyan Dünyası Karşısındaki Tavırları" Doğu Batı Düşünce Dergisi.No.2 (2011), 101-110
- Chomsky, N. ve Edward S. H., Medyanın Kamuoyu İmalatı, çev. Adnan Köymen vd. Chiviyazıları, İstanbul, 2004
- Culleri J., Aşırı Yorumun Savunusu Yorum ve Aşırı Yorum içinde. çev. Kemal Atakay, Can, İstanbul, 2003
- Çetinsaya, G. "Abdülhamid'i Anlamak: 19.yy Tarihciliğine Bir Bakış" Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek (Sempozyum Bildirileri), der. Tanıl Bora vd., 137-146, Metis, İstanbul, 2013
- Çeviker, Turgut, Karikatür Üzerine Yazılar, İris, İstanbul, 1997
- Çığ, Ü."George Gerbner" Kadife Karanlık-2:Ayna Şövalyeleri, der.Barış Çoban., 11-88, Su, İstanbul, 2011
- Dağtaş, B. "Dilbilimsel ve Göstergibilimsel Yaklaşımlar" İletişim Kuramları, der. Erkan Yüksel. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 132-155, Eskişehir, 2013
- De Saussure, F., Genel Dilbilim Dersleri, çev. Berke Vardar, Birey ve Toplum, Ankara, 1985

- Decoster, J.ve Lichtenstein, B., "İletişim Araştırmalarında Nicel ve Nitel Yöntemleri Bütünleştirme" İletişim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri-Görsel Metin Çözümleme, çev. Şevki Kılıç., 383-406, Ütopya, İstanbul, 2012
- Derrida, J., Göstergebilim ve Gramatoloji. çev.Tülin Akşit., AFA, İstanbul, 1994
- Duran, R. "Basın Özgürlüğü ve Dini Değerlerle Mizah Meselesi" Güncel Hukuk, 2015/2-134, s.8-9
- Dursun, Ç., TV Haberlerinde İdeoloji, İmge, Ankara, 2001
- Dünkü Mizahımızdan Yazı ve Çizgiler, Hürriyet Gazetesi Neşriyatı, İstanbul, Yıl Bilinmiyor
- Eco, U., Alımlama Göstergebilimi. çev. Sema Rifat. Düzlem, İstanbul, 1991
- Eco, U., Yorum ve Aşırı Yorum, çev. Kemal Atakay, Can, İstanbul, 2003
- Efe, A., Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcılar ve Modernleşme (1908'den 1924'e). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2002
- En-Nedşe, R.Ş., Sultan II.Abdülhamid ve Filistin, çev.Necmeddin Gevri, Eşik, İstanbul, 2014
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K., Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi., İstanbul, Erk, 2005
- Esposito, J. L., "Önsöz" İslamofobi Endüstrisi (içinde) çev. Hazar Gümüşsoy, Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmete Özel Yayın, Ankara, 2012
- Esposito, J.L. İslam Tehdidi Efsanesi, çev., Ömer Baldık, Ali Köse, Talip Küçükcan. Ufuk, İstanbul, 2002
- Eziler Kıran, A."Çağdaş Bir Düşünce Bilimi Olarak Göstergebilim" Dilbilim.2.2.(2009) s.1-18 <http://journals.istanbul.edu.tr/iudilbilim/article/viewFile/1023001175/1023001134> erişim tarihi: 11.10.2015
- Ferguson, M.A. ve Thomas E.F. ""Disparagement humor: A theoretical and empirical review of psychoanalytic, superiority, and social identity theories." Humor-International Journal of Humor Research 21.3 (2008), 283-312
- Fiske, J., İletişim Çalışmalarına Giriş., çev. Süleyman İrvan. Ark, Ankara , 1996
- Fuller, G.E., İslamsız Dünya, çev. Hasan Kaya, Profil, İstanbul, 2012
- Garaudy, R. İslam'ın Vadettikleri, çev. Salih Akdemir, Pınar, İstanbul, 1996

- Gerbner, G. "Kitle İletişim Araçları ve İletişim Kuramı" Kitle İletişim Kuramları (içinde) der. Erol Mutlu., Ütopya, Ankara, 2005
- Gökçe, O., İletişim Bilimi. Siyasal, Ankara, 2006
- Gökçe, O. İçerik Analizi: Kuramsal ve Pratik Bilgiler. Siyasal, Ankara, 2006
- Göle, N. "Batı-dışı Modernliğin Kavramsallaştırılması Mümkün Mü?" Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek (Sempozyum Bildirileri), der. Tanıl Bora vd., 310-320, Metis, İstanbul, 2013
- Göle, N., "Batı Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Desen" Doğu Batı Düşünce Dergisi. 1(2) 65-73, 2013
- Graham, E. E. vd. "Functions of humor in conversation: Conceptualization and measurement." Western Journal of Communication (includes Communication Reports) 56.2 (1992): 161-183.
- Graham, E.E. vd. "Functions of humor in conversation: Conceptualization and measurement" Western Journal of Communication (içinde). Volume 56, Issue 2, 161-183, 1992, doi:10.1080/10570319209374409
- Günay, V.D., Göstergebilim Yazıları, Multilingual, İstanbul, 2002.
- Gürses, İ., "Jung'cu Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufî Öykülerin Değerlendirilmesi: Sîmurg Örneği" Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.16 (1), 77-96, 2007
- Hall, S., "Kültür, Medya ve İdeolojik Etki" çev. Mehmet Küçük. Medya İktidar ve İdeoloji içinde.Ark, 1999, Ankara, 199-243,
- Halliday, F., Ortadoğu Hakkında 100 Mit. çev. Can Cemgil, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2008
- Huntington, S. vd., Medeniyetler Çatışması, der. Murat Yılmaz. Vadi, Ankara, 2001
- "İlter, T., "Modernizm, Postmodernizm, Postkolonyalizm: Ben-Öteki İlişkileri ve Etnosantrizm", Küresel İletişim Dergisi (Global Media Journal Turkish Edition) Cilt 1, Sayı 1, 1-14, 2006
- İnal, A., "Roland Barthes: Bir Avant-Garde Yazarı" Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Araştırmaları Dergisi, 2003, 9-38.
- İnalçık, H., "Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün" Doğu Batı Düşünce Dergisi S.2 (2011), 13-36,
- İnceoğlu, Y."Önsöz" Metin Çözümlenmeleri (der.) içinde. Ayrıntı, İstanbul, 11-15, 2009

- İnceoğlu, Y. ve Akgün Ç. N. "Teun A. Van Dijk Metin Çözömlenmeleri" (der.) içinde. Ayrıntı İstanbul, 2009, 19-82
- Kağıtçıbaşı, Ç. Günümüzde İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş., Evrim, İstanbul, 2008
- Kahraman, H.B. ve Keyman, E.F." Kemalizm, Oryantalizm ve Modernite" Doğu Batı Düşünce Dergisi.No.2 (2011), 74-88
- Kara, İ., Cumhuriyet Türkiyesi'nde Bir Mesele Olarak İslam, Dergah, İstanbul, 2014
- Kara, İ., Din İle Modernleşme Arasında+A158, Dergah, İstanbul, 2014
- Kaya, R. "Türkiye Siyasal Yaşamında 1980'ler Sonrası Gelişmeler ve Medya" Türkiye'de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın (içinde) s.233-242, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009
- Kılınç, A. "Üstünlük Kuramı Bağlamında Harp ve Mizah" Milli Folklor Dergisi (içinde) 19-73 (2007), 55-60
- Kirman, M.A., "Küreselleşme Sürecinde Sekülerleşme ve Dinin Geleceği" 38.Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Sempozyumu Bildiri Kitabı 1. Cilt, 297-296, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları Ankara, 2008
- Konthny, O. Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine" Doğu Batı Düşünce Dergisi (içinde) 5-20 (2011), 121-136,
- Kumrular, Ö., İslam Korkusu: Kökenleri ve Türklerin Rolü., Doğan, İstanbul, 2012
- Kur'an, Bakara Suresi, 190. Ayet
- Kur'an, Mümtetine Suresi, 8. Ayet
- Lean, N., İslamofobi Endüstrisi, çev. Hazar Gümüşsoy, Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmete Özel Yayın, Ankara, 2012
- Leman Dergisi kurumsal web sayfası www.leman.com.tr erişim tarihi: 12.02.2013
- Lewis, B., 300 Yıldır Sorulan Soru: Hata Neredeydi? Çev.Harun Özgür Turgan ve Serpil Bilbaşar.Oğlak, İstanbul, 2004
- Mahçupyan, E., "Doğu ve Batı: Bir Zihniyet Gerilimi" Doğu Batı Düşünce Dergisi 1-2 (2011), 45-55
- Mardin, Ş., Türkiye'de Din ve Siyaset (Makaleler 3), İletişim, İstanbul, 1998
- Mattelart, A. ve Mattelart, M. İletişim Kuramları Tarihi. Çev. Merih Zillioğlu. İletişim, İstanbul, 2009

- McNeill, W. Dünya Tarihi, Çev. Alaeddin Şenel, İmge, Ankara, 2002
- McQuail, D. ve Windahl, S., Kitle İletişim Modelleri, Çev.Konca Yumlu, İmge, 1995, Ankara
- Mert, N. "Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Dine Bakışı" Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Sempozyum Bildirileri (içinde), der. Tanıl Bora vd., 198-208 Metis, İstanbul, 2013
- Mertcan, H. "Karşılaştırmalı Olarak Türkiye'de Laiklik" 38.Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Sempozyumu Bildiri Kitabı 1.Cilt, 305-328, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2008
- Mills, C.W., Toplumbilimsel Düşün, Çev.Ünsal Oskay, Der, İstanbul, 2007
- Murdock, G. "İletişim, Modernlik ve İnsan Bilimleri" Medya İktidar İdeoloji içinde der. Mehmet Küçük., Ark, Ankara, 1999, 437-455
- Mustafa Armağan kişisel web sitesi, www.mustafaarmagan.com.tr erişim tarihi: 01.08.2015
- Mutlu, E., İletişim Sözlüğü, Ark, Ankara, 1995
- Onat, H."Dinsel Terörle Baş Etmede Dinlerarası İşbirliğinin Önemi"38. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Sempozyumu Bildiri Kitabı 1.Cilt, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2008
- Öngören, F., Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1983
- Öngören, F., Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998
- Parsa, S. ve Parsa, A.F., Göstergebilim Çözümlenmeleri, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi, 2002
- Parsa,A.F. "İmgenin Gücü ve Görsel Kültürün Yükselişi" Fotoğrafya Dergisi 19 (2007) 1-10
- Ramonet, I., "Beşinci Kuvvet" çev. Y.İnceoğlu, N.Akmer, U.U. Aydın, Varlık Dergisi s.3-7, İstanbul, 2004
- Rifat, M., Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü: Kavramlar, Yöntemler, Kuramcılar, Okullar. Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2013
- Rifat, M., Göstergebilimcinin Kitabı., Düzlem, İstanbul, 1992
- Roy, O. Küreselleşen İslam, çev. Haldun Bayrı Metis, İstanbul, 2003
- Said, E., Orientalism, Penguin Books, New York, 2003
- Said, E.W., Medyada İslam: Gazeteciler ve Uzmanlar Dünyaya Bakışımızı Nasıl Belirliyor? çev. Aysun Babacan, Metis, İstanbul, 2008

- Said, E.W., Şarkiyatçılık, çev. Berna Ülner, Metis, İstanbul, 2008
- Sayyid, S., Fundamentalizm Korkusu : Avrupa Merkezilik ve İslamcılığın Doğuşu, Çev. Ebubekir Ceylan ve Nuh Yılmaz. Vadi, Ankara, 2000
- Serdar, Z. Postmodernizm ve Öteki, çev. Gökçe Kaçmaz, Söylem, İstanbul, 2001
- Sezer, B., "Doğu Batı Ayrımı" Doğu Batı Düşünce Dergisi 1-2 (2011), 37-44
- Smith, P. Kültürel Kuram, Babil, İstanbul, 2007
- Somel, S.A. "Gericilik, İlericilik ve Aydınlar" Doğu Batı Düşünce Dergisi, 1-3 (2011), 43-50
- Sontag, S. Başkalarının Acısına Bakmak., çev. Osman Akınhay, Agora, İstanbul, 2005
- Stella, F. Avrupa'da İslam Hakkında Bilinenler. Ortaçağ (der. Umberto Eco içinde) çev. Leyla Tonguç Basmacı, s. 642-648, Alfa, İstanbul, 2014
- Şen, İ. Asi'den Gazi Atatürk'e (1919-1938) Karikatürlerde Mustafa Kemal ve Milli Mücadele, Tanı, İstanbul, 2003
- Şerif, M ve Şerif, C., Sosyal Psikolojiye Giriş I. Çev. Mustafa Atakay ve Aysun Yavuz. Sosyal, İstanbul, 1996
- Tahir, K., Esir Şehrin İnsanları, İthaki, İstanbul, 2007
- Tellan, T. ve Güngör, N. "1980'li Yıllarda Türkiye'de Neo-Liberal Politikalar ve Dergicilik" Türkiye'de Kitle İletişimi: Dün-Bugün-Yarın (içinde), 433-446, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009
- Togan, Z.V., Doğu Ne? Batı Ne? Doğu Batı Düşünce Dergisi. No.2. (2011)
- Topbaş, O.N., Fahr-i Alem Habib-i Hüda: Hz. Muhammed Mustafa., Erkam, İstanbul, 2012
- Topbaş, O.N., "Saadet Çağından Hatıralar: Tebuk" 01.01.2005
<http://www.osmannuritopbas.com/altinoluk-dergisi/saadet-cagindan-hatiralar-tebuk.html> erişim tarihi: 26.06.2013
- Topuz, H., İletişimde Karikatür ve Toplum, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1986
- Turner, B. Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm. Çev. İbrahim Kapaklıkaya, Anka, İstanbul, 2002
- Tural Cheviron, N., "Haber-Yorumdan Seyir ve Gösteriye" Metin Çözümlenmeleri (der.) içinde, 183-218, Ayrıntı, İstanbul, 2009
- Uzun, R. "Eleştirel Yaklaşımlar" Kitle İletişim Kuramları (der. Erkan Yüksel) içinde, 156-183, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2013

- Vallade, J.I. vd. "Taking Back Power: Using Superiority Theory to Predict Humor Use Following a Relational Transgression" *Western Journal of Communication* 77.2 (2013), 231-248.
- Van Dijk, T. "Haberlerin Söylem Olarak Disiplinlerarası İncelenmesi" çev. Özlem Çolak ve Emre Şahin. <http://www.nefretsoylemi.org/resimler/200911199701959490.pdf> erişim tarihi: 7.12.2013
- Van Dijk, T. "Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları" *Medya, İktidar ve İdeoloji içinde*. der. Mehmet Küçük. 330-395, Ark, Ankara, 1999
- Vardar, B., Ferdinand de Saussure ve Dilbilim Kavramları: Açıklamalı Seçmeler, Yeni İnsan Yayınları, İstanbul, 1971
- Watt, W.M., Geçmişten Günümüze Müslüman Hristiyan Diyaloğu, çev. Fuat Aydın, Birey, İstanbul, 2000
- Yalsızuçanlar, S. "Doğu Batı Arasında Sinema" *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. No.2 (2011) 182-187
- Yavuz, H. "Batılılaşma Değil, Oryantalistleşme" *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. No.2 (2011) 112-115
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin, Ankara, 2011
- Yılmaz, S. *Büyük Resimden Ortadoğu ve Türk-İsrail Gerilimi*, 2012, erişim tarihi: 25.10.2015
- Yılmaz, T., "Demokrat Parti döneminde muhalif bir mizah dergisi: Tef (1954-1955)" *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. 2010, Yıldız Teknik Üni SBE, İstanbul
- Yücel, H., "Groupe µ" *Metin Çözümlemeleri (der.) içinde*, Ayrıntı, İstanbul, 287-311
- Yüksel, E., "İletişim Kuramlarına Giriş" *İletişim Kuramları (der. Erkan Yüksel)*, 2-33, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2013
- Zimbardo, Z., "Cultural Politics of Humor in (De)Normalizing Islamophobic Stereotypes", *Islamophobia Studies Journal* Volume 2, No. 1, Spring 2014, 59-81.
- Žižek, S., *Yamuk Bakmak*, çev. Tuncay Birkan, Metis, İstanbul, 2012

İnternet Kaynakları

- "Necmettin Erbakan Kimdir?", Necmettin Erbakan Üniversitesi, <http://www.konya.edu.tr/s/erbakan>, 2015, erişim tarihi: 15.12.2015
- "Zındık", Güncel Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/> erişim tarihi: 28.9.2015
- "Kültür Bakanlığı Ecyad Kalesini Yıkan Suudi Arabistan'ı Kınıyor", Kültür Bakanlığı, 2005, <http://www.kultur.gov.tr/TR,28110/kultur-bakani-ecyad-kalesini-yikan-suudi-arabistani-kin-.html> erişim tarihi: 15.11.2015
- "Mit" Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. www.tdk.gov.tr erişim tarihi: 5.11.2015
- "The Muslims Are Coming" <http://themuslimsarecoming.com/> erişim tarihi: 12.10.2015
- Bianet, "Salih Memecan Bunu Hep Yapıyor", 2010, <http://bianet.org/bianet/toplum/125849-salih-memecan-bunu-hep-yapiyor> erişim tarihi: 15.12.2015
- Borhaber, "Niğde Milli Eğitim Müdürü Camide Ders Verdi", 2013, <http://www.borhaber.net/egitim/nigde-milli-egitim-muduru-camide-ders-verdi-h8830.html> erişim tarihi: 08.10.2015
- Boucaille, M., "The Bible, The Qur'an and The Science" www.islambasics.com/index.php?act=download&BID=4 erişim tarihi: 12.11.2015
- Cantek, L., "Sanki Hep Aynı Türkiye" <http://derinhakikatler.blogspot.com.tr/2010/12/sanki-hep-ayn-turkiye.html>, 05.12.2010, erişim tarihi: 11.12.2015
- CNN Türk.com, "Hizbullah'ın Müebbet Sanıklarına Tahliye", 4.1.2011 <http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/01/04/hizbullahin.muebbet.saniklarina.tahliye/601834.0/> erişim tarihi: 28.08.2015
- Cumhuriyet, "İsrail Protestosunda Heykeli Kırdılar" 18.07.2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/foto/foto_galeri/96035/1/israil_i_protestosunda_heykeli_kirdilar.html erişim tarihi: 28.9.2015
- Cumhuriyet, "Müslüman Ülkeler Kınadı, IŞİD Memnun" 07.01.2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/179841/Musluman_ulkeler_kinadi_ISiD_memnun.html erişim tarihi 15.11.2015
- Cumhuriyet, "Tango Festivaline Zina Karalaması", 2014b, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kultursanat/134215/Tango_festivaline_zina_karalamasi.html erişim tarihi: 25.10.2014

Demirci, C., "Oğuz Abimizi Ölümünün 4. Yılında Özlemle Anıyoruz"
<http://mizahhaber.blogspot.com.tr/2008/07/sansrn-kaldiriliinin-100.html> erişim tarihi:
 14.12.2015

Derin Tarih Dergisi, www.derintarih.com erişim tarihi 02.06.2014

Derin Tarih Dergisi, www.derintarih.com erişim tarihi: 02.06.2014

Diken, "16 yerinden bıçaklanan Kabil Okyayatan: Onlar delik deşik ederken polis izledi", 2014,
<http://www.diken.com.tr/esenyurtta-16-yerinden-bicaklanan-kabil-okyayatan-onlar-bicakla-delik-desik-ederken-polis-izledi/> erişim tarihi: 30.09.2015

Diken.com.tr, "16 yerinden bıçaklanan Kabil Okyayatan: Onlar delik deşik ederken polis izledi", 2014,
<http://www.diken.com.tr/esenyurtta-16-yerinden-bicaklanan-kabil-okyayatan-onlar-bicakla-delik-desik-ederken-polis-izledi/> erişim tarihi: 30.09.2015

Diyanet İşleri Başkanlığı, "Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar" 2010.

<http://www2.diyanet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/KadnveAileyeYonelikCalsmalar/KadinVeA%C4%B1IleyeYonel%C4%B1kCalismalar.pdf> erişim tarihi:
 18.10.2015

Diyanet İşleri Başkanlığı, "Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar" 2010.

<http://www2.diyanet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/KadnveAileyeYonelikCalsmalar/KadinVeA%C4%B1IleyeYonel%C4%B1kCalismalar.pdf> erişim tarihi:
 18.10.2015

Ekşi Sözlük "Leman", <https://eksisozluk.com/leman--35210> erişim tarihi: 02.11.2015

Ekşi Sözlük, "Diyanet İşleri Başkanı'nın Ekşi Sözlük Açıklaması", 22.7.2013,
<https://eksisozluk.com/diyanet-isleri-baskaninin-eksi-sozluk-aciklamasi--3936190>
 erişim tarihi: 07.10.2015

Eren, Ş., "Cihad ne demektir? Bazı kimselerin, cihadı "kutsal savaş" olarak açıklamaları nedendir?" 02.05.2006 <http://www.sorularlailamiyet.com/article/2641/cihad-ne-demektir-bazi-kimselerin-cihadi-kutsal-savas-olarak-aciklamalari-nedendir.html>, erişim tarihi: 26.06.2013

Evrensel, "Ölü numarası yapmasaydım boğazımı keseceklerdi" 2014,
<http://www.evrensel.net/haber/93559/olu-numarasi-yapmasaydim-bogazimi-keseceklerdi> erişim tarihi:30.09.2015

- Filizok, R., "Gösterge, İşaret ve Anlam" <http://www.ege-edebiyat.org/docs/307.doc>
erişim tarihi:31.10.2015
- Günay, C., "Uluslararası İlişkilerde Eşitsizlik Anlayışları" <http://akademikperspektif.com/2012/10/03/uluslararasi-iliskilerde-esitsizlik-anlayislari/>
erişim tarihi: 01.07.2015
- Haber7.com, "Ekşi Sözlük'e Bir Tepki de Mehmet Görmez'den", 21.7.2013
<http://www.haber7.com/guncel/haber/1052679-eksi-sozluke-bir-tepki-de-mehmet-gormezen> erişim tarihi: 07.10.2015
- Haber7.com, "Turhan Selçuk Çizgisini Savundu", 25.04.2006,
<http://www.haber7.com/medya/haber/152589-turhan-selcuk-cizgisini-savundu> erişim tarihi: 16.12.2015
- Hürriyet, "İslami Değil Müslüman Mizah Dergisiyiz" <http://www.hurriyet.com.tr/bizim-dergilere-sansur-islemez-cizmenin-bir-yolunu-buluruz-21475754> erişim tarihi: 01.05.2014
- Hürriyet, "İstanbul ve Ankara'da İsrail Protestosu" 18.07.2014
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/26834589.asp> erişim tarihi: 28.9.2015
- Hürriyet, "Zorunlu Kimya Tartışılmıyor" 30.09.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/zorunlu-kimya-tartisilmiyor-27298467> erişim tarihi: 07.10.2015
- Kagan, R., "Neocon Nation: Neoconservatism, c.1776" World Affairs Vol. 170, No. 4, Spring 2008, pp. 13-35 <http://www.jstor.org/stable/20672819> erişim tarihi: 22.11.2015
- Kalın, İ., "İslamofobi'nin Anatomisi: Fantazma, Korku, Nefret" <http://www.ibrahimkalin.com/test/islamofobinin-anatomisi-fantazma-korku-nefret/>
erişim tarihi: 21.12.2015
- Karaman, H. "İslam ve Terör", <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/4/index.htm>
erişim tarihi: 12.06.2013
- Keskin, Ö. "Diyojen Mi Meğu Mu?", 19.5.2009,
<http://mizahhaber.blogspot.com.tr/2009/05/istanbul-ticaret-universitesinde-mizahi.html>
erişim tarihi: 12.05.2015
- Key, E. "Türkiye'nin Karikatürle İmtihanı" 20.02.2011, <http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/602893-turkiyenin-karikaturle-imtihani> erişim tarihi: 15.12.2015

- Marrapodi, E., "Many Americans Uncomfortable With Muslims", 6.9.2011, <http://religion.blogs.cnn.com/2011/09/06/poll-many-americans-uncomfortable-with-muslims/> erişim tarihi: 7.12.2015
- Mert, N. "Fukara tesellisi: Gerçek İslam bu değil", <http://www.diken.com.tr/fukara-tesellisi-gercek-islam-bu-degil/> erişim tarihi: 08.01.2015
- Milliyet, "Ayasofya Meydanında Fetih Namazı Kıldılar", 31.05.2015, <http://www.milliyet.com.tr/ayasofya-meydani-nda-fetih-namaz-gundem-2067098/> erişim tarihi: 15.11.2015
- Milliyet, "İŞİD'e DAESH Demenin Cezası" <http://www.milliyet.com.tr/isid-e-daes-demenin-cezasi-/dunya/detay/2013432/default.htm> erişim tarihi: 26.05.2015
- Milliyet, "Turistlere Sahur Dayağı" 10.07.2014, <http://www.milliyet.com.tr/turistlere-sahur-dayagi-gundem-1909872/> erişim tarihi: 01.10.2015
- Milliyet, "Tübitak'ın Beğenmediği Proje Dünya Birincisi Oldu" 09.10.2014, <http://www.milliyet.com.tr/tubitak-in-begenmedigi-proje-dunya/ekonomi/detay/1952111/default.htm>
- Odatv, "Charlie Hebdo Hz. Muhammed Karikatürlerini Neden Yayınlamıştı?" <http://odatv.com/n.php?n=charlie-hebdo-hz.-muhammed-karikaturlerini-neden-yayinlamisti-1201151200> erişim tarihi: 11.11.2015
- Önenli Güven, "M., PKK'nın Eylemleri Ne Anlatıyor?", 11.6.2014, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/terorizm-ve-terorizmle-mucadele/2014/06/11/7645/pkknin-eylemleri-ne-anlatiyor> erişim tarihi 25.10.2015
- Özbey, İ."Bizim Dergilere Sansür İşlemez, Çizmenin Bir Yolunu Buluruz", 15.9.2012 <http://www.hurriyet.com.tr/bizim-dergilere-sansur-islemez-cizmenin-bir-yolunu-buluruz-21475754> erişim tarihi: 01.05.2014
- Özer,A., Türk Mizah Dergileri ve Karikatür Sanatındaki Değişmeler.Anadolu Üniversitesi Kurgu Dergisi.Sayı 9 (1991), <http://www.atilaozermuzeevi.com/1991/05/turk-mizah-dergileri-ve-karikatur-sanatindaki-degismeler.html> erişim tarihi: 26.08.2015
- Özer,O., Filistin'e Giden Türkiyeli Marksistler, 2014. <http://fraksiyon.org/filistine-giden-turkiyeli-marksistler/> erişim tarihi: 25.10.2015 ,

- Öztürk, S."İşte PKK'nın Beş Aylık Eylem Bilançosu", 28.05.2014,
<http://www.sozcu.com.tr/2014/gundem/iste-pkknin-bes-aylik-eylem-bilancosu-519476/>
 erişim tarihi: 24.10.2015
- Radikal, "Bahadır Baruter'in Karikatürü Tartışma Yarattı", 14.02.2011,
<http://www.radikal.com.tr/turkiye/bahadir-baruterin-karikaturu-tartisma-yaratti-1039956/> erişim tarihi: 04.02.2012
- Sabah, "Müslümanlar Hristiyan Nüfusunu Gececek" 03.04.2015,
<http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/04/03/muslumanlar-hristiyan-nufusunu-gececek>
 erişim tarihi: 11.12.2015
- Sabah, "PKK Lincinin Kan Donduran Görüntüleri",
 18.10.2014,<http://www.sabah.com.tr/gundem/2014/10/18/pkk-lincinin-kan-donduran-goruntuleri> erişim tarihi: 31.10.2015
- Saraç, N., "Gerçek İslam bu değil diyenlere 5 soru", <http://ilerihaber.org/gercek-islam-bu-degil-diyenlere-bes-soru/8297/> erişim tarihi: 14.11.2015
- Sarı, Z., "PKK çocuklarımızı geri ver' eylemi sürüyor", 14.05.2014,
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140529_pkk_cocuk erişim tarihi:25.10.2015
- Saydut, A. "Demokrat Parti'nin Karikatür Muhalefeti mi? Karikatürün Demokrat Partiye Muhalefeti mi?"
http://www.akdagsaydut.com.tr/as_yazilar_orta.php?subaction=showfull&id=1238752625&archive=&start_from=&ucat=10&0” erişim tarihi: 01.10.2015
- Schevitz, T., "FBI sees leap in anti-Muslim hate crimes / 9/11 attacks blamed for bias -- blacks still most frequent victims" 26.11.2002 <http://www.sfgate.com/news/article/FBI-sees-leap-in-anti-Muslim-hate-crimes-9-11-2750152.php> erişim tarihi: 25.11.2015
- Sosyalist Forum, "Leman Kültür'de Sendika Düşmanlığı" 15.08.2015,
<http://www.sosyalistforum.net/showthread.php?t=77831> erişim tarihi: 10.12.2015
- Sözcü.com.tr "Diyanet'ten Ekşi Sözlük'e Tepki", 22.7.2013,
<http://www.sozcu.com.tr/2013/gunun-icinden/diyanetten-eksi-sozluke-tepki-339951/>
 erişim tarihi: 07.10.2015

TPRC, " Plurality Sees Islam as More Likely to Encourage Violence Views of Islam Remain Sharply Divided", 9.9.2004. <http://www.people-press.org/files/2011/02/96.pdf> erişim tarihi: 11.12.2015

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük "Mit", www.tdk.gov.tr erişim tarihi: 5.11.2015

Uykusuz Dükkan, Uykusuz Dergisi e-ticaret sitesi www.uykusuzdukkkan.com erişim tarihi: 12.02.2013

Zaman, "Emniyet'ten Kobani itirafı: Yasin Börü'nün cesedi bile 3 saat sonra alınmış", 18.10..2015, http://www.zaman.com.tr/gundem_emniyetten-kobani-itirafi-yasin-borunun-cesedi-bile-3-saat-sonra-alinmis_2278429.html erişim tarihi: 31.10.2015

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve Soyadı : Mustafa Sami MENCET

Doğum Tarihi ve Yeri : 19.01.1981, Erbaa / Tokat

Medeni Durumu : Evli

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Antalya Metin Nuran Çakallıklı Anadolu Lisesi

Lisans Diploması : Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema, 2003

Yüksek Lisans Diploması: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı, 2010

Tez Konusu : Türkiye’de Medya Planlama Sektörünün Yapısı Üzerine Bir Araştırma

Doktora Diploması : Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Ana Bilim Dalı, 2016

Tez Konusu : Mizah Dergileri Ölçeğinde Türkiye’de İslamofobi

Yabancı Diller : İngilizce ve Almanca

Bilimsel Faaliyetler

Uluslararası İndekslerde Taranan Makaleler

Mencet M.S., Karaduman M., "Attitude and Approaches of Faculty Members Regarding Formal Education and Distance Learning Programs", Procedia, pp.523-532, 2013

Kitap veya Kitaplarda Bölümler

Mencet M.S., "Halkla İlişkilerde Görsel ve İşitsel Araçlar", Halkla İlişkiler, Ekici H., Uraltaş N., Ed., SFS , Ankara, ss.125- 157-, 2010

Hakemli Kongre/Sempozyum Bildiri Kitaplarında Yer Alan Yayınlar

Mencet M.S., Akiner N., Uçar E., "“The Media as an Unconventional Weapon in Modern Times: Reading The Lynch of Qadhafi Between The Lines”", 4th International Symposium on Terrorism and Transnational Crime, Antalya, Türkiye, 7-9 Aralık 2012, pp.4-4

Mencet M.S., "“Google and Facebook Advertisements: A New Advertising Practise in Turkey”", International Conference on Social Sciences , İZMİR, TÜRKİYE, 8 Ekim 2010 - 9 Ekim 2012, pp.1-10

Diğer Dergilerde Yayımlanan Makaleler

Mencet M.S., "Yüksek Öğretimde Sosyal Medya Gruplarının Eğitim Amaçlı Kullanımı: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO ve Serik MYO Örneği", Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi , ss.86-99, 2012

Mencet M.S., "İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Reklam Mecraları Hakkındaki Kanaatleri", Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi , s.103-126, 2008/9

Katıldığı Bilimsel Kongre/Sempozyum ve Bilimsel Toplantılar

3. Yaş Yaşam Boyu Tatil Projesi Çalıştayı, Antalya, Nisan 2014

4.Akdeniz Kalite Sempozyumu, Antalya, Nisan 2014

3. Akdeniz Kalite Sempozyumu, Antalya, Nisan 2013

Uzaktan Eğitim Sorunlar Çalıştayı, İstanbul, Mayıs 2012

4th International Symposium on Terrorism and Transnational Crime, Antalya, Aralık 2012

2. Akdeniz Kalite Sempozyumu, Antalya, Nisan 2012

International Conference On Social Sciences (SOBIAD) , İzmir, Türkiye, Ekim 2010

Diğer Etkinlikler

Mencet M, "Birinci Grup Karma Sergisi / Şehir ve Gece (Fotoğraf)", Grup Sergisi, İştirakçi, Haziran-2009.

İş Denevimi

Projeler

:

"Akdeniz'in İncisinde Kardeşlik ve Gelişim", Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uluslararası Öğrenciler Akademisi Programı, 2015, Proje Yürütücüsü (Tamamlandı)

"Akdeniz Üniversitesi'nde İletişim ve Bilgi Teknolojilerine Dayalı Uzaktan Eğitim Altyapısı Kurulumu Projesi", BAP Gündümlü, 2010.01.0400.003, 2013, Yardımcı Araştırmacı (Tamamlandı)

"Muratpaşa İlçesi İnsan Hakları Kurulu Farkındalık ve Eğilim Belirleme Araştırması ", BAP Araştırma Projesi, 2011.11.104.001, 2013, Yardımcı Araştırmacı (Tamamlandı)

"Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Uygulama Atölyelerinin Verimliliğini Arttırma ve Altyapısını Geliştirme Projesi", BAP Alt Yapı, 2013.01.0300.002, Yardımcı Araştırmacı, (Devam Ediyor)

"Akdeniz Üniversitesi Öğrencilerinin Medya Kullanım Alışkanlıkları ve Eğitim Amaçlı Medya Kullanım Bilinci Araştırma Projesi", BAP Araştırma Projesi, 2012.01.0101.001, Yardımcı Araştırmacı (Devam Ediyor)

Çalıştığı Kurumlar :

Akdeniz Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi (2011- Devam Ediyor)

Akdeniz Üniversitesi Proje Geliştirme Uygulama ve Araştırma Merkezi (2009- 2011)

Akdeniz Üniversitesi Serik Gülsün Süleyman Süral Meslek Yüksekokulu (2009 – Devam Ediyor)

Akdeniz Üniversitesi Bilgi İşlem Daire Başkanlığı (2008)

Akdeniz Üniversitesi Basın ve Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü (2007-2008)

ALTA A.Ş. (2005-2007)

TRT Antalya Bölge Müdürlüğü (2004)

Yurt Haber Ajansı (1999-2001)

Uluslararası Kitle İletişim Vakfı (1999)

E-Posta : mustafamencet@akdeniz.edu.tr

